

MIKSZÁTH
KÁLMÁN
ÖSSZES
MŰVEI

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 23.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA

KIRÁLY ISTVÁN

23. KÖTET

REGÉNYEK
és
NAGYOBB ELBESZÉLÉSEK
XXIII.
1908—1910

1961

MIKSZÁTH KÁLMÁN

A FEKETE VÁROS

II. KÖTET

Kritikai jegyzetekkel

1961

Sajtó alá rendezte:
KIRÁLY ISTVÁN

Lektor:
RUBINYI MÓZES

© Akadémiai Kiadó, 1961

A költőnő Csillag Vera munkája

A kiadásért felel: Bernát György, az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrínszky Lászlóné   Műszaki felelős: Pintér László
A kézirat beérkezett: 1961. II. 21,   Példányszám: 11.000
Terjedelem: 20 (A/5) ív
01.52957 Akadémiai Nyomda, Budapest — Felelős vezető: Bernát György

TIZEDIK FEJEZET

(A mi basánka és a további fejlemények.)

Kátay bíró uram éppen ítéleteket mondott ki a város-házán. Mégpedig főbenjáró ügy foglalkoztatá, az asszonyi állatok hálátlanságáról, amit példásan illendő megtorolni.

Perecz István becsületes rézöntő felesége, Borbála asszony, bemenvén a hajnali órákban, mikor még a város aluszik, a rimaparti kertek egyikébe (a Dobos hentesmesterébe), egy kosár friss fiatal hagymát tépdesett ki az egyik hagymapadból, amely casus kitudódván, bíró uram nevezett Borbála asszonyt egy napig a kalodában való ülésre ítélte. Sírván-ríván az asszony, hogy ő ezt a gyalázatot túl nem éli és a Rimába veti magát, megesett rajta a tutyimutyi ura, Perecz István szíve, s rimánkodásra fogta a bíró előtt, hogy engedje, miszerint ő töltsé ki asszonya büntetését a saját személyével. Bíró uram tekintélyt és rendet tartó, érsekes, kevély ember ugyan, de a szíve neki is jó, s tekintetbe véve, hogy Perecz István igen derék, érzékeny és vallásos ember, aki szép bűgő hangon énekli vasárnaponkint a zsoltárokat, nagy kéréseire kivételesen megengedte, hogy ő ülhessen kalodába az asszony helyett, ami megtörténvén, az egész város ócsárolta az asszonyt és nevetett a férjen.

Elmúlt vagy két hét, s íme az asszony valamely csekélységen összepöröl a férjjel az udvaron (éppen a bíró uram portája tőszomszédságában), szó szóra, szitok szitokra esvén, indulatosan kiáltja az urára: »Hallgasson kend, nem ültem én kalodába, mint kend, s fejéhez hagyítja a köcsögét, melyet éppen kézben tartott, megvérezi vele a fejét, amit halván és látván a bíró, a gonosz asszonyi állatot hajdúja által maga elé idézte s olyan törvényt ül felette, hogy az asszony kapjon hat vesszőt azért, mert a Perecz uram fejét beütötte, tizenkét vesszőt pediglen azért, hogy urának az ő javáért való feláldo-

zását annak lealacsonyítására kívánta nyelvvel fordítani. Pro tertio, az egész casus, mint nem közönséges, örökítségként meg a város krónikáiban, hogy szálljon nemzedékről-nemzedékre, mint anekdota, bosztohó férjek és házasulandó legények okulására.

Legottan is diktálni kezdte a diáknak, amiben felette nagy kedve telt, mert bizonyos narratori talentum lakozék benne, midőn fűrmender uram benyitott a Görgey levélkéjével.

Elolvasván az abban foglaltakat, mindjárt abban hagyott mindent, rábízván az executiót, vagyis a tizenyolc vesszők kiszolgáltatását Putnoki József vicebíró uramra, pedig ő maga is szerette az efféle látványosságokat (nőtlen ember lévén), sőt sokszor el is engedte, ha az asszony csinos idomai vagy könnyei erőt vettenek rajta.

De ha a mások gyengesége meghatotta, viszont a maga gyengesége is sokszor irányítá. Egyik az volt ezekből, hogy szeretett a nagyurakhoz dörgölődni (azért is vitte ennyire), rögtön befogatott hát és elhajatott Görgey udvarlására, kit erősen türelmetlenkedve talált, mert a nap már leszállt volt, s a szabadkai erdő sötét mélyéből az esti szürkület látszott kilépegetni.

Megértvén bíró uram kevés szóból a környülállásokat, miután megdicsérte volna Görgey uramat, hogy milyen jó színben van és mennyire megfiatalodott, arra a kérdésre, ha van-e valamely mód, hogy dolgát az erdőmesternél elvégezhesse, illetén biztató választ adott a maga ósdi szójárásával.

— Hát igenis, a mi alispánunk, Palásthy Miklós uram deliberált erre nézve is s ezeket hagyta meg nekem. Ha pedig len valakinek a tündérkastélyba volna útja, azt át lehet ereszteni, de neve, állása és az áteresztés órája pontosan följegyzendő egy protokollumba, azzal az utasítással, hogy vajon a följegyzett időnek megfelelőleg érkezett-e meg a kastélyba, ezt a basa aláírásával, pecsétjével bizonyítsa, valamint azt is, hogy: onnan mely órában távozott. Ha mindebből kiderül, hogy az illető nem lehetett odább, mint a basa kastélyba, visszabocsátható lészen. Azért hát alázatosan szupplikálok kegyelmednek, ne terheltessék ezeket megcselekedni, mivel-hogy a halál előtt mind egyenlők vagyunk, bocsánatot kérek,

nem is az én nézetem, de a szent zsoltárok szerint, ebben a dologban pedig, bizony mondom, ha nem is vagyunk a halálé, de ott állunk mindnyájan az ambitusán.

— És ki az a basa voltaképpen? — kérdezte Görgey.

— Hát a mi basánk, a Hilil basa — felelte Kátay uram egyszerűen.

— De hisz a törököket már régen kiűzték innen Hontból¹ is.

— Hiszen éppen az, hogy mindenünnen kiűzték, csak nekünk van — mondá a bíró kevélykedve.

— Mi módon maradhatott itt? — tűnődött Görgey.

— Jaj, instálom, nem afféle maradék basa ez. Azóta jött ez ide, de nem haddal. Idevaló birtokos, mint a többi idegen országból származott és itt birtokot szerzett nagyurak. Az övé a szabadkai erdő, melyet a Balassáktól vett meg. Szereti ezt a helyet, gyönyörű kastélyt építtetett benne, roppant kőfallal körülvéve, abban tartja a feleségeit — isten bűneül ne vegye, szám szerint nyolc darabot.

— Nem rossz az ilyen példa a népnek?

— Dehogy. Ez ugyan nem ragadós, hm. Itt az egy feleség is sok. Éppen ma vetődött elő egy elrettentő eset, de el se mondom, mert megutálná kegyelmed az asszonyi nemet. Aztán minálunk nagyon szeretik a basát, igen jó kis emberke. Annyi a pénze, mint a polyva és olyan könnyen adja ki, mint egy katonatiszt. Kereskedők, ötvösök, mesteremberek abból élnek, hogy a feleségeinek szállítanak, mert ő maga keveset van itt. Néha-néha itt toppan, éjjel jön, isten tudja honnan, itt tölt néhány napot, azután megint eltűnik egy éjjel, isten tudja hova, hanem az asszonyai vígan élnek és tömérdeket költenek selyemre, posztóra s mindenféle encsebencsére. Maga a nagyúr csupa jószív, ha valakinek a háza megég, ingyen fát ad az erdejéből, rőzsét a szegényebb nép szabadon szedhet a roppant területen. Varga uramnak, az erdőmesterének meg van hagyva, hogy a szegényebb emberek sertéseit, ámbár a sertések tisztátalan állatok a Mohamed tanai szerint (üsse kő a tudományát), ingyen engedje makkoltatni az erdő tölgyes

¹ Rimaszombat csak később csatoltatott Gömör megyéhez, mely akkor kapta a Gömör és Kis-Hont nevet.

részében, s azonfelül, ha bármilyen kéréssel fordulunk hozzá, mindég kinyitja erszényét az instanciáinkra; most is egy nagy harangot öntetett Besztercebányán a református eklézsia számára.

— Derék ember lehet. Csak az a kérdés még, van-e neki is tudomása az alispánnak erről az intézkedéséről?

— Oh, bizonyosan. Az alispán úr, ha olyankor jön ide, mikor Hilil basa itt tartózkodik, mindig tesz nála látogatást, most négy nap előtt is nála ebédelt, s alkalmasint megbeszélték a modus vivendit.

Preszton ezalatt levette a lovacsák fejéről a zabos zacskókat, Kátay uram pedig följegyezte egy cédulára, hogy a cédula átadója valamivel esti nyolc óra után a szabadkai korcsmánál azzal az ígérettel távozott Osgyán felé, miszerint útjának az erdei kastély a végcélja, ami a kegyelmes úr által bizonyítandó lészen aláírásával és pecsétjével.

— Ezt is köszönöm — hálálkodott Görgey, barátságos parolát csapván a bíró markába —, és ha valamikor alkalmam lesz, bizony megszolgálom kegyelmednek.

Ezzel aztán felült a kocsira s még egy kérdést intézett a bíróhoz:

— Azt mondták nekem imént az emberei, hogy a sógorom, Darvas uram, meghalt volna. Mi módon tudják meg kegyelmetek az ilyen híreket?

— Eleven láncot állítunk az erdőbe, minden reggel; száz lépésnyire egy-egy embert, míg csak a lánc Osgyánt nem éri az erdő végén — ahol aztán a losonci doktor, tudós Makulyik József (ördögös egy fickó, hogy állandóan ott mer lenni) át-kiáltja a híreket a legközelebbi emberünknek (olyan hangja van, azt mondják, mint egy bölömbikáé), s a mi emberünk odább adja embertől-emberhez egész a szabadkai komiszsióig. Így vesszük a téns vármegye rendeleteit is. Hanem ma reggel már nem volt helyén a doktor. Úgy látszik, neki is harangoztak.

— No, az isten áldja meg, bíró uram!

— Kegyelmedet is hozza vissza friss jó egészségben a minden seregeknek ura!

Ily kölcsönös jókívánatok váltása mellett végre megindult Görgey az erdőnek, mely lassú zúgással hívta az éjt.

Szinte búsnak lehetett volna mondani, mert a szárnyasok csipogása és vidám fütyje megszűnt, csak a harkály kopácsolt itt-amott, vagy egy szaladó mókus okozott muló zörejt. A füvek, páfrányok, bokrok között millió bogár cirpelt és nyüzsgött. A közelben harang kondult meg. Mi lehet ez? Talán a basa kastélyában vacsorához kongatnak? De hisz a kastély a leírás szerint balra van, a harangszó pedig jobbról hangzik. Nem Osgyánban harangoznak-e a szárnyra ereszkedő lelkeknek? Mintha tömjénszagot, halottszagot hozna onnan a fák koronájának végtelen rostélyzatán átsuhanó szél. Görgey hátán borzongás futott végig.

— Milyen szomorú este ez, Preszton, milyen szomorú.

Most már balfelől szólott a harang, bim-bam, ünnepélyes hanghullámokban.

— Az ördög vigyen el engem — kiáltott fel Preszton —, ha nem valami kitanult vén bagoly csintalankodik velünk.

— Ne beszélj!

— A baglyok a csalódásig tudják a harangszót utánozni. Én már egyszer megjártam velök suhanc koromban, a Dunán-túl éjjel eltévesztettük az utat, a harangszóról azt hittük, hogy valami falut érünk, ha irányában indulunk s bemásztunk szépen a Bakonyba, hogy két napig étlen-szomjan nem bírtunk belőle kikecmeregni. Az aztán a ménkő nagy erdő!

Hanem iszen a szabadkai se kutya. Szabadkától Osgyánig terjed, lapos földön, akár az asztal. Pihenő föld, mely talán még soha nem látott ekét. Szűz föld, melyen még nem követett el erőszakot emberi akarat. Ezt hozd, azt hozd. Azt hoz, amit akar. Derékig érő ős füvek borítják, néhol nagy darabon átszakíthatlan iszalagok fonják össze az ős faarisztokratákat, melyek kevélyen merednek az égnek óriás lombkoronáikkal. A híres Jánosik, a tót legendák betyárja, itt méri a vásárosoktól elrabolt posztót vándorló diákoknak, az egyik bükkötől a másikig. Ez a rőfje. Az esthomályban lassan-lassan összefoly minden, alig lehet már megkülönböztetni valamit. Egy szürke folt az út mellett: pásztortűz helye; egy darab feketeség a hatalmas fatörzsön, ebbe a villám ütött bele. Pirinyó fénylő csillagocskák a bokrokon: szentjánosbogarak. Csillámló ezüst vászon kiterítve az erdei tisztáson — a hegyekből lesiető

patak. Huh, mi az? A kocsizörgés szomjas szarvascsordát riasztott fel, mely elálló szarvaival gallyat törve, iszonyú robajjal hanyatt-homlok rohan az erdő belsejébe. Az erdő madarai fölrebbennek erre nagy környéken, a bagoly abbahagyja a harangozást, a fa gallyai közt meglapult mókus ijedten nyitja ki fekete serét-szemét, csivogva száll föl a vércse s körös-körül kering a magasban, hogy aztán, meggyőződven anyai szemmel a veszedelem elmúltáról, a leeső kő lomhaságával hulljon le a fészkébe, csak a vadzab finom magas szálához tapadt bogár ringatózik egykedvűen a maga lengő nyoszolyáján.

— Messze van-e még a major, Preszton? Tudod-e biztosan az utat?

— Nem lehet már messze, mert a vércse mindig a tyúk-major közelében rakja fészkrét. Itt lesz már valahol. Egy fehér oszlopnál kell, azt mondják, befordulni, amit valami elesett török hercegnek emeltek, de így könyv nélkül nem tudom. Ha fehér az oszlop, hát majd meglátjuk. De mintha már hallanék is kutyaugatást.

Egy kőhajításnyira elővillant, mint valami kísértet, az oszlop is. Preszton befordult a csinált útról s csakhamar két fényes szem, két megvilágított ablak mutatta, merre menjenek. A rekkenő hőség után jól esett a sötét lombsátor alatt a kocsizás. Görgey ievette kalapját, hogy a hús levegő jobban érje forró fejét, ezalatt szemét le nem vette a két ablakról: ott ül valahol a kis Rozáli, talán köt vagy olvasgat a mécs fényénél és most, mikor már olyan közel volt, hogy csak egy-két perc még odáig, valami lázas türelmetlenség fogta el és szíve hangosan dobogott. A fák közül szeszélyes árnyak kezdtek kihaladozni, közülök kilépett a megölt löcsei bíró is, puskával a kezében, s úgy rémlett neki, mintha a kivilágított ablaknak célozna . . .

Jaj, ne, ne! S úgy reszketett, de úgy reszketett, hogy összegombolta a kabátját.

— Hívös van, Preszton, nem találod, én úgy fázom.

— Csurom víz vagyok az izzadtságtól — felelte Preszton. — Hahó? hó? Csiba te, ne? Úgy nézem, tekintetes uram, hogy ez az erdőmester háza.

Egy érces hang figyelmeztette őket a sötétből.

— Ne jöjjenek közelébb, mert megütik magukat a drótban. Azzal vannak a fák átvonva. Egyébiránt mi dolguk van itt? Ugyebár eltévedtek?

— Nem — felelte Görgey. — Varga uramat, az erdőmestert keressük.

— Én volnék — felelte az előbbi hang. — Alulról jönnek, vagy felülről?

— Felülről — felelte Görgey és leugrott a kocsiról.

— Hogyan jöttök át Szabadkánál?

— Kátay városbíró engedélyével.

— Hm — felelte erre az erdőmester —, majd mindjárt világított, de előbb engedjenek még egy-két kérdést s ne vegyék rossz néven, a nyomorúság nemcsak törvényt bont, az illő vendégszeretetet is leveszi a lábáról. A rettenetes ragály, mely Osgyánban dúl, parancsolja a nagy óvatosságot.

— Kérdezzen kigyelmed.

— Mit akarnak? Hoztak valamit?

— Ellenkezőleg, vinni akarunk.

— Mit?

— Leányt — felelte Görgey.

— Rossz helyen járnak. A leány már nincs nálam.

A Görgey szíve összeszorult.

— Hol van? — kérdé fojtott hangon.

— Sós Jánosni szolgál bent Batyiban.

— Talán nem is azt a leányt értjük mi, tévedés lehet a dologban — viszonzá Görgey.

— Más eladóleány pedig nincs nálam, akit elvihetnének. Mert az enyim még bölcsőben fekszik. Azaz, hogy igazat szólnak, van egy másik is, de az is még csak palánta és vendég a házamnál, nem hiszem, hogy azt keresnék.

— Hátha — felelte Görgey.

— No, hát akkor vissza is fordulhatnak, mert én arra becsületes parolát adtam, hogy a levegőtől is megóvóm és senki fia hozzá nem férhet. Amit pedig én egyszer megmondok, az úgy szokott történni.

— Még az édesapja se férhet hozzá? — kérdé Görgey el-érzékenyülve.

— Csak talán nem a tekintetes . . .

— Az vagyok. A Rozáli apja.

— Az már más. Isten hozta nálunk. Hej Zsuzsi! Hozz ki hamar egy lámpást, édes fiam!

Kisvártatva karcsú, fűrge asszony-alak jelent meg a pitvarajtóban, kinek a lámpafénynél csak éppen a körvonalait lehetett kivenni. Varga uram átvette a lámpást és a vendégek elé lépegetett, megmutatni nekik, miképpen bújjanak át a drót alatt, mely kóbor lovasok és csavargók ellen volt kihúzva, hogy abban megbotolva, ne közelíthessenek a házhoz, a drót vége az erdőmester ajtókilincséhez lévén erősítve, hogy annak a rezgése, ha el akarnák vágni, figyelmeztesse a gazdát, még ha alszik is, a közeledőre.

— Bizony, csak így vagyunk, tekintetes uram. Tessék átbújni. Isten látogatása van rajtunk.

Görgey a kezét nyújtotta s melegen rázta meg az erdőmesterét.

— Hát, hogy van a kisleányom?

— Egészséges, hála istennek, mint a makk és okos, mint egy filozófus. De hol vagy Zsuzsi? Ide nézz, Zsuzsi! Megösmered-e, ki van itt?

— Szent isten, a viceispány úr. Higgyek-e a szememnek? Jaj, de megöregedett a tekintetes úr!

— Csitt, te liba! Hogy tudsz olyat mondani — förmedt rá az ura, de minden harag nélkül. — Láss inkább a konyha után. Kocsisra, lóra legyen gondod, de főképp a mi vacsoránkra. Tessék, tessék, előre tekintetes uram. Erre balra, instálom.

Nem is kellett kinyitni az ajtót, az úgyse volt bezárva, csak egy lepedő lógott le az ajtófélfáról, a legyek és erdei bogarak beözönlése ellen szolgált némi védfalul, melyet Zsuzsa asszony sietett félrehárítani, mert eszeágában sem volt megfogadni a gazda szavát, hogy a konyhába menjen, minden illedelem nélkül ő maga szaladt be elsőnek a szobába hírül adni a nagy eseményt Rozáli kisasszonynak.

Az asztalon olajjal megtöltött pohár terjesztett gyér világoasságot, az olaj tetején uszkálván, mint valami pirinyó gálya, egy fakarika-féle, amibe égő kanóc volt beillesztve. Az ágy mellett böleső ringott s abban egy csecsemő aludt, össze-csucsorított piros szájának ritmikus mozgásából ki lehet találni, hogy a kis angyalka most az égben van, nem ugyan a

szárnyai, de a szájacskája segítségével, melyet a jó Álom néni odatapasztott az anyai emlékhöz.

A bölcső mellett ült Görgey Rozália, valami dallamot dúdolva; fehér pöttyes perkál szoknyácskája alul az egyik lába, mellyel meg-meglendítette a bölcsőt egészen a bokán fölül ki volt nyújtva s kezdte már fölvenni azt a bizonyos ingerlő gömbölyűséget, mely a férfi szemét megrészesíti. Hát még mikor a lábacskának olyan segítségére van az arc, mint ebben az esetben, gyönyörű metszésű száj, ibolyára emlékeztető szem. Semmi szabályosság nem volt ez arcon és mégis valami édes harmónia a vonásokban, a homlok egy kicsinyt keskeny, de olyan nemes, olyan különösen boltozott, hogy az ember belebolondul. Lehetetlen megmondani, mi az, ami szép rajta — csak tetszik, nagyon tetszik és ez untig elég; ha kitalálnánk, miért tetszik, az már nem volna elég, mert nem lenne többé bűvölet, csak indokolt gyönyörködés. Hanem, ami az orrát illeti, arról már egész öntudatosan ki lehet állítani a bizonyítványt, hogy a legimádandóbb fitos orrok közé tartozott.

Zsuzsa asszony lopva közelgett Rozálihoz s hirtelen befogta hátulról a szemét. Két nagy tenyerével eltakarta a kedves arcot is — mire majdnem teljesen homályosnak látszott a szoba.

— Zsuzsi — találta ki nevetve Rozáli. — Érzem a tenyereden, hogy te vagy, mert láttalak fokhagymát metélni.

— Úgy ám, de nem engemet kell kitalálni, hanem azt, aki jött — incselkedett vidáman Vargané.

— Hát jött valaki?

— Nem vetted észre a kocsizörgést, meg a kutyaugatást?

Eközben már Görgey is belépett a szobába s türtőztette magát, hogy el ne rontsa a Zsuzsi asszony tréfáját.

— Nem érzi a kis szíved, ki van itt? — vallatta Vargané odább.

— Kutyaugatásról beszélsz. Talán a Visztulát küldte el Kati néni? Nem?

— Ugyan, eredj! Visztula osúnya kutya, nem érdemli meg, hogy a te szíved dobogjon miatta. Olyan valaki jött, lelkecském, akinek nagyon megörülsz. Gondold el, kit szeretsz a világon legjobban.

— Ah! Ereszd el a szememet. Kitaláltam. Mari néni van itt Toporeról.

Mintha tört döfött volna a Görgey szívébe. Szerette volna megszakítani a jelenetet, de se a lába nem mozdult, se a nyelve, megbénult mind a kettő.

— Nem az, nem az — kacagott Vargáné s incselkedő hangon hozzátette: — Pedig milyen könnyű volna kitalálni. Gondolkozzál csak, gondolkozzál, kutass a kis szíved fiókjában.

Rozáli gondolkozni látszott. Görgeynek minden idege megfeszült. Fejét lehajtva várta szavait, mint a fonnyadt növény az esőcsöppeket.

— Nem bírom eltalálni — felelte Rozáli eltökélt lemondással, megrázzván fejét, melyet körülrepkedett a lenszínű haja.

Ezzel a rázással aztán ki is szabadította a fejét a Zsuzsi asszony kezeiből s megpillantván apját, meglepetve futott hozzá.

— Ah, maga az, apuci? Hol jár itt, ahol a madár se jár?

Görgey zavart lett erre a derült, fesztelen megszólításra, melyben nem volt az elragadtatásból és az örömből semmi, de a ridegségből sem. Rozáli kezét csókolt, mire Görgey lehajolt és szájon csókolta cuppanósan. Ámbár nem nagyon kellett lehajolni. Rozáli felnyúlt azóta, hogy nem látta, mint egy szarvas. A Görgey szeme végigsiklott a kedves arcon és a formás alakon, aztán ott felejtette magát tovább is, mint kellett volna s látta a mozdulatot, amint kis kezével megtörli az apai csók helyét ajkain — talán, mert nedves volt, talán, mert a bajusz ott megszúrta és viszketett. De Görgey előtt ez a mozdulat is föltépte a kísértő szellemek láncait. Egy keserű sóhajjal fordult el a gyermeklánykától, Varga uram felé:

— Mondja csak, erdőmester uram, beszélhetnék-e én most a basával?

— A mi basánkkal? Most? — mondá ez meglepetve. — Nem lehetne reggelre halasztani?

— Nem. Csak úgy engedett át a pestis-komisszió a szabadkai zárvonalon és csak úgy bocsát vissza, ha a basa pecsétjével bizonyítja, hogy mikor jöttem és mikor távoztam.

— Értem — szólt a gazda szívélyesen —, hát maradjon itt a tekintetes úr, míg a pestis tart. Biztosítom, nem lesz unalmas. Éppen ma jeleztek a csőszeim egy medvét. Azt fogjuk üldözni.

— Magam is olyan üldözött medve vagyok odahaza — morogta az alispán. — Haza kell sietnem reggel.

Varga uram a fejét vakarta. Rokonszenves, zömök férfi volt, határozott, bátor tekintetéből egyenes lélek sugárzott ki. Kevés szóval élt, mint általában azok, kik az erdő barátjai. Hallgatni kell tudni, aki az erdővel akar beszélni.

— Ejnye, de baj, de baj. Hanem azért meg kell próbálni.

Engedelmet kért, hogy átöltözhessen, azután majd elvezeti a basa kastélyába. Átment a pitvar másik oldalán lévő szobába és Görgey magára maradt Zsuzsi asszonnal, aki ezer kérdést zúdított a nyakába, hogy mi újság Görgön. Él-e még ez, meg amaz? Nem mentek-e még férjhez a Plavetz-lányok? Hát az édesanyám nem üzent semmit?

— Bizony nem üzent az — mentegetőzött Görgey —, de ennek én vagyok az oka, mert nem mondtam neki, hogy Rozáliért megyek.

— A Rozáliért? — kérde a menyecske elszontyolodva. — Csak talán nem akarja elvinni?

— De bizony.

Rozáli, ki megint visszaült volt az álmodó babához s a kis pufók arcocskát nézegette a bölcső vánkossai közt, egyszerre felütötte a fejét.

— Tréfál, ugye? — s hamiskás mosollyal kacintott az apjára, ami egyszerre elfújta a keserűségét, mint öreg hegyről a ködöt a ránevető napfény.

— De bizony itt nem hagylak többé — szólt vidámban —, nagy leány vagy már innen-onnan, ideje, hogy kezdjek veled valamit.

Rozáli felugrott székéről s a szoknyáját két kézzel fölcsípvé, hogy kurtábbnak látszassék, forogni kezdett apja előtt, mint a megperdített karika, kecsesen, negédesen, elkényeztetett gyerek módjára.

— Ej, apuci, hová tette a szemét. Hiszen még kicsiny vagyok s ha megengedi, itt maradok Osgyánban.

— Hm, Osgyánban . . .

Görgey elnyelte, amit mondani akart. Nem merte megszomorítani a gúnyos szíjjel.

— Mit keresnél te ezentúl Osgyánban — egészíté ki a mondatot. — Jönnöd kell, úgy akarom.

— De ha én meg nem akarom — felelte durcásan s úgy tett a kis lábával, mintha toppantana.

Az alispán nagy gyönyörűségét lelte ebben a kötekedő felelésben, szándékosan szötte-fonta.

— Csakhogy a két akarat közül melyikünké a parancs, hogy gondolod? — kérdezte játszadozó hangon.

— A magáé — sietett kijelenteni, engedelmesen lehajtva a fejét, mókázó alázatossággal szinte a földre, úgy, hogy az aranyhaj, melyet az este közeledtével kibontott, átborult sziszegve a feje búbján a túlsó oldalra és betakarta az arcát. — Igen a magáé, de mit tesz az? A parancs csak akkor az, ha fél az ember a parancsolótól. De miképp is van az, hogy én egy csöppet se félek magától, apuci?

Visszahagyította hátra a hajsátorát s összeráncolta a homlokát, mint egy anyóka, aki nagyon mélyen elgondolkozik.

— Talán azért, szívecském, mert szeretsz — találgatta az alispán lágyan, csendesén. — Jer közelebb hozzám!

A fruska közelebb ment, de a fejét rázta lépegetés közben.

— Nem azért, dehogy azért.

— Hát talán nem szeretsz?

— Tisztelem.

— És miért nem szeretsz?

— Nem tudom — suttogta szomorúan, álmatagon.

— Hát azt tudod, hogy miért tisztelsz?

— Tudom. Azért, mert benne van a tízparancsolatban.

— A tízparancsolatot, ugye hé, mégis parancsolatnak tekinted...

— Mert az istentől származik, akitől pedig félek.

— De szereted is...

— Nem én.

Vargáné sietett betapasztani a száját a tenyerével.

— Oh, te kis pogány jószágom! Ki hallott már ilyet valaha!

Rozáli kedves grimaszt vágott, ezer ígész gödör támadt a ferdére idomított orcáján.

— Ugyan, Zsuzsi, vidd el a tenyeredet, mondtam már egyszer, hogy fokhagymás.

Görgey szívét csodálatosan csiklandozta a gyermek naiv, üde locsogása. Most értette már, mért mondta Varga uram, hogy filozófus. Megfogta a kezét (olyan meleg volt, olyan édes, mint egy kis madárfészek), közelebb húzta magához, térde közé állította.

— Gyere csak ide, kis delinquens — megsímogatta azt az arany zuhatagot a fején. — Igazolja magát a kisasszony, mért nem szereti az istent?

— Mert az isten sem szeret engem — felelte dacosan.

— Miből tudja azt a kisasszony?

— Abból, hogy ha szeretne, hát nem vette volna el tőlem a mamámat.

Görgey elfordult, érezte, hogy a szeme megnedvesedik. Aztán felkelt székéről, fel s alá járkált a szobában, kinézett a nyitott ablakon (a zúgó erdő mondott neki valamit), aztán megállt a lányka előtt s meleg tekintete szinte felszűröcsölte a beszédes arcocska ezernyi változását, kifejezését — mintha egy rejtelmes, bús könnyvet lapozgatna.

— Látod, milyen rossz nevelést kaptál s mennyire nincs az észjárásodban semmi rendszer. Szegény Katarina, jó asszony volt, de . . . azaz, hogy mit is beszélök? Hol is hagytam el? Igen, igen, hogy Katalin nénéd keveset törődött a lelki neveléssel, felnőttél, mint egy kis puszpángfácska, melyet senki sem nyeseget. Nono, csak ne biggyeszd el a szájadat, mert az úgy van. Egyben még túlgyerekes eszed van, másban már koravén vagy, szóval egy valóságos kis fityfirtyó vagy. Azt akarom, hogy egy igazi kisasszonyt faragjanak belőled. Nincs meg a lelki fundamentumod, az irányod és összevissza beszélsz. Lásd be magad is. Azt mondod, nem szereted az istent, azért, mert ő se szeret téged. Hát az igazán felháborító, hogy így gondolkozol az istenről, aki mindnyájunkat teremtet s akinek a cselekedeteit emberi elme megítélni nem képes. Nemcsak egy olyan gyereké, mint te, hanem még a bölcseké sem. Mert az isten a magáéból adta az elmét, de csak olyan csipetnyit, ami senkinek meg ne ártson. Tengerből evőkanálnyit egynek, piciny sókanálnyit másnak. Ne ásis, mert hátba ütlek . . .

— Ne tessék haragudni — okvetetlenkedett közbe Vargáné. — Ami engem illet, én meg a világon legjobban szeretem, ha a Rozáli ást, mert akkor látom leginkább azokat az új gyönyörű fehér fogait.

Görgey elmosolyodott s ügyet se vetve egyébre, folytatta a fölvetett témát.

— De vegyük, hogy igazad volna, ámbár nincs, hogy nem szeretted az istent, mert az se szeret téged, akkor sincs a következtetéseidben semmi ésszerűség, semmi rendszer, semmi logika, mert engem sem szeretsz, holott én meg szeretlek téged. No, hát erre felelj, kis ördög!

— Ha szeretne az apuci — felelte a leány, hirtelen átcsapva gyerekes modorába —, hát bizonyosan hozott volna valamit.

— Iszen hoztam is, hogyne hoztam volna — jutott eszébe Görgeynek s kikiáltott az ablakon. — Hej, Preszton! hozd be csak azt a rimaszombati paksamétát.

Varga uram még mindig nem került elő. Görgey már aggodalmasan kezdett az ajtóra tekintetni, léptek közeledtek, de bizony csak Preszton lépett be, csomagot hozva, melyet mohón bontott fel Rozáli az asztalon s aztán csalódva tolt félre.

— Oh, te bohó apuci! — kiáltá gyerekes fejszóválással — hiszen nem vagyok már én olyan kis leány, akinek nyalánkságokat szokás hozni.

— No és mit akartál volna?

Felhúzta a vállait pipesen:

— Hát szövetet, selymet, pántlikát, mit tudom én.

De eközben mégse bírta megállni, hogy két pár összefüggő szárú vérpiros cseresznyét fel ne akasszon a füleire s meglóbálván szép tejét, gyönyörködjék a lityegésükben.

— Ohó, Rozália barátocskám — fakadt ki az alispán, tettetett megbotráncozással. — Mikor az én tervembe vág bele, hogy nagy leány légy, akkor azt mondod, hogy te még kis leány vagy, mikor meg neked vág be úgy a terveidbe, akkor egyszeribe nagy leánynak csapsz fel. Így nem alkuszunk, te kis róka.

— Ne bántsza szegénykét — mentegette újólág Zsuzsi asszony —, ne haragudjék rá a tekintetes úr. Hiszen a rózsá

is tarthatja magát bimbónak, mikor még zöld burokban van a fele és a bimbó is rózsának számíthat, mikor már kihaladt a színes selyme.

De ezt az ékes hasonlatot már nem volt alkalma megszívlelni Görgeynek, mert behallatszott az ajtólepedőn keresztül a gazda szava.

— Immáron készen vagyok. Mehetünk, ha a tekintetes úr úgy parancsolja.

Görgey vette a kalapját s kimenne ugyancsak hátrahőkölt, midőn a pitvarban, mely a tűzhely fazekai alatt lobogó rőzsetűztől meg volt világítva, szemben találta magát egy fehér turbános, májszín kaftános törökkel. Már szinte a kalapjához nyúlt, mikor megszólalt az illető nevetve.

— Én vagyok csak. Én, Varga János.

— Kegyelmed az. Nem hittem volna. Hát mitől jó ez?

— Ez bizony arra való, kérem alásan, hogy az öreg Mohamed prófétát bolonddá tegye velem a basa, ha ugyan hagyja magát bolonddá tenni. Hogy t. i. a Korán tiltja az idegép hitű környezetet az ájtatos muzulmánoknál. Azt hiszi tehát a gazdám, hogy ha török ruhában lépek be a kastélyába, Mohamed rá nem szagol a kálvinista voltomra.

— Nem lehet az igaz — jegyezte meg Görgey. — Vagy mért tűrik meg akkor a keresztény leányokat a háremeikben?

— Hja, az asszonynak nincs lelke önáluk.

Elhagyván a házat, jó sintelt ösvényen indultak el s balra kanyarodván egy odvas fánál, melyből lassú zümmögés hallatszott (vadméhek lakhattak benne), természetesen a basáról beszélgettek.

— Vallásos ember lehet — gondolta Görgey —, hogy ilyen kicsiségekben is formulákat keresgél.

— Nem túlságosan bigott, megissza a borocskát — védelmezte Varga —, inkább csak furesa. Amellett azonban kedélyes, mindengőgnélkül való; nem olyan, mint a mi nagyuraink.

— Hány éve van már nála, Varga uram?

— Ez a negyedik.

— Azt mondják, csak néha jön ide.

— Egyszer-kétszer évenként rövid időre.

— És hol lakik, amikor itt nincs?

Varga uram vállat von.

— Tudja a szösz.
— Hát nem küldenek neki soha levelet vagy üzenetet?
— Nem.
— Sem ő?
— Sem.
— Hogy lehet az? Hiszen előadhatná magát olyan eset, hogy értesíteni kellene.

— Azt már én is mondtam neki egyszer, de a következő szavakkal torkolt le: »Ne kívánj tőlem fölösleges dolgokat, édes fiam. Mikor az ember elalszik s a lélek elhagyja az otthonát, vagy visszatér reggel magától, vagy vissza nem tér, de a test nem tudakozódik utána. Mármost, ha a test hagyja el az otthonát hasonlóan, vagy visszatér, vagy vissza nem tér, de mi szükség, hogy az otthon érdeklődjék utána. Allah nem kívánja ezt. Azt mondod, híradással akarsz lenni, ha szükségesnek látod, de mirevaló volna az? Vagy valami jót tudsz mondani és ez esetben hagyd akkorra, midőn megint találkozunk, hogy azzal is jobban örülhessünk egymásnak, vagy pedig valami rosszat üzenhetsz s ezt hagyd kérlek, minél későbbre, mert minden idő nyert idő, amelyből a gondokat ki lehet tolni egy későbbi időre«.

— Irigylem ezt a filozófiát — jegyezte meg Görgey elmélázva. — Csak egy basa koponyájában nőhetett ilyenre. De mégis különös, hogy a kocsisa vagy az inasa nem fecseg valamit.

— Egyedül jön s rendesen éjjel, úgy látszik maga hajtja a lovakat kis kocsijában, mert senkit sem hoz magával. Ugyancsak éjjel távozik. Én csak arról tudom meg, hogy megint itt van vagy már nincs itt, hogy a minaret tetején egy kis zászló jelzi az ittlétét.

— Valóságosan úgy fest a dolog, mint valami titok — mondá az alispán élénkülő érdeklődéssel —, s amíg itt van, természetesen ki nem mozdul a kastélyából.

— Dehogy. Sétálni szeret az erdőben, némelykor átjön hozzám is. Most egypár napja majd mindennap meglátogatott, például ma is leült a ház előtt uzsonnatájt s egy pohár tejet kért a feleségemtől s Rozáli kisasszonnyal beszélgetett, tréfálgatott.

— Tud eszerint magyarul is?

— Tud valahogy törökösen, de velem németül beszélget.

— Akkor hát ne igen beszéljünk hangosan — tanácsoló Görgey —, mert hátha itt sétálgat vagy üldögél valamely fa alatt és hallja, hogyan szapuljuk.

— Attól, sajnos, nincs mit tartani, mert otthon van, ilyenkor a meleg esti órákban, mikor a hold kezd feljönni, fürödni szoktak az odaliszkjai künn a kertben, a tóban, ezeknek a nézésében gyönyörködik. Ez a legkedvesebb szórakozása.

— Teringette! — csettentett a szájával Görgey, egészen neki pajkosodva.

— Hiszen éppen ez a baj, mert olyankor meghalt rá nézve az egész világ, s nem vagyok biztos, szóba áll-e most velünk. Hogy alkalmatlanok leszünk neki, abban ellenben biztos vagyok. De mindegy. Bátor ember a templomban is füttyül.

— S milyen korú lehet a basa?

— Fogatlan kecske.

Észre sem vették beszélgetés közben, mikor már ott álltak a hatalmas fehér falnál, mely a basa kéjpalotáját körülkeríti oly magasan, hogy csak a legszálasabb fák tetejéről lehetett volna belátni a palota udvarára és kertjébe. Mondják, hogy a rimaszombati nyalka ifjúság közt többen akadtak, akik nem áttallották olykor felmászni egy ott a közelben álló óriási gyertyánfa tetejére, hogy a kertben sétáló odaliszkokat meglessék. Száz év előtt az ifjak fejét vágatta volna le ezért a basa. Most már Hilil basa csak a szemérmetlen fát vágatta ki.

Vaskos, roppant vaskapu egészíté ki a falat — no, ezt ugyan Botond se tudná bezúzni. Irdatlan kalapács lógott le rajta erős lánoon. Ez a kalapács adhatta az egyetlen hangot, mely a külvilágból ebbe a paradicsomba behatolt. Varga uram háromszor vágott vele a kapura, de a szörnyű osztatásra sem jelentkezett senki. Ekkor aztán kivett a kaftánja zsebéből egy sípot s belefűjt. Különös éles hangja volt, mely szinte áthatította a fákat és falakat, a rigófűtyből, a bika bőgéséből és a kígyó sziszegéséből összerakott sípítás tódult ki a kis szerszámból.

— Hát ez mi? — szisszent fel az ideges Görgey a füleit befogva.

— Ez afféle házi jelzés, amire okvetlenül előjön valaki s vagy beereszt bennünket, vagy nem.

— Nekem is be kell mennem?.

— Nem tudom. Talán anélkül is elhiszi a basa, ha beviszem az írást s alájegyzi.

Egy félperccig sem kellett várni; a vaskapu egy kockája csikorogva mozogni kezdett, majd egy turbános fej lett látható bent a támadt nyílásnál.

— Te vagy az, Varga efendi? — kérdezé egy kappanhang. — Mit akarsz?

— Ónagyságával, urunkkal szeretnék beszélni. Járj közbe jámbor Juszuf, hogy fogadjon.

— Ha összeszid, te léssz az oka, Varga efendi. Azt fogom mondani, hogy fenyegettél.

— Jó, jó, csak eredj Juszuf s meglásd, nem történik semmi bajod.

Juszuf erre visszatolta a vaskockát és elcsoszogott.

— Ki volt ez? — kérdezte Görgey, kit most egyszerre érdekelni kezdett ez a keleti romantika. Úgy tetszett neki, mintha ambra-illat szivárogná ki belülről.

— Egy eunuch, tekintetes uram.

— Igazi eunuch?

— Természetesen igazi.

— Kutyá meg a macska — csodálkozott az alispán —, nem adnám egy vak lóért, ha egy kicsit körülnézhetnék odabent.

— Bizony nem lehetetlen, hogy része lesz benne.

De mi a basa engedélye nélkül is megtehetjük, hogy odavisszük az olvasót, ahova tilos a belépés. Mindenekelőtt ámulatba ejt egy szép kastély kis erkéllyel, kiugrókkal, kupolás előcsarnokkal, a balszögletben karcsú minarettel. Nem volt megvilágítva, mindössze egy kis lámpa égett misztikus vörös fénnel a lépcsős feljáratnál. A hold sarlója szabadon játszhatott a maga sejtető színeivel s olyannak tüntette fel, mintha barnásfehér sókockákból építették volna az Aladin csodalámpájának szellemei. A fantasztikus holdfény (a törökök e kedves égiteste) még a kastélynál is szebbé bővölte a kertet, mely az épület háttérében kezdődött. A buja növényzet mintegy pihegni látszott, a langyos este páráit beszívva és

a magáét kilehelve. Virágok, bokrok összefolytak sötét, bodros hullámokká s mintegy zsámolyául szolgáltak a nagy fáknek, melyekhez függő ágyak és hinták voltak erősítve. Az egyikén nyúlánk termetű hölgy ült, testhez tapadó, fehér, csalánszerű szövetben, mintha asszonyalakká formálódott báránytelhő úsznék sötét alapon. Egy eunuch állt mellette s egyet-egyet lóditott a hintán, mely fehér sávot írt le röptében a kúszó növényeknek a földön vonszolt palástjára.

Távolabb, a lombzatok rostélyzatán keresztül egy kékes, csillámló lap volt látható, mint az égnek egy odaesett darabja, melyből a csillagok följebb tolódtak. Egy tükör, kardpengék-ből összeállított rámában. Milyen bohókás csalódás. Nem tükör az, hanem tó, a ráma kardpengéi sások körülötte, s a kardpengékre szúrt csillagok, felnyúló fehér liliomok . . . Hát azok a többi mozgó, hajladozó fehérségek?

. . . Nyisd ki még jobban a szemedet, vagy talán hunyd be egészen, jámbor halandó, ha nyugodtan akarsz aludni az éjjel, mert azok a basa odaliszkjai, akik most a fürdéshez vetkeződnek . . .

A tavon innen egy kis tűzszikra piroslík. Ahol a tűz-szikra pislog, ott van a basa osibukja s ahol a csibuk van, ott keresendő maga a basa is; egy puha zsöllesztékben elterpeszkedve ül, lehajló lombmennyezet alatt s nézi a mámorító jeletet. Sárga papucskokba bújtatott lábait kényelmesen egymásra rakva, miután turbánját egy csonka gallyra akasztá, izzadó homlokát meg-megtörli a fehér burnusza ujjával, húsos, duzzadt szemhéjai alul fáradtan merednek apró, kiégett fényű szemei a tóra, inkább csak megszokásból, mert a gondolata másutt jár.

Hiába, úgy van az ember alkotva, hogy mindent megun. A paradicsom is pusztán kis ideig paradicsom, azután már közönséges kert s végül csak ugar Hilil basának új vágyai támadtak, s ez nem csoda. A kor illendő méltánylást érdemel. Egy öreg embert, aki okos, le nem köthet egyetlen vonzalom, mint valami fiatal szeleburdit. Annak már joga van a válto-gatáshoz. Az már filozóf, aki nem az élvezeteket keresi, hanem az összehasonlításokat, a tapasztalatokat, szóval a tudást. Az nem pazarolhatja az idejét akármire, mert öneki már kevés ideje van.

Egy südő leánykát pillantott meg az erdőmesternél, egy ártatlan gyermeket, aki még semmit se tud, s éppen azért felette ingerlő öelötte, aki már mindent tud. Egy-kétszer beszélt vele s azóta igézet alatt áll, folyvást fejében motoszkál a képe. Főzi a terveket, miképpen nyerhetné meg. Az a kérdés, kiféle-miféle leány? A bimibónak mindenekelőtt a tőjét kell megnézni. Mert ha egy kicsit magasan nyílik, öreg embernek nagyon nehéz felnyúlni érte. De hátha alacsonyan van? Lehajolni az öreg ember is tud. Eziránt persze Vargától lehetne felvilágosítást kapni s esetleg egyéb hasznos útmutatást és segítséget. (Csak ne volna olyan beosületes és goromba.) Okokon és módokon faragesált furfangos elméje. Vargával bajos beszélni. Varga gyanút kapna és eltávolítaná a leánykát: Talán Vargáné útján lehetne boldogulni? Hátha szegények a szülei és könnyelműek? Nem ajánkozhatna-e, hogy kinevel, mondjuk, énekesnőnek? Hiszen így szokták ezt a mecénások. Vagy nem alkalmazhatná-e nagy fizetéssel valaminek? A pénz végre is nagy kerítő. Igaz, még gyermek, talán csak tizennégy éves, de hát nem természetes-e, hogy egy öreg ember ilyenben lelje gyönyörűségét? Hiszen emlékszik rá, mikor fiatal gyerkőc volt, az érettebb menyecskek vonzották, a harmino évesek, vagyis akik annyinak mondták magokat, t. i. a harminoöt évesek, most ím elérve a tisztos kort, a természet szent törvénye az akkori eltávolodást a maga korabeli fehérséptől egy hervadó generációhoz, elmésen behozza ismét egy eltávolodással a maga korabeli fehérséptől (isten ments tőle) egy serdülő generációhoz. Gyönyörű kiegyenlítés ez s minden normális és beosületes ember tartozik vele.

Ezeket forgatta elméjében a beosületes, jámbor Hilil basa, bizonyára Allah bölcsesége iránti bámulatból, ki akképpen rendezé, hogy semmi se veszessen el a természetben, tehát a serdülő lánykák iránti epekedés sem, csak a beosztásban mutatkozik némi különőség, midőn az eunuch megzavarta, jelentvén, hogy odakünn megszólalt a Varga efendi sipja.

— Mit akar? — mordult rá a basa.

— Fényes ábrázatod elé akarna járulni, oh uram, mégpedig tüstént, mindennel fenyegetett, ha nem jelentem meg.

— Eredj, kérdezd meg bővebben, miről van szó.

Kisvártatva visszajött az eunuch:

— Megkérdeztem Varga efendit, arról van szó, hogy egy idegen, aki vele van, csak abban az esetben mehet vissza Szabadkára a pestis-komisszió miatt, ha Magasságod aláírással bizonyítja, hogy idejött az erdőmesterhez és innen ment vissza, vagyis hogy nem volt Osgyánban.

— Eredj, mondd meg, nem érek most rá firkálni. Ez a Varga is mindenféle embereket fölszed, hogy alkalmatlanokdjék velők.

— Azt mondja, a vendége annak a lánykának az apja, akinek a virágot és datolyát vittem parancsodból tegnap.

— Ah! Úgy? — kiáltott fel a basa élénken és felugrott a székről. — Eredj és bocsásd be azt az idegen embert, vezesd őt a kék szobába.

Az eunuch földig hajtotta magát.

— Igen, uram. És Varga efendit is bebocsásom?

— Nem, nem; várja meg künn. Csak abban az esetben lehet bebocsátani Vargát is, ha az idegen nem merne egyedül belépni.

Az eunuch sietve távozott. Hilil basa pedig rendbehozta öltönyeit, begombolta burnuszát, megigazgatta gyüremléseit, föltette turbánját, azután szép csendesen kiverte a csibukja hamvát egy tulipán harangjába, egy picinyt fel s alá járt a kavicsos ösvényen, alkalmasint tervet készítve az idegen ember kellő kikészítéséhez, majd hirtelen elhagyta a kertet, a palota bejáratához kerülve, feloszoszongott a lépcsőkön s egyenest benyitott a kék szobába, ahol már várta az idegen egy fali festmény nézésébe merülve.

— Szálem alejkum. Légy üdvözölve födelem alatt — mondá a basa, kezeit mellén összetéve.

Görgey meglepődve fordult meg s az előre kieszelt köszöntést kezdte darálni:

— Allah nevelje meg szerencsédnek mértékét, nagytekintélyű úr és férfiú, legyen pedig...

Egyszerre azonban benne rekedt a szó, egy pillantást vetve a basára, ki e tekintettől ijedten hátrahőkölt, akaratlanul tört ki belőle a felkiáltás:

— Nini, nini! Mit keres maga itt, Quendel apó?

Quendel apó (mert ő volt), elsápadt az első pillanatban, ő is felismervén a szepesi viceispánt. Ez aztán a fátum. Hát mit vétett ő az ördögnek, hogy ezt most idehozta? Hiszen inkább azt hitte, hogy a kedvében cselekszik (t. i. az ördögnek). Oh jaj, ő hát a kislány atyja s istentelen bűnös gondolatáért, melyet a bakfis iránt táplált, nyomban utolérte a bűnhődés. Nemcsak a szégyenkezés bántotta a helyzetért, nemcsak a bosszankodás az inkognitó összeomlásáért, hanem a babonás emberek félelme is ránehezült. Nemosak a nagytekintélyű alispánt látta magával szemben, hanem a bosszuló végzetet is, éppen a lányka apjának személyében. De ha már nem sülyedhetett egyszeriben a föld alá (ez lett volna ebben az esetben legkényelmesebb), mást alig tehetett, mint hogy hirtelen a tréfa rongyaiba öltöztette a sajnálatos eseményt.

— Hehehe — kacagott fel. — No, ez igazán kapitális! Ki mondja, hogy nincs szerencse? Hojahu! Nem adom ezer forintért. Tessék csak helyet foglalni. No, de ilyen nagy megtiszteltetés enyim szegény házamnak, ilyen rendkívüli szerencse. (Rossz színész lett volna belőle, mert olyan savanyú képet vágott ehhez a rendkívüli szerencséhez, mintha borsot harapott volna ketté.) Bizony mindjárt kiugrok bőrómból enyimből örömben. (S valóságosan elkezdett ugrálni és táncolni, mint egy szétszelesedett gyermek.) Azt kérdezi domine spectabilis, hogy mit keresem itt? Hát mi egyebet, pihenek. Hiszen eleget dolgoztam, ráfér engemre. Hiszen énértem is meghalt a Jézus.

Görgey elmosolyodott s meg nem állhatta, hogy ne évvődjék vele:

— Igen, Jézus bizonyára kegyelmedért is meghalt, de úgy látom, Mohamedből is kiveszi a maga részét.

— Hát mit tudja tenni szegény fejem — mentegetőzött Quendel apó siránkozó hangon, de dicséretére legyen mondva, el is pirult, hogy még a nyaka is téglaszínű lett. — Az embert beleviszik a rossz üzletek. Oh, istenkém, a rossz üzletek. Nem lehet hinni az emberekben, domine spectabilis, oly romlottak.

— Hogyan, a rossz üzletek?

— Hát a belgrádi basa. Sok pénzem fekszik az imposztornál. Kölcsön adtam neki, nem tudja fizetni. Szultán átteszi

Anatoliába, hallok, hogy elkészül, poggyászt már csomagolnak s a szegény Quendelnek még aztat se nem mond, hogy bikmag. Hanem mikor odamegyek pénzemért, vereti talpamra húsz-húsz pálcákat. No, ez nagy violence. Igaz, hogy akkor még nem voltam nemesember, de a talpam éppen úgy fájt, mint egy grófé. No, mondok, ezt nem hagyom annyiba, ezért izzadásba hozok a basát, minélfogva megkentem a nagyvezírt, mert a Quendel talpai csak vannak olyanok, mint más talpak, de a kezei hosszúk. Most már ráparancsolta nagyvezír a fizetést, de miből? Nem volt egyebe, csak a hárem, meg az eunuchok, meg a sok keleti pokrócok s egyéb ilyen enosebencse. Az jutott licitációra. Mindenki félt megvenni, jóformán senkise nem ígérte semmit. Hogy veszett nyélnék kerüljön legalább fejsze, magamnak kellett portékát megtartani, elevent és nem elevent, rabszolgákat, odaliskokat, teppicheket, csibukokat. Ejnye, nini, nem gyújt rá a tekintetes alispán úr? Dohányt is vettem vagy hat hordóval. Mert ezek a szamarak dohányt tartják hordóban s bort isszák csibuk alakú kis findzsákból.

— De iszen gonosz osont kegyelmed, akármit beszél is — nevetett az alispán jóízűen.

Erre aztán Quendel apó rezes, borostás arca is röhögésbe gömbölyödött.

— Hehehe, hahaha. Bizony így volt. Cirkumstanciák így hozták. Nyakamon maradt minden. Kinek adjam? Senkinek se nem kell. Hova tegyem? Sehova se nem fér. Hát itt van ez a kis erdőcském, idehoztam, hogy ne legyen szem előtt, mert én erkölcsös ember vagyok, akármit gondolja is rólam domine spectabilis vicecomes, aki nem szeret másokat botránkoztatni. Azóta itt áll a portéka, úgyszólván raktáron, értéke napról-napra apad, mert az idő nyomokat hagy e finom testeken, az éghajlat se nem jó, kivált télen, a legszebb georgiai leány köhécsel karácsony óta és aligha el nem megy a sárguló őszi levelekkel. Otthon meg a birkák hullják magokat, métely van nekik. Allah itt pusztít, Jehova ott, mert csinálja juhokból bőröket, zsidóknak. Azonfelül a mienk isten se pihen. Csak múlt héten égett el a putzdorfi majorom, istállók, béresházak. Nem is képzél a tekintetes úr, mennyi mindenféle gond és bosszúság nyomja embert. Legjobb, akinek semmije

se nem van. De ha már van valamije, szeret utánanézni jó üzletember, vérében van utánanézés. Hát azért jövök el ide néha megtekinteni portékácskát.

— Jó, jó, csakhogy mit szól majd ehhez Quendelné asszonyom?

Quendel apó megrázkódott, mint mikor valami hideg hüllő érinti az ember testét.

— Ej — szól azután összeszedve magát —, mit ért asszony az üzlethez? Annyit, mint paraszt az uborkasalátához. Mit szólna, arról nem is gondolkozok. Hiszen nem tudja, okos ember nem köti mindent orrára feleségének.

— De hátha én megmondanám neki?

Quendel úr megütődött e szavakon s gyanakodó tekintete nyugtalanul fürkészte az alispán arcát.

— És ugyan mit mondhatna mint tényt az alispán úr? Mindössze azt, hogy itt tetszett találni erdőben, békés fedelem alatt.

— Török basának öltözve — folytatá Görgey.

— No igen, hogy a saját ruháim ne kopjanak. Az ember végre is használja a saját övé portékáját. Mi van abban?

— Egy hárem közepette, mely szintén a saját portékája, s melyet szintén . . .

Kezeit elhárítólag emelte fel Quendel, s még a hajszálai is égnek meredtek.

— Jaj, ne is mondja! Jaj, ne is ijesztgessen, édes jó patrónusom. Hiszen tudja, milyen alázatos, hű szolgája, lelkes híve voltam. Oh, ne, ne! Ne vexáljon! Hiszen nem tudja, milyen az enyim asszony. Gondolja a tekintetes úr a más-világra és gondolja arra is, hogy még a tekintetes úr is lehet valamikor házas (isten azonban ne adja, én nem kívánok), és gondolja arra is, hogy nem a pokol a legrosszabb hely és hogy a katlan, amelyikben az ördögök bennünket főzni fogják (ám-bátor a tekintetes urat talán azok se merik), még semmisse nem ahhoz képest, mint aki enyim Zsofka nyelve alá kerül. Az aztán meg van mángorolva, annak kampec.

Görgey most már majd eldőlt a nevetéstől s osupa előrelátásból leereszkedett egy szófára, mely drága, a Koránból beleszótt mondatokkal ékesített perzsa szőnyeggel volt betakarva.

— Ej, hiszen csak tréfáltam. Már hogyis árulnám én el kegyelmedet. Hanem azért örülök, hogy a gondviselés hozzájuttatott ehhez a titkához, mert ezzel bátorságot kaptam, hogy az én titkomat viszont kegyelmedre bízam. Olyan lesz ez, mint a diákcseré, a titka úgy lesz megőrizve nálam, mint ahogy én óhajtom, hogy az enyim meg legyen őrizve kegyelmednél. Ez az egyetlen biztos módszer a titoktartásra. De üljön le, bátyika, ide, szembe velem. Előbb azonban adjon egy csibukot az én agyaramba is.

Szemlátomást vidult a Quendel arca s fürgén szaladt, mint egy evet, az ablakhoz, hogy az alispán kívánságának megfelelő rendeletet adjon ki, mire egy-két pillanat múlva egy eunuch jelent meg, két csibukkal, s egy másik utána illatos parazsat hozott egy vastányéron.

Miután a két úr megkapta a csibukját, Quendel apó a kinyitott ablakra mutatva, így szólt bizalmas hangon:

— Nem akar a domine spectabilis kinézni?

— Minek? Innen is érzélem, hogy csillagos az éj, és nem lesz egyhamar eső.

— Hm, de a szép levegőjű éjszaka, a gyönyörű holdvilág . . . és a kicsikék ott lubickolnak a tóban. (Quendel apó hamiskásan hunyorított a balszemével.) Van köztük egy pár becses libácska, hm.

— Javíthatatlan vén kujon!

— Nem bánja meg a tekintetes úr! — vigyorgott Quendel úr, sunyi nézéssel.

— Hagyj békét, sátán, ne kísérts! — fenyegette meg Görgey tréfásan, majd komoly arcot vágott. — Most én atya vagyok, Quendel úr, és képtelen minden más érzésre.

— Ej, bolondság! Hiszen én is vagyok atya, nekem is egzisztálja lányom, szeretek is őtet, de az esztendő olyan hosszú, hogy az ember eleget lehet benne atya és az élet oly rövid, hogy nem eleget kóstolhat örömeiből. Azonfelül atya akkor is marad az ember, ha meghal, de kóstolásnak fuccs, ha a halál aztat mond tótul, hogy: »Pogy!«

Görgeyt azonban semmiféle ékesszólással nem bírta kihúzni a tervei gyűrűjéből s belevonni a selymaságba, hogy aztán mint közös kalandnak részesei, egymásra ne valljanak. Jobban bízott volna ebben az ő tervében, mint a Görgey által

kilátásba helyezett titokcserében. Ámbár lehet, hogy az is jó lesz.

— Hát csak vasember a tekintetes úr? Hogy van-e dohánykában ópium? Van egy kicsi. Úgy jó az. Több szem többet lát, mint egy szem. De ópiumtól egy szem is többet lát, mint több szem, még olyant is látja, ami nincs. Ne tegyek egy kis zsámolyt a lába alá? Így ni. Most már hallgatom a tekintetes urat.

— A lányomról van szó, Quendel úr — kezdé Görgey —, teljesen kegyelmedre akarom őt bízni, mintha nem is az enyém lenne.

Quendel apó megreszketett. Álmod lát-e, álmod hall-e, vagy még csodálatraméltóbb történik? Lelkének titkos redőiben olvas ez a rendkívüli ember s most, mint a nyársra húzott peosenyét, megforgatja őt gúnyjának maró levében s aztán bedobja a moslékos dézsába.

— Nem értem — hebegte fázékonyan s szemeit le-sütötte.

— Az ok igen egyszerű. Kegyelmed jól tudja, hogy a házam Görgön sívár, rideg medvebarlang, minélfogva a kislánykámát Osgyánba adtam a nővéremhez, Darvasnéhoz. Darvasné, valamint a férje is meghaltak a pestisben, tegnap és ma temették el őket, a lánykát tehát, akit Darvasék a pestis első föllépésénél régi pesztonkájához, Vargánéhoz küldtek ide a szabadkai erdőbe, most el kell valahova vinnem. Haza nem vihetem, mert az én házam először is nem alkalmas, hogy egy kisasszony megtanulja, amire az életben szüksége lesz, másodszor pedig veszedelmes, mert hiszen kilátás van rá, hogy Lőcse városa az első kedvező alkalommal megtámadja és fölprédálja. Egy hely volna, ahova vihetném (az alispán homloka elborult), Görgey Jánosékhoz Toporcra, a sógorném derék, finom úriasszony és szereti is a lánykát (mélyen sóhajtott, megakadt, mintha a lélegzete elfúlt volna és levegő után kapkodnék). Csakhogy Toporc még veszedelmesebb hely. Magának csak megmondom, hiszen nem sokáig lehet titok, János bátyám ismét föllázadt a császár ellen.

Quendel uram élénk mozdulatot tett s nagyot harapott a csibuk borostyánszopókájába, majd beletört a foga.

— Föllázadt?

— Nem adok neki két hetet s egész Magyarország fegyverben lesz.

Quendel apó fölugrott, elkezdett föl s alá szaladgálni a szobában, s hadarni összevissza száz kérdést.

— Hol? Kitől? Hogyan? Mikor? Merre? Ki alatt?

Mindebben pedig az akart lenni kifejezve, hogy hol és kitől hallotta Görgey, hogyan hallotta és mit hallott, honnan jön a veszedelem és kitől jön stb.

— Rákóczi Ferenc herceg sereggel jön Lengyelország felől a vereckei szorosnál, s Esze Tamás, meg János bátyám eleibe mentek immár egy kis csapattal, hogy csatlakozzanak a zászlajához.

— Biztosan tud? — lihegte Quendel.

— Oly biztosan, mint a száraz szalmáról tudom, hogy lángba borul, ha égő csóvával érintik. De mi a kő lelte? Üljön le hát nyugodtan.

— Dehogy ülöm, dehogy ülöm — pattant fel Quendel úr, egyszerre minden tiszteletről és udvariasságról megfeledkezve. — Hiszen nem kefért ettem, hogy én most üljek, mint a pecsérkegomba fűbe, mikor járhatok aranyban hasig. Viszket enyim talp. Ich muss gehen. Minden minuta ezer monéta. Na moju dusu. Megyek, fogatok, megvásárolok ökröcskét, zabocskát, szétküldök embereimet országba, míg senkise nem tud háború felől. Ojjé, ojjé! Hát jön Rákóczi-gyerek! Isten hozta! Isten hozta! Jaj, a szegény császár, szegény császár! Mennyi sok szórt fogja az most eresztetni.

Vigyorogva gondolt a sok hadiköltségre s rohant ki, hogy rögtön fogasson, Görgey azonban visszatartotta.

— Ohó, barátom Quendel, nem úgy verik a cigányt. Előbb még más dolga lesz kegyelmednek — tette hozzá keményen —, azután nem bánom, csináljon amit akar. Egyelőre azonban egy tapodtat se mozdul. Üljön le.

Oly parancsoló hangon mondta, hogy Quendel akaratlanul engedelmeskedett. Összeesett a díványon, mint egy gombolyag, s hallgatta tovább Görgeyt, miközben ajka idegesen rángatózott a türelmetlenségtől.

— Ott hagytam el, hogy Toporcra se vihetem a leánykám, mert Toporcot előreláthatólag a császári erő fogja felperzselni, valamelyik labanc generálisnak ez lesz az első dolga,

mert jól hangzó jelentést küldhet fel róla Bécsbe: »A lázadó Görgey János várát seregemmel bevettem és feldúltam, családját fogságba vetettem«. Egyszerű kúria biz az, de a jelen-tésben vár lesz belőle. Ilyen kilátások mellett, mit gondol, Quendel úr, mire határoztam magamat?

— Semmit se nem gondolok — hörögte halálmegvető bosszúsággal.

Azonban nyomban észretért, hogy megfeledezett ön-magáról és arról, kivel beszél, s a legnagyobb nyájassággal igyekezett a megjegyzését jóvá tenni:

— Mit tudok én azt, hogy milyen gondolat terem egy olyan okos fejben, mint a tekintetes úré?

— Azt határoztam, hogy Lócsére viszem és beadom a Klöster Matild intézetébe.

— Csak talán nem? — szólt közbe Quendel úr meglepetve.

— Igenis, mert a fal mégiscsak fal. Háborúban nem a fenyves erdő a legegészségesebb, hanem a körülkerített város.

— Hm, hm. Az enyim leányom is ott van, de én sem-mise nem vagyok, engemet csak utálják, és az is semmi, a tekintetes úr ellenben ellenség, akire haraxanak mirges burgerek. Hát hogy lesz az?

— Úgy lesz, hogy nem fogják tudni, kinek a lánya.

— Ne higgyünk aztat. Szászt nem lehet megcsalni. Szásznak van száz szeme, száz füle, száz orra és két esze. Az mindent megtudja.

Görgey fenyegetőn emelte fel a két ujját.

— Akkor Quendelné asszony is megtudja, hogy Hilil basa kicsoda. Fogat fogért Quendel uram. Mert az én titkom, ha nem én árulom el, csak kegyelmed révén kerülhet napfényre.

— Inkább vágják engemet négy részre, pedig szeretek egy darabban lenyi.

— Akkor én is hallgatok, mint a sír.

— Csak tessék diktálni, mit tegyek. Amit ember meg-tehet, Quendel megtesz. S amit Quendel megtesz, az tiszta munka, úgy értek, hogy azon még bölcs Salamon király se nem találhat legyalulni valót.

— Helyes. A lánykát eszerint elviszi Klöster kisasszonyhoz s beadja az intézetbe, mondjuk, Otrókócsy Rozália név alatt.

— Ühüm! Kezdek értenyi.

— Kifizeti érte a tartásdíjat félévenként, valamint el-
látja minden szükségességekkel, amit én természetesen megtérítek.
Ha pedig Klöster kisasszony bővebb adatokat kívánna . . .

— A hazudozást csak tessék énrám bízni. Egy kis élvezet
nekem is jussa. Hosszú út, unalmas út, megérdemlek. Csak
az a kérdés még, mikor induljam? Mindjárt?

— Talán reggel.

— Haj-haj, de rosszkor van ez, mikor zabocskát kellene
összevenni, de nem bánok. Tehát reggel. Vagyis hajnalban,
mikor még senki se nincs ébren. Akkor szóltam. Hanem
(Quendel úr a homlokára ütött) egy nagy baj van, borzasztó
baj jutotta eszembe.

— A zab?

— Nem a zab, hanem az áspiskígyó, az enyim Zsofka.
Kisasszonyka rám fogja ösmerni, hogy Hilil basa vagyok, mert
személyesen beszélgettem vele. Elmondja lányomnak, lányom
elmond feleségemnek s ott vagyok, ahol a faggyú terem.

Görgey elgondolkozott.

— Nem gondolja, hogy Varga uramat kellene megbízni
Rozáli elvitelével? Becsületes, derék embernek látszik.
Mielőtt idejöttem, órá gondoltam.

— Nem hiszek — rázta a fejét Quendel. — Ezek az
emberek iszen becsületesek, de kényes dolog, nagy dolog,
ilyent mégiscsak nemesemberre bízhatja okos ember.

— Úgyis lehetne — faragcsált odább a terven Görgey —,
hogy kegyelmed elvinné Rozálit Lőcsére, de nem vinné el
Klöster kisasszonyhoz, hanem valami meghitt emberére
bízná. Így aztán Rozáli is beszélhetne az intézetben Hilil
basáról, s a titkot mégis csak ketten tudnánk, mert ez az egy
részlet semmi kulcsot se szolgáltat hozzá az illető meghitt
embernek.

— Persze hogy persze, de engem ott senki se nem szeret.

— Nem ösmeri Salitius Pétert, aki a télen telepedett le
Lőcsén? Ez úgynevezett fiskális, Budán, Kassán, Pozsonyban
már régóta vannak ilyenek, akik a mások pöreit viszik s min-
den egyéb ügyeikben eljárnak jó pénzért. Már nálam Görgön
is megfordult, beidézett peres felek képiben.

— Ösmerek pernahajdert — fakadt ki Quendel apó. —
A minap megbíztam, hajtson be követelésemet Krumholz

Konrádon, kékfestőn, százhuszonnyolc aranyforintot. Mondhatok, nagyon rosszul festett, nem Krumholz, de az enyim követelése. Hát mondok Salitiusnak: Nem valami biztos pénz, hajtson be carrissime felibe, szorítsa meg övé nyakát jól, hátha kiizzad, kontraktust is odaadtam kezibe, új írást is csináltunk fele részre nézve. Most pünkösdkor találkozok vele piacon, kérdezek tőle: csinált-e már valamit? — hát azt feleli a szemtelen: »Csináltam, amit lehetet, a követelésből az enyim felét behajtotam, de a kegyelmed felét, aztat már nem bírok behajtani, ám lássa, hogyan jut hozzá«. No, ezzel az emberrel én semmit se nem kezdek. Hanem van nekem, rogo humillime, egy szesztra, egy nőtestvér, özvegyasszony, a mienk Ancsura, Górafalván, ahhoz viszek kisasszonykát és megmondok: »Szesztricska, öltözz fel szépen és gyere be velem Lőcsére, ezt a kislánykát, Otrokócsy Rozálit (jól mondtam?) beviszed Klöster kisasszonyhoz s fizetsz, amit kívánják.« Ancsurka ki nem állhatja feleségemet és már tizenöt éve nem szól hozzá, az bizony nem pletykázhat ki semmit. Hát jó lesz? Mi?

Görgey megfogta a kezét s megrázta magyárosan.

— Ez igazán jó lesz. Különbén iszen megmagyarázom én Rozálinak is, hogy a csacsukaság mily veszedelmekkel járhatna. Okos gyermek. Biztosítom, megérti a saját helyzetét. Kegyelmed pedig olyat tesz értem, hogy sohase felejtethem el. Bárcsak meghálálhatnám valamikor.

— Azt bizony mindjárt most meghálálhat, ha akar.

— Én? Mivel? Mit adhassak én kegyelmednek, akinek mindene van?

— Nagyon szeretnék valamit, ami még nem van, már régen vágytam erre?

— Mire? — kérdezte Görgey kíváncsian.

— Hogy legyünk egymással pertu — mondá Quendel úr érzékenyen, csendesesen. — Megteszi?

Görgey ajka körül fitymáló mosoly jelent meg, szemeiben kevély tűz gyúlt ki, de csakhamar leküzdte s újólag kezét nyújtotta:

— Miért ne tenném meg? — felelte bensőség nélkül, komor hangon. — Az ember szívesen meghoz a gyermekeiért minden áldozatot.

(No, ezt ugyan nem szívesen hozta meg.) Ami azonban egy csöppet se rontotta a Quendel kedvét. A siker embere volt. Hogy a siker miképpen áll elő, azzal ő keveset törődött, mint ahogy nem törődik a növény, hogy a fűtés által kicsikart melegtől, vagy pedig az önként ragyogó napfénytől éri el növekedését. Rögtön élt a jussal s vidáman rikkantva ütött a Görgey vállára:

— Szervusz vicispán! Huncut az úr! Most már reménylek, itt maradsz barátocskám egy kis vacsorára, szerényre.

S ezzel a nyakába borult, átölelte és se szó, se beszéd, két csattanós csókkal pecsételte meg a nevezetes mozzanatot.

Görgey megszeppenve hátrált s sietett kifogást emelni.

— Azt már nem tehetem, a szegény Vargáék derék, jó emberek és az asszony már előkészül, nem sérthetem meg őket; aztán a lánnyal is beszélni kell, megmagyarázni neki egyet-mást.

— Ej, bolondság! Csak te maradjál. Olyan mulatságot csapjuk, hogy esztergomi érseg is megnyalná ujját. (Hamiskán hunyorított a hiúszemeivel.) Behívok őket, bruder-kám . . .

— Kiket?

— Hát az odaliskokat, pajtás; fogják táncolni bajadértáncot. Tyű! Milyen gyönyörűség! Valami az! Meglátsz.

De Görgey mégsem engedett a csábításoknak, aláíratta a pestis-cédulát, melyet a rimaszombati bírótól kapott, s megállapodván még némely pontra nézve Quendellel, elhagyta a kéjlakot, egy fényes tallér borravalót nyomva a kapun álló eunuch markába, aki kieresztette:

— Allah rendeletéből tevén mehess a paradicsomba — hálálkodott az eunuch.

Aminek a magyarázatát abban adta meg hazamenet Varga uram, hogy a törökök szerint a paradicsomba vezető út napokig tart. Az útszélén nemes gyümölcsökkel megpakott fák tartanak árnyékot, de a gyümölcsük oly magasan van, hogy csak tevehátról lehet elérni. Ellenkezőleg legyőzhetetlen éhség töri pocskékká a lelket. Gyalog tehát a török még a paradicsomba se szeret elindulni.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

(*Otrokócsy Rozália eladó lánnyá serdül.*)

Nagy körültekintéssel és óvatossággal járt el az elutazásban Görgey, már pirkadáskor felkelt s előreküldte Presztont a kocsiival a szabadkai korcsmához, mondván, hogy ő maga egy gyalogsétát tesz odáig; »kinyújtóztatom egy kicsit a csontjaimat«. A reggeli után, mely keménymagos levesből és sódarból állt, karonfogta Rózát, ki érzékenyen búcsúzott el Vargáéktól, s megindultak gyalogszerrel az országútra kivezető ösvényen. Ezer meg ezer madár csipogott, harmattól csillámlottak a füvek, s a bólingató lombok sötétjén át valami vöröses sáv kezdte magát átverni, a fölbukkanó nap pirosló palástjának visszfénye. Varga uram utánok kiáltott, hogy álljanak meg s feljűk futott. Volt egy ritkasága, egyetlen kincse, egy körtenagyságú kövecske, amelyen termésaranyból egy olyan alak képződött a bányában, hogy egy kis fantáziával Szűz Mária miasszonyunknak lehetett tartani, a gyermek is oda volt csöppentve az ölébe; mikor az erdészetet tanulta Selmeobányán, akkor vette néhány garasért egy hevértől, s azóta, mint szemefényét őrizte a ládája alján. Most aztáneszébe jutott, hogy talán örömet okozna a lánykának, ha neki ajándékozná. Ilyen végre is nem lesz Görgön. Aztán erről mindég megemlékezik szegényke Vargáékról, akik igazán szerették.

Míg Varga uram átadta a követ, addig Zsuzsa asszony a kendőjével integetett a pitvarajtóból, ámbátor az nedves lett csakhamar s most, hogy megállott, amint arra fordította kedves arccokkáját Rozáli, újólág kiáltozni kezdte:

— Csak írdál szívecském és írdál minél előbb, azért, hogy én nem tudok olvasni, majd kiszedi annak a velejét Varga.

Ezt ismételte négyféleképpen is, de biz azt nem lehetett érteni az erdőben, ahol a fák fölfogják az emberi hangot és kieresztik a magukét a lombjaik zúgásában.

Így aztán mégis elváltak, de csak a török oszlopig mentek, Görgey ott leült a talapzatra, Róza pedig virágot szedett, vad székfűt, katonapetrezselymet, kakasbóbitát rakott össze kis bokrétába, közben egy tinórugombát is talált, mikor végre előkocogott a Quendel apó két lovacskája, melyeket maga az öreg hajtott, kopott vitorlavászon ruhába öltözve, egy háromgarasos klenóci szalmakalapban.

Az oszlopnál megállította lovait.

— Jó reggelt, jó reggelt, vicispán barátocskám. Hogy aludtad magadat? Nem gondoltam, hogy már itt vagy, azt hittem, még fekszel. De üljetek fel. Csücsüljön fel maga is, tekintetes húgocskám.

Fürgén leugrott a fűrhéces kocsiról, derékon kapta a kisleányt és a kocsiba emelte: »Hopszahopp«. Keze érezte a harmatos test üde melegét, a szív lüktetését, orra a selyemhaj illatát, de azok a gerjedelmek megszűntek, melyekkel még tegnap tele volt. Nem volt egyéb érzés a szívében, csak a gyöngédség. A nagyúri lány, aki órá van bízva, nem bírt többé ingerrel reá nézve. A legmegrögzöttebb alkoholista sem érzi a szomját, mikor az oltári szent kehelyt tartja a kezében, bármilyen zamatos, ínycsiklandozó bor van is benne.

Görgey a lánya mellé kapaszkodott fel, s közömbös dolgokról beszélgettek. Rozáli fel volt mindenről világosítva s egészen úgy viselkedett, mint egy nagy leány, aki a mai nappal belép az életbe. A szabadkai korcsmához közeledve, egy szemhatáron innen leszállott az alispán, elbúcsúzott leányától és Quendel uramtól.

— Ki tudja, mikor látlak — mondá a leányának —, de a gondolatom mindig veled lesz, s akárhová vet a sors, őrködök feletted, még ha a sirba jutok, onnan is. Légy jó és jellemes, gyermekem. Most pedig add nekem ezt a virágot.

Rozália szeméből kibuggyant a könny, átnyújtotta a néhány szál erdei növényt s apja nagy fejét magához vonva, ezt súgta a fülébe:

— Tudod, mit gondoltam? Vidd el ezt a virágot apuci annak az embernek a sírjára, akiről az éjjel beszéltem neked, annak, akit meglőttél, és aki miatt most neked is, neked is titkolózni és bujdosni kell. Úgy érzem, hogy az neked akkor meg

fog bocsátani és minden jóra fordul. Egyébiránt neked adom a gombát is.

Görgey nem tudott felelni, némán átvette a virágokat, meg a gombát; ezek után otthagyván vesztegelni a kocsi, sietve ment a korcsma felé, ahol megtalálta Presztont. Szabadkán a Hilil basa elősmervénye mellett minden szó nélkül átbocsátották a pestis-őrök.

— Most pedig ne kíméld a lovat, hajtsunk haza!

De még el sem érték Rimaszombat szélső házait, mikor már megelőzte őket a hátul maradt szekérke.

— Gubó legyenek — szólt hátra Preszton, a kocsni által fölvert porban is megösmerve a gazdát —, ha ez nem Quendel úr.

— Ugyan? — ravaszkodott Görgey. — Pompás szemed van, fickó. És ki az ott mellette?

— Úgy nézem, a felesége.

— Hm, csakugyan pompás szemed van.

Quendel vérbeli üzletember volt. Minden garas után lehajolt, de az ezer forintokat is könnyedén szórta ki. Nagy stílusban dolgozott. A pazarlásai is jövedelmező befektetések voltak. Csodálatosan tudott összesöpörni nagy összegeket. Egyszerű észjárású embernek látszott, de a pénzt megérezte, bárhol lett légyen, mint ahogy a birka megérzi a sót a föld alatt is, különös ösztönből-e vagy a fű ízéről, nem tudni, de olyan helyen, ahol só van, összeverődik és nyalni kezdi a földet. Quendel úr egypár óráig dangubált Rimaszombatban s az alatt összevásárolta a kereskedőktől a zabot (mert hát a kuruc nem jár gyalog — s a lovas kurucot a labanc is csak lovon éri utol), a marhakupecektől az ökröket s még újakra is kötött kontraktust, azután megint tovább indult egy várossal. Így dolgozott útközben is, s már-már szerencsésen megérkezett volna szép védencével a nővérehez, mikor a Ljeszkova-erdőben, valami két puska lövésnyire a juhakoltól, egyszerre előugrik a sűrű bükkösből két marcona tót, bocskorban, piszkos, széles kalapokban, melyeket madzagra fűzött csigasor díszít, pisztolyokkal, késekkel megrakott rézesattos tüzszóval a meztelen hasukon.

— Stoj! Állj meg — kiáltják fenyegetően.

Az egyik, a magasabbik, megragadja a rudas ló kantárját, a másik hirtelen elvágja késével a hámráncot és a nyaklő-

szíjakat. Quendel apó nem veszi el a lélekjelenlétét, hanem elkezd velök nyájas hangon tárgyalni.

— Mit akartok, édes fiaim? Csak nem akartok kirabolni, mikor semmim sincsen a világon, csak ez a beteg leánykám, akit az osztrák pestisből hozok. Hohó, mit csinálsz, atyámfia? Teszed le mindjárt azt a bicskát! Ne okozál fölösleges kárt az embernek, hogy összevagdalod a háموkat. Hát van neked lelked, gyerekecském! Hiszen eszemágában sincs megszökni. Megálltam. Beszéljünk okosan. Értsük meg egymást. (Majd a leánykához fordult, ki halálsápadtan remegett a hátsó ülésben s magyarul mondá: »Ne félje, tekintetes húgocskám«, s tótul tette hozzá, hogy a támadók is hallják: »Ne félj semmit, kicsikém, hisz ezek jó emberek, nem fognak minket bántani«. Aztán ismét a támadókhoz szólt.) Pénzem nincs sok, fiúk, lehet vagy négy forintom, azt megosztom, mert veletek érzek. Jó lesz-e, mi? Vagy pedig elővegyem én is a pisztolyomat?

— Hallgass, vén salabakter és meg ne mocsanj, ha az életed kedves — rivallt rá az egyik tót. — Hát nem látod, hogy a lovaidd kellene?

— Oh, istenem, csak nem lehettek oly kegyetlenek, hogy engem, öreg embert és ezt a beteg gyermeket így hagytok itt az országúton. Ne tegyétek azt, gyermekeim. Gyertek, öljetek meg inkább. Hiszen ti is emberek vagytok, anya hordott benneteket is a szíve alatt.

— Ne locsogj már annyit. Mit tudsz te ahhoz! Hogy ki hordott a szíve alatt, arról most ne legyen szó, de hogy a hátán hordjon ez a két dög, arra most nagy szükség van, mert a megyei darabontok üldöznek bennünket — szólt a zömökebb betyár, de már akkor fel is pattant a nyergesre, társa pedig a rudasra, s otthagya a siránkozó és fenyegetődző Quendelt elvágattak az erdő lejtős oldalán.

Quendel tajtékozott a dühtől és a bosszúságtól. Káromkodott, a haját tépte, leugrott a kocsiról s egy nagy követ próbált megmozdítani, mely lehemperedve, esetleg összezúz-ná valamelyiket, de a kő meg se mozdult, tehetetlenül csikorogatta fogait.

Rozáli látván, hogy elmennek, megbátorodott és legott rátalált a veleszületett kíváncsiságra.

— Rablók voltak ezek, bácsika?
— Persze hogy azok voltak, a holló vájja ki a szemeiket!
— Igazi zsványok lettek volna?
— De még milyenek! Nyilván a híres Safranyik bandájából. Ejnye, ejnye.

— Hiszen nem öltek meg bennünket.

— Nem ér az semmit. A lovainkat elvitték.

— Megölik a lovakat?

— Bánom is én, hogy mit csinálnak velük — felelte e naív beszédre bosszúsan. — A baj az, hogy elvitték és most már itt vagyunk a legborzasztóbb állapotban.

Tényleg kellemetlen helyzet volt. Egy erdő közepén lenni, mérföldekre a falvaktól s hozzá a napszállat csak egy-két tyüklésre van. Quendel úr nyugtalanul tekintgetett keletre, nyugatra. Ünnepi csend honolt az erdőben. Az elorzott lovak lábdobájának semmi nesze se hangzott már. Csak az égen kóválygott, kavargott egy fekete felleg, melynek izzó krikszkrakszait roppant dörgéssel írta fel s törülte le a villám. Erős háború készül odafönn.

— Minden ellenünk esküdött — morogta Quendel —, még az isten is.

— Ne imádkozzok hozzá? — kérdezte a leányka, a kezeit összetéve.

Quendel ahelyett, hogy felelt volna, elkezdte a szekeret húzni, de biz az meg se mozdult.

— Nem bírom. Öreg vagyok már — sóhajtá lemondóan.

— Hát menjünk talán gyalog? — indítványozta Rozália. — Én szeretek gyalogolni.

— Nem lehet — hörögte Quendel —, a kocsiládában vannak ezüst-arany marháim, meg a kontraktusaim, amelyeket útközben kötöttem. Hiszen éppen az ebben a gyilkos mérég, hogy vagy ezer ökröm van papiroson, ahelyett, hogy legalább egy tinóm volna a valóságban, mely a szekerkét elvontassa. Nem, nem. A láda tartalmát nem bírom magammal vinni, itt pedig nem hagyhatom. Csak abban az egyben van némi reménységem, hogy a betyárok csakugyan üldözik a darabontok, mert ha nem üldöznék őket, akkor nem siettek volna el olyan rövidesen és talán a láda tartalmát is megdézsmálták volna. Hát mindenekelőtt várjunk egy kicsit s

ahelyett, hogy imádkoznák a kisasszony, sokkal okosabb volna, ha kiáltani tudna egy nagyot. Megeshetik, hogy a hang figyelmessé teszi a darabontokat. Én kiáltanék, de már el vagyok rekedve.

— Segítség! Segítség! — kiáltotta Rozália engedelmesen, de biz az nem igen zavarta meg az erdőt, még a rigó sem hagyta abba a füttyét.

Figyeltek, sehol semmi mozgás, semmi nesz.

— Az én Zsofkám rikácsoló hangja kellene ide — mondá Quendel úr, mintegy önmagához. — Ez nem ért semmit.

— Nincs magának pisztolya? — kérdezte Rozáli.

— Van. Hogyne volna.

— Hát süsse el, az talán nagyot szól.

— Hm... Persze. Csakhogy én azt inkább ijesztőnek hordom magammal és még sohasem sütöttem el. Szégyen, nem szégyen, megvallom őszintén.

— Mit? Nem meri elsütni? — nevetett fel Rozáli. (S ez volt az első mosolya, amióta elindultak.) — Adja csak ide, el-sütöm én.

Quendel úr kikereste a ládából, s messze eltartván azt magától, átnyújtotta a kisasszonynak.

— De vigyázzon az isten szerelméért, hogy valami kárt ne csináljon magában. Mert mit mondanék én aztán az apus-kának, az én kedves jó barátomnak. Oh, ha tudná, milyen veszedelemben vagyunk... milyen veszedelemben.

Rozáli megfogta bátran az ezüsttel kivert, arabs írással cifrázott karabélyt, felállt a kocsiban s három egymás mellett álló fa irányába lőtt. Nagyot szólt a lövés s a golyó a középső fába fúródott.

A golyó irányát követvén szemekkel, észrevették, hogy a középső fába egy mélyedés van vájva s abba pléhtáblán a Szűz Mária képe beillesztve, alul egy mécsessel. A nép azokat a helyeket jelöli meg így, ahol valami szerencsétlenség történt. Egy gazdag púpos juhászbacsót öltek itt meg egy évtized előtt bosszúból, s a púpjára kirakták a nála talált hatvan ezüst tallért, mintegy kifejezve, hogy az ismeretlen tetteseknek nem a pénze kellett, csak az élete. Bizonyosan a családtagok állították oda a szentképet s mécesest gyújtottak alája mind-szentek napján.

Quendel most visszaemlékezett az esetre s önkénytelenül odasietett a fához. Kedvetlenül csóválta meg a fejét.

— Sto bohov! (Száz isten) — káromkodott Quendel tótul. — Tudja-e a kisasszony, hogy a Szűz Máriát lőtte át. Épp a szíve táján lyukasztotta ki a golyó.

Rozáli rémült tekintetet vetett a fa felé, mintha valami bűnt követett volna el.

— Jaj nekünk — rebegte, s reszketés fogta el testét. — Ugye ez rosszat jelent?

— Nem vagyok babonás. Nem jelent az szívecském egyebet, csak azt, amit már régen megmondtak nálamnál okosabb emberek, hogy a golyónak nincsen esze. Sőt inkább jót jelent annyiban, mert eszembe jutott egy szerencsétlenség, amely e fa alatt történt egy juhással, s erről ismét eszembe jutott, hogy itt a közelben egy juhakol van, a Szirmayaké. Ahol juhakol van, ott juhász is van. A juhásznak pedig, ha lova nincs is, de rendesen vannak szamarai. Hát én most oda-megyek, nincs messze innen és megveszem a szamarait, vagy legrosszabb esetben segítséget hozok. Addig maga maradjon itt és vigyázzon a kocsira. Ha vihar talál lenni, ne távozzék a kocsiról, ne meneküljön a fa alá, mert a villám a fákba szeret ütni.

Az öreg a mentőgondolat által felvillanyozva, fiatalos hévvel vágott a dombnak, csak imitt-amott állott meg, hogy kiköhöjje magát, mert egy kis tüdőtágulása volt. Egy mogyoróbokornál botot tört le magának, miközben hátrapillantott elárvult szekereére, látta, hogy Rozália nem ül a ládán, hanem leszállt a kocsiról és ott térdepel imádkozásba merülve a szent Szűz képe előtt. A lehanyatló nap, mely semmit se törődött azzal, hogy a mennybolt másik felén sötétlő felhők száguldanak (úgy látszik, ott fenn sincs egyöntetű eljárás), ragyogó glóriát vont a lányka feje körül. Messziről összefolyt az öreg gyengülő szeme előtt, s eldönthetlenné vált, hogy mi abból az aranyos fényből a szösze haj s mi a napsugár.

— Imádkozhatsz kis bohó — dörmögte a gúnyoros öreg úr —, ha már előbb ellenségeddé tetted! Ha megsegít, se lesz abban köszönet.

Az imádkozó azonban hitt a jóságában. Ibolyaszín szemei ájtatosan tapadtak a szelíd arcára és a mosolygó kisedre, melyet a karján tartott.

— Oh, szent anyácska, Szűz Mária, bocsásd meg az én vétkeimet, hogy golyóbissal téptem meg drága testedet. Nem akartam én azt cselekedni. Ne bánts te engem azért, mert én ügyis szerencsétlen vagyok. Nekem nincs anyám, és apám is szerencsétlen. Tudom, hogy ott ülsz az isten trónusánál, és az isten veled is tanácskozik, ha a mi sorsunkat intézi. Tudom, hogy a kis fiacskád, mikor nagyra nőtt, értünk halt meg. Ha a te szíved fájdalma olyan nagy volt, hogy az egész világ részt vett belőle, akkor a te szívednek is olyan nagynak kell lennie, hogy abba mindenki beférjen, még én szegény árva is. Fogadj be engem is, Szűz Mária, és ha te nem tudnál mindent, úgy kérdezd meg az istent, aki mindent tud, hogy nézzen bele az én lelkembe, ő meg fogja neked mondani, hogy én jó vagyok. Tudakozódjál kérlek és vegyél engem kegyességedbe és ments meg abból a rettenetes állapotból, amelyben most ebben az erdőben vagyok. Küldj segítséget-szűz anyácska...

Némán rebegte ezeket a szavakat, vagy csak gondolta, mikor egyszerre csilingelni kezdett valami, mintha azok a vörösinges ministránsgyerekek ráznák meg hirtelen a csöngettyűiket, kiket az osztrák katolikus templomban látott az oltárnál sűrögni-forgni a plébános körül.

Rozália fölrezzent, széttekintett. Quendel többé nem volt látható. Ki tudja, hol jár már, de a csöngettyűk szava nem álom. Csingi, lingi, csingi, hangzott egyre élesebben, világosabban, a domb túlsó oldaláról, azután egyszerre kibukkant két fekete lófej, majd mögöttük egy gyékényes szekér, aminőkön a vásznat, csipkét szállítják a Szepességéről a dunai tartományokba. Ezek az úgynevezett Molitorisz-szekerek, melyek az egész országban ismeretesek. Ezeken kívül még csak az olajkások és viaszkereskedők tesznek óriás utakat, a Vas megyei tyúkászok és a körmöcbányai fazekasok. A közép-rendűek ezeket használják, ha nagy út áll előttük. Molitorisz uram egész Belgrádig, Budáig vagy Bécsig küldi a szekereit, fölszedve s belekombinálva az útvonalakba a jelentkező utasokat. Ő viszi szét őszkor a diákokat az országba, s ő hozza haza nyarankint. Nagy vállalat az. Úgy vannak berendezve útjai, mint a hajójáratok a tengereken. Minden áldott nap négy szekér indul Lőcséről különböző irányban, s meg van határozva, hol etet és mikor, hol hál meg, amit pontosan be kell

tartani, hogy az útközben felszálló utasok tájékozódhassanak. A hazatérő utasokat még útiköltséggel is ellátja a Molitorisz-kocsi s behajtja az otthonvalókon. A lőcsei tanács különös szigorral őrködik a közlekedési vállalat életrevalósága fölött s meghatározza, hány utas vehető fel a megrakott kocsira s mennyi visszafelé, mikor üresen tér vissza. Nagy szükség esetén eggyel több utas vehető fel, mint amennyi a kocsira fér, de mert a városi tanács figyelme a lovakra is kiterjed, egyúttal elrendeli, hogy ilyenkor az utasok felváltva gyalogoljanak a kocsi mellett, hogy mekkora distanciákban, ez teljesen órájuk bizatik (mert hát nem egészen üres illúzió az, hogy a szabadság boldoggá teszi a polgárokat).

Úgy látszik, éppen ez az eset forgott fenn, mert a gyékényes kocsi mellett egy tömzsi alak ballagott, kopott, úrias ruhákban. A dombról lefelé a megizzadt lovak szaporábban kezdték szedegetni a lábaikat, a szekér sebesebben gurult, a lovak nyakán a csengettyűk vígabban szóltak, minélfogva a gyalogló ember, akinek a kalapja mellé zöld gally volt tűzve, kissé hátrább maradt, de emiatt nemigen búsult, sőt egy dalra gyújtott rá, melyet az erdei visszhang zavarosan próbált ismételni.

Szepes, drága Szepes, mikor még te nyíltál,
A történelemhe de sok szépet írtál.

Rozália előtt olyannak tűnt fel a kocsi közeledése, mint egy csodalátomány. Szűz Mária a segítségét küldi. No, most rögtön szétfoszlik, eltűnik. Behunyta a szemét, de behunyt szemmel is hallotta a csengőket és a lovak kocogását. Hátha mégis valóság. Jaj dehogy, most egyszerre minden elnémult, vége van.

Kinyitotta a szemét. A gyékényes szekér az ő kocsijuk mellett állt az úton s egy nyúlánk, szőke fiatalúr abban a szempillantásban elbújt a gyékény alul és leugrott.

— Mi történt itt, kisasszony? — kérdezte csengő hangon.

Rozáli szíve dobogott, és a torkát úgy szorította valami csodálatos érzés, hogy alig bírt felelni.

— Rablók támadtak meg bennünket.

— Mindjárt gondoltam! A szíjak el vannak vágva. A lovakat elhajtották. (Nyugtalanul tekintett szét.) És mi tör-

tént az övéivel? Hiszen egészen egyedül van, szegény kicsike.

— Atyámnak egy barátja van velem. Elment a közeli juhakolba, hogy lovakat szerezzen.

— És a kocsis?

— Ő maga a kocsis.

A fiatalembernek feltűnt a leányka finom ruhája és nemes tartása, csodálkozva vizsgálta tetőtől-talpig.

— Apjának a barátja? ... Hát ki maga?

Rozáli habozott s fülig pirult. Először kell hazudnia.

— Ne féljen tőlem, hiszen én részvétellel vagyok és segíteni akarok.

— Otrokócsy Rozália vagyok — suttogta fojtott hangon s önkénytelenül meghajtotta magát, szertartásosan, rokokó módra, úgy, ahogy azt Katarina nénitől tanulta.

— Az én nevem Fabricius — mondá az ifjú és meghajtotta magát.

Eközben valamennyien leugráltak a szekérről. Vidám, tarka társaság utazott együtt a Molitoriszon, mely sokkal jobban élvezte az utat, mint a mostani utasok a száguldó vonatokon. A kocsis Tropkó, ki ezerszer megjárta a maga vonalát, minden érdekes mozzanatot elmondott, ami a vidékhez tapad, ha valahol egy-egy óriás fa volt, ahhoz is fűződtek történetek. Ócska bagolyjárásos kastélyok mind-mind eszébe juttattak megannyi színes legendát. Erre a fára akasztotta magát a híres Szumrik Pali. Itt, ezen a réten vívott véres párbajt Andrassy Gábor és Balassa Péter, akik szerelmesek voltak a putnoki bíró feleségébe s egyiküknek halva kellett maradni. Ott, abban a pagonyban gombát keresett ezelőtt ötven évvel egy pásztorfiú, gombát ugyan nem lelt, de talált helyette egy vaskarikát, s amint emelgetné és vájná kifelé a porhanyós földből, hát egy üst kerekedett ki belőle, annak füle volt a karika, az üst színültig tele volt arannyal. Ebből a fiúból támadt az első Szerencsy. Ma már viceispán a fia Tornában.

A szekér összegyömöszölt utasai valóságos családdá szoktak össze a hosszú úton. Néha nagyon kellemetlen család volt, tele viszálykodással, de hát mégiscsak egy család volt, és ezek a viszályok is fűszerezték az utazással járó unalmat. Ha

Tropkó a regényes részeknek volt ismerője, Klebe úr, az ellenőr, a Molitoriszék egyik totumfakja, vizsont a geográfiai ismereteit csillogtatta, melyik völgy melyikbe nyílik s mi minden van ott; Zsalozsányban pompás csevice van, az ember berúg a második bögrétől s táncolni kezd, Livényben olyan szépek a lányok, hogy a török szultán minden négy évben odaküldi egy ügynökét, aki megveszi őket roppant áron a szülőktől. Klebe bácsi mindent bejárt, tudja a patakokat, honnan jön, hova szakad, melyikben mi van. Rákok ebben, pizstrángok amabban, potykák lejjebb. Még olyan patakot is ismert, valahol Majca mellett, ahol aranypor találtaték, de a német, az ördög vigye el (ámbátor Klebe bácsi maga is német, mégis úgy mondja), rátalált, betiltotta az aranyporkeresését s bányá után kutat most a környéken.

A Molitorisz-kocsi hirtelen megállása úgy hatott, mintha érdekes elméleti dolgok egyszerre a gyakorlati térre vitetnek át. Mi az? Mi történt? Valami rablási eset! A szeplős, különben formás szobaleány, ki Csákyékhoz szerződött s most új helyére megy, elsikítja magát és egy rézöntőlegény karjaiba akar ájulni. Még a vándorórást is felköltik, ki, miután a gömöri kastélyok minden óráját mozgásba hozta, maga egész nap nem mozdul, szunyókál: »Keljen fel, Kindronay úr, rablás történt«. Kindronay felugrik s hóna alá kapja a szerzőségeit, melyek egy faládikóban vannak.

Egy kövér, javabeli asszonyság, aki már előbb leugrott, ijedten csapja össze a tenyereit.

— Oh, istenem. Már másodszer történik velem. Hol vannak?

Senki se hallgat rá, pedig de fontos személy volt ott, ahonnan jön. Ugyanis a lőcsei tudós asszony ő, a híres Wilner-né, ki a gólyának volt segíteni egy feledi úriháznál.

Egyszerre száz kérdéssel rohanják meg Rozálit, ki álmélkodva nézi, hogy a gyékényes kas még egyre önti az utasokat. Egy jóképű úr, valami korponai kereskedő, pisztolyt ránt ki a zsebéből. Egy rézöntőlegény izmos fickó, az ingét gyűri fel hatalmas karjain.

— Hol vannak? Merre vannak? Nem mondták, hogy visszatérnek? Ezer ördög, nem adnám száz forintért, ha visszajönnének. Hányan voltak, kisleány?

— Ketten — felelte Rozáli.

— Csak? — szólt a rézöntőlegény lehangolva. — Akkor hát nem mernek visszatérni. Tegye vissza bácsi azokat a pisztolyokat.

— Menjünk lefeküdni — mondá a vándorló órás.

— Maga visszamehet — szólt rá csúfondárosan a rézöntő —, még akkor is, ha visszatérnének. Itt csak mi ketten számítunk. (Másiknak a pisztollyal ellátott korponai kereskedőt vélelmezte.)

Bosszantotta ez a megjegyzés azt a zömök férfit, aki fent a dombon a kocsi mellett ballagva dalolt az imént, aki pedig nem volt más, mint Molicska Dániel, rozsnói kántor; Lőcsére igyekezett próbára a torkával, minthogy az odavaló kántor elpusztult valami gyulladásban, mint finoman mondá, elhallgatván a boldogult előd iránti tekintetből, hogy se nem vese-, se nem agyvelő-, se nem tüdőgyulladás volt, hanem a pálinka gyulladt meg benne.

— No, ne olyan fennen, atyafiak! Engem sem a gólya költött. Hátha különb szerszámom van a rablók ellen, mint a kend ökle, meg a kigyelmed pisztolya.

— Talán bizony a vörös orra — elméskedett a rézöntőlegény. — Nem fél ám a betyár a vöröstől.

— A zsolnárom, az »Erős vár nekünk az isten«, ha én azt megzendítem, az én hangomon, nincs az az elvetemedett kapcabetyár az országban, aki hozzánk merne nyúlni. Probatum est.

A jóképű kereskedő mosolygott, mialatt Klebe és a tudós asszonyság kérdéseket intéztek Rozálihoz, hogy merre futottak a rablók? Mit vittek el? Mit beszéltek? Hogyan voltak öltözve? Fialalok voltak-e vagy öregek? Régen ment-e el a bácsi és milyen reményei vannak?

— Azt mondta, hogy lovakat megy venni vagy inkább szamarakat; abban a hitben volt, hogy a juhásznak szamarai szoktak lenni.

— Tehát van pénze, a pénzét nem vitték el?

— Nem. Pedig kínálta.

— Hogyan? Pénzt kínált nekik, s nem kellett? Furcsa dolog.

— Igen, azt mondta, négy forintja van.

— Négy forint! — kiáltott fel a vándorórás. — Az csakugyan kevés. Kezdem érteni a dolgot. Önérzet volt a fickókban. Ennél alább én még egy öreg órához sem nyúlok.

— Én azt csodálom, hogy maga nem kellett nekik, édesem — lefetyelt a tudós asszonyosság fitymáló hangon, szúrós tekintetével vizsgálgatva Rozálit. — A zsványok szeretik az ilyen kislányokat. De jó istenem, annyi mindenféle az ízlés. Mikor én ekkora voltam . . .

Fabricius mérgesen ugrott hozzá.

— Ejnye Wilnerné! Nem látja, hogy úri kisasszonnyal van dolga.

— Én csak azt látom, hogy itt hagyták — nyelvelt Wilnerné —, és azt is láttam, hogy az én lánykakoromban a studentek még nem voltak ilyen fennhéjázók, Fabricius úrfi. A csirke még akkor csirke volt. No, az igaz, hogy én is csirke voltam, mikor egyszer a lőcsei piacon éppen a Teőke-ház előtt, fényes nappal a nyeregbe emelt egy labanc kapitány s elkezdett velem vágdatni. Szerencsére (vagy talán vesztetre, ki tudja?) hirtelen nagy lármát csapott a megboldogult édesatyám, mire a városi hajdúk lóra kaptak s üldözőbe fogtak bennünket. Csak az isten mondhatná meg, mi lett volna, ha a hajdúink utol nem érik a tisztet, ki látván üldözői közelségét, egy forró csókot nyomott az ajkamra, egy másikat a bal orcámra és egy kebléből feltörő sóhajjal (mintha most is hallanám) szép gyöngéden leeresztett az útra szegény. Ej no, bizony hiába vigyorog a leányasszony . . . (a Csákyékhoz szerződött szobalány felé fordult kackiásan), mert bizony úgy volt szóról-szóra, csakhogy nem volt az én képemen még akkora szeplő sem, mint egy mákszem.

Klebe, a Molitorisz-szekér főnöke, kedvetlenül rágicsálta a bajuszát.

— Ha csak négy forintja van annak az úrnak, a maga bácsijának, azon nehezen vesz szamarat. Kutya egy helyzet, mondhatom.

— Mit tegyünk velük? — tűnődött a rézöntőlegény. — Sajnálom ezt a gyönyörű lánykát.

— Csináljunk egy kollektot — indítványozta a jószívű kereskedő. — Én kezdem meg egy tallerral.

— Nem hiszem, hogy ez segítene — vette át a szót Fabricius —, mert hogy négy forint van-e valakinek a zsebében a Ljeszkova-erdő közepén, egy erős vihar kilátásával szemben vagy több, az teljesen közömbös lehet bizonyos körülmények között. Mint keresztény emberek, nem tehetünk egyebet, mint hogy magunkkal visszük szegényeket legalább a legelső faluig, ahol menedékre találnak.

— Protestálok — fakadt ki nyersen a kántor —, a szekér megtelt, sőt a numerus clausus is túllépetett. Ne nagylelkűsködjék fiatalember. Egy embernek már így is felváltva gyalogolnia kell, de ki lesz olyan bolond, hogy a lányka miatt is gyalogoljon.

— Hát én leszek az a bolond — felelte Fabricius.

— Hm — dörmögte Wilnerné —, megtetszett neki a kis macska.

Rozália Fabriciusra emelte hálás tekintetét. Most vette észre először, milyen csinos fiú, s csodás melegség lopózott a szívébe. Nem félt már senkitől.

Mindenki Klebére nézett, az öreg ügynök vállat vont.

— A rend, rend. De ha mindenki akarja . . .

— Szavazzunk — sürgeté a jószívű kereskedő.

— Én ellene szavazok — erősködött a kántor.

— Ugyan ne okoskodjék — csitítá a kereskedő, s elébe tolt a dohányzacskóját. — A lélekre is adni kell valamit.

A kántor indignálódva tolt el a zacskót.

— Nincs a világon az a jó, amivel engem meg lehetne vesztegetni, ha én egyszer megkötöm magamat.

Erre aztán leemelte a kereskedő a kulacsát, melynek szíja a lócshez volt kötve s odakínálta a kántornak:

— Ehhez kösse magát, ebből merítsen felebaráti szeretetet.

Elmosolyodott; kérdés, hogy van-e benne, meglóbázta, jócskán locsogott a belseje.

— Hát van benne — mondá, majd a szájához emelte és el nem eresztette, míg csak volt benne; hogy hány korty volt, azt csak az ádámsutka mozgása jelezte a gégen.

— No, mit szól hozzá? — kérdé a kereskedő.

— Azt mondom, hogy jó volt.

— Nem a bort kérdezem, hanem a lányka felkarolását értem:

— Azt mondom, hogy jó lesz.

Klebe apó fölfrissíté orrát egy csipetnyi kassai burnóttal s ekképpen kezdett okoskodni.

— Hiszen a leányka még talán fölférne és szeretném is elszállítani, de hiszen az nem lehetséges. Haszontalan trátyogás az egész. A lányka nem mehet a bácsija nélkül. A bácsit pedig már igazán el nem vihetjük. De ha elvihetnénk, se vihetjük el, mert nincs itt (még egy csipetnyi burnótot szippantott és még okosabb lett). A bácsit tehát meg kellene várni, ki tudja, meddig, de okos, célszerű-e ez most, mikor minden élő valami fedél alá iparkodik a készülő égiháború miatt? De ha elvihetnénk is a bácsit, ha itt volna, s ha a felhő nem volna itt a fejünk fölött, vajon itt hagyná-e ő a szekéréjét? Világos tehát, hogy semmit se tehetünk. Sír a lelkem, de az eszem azt mondja neki, hogy csitt.

— Úgy van, úgy, induljunk! — sürgeté Tropkót a bába-asszony.

A Klebe apó okoskodása hamar megfordította a hangulatot. Se a rézöntő, se a kereskedő nem ellenkezett többet. Ami igaz, igaz. A Molitorisz semmit se tehet ebben az esetben.

— Fel a kocsira! — vezényelte Klebe. Rozália félénken pillantott Fabriciusra.

— Gondolja meg a dolgot, Klebe bácsi — fordult ez az ügynökhöz szelíd hangon —, igen, igen kérem.

— Mindent meggondoltam. Indulunk. Üljön fel.

Tropkó fölemelte az ostort. Egy-két kövér esőcsepp kopant a gyékényre.

Fabricius fölemelte a fejét és így szólt élesen, szigorúan:

— Akkor hát ezennel parancsolom kendnek Klebe, hogy veszteg maradjon a szekérével addig, ameddig én nem intézkedem másképp. Megértette?

Az utasok összenéztek. Szent isten, a diák megbolondult. Az a kis fruska gonosz tündér, elvette az eszt. Klebe apó felkacagott.

— Parancsolsz bizony a macskának — dörmögte szörnyülködő fejesóválással. — No, nézze meg az ember.

Fabricius előhúzott a zsebéből egy iratot és felnyújtotta Klebenek.

— Olvassa el kend!

Klebe apó belepillantott, átszaladt rajta a becsületes szürke szeme, hirtelen fordított a másik lapra, azután előlről kezdte elolvasni figyelmesen, majd szépen összehajtogatva visszanyújtotta Fabriciusnak, megemeltvén a kalapját:

— Engedelmeskedem, holtig való szolgája kegyelmednek.

Az irat a császár nevében kelt s arról szólt, hogy a lőcsei szenátorrrá választott Fabricius Antalt nagykorúnak jelenti ki, aki azonnal hivatalába léphet, s mindenek által Lőcse város szenátorának tekintessék.

A kántor és a tudós asszony csodálkozva szemlélték Klebe apó meghunyászkodását, aki pedig szerette a zsarnokot játszani a Molitoriszon.

— Talán bizony a garabonciásdiák ez a Fabricius úrfi — jegyzé meg Wilnerné gúnyosan —, hogy úgy beadta a derekát előtte.

Klebe apó még most se ocudott fel teljesen az ámulattól.

— Hiszen ha csak a garabonciás volna, az csak a szelet, felhőt irányítja, de ez egy egész városnak parancsol, mert nem kisebb ember ő, mint Lőcse szenátora.

— Ki mondja azt a bolondot? — kacagott fel az asszonyosság.

— Nem kisebb ember mondja ezt a bolondot, mint ő szent fölsége a római császár, Leopoldus.

Wilnerné asszony arcát halálsápadtság fogta el, s tekintete nyugtalanul kereste a kántorét, kinek szemei azt látszottak mondani: Alighanem kőbe ütődünk mi ketten. A jelenet egyébiránt általános érdeklődést és meglepetést szült, Rozália arcán valami diadalféle sugárzott, a rézöntő legénynek nyitva maradt a szája, úgy elgondolkozott az emberi intézmények csodálatos voltán, hogy nyápic testbe egypár sor írással akkora erőt öntenek, mely egyszerre mindenkit lezúz. Klebe apó pedig megelégedetten dörzsölgette, morzsolgatta kettős tokáját, mintha valamely szövet volna, melynek minőségét kívánja meghatározni.

— Hm, hm — mondá aztán —, mégiscsak különös, hogy harmadnapja utazik velünk nemzeti szenátor uram, anélkül, hogy a kilétét megmondta volna, s talán sok olyantól megkímélhetette volna magát, ami nem jól esett, ha tudjuk vala, hogy kit tisztelünk.

Fabricius szerényen mosolygott.

— Nem volt rá szükség, Klebe apó. A kocsin csak annyit fizetek, mint a többiek, hát bizonyára nincs több jogom és nem akarok több kényelmet. Mi köze az én szenátorságomhoz a Molitorisznak? Hanem mikor azt láttam, hogy a szekér, illetve, hogy egy magát jó sok okkal lőcseinek nevezhető társaság és vállalat embertelenül akar eljárni segélyre szoruló utasokkal, nem haboztam a városom jó hírnevéért mindjárt megsuhogtatni a szenátori pálcát, bár még csak nagyon friss vágatú. Mindenekelőtt meg kell várnunk, míg a kisasszony hozzátartozója előkerül, ezt követeli a tisztesség.

— Ahogy a nemzetes szenátor úr parancsolja.

— Különben ott is jön már. Nézze csak kisasszony, nem ő az?

— De ő — bizonyította Rozália. — Úgy látszik, minden eredmény nélkül.

Klebe úr leugrott a kocsiról s ernyőt csinált szeme fölé a tenyeréből.

— Maoska legyenek — kiáltott fel élénken —, ha ez nem Quendel Gáspár, vagy legalább az ördög az ő porhüvelyében.

Quendel is megismerte Klebét, jó messziről:

— Hollá, hopp! — kezdte kiabálni. — Klebe öreg fickó! No, csak hogy egyszer már valami hasznát vehetem kendnek is, altes Haus.

Lihegve jött a dombról, kivörösödve, nagyokat hadonászva husángjával. A korponai kereskedő restelkedve kérde:

— Csak talán nem a híres bélai Quendel?

— De bizony.

Erre aztán elkezdett a kereskedő kacagni, rengett a hasa, s megtelt a szeme nedvekkal a roppant nevetéstől.

— És én még »kollektá«-t akartam neki csinálni. A világ egyik leggazdagabb emberének! Hiszen ha ezt Korponán megtudják, még a szopós gyerekek is kinevetnek. Hahaha. Kollektát akartam. Valahogy el ne mondják neki, mert a leg-sűrűbb erdőbe bujdosom el szégyenletemben.

Quendel apó odaért s barátságosan megrázta a Klebe kezét.

— Hát kiraboltak barátom, Klebe. Hitvány tót betyárok elvitték a két lovacskámat. Képzelve a helyzetemet. S ez a kislányka, a tekintetes húgocska a nyakamon. A felhő pedig a nyakunkon, az éj a sarkunkban. A kétségbeesés környékezett. Már csak egy reménységem volt. A szamarakban. Mert ha ló nincsen, a szamár is jó. Képzelheti örömet, mikor most felösmertem. Nini, hiszen ez az én régi jó barátom, Klebe . . .

— Köszönöm szépen — szólt Klebe apó neheztelően —, hát én vagyok most ugye, az a szamár, aki jó, ha ló nincsen?

— Dehogy. Becsületesemre mondom, nem. Na moju dusu. No, no. Juhász szamarait értettem, de annak meg a feleségét szöktette meg az egyik betyár. Vagyis ő szökött a zsvány után. Hogy micsoda szerencséje van némely embernek! S még haragszik a szamár. Mert úgy volt az, mindent összezavarok nagy örömeben, hogy láthatom, juhászt kerestem, hogy a szamarait megveszem, arra gondoltam, hogyha ló nincs, szamár is elhúzza szekereket, de a juhásznak nincs szamara, azért olyan nagy az örömem, hogy magát találok itt . . . Ha valaha látott hálás embert . . .

— Nem engem illett a hála — tiltakozott Klebe úr, elég hűvösen, a Rozáliával beszélgető Fabriciusra mutatva. — Oda adressálja kegyelmed.

— Ah! Nini! Hisz az te vagy, kis Fabricius. Krisztigot, bruder. No az derék. Hát te is hazajössz? Persze vége a tanulásnak. Vivant vacationes! Az ördögbe is, milyen nagy kamasz lettél. (Majd megint Klebe apóhoz fordult.) Hát hogy lesz az most már?

Klebe Fabriciustól várta a rendelkezést.

— Mindenekelőtt az a kérdés — mondá Fabricius —, hogy nem volna-e hajlandó Quendel bácsi itt hagyni a kocsiját, míg a legközelebbi faluból beküldünk érte lovakat?

— Inkább a csontjaimat — tiltakozott Quendel úr. — Hogy gondolsz olyat?

— Akkor hát kössük hozzá a kis szekérkét a nagyhoz.

— Úgy van, az lesz a legokosabb. Úgy legalább elég hely is lesz az utasoknak.

— De mi lesz a lovakkal, akiknek a terhe megszaporodik, kivált ha azt vesszük, hogy az út folyvást fölfelé visz?

— Valami kevés zab az én szekeren is akad — jegyezte meg Quendel vidáman —, azzal megsegítem az igyekezetüket s ha nem bírának meg mindnyájunkat, hát arravaló a gyaloglás.

— De ha mind gyaloglunk is — ellenveté Klebe apó aggodalmasan —, hegynek föl a két szekér is bőven elég a lovaknak, sőt talán sok. A lovak már tizennégy évesek s ennek a mogyorópejnek különösen gyöngék a lábai.

Klebén kívül Fabricius is, de különösen a korponai kereskedő, ki mindenképpen be akarta magát hízelegni a bélai Krózsúnál, figyelmeztette Quendelt magyarra fordítva a szót, hogy a közhangulat ellene van, hogy nemigen fognak akarni gyalogolni, s legalábbis igen csínján kell bánnia az utasokkal, hogy az úton baj ne legyen, esetleg nyílt lázadás, mert hisz ők úgy fizették be a taksát, hogy csak egy gyalogol egyszerre.

Quendel azonban fumigative petyegette ujjait s felelte azonképp magyarul:

— Paperlapap. Az van onnan, mert nem értitek kormányzást csócselék fölött. Ha valami neki nem tetszik, kell valami olyant kitalálni, ami még jobban tetszik nem neki. S akkor az előbbivel mindjárt kibéküli. Nem tetszik neki okának példáért, hogy most négyen is fogják gyalogolni, nohát el kell határozni, hogy a meredekebb helyeken ki rendeljük kocsitolókat, ez még jobban nem fogja nekik tetszeni, és ha most már csak azt mondjuk, hogy gyalogoljanak, fognak neki örülni és gyalogolnak, punktum.

Minthogy ebben sok bölcsesség van, egy szót se szóltak ellene, hanem eligazodtak valahogy; a kis szekeret odakötötték a nagyhoz s Quendel úr felültette Rozálit a hátulsó ülésbe, ő maga elől foglalt helyet a megszokott ládáján és még az ostort is kézbe fogta, mintha a lovakat hajtaná. A korponai kereskedő felajánlotta a maga helyét a gyékény alatt Quendel úrnak, mert kár volna, ha olyan nevezetes férfiú az idő viszontagságai elől nem kímélné magát, Klebe úr a kis kisasszonyt invitálta be fedél alá az eső ellen, de egyikük se kívánta igénybe venni az udvarias szívességet, a Molitorisz tehát megindult lassan, csikorogva, mint egy gálya, mely még egy tutajt vonszol; a lovak hosszan elnyúlt teste, kidudorodó inaik mutatták, hogy ez a kis testmozgás nem lehet

valami nagy multságukra. Az ég közbe dördült nyugaton s nagy ropogással szaladt végig egy-két országot, mint valami meghempergetett hordó a padláson, az égiek egy csomóba rakott haragja. Az eső azonban még most is csak szemzett. A Molitorisz utasai lassankint bevonultak kinyomkodott helyeikre, pusztán Fabricius lépegetett gyalog, Quendel kocsijának a löcsét fogva. Minthogy egy jó nagy darabon először egyenest, majd lejtnek tartott az út, eleinte minden simán ment, sőt mivel Fabriciusnak fiatal, könnyű járása volt, mint a szarvasé, még beszélgetni is ráért Quendel apóval, aki emberségesen kiegészítette, hol járt, milyen egyetemeken és mit tanult.

— Ősmertem az apádat, fráter. Derék ember volt. Kár, hogy megholt. De legalább jó karban hagyta az anyádat. Sohase láttam hozzá fogható elmét. Könyv nélkül tudta az egész kalendáriumot és minden nemesi családnak a prédikatumát. Az égitestek neveit, a Marsot, a Jupitert, meg a Bوندást. Eleinte csak azon csodálkoztam, hogy honnan tudhatta meg a csillagok neveit. Vagy, megállj csak, hogy is hitták a félszemű péknek a másik kutyáját átellenetekben? Kastornak? Hát persze. No, hát úgy hitták a csillagot is. Kastornak és nem Bوندásnak. Mindig eltévesztettem a két dögöt diákkoromban. Mert az öreged tanított engem. Tudott az a világon mindent, olyat is, amit csak az istennek szükséges tudni, hogy mikor van napfogyatkozás, holdtölte, miből lesz a zivatar, jégeső, szóval olyant, amit az isten maga csinál; lerajzolta, miképpen álltak a planéták az égen abban a pillanatban, mikor te a világra kerültél (magam is láttam az ég boltozatját kifestve nála), de a sok tudománya mellett ne adj isten, hogy meg tudta volna különböztetni a borsót a zabtól. Ad vocem, zab! Nem hallottátok útközben, hogy valahol sok zab volna eladó?

Fabricius tagadólag intett a fejével, Quendel pedig folytatta a fecsegését tovább.

— Nem is kérdeztelek még a tanulmányaid felől: hol jártál, hol tanultál? Hogy Padovában voltál az egyetemen? Azelőtt pedig Heidelbergben és egyéb német városokban. Hogy milyen mesterségre van kedved? Hogy a közügyekkel akarsz itthon foglalkozni? Szép, szép, de látod, ez a ti bolond-

ságotok, magyaroké és lutheránusoké. Elflangéroztok ördögbe, pokolba, ahova nem kell, a nagyurak elmennek még Angolországba is s megjönnek azzal a tapasztalattal, hogy ott az asszonyok laposmellűek . . .

— Ugyan, ugyan, Quendel bácsi . . .

Quendel úr a szájára ütött.

— Jaj, no. Elfelejtettem, hogy ki ül a hátam mögött. Hanem azért igaz, ami igaz. Ér az nektek valamit, amit ott láttatok és megtanultatok? Mi hasznát veszed, hogy egy csomó külföldi embert és intézményt látsz? Semmi közöd hozzájuk . . . Áhítattal járod be Luther Márton tanításainak színhelyét, ott vagy, ahol tintatartóját hozzávágta az ördög-höz. Az ördög azóta úgyis elszaladt, hát kinek mi haszna, hogy ott vagy? Ahelyett inkább Bécsbe mennétek, magyar diákok, kik a közügyeket akarjátok intézni, ahol azok a kalamárisok vannak, melyekből az ördögöt kieresztik Magyarországra. Ne Berlinbe, Bolognába menjete, fráter, az csak ostoba divat. Nem adok neki ötven észkendőt, hogy az ifjúság Bécsbe fog özönlenni, ahol az országotok sorsát intézik. Ott föl a dolgotok a császári bögrékben és egyéb hivatalbeli katlanokban. Ott figyeljétek meg, melyik kéz mit kavár, és melyikre kell rákoppintani.

— Bizony mond valamit, bátyámuram.

— Úgy tűnik fel nekem ez a ti külföldi elkalandozástok, mintha valaki előtt a saját rongyos kabátjának a befódása állana feladatul, s e végből azt menne el tanulmányozni, hogy a szomszédasszony dunyhaciháit miképpen vasalják.

— Igen, igen — jegyzé meg Fabricius szórakozottan —, de az általános műveltség megköveteli a szélesebb látókört.

— Mindent úgyse lehet tudni — szúrta közbe Quendel.

— Ahogy vesszük — érvelt Fabricius. — Mindent persze nem lehet tudni, de nem is szükséges; ha tudjuk, mi az már, amit a többi emberek se tudnak vagy nem tudhatnak, akkor körülbelül megvan az általános műveltségünk.

— Mit beszélsz, hékás?

— Azt állítom, hogy sok különös és titokzatos van a föld felett, a föld alatt és az ég alatt. S mindezt egyetlen képzeletbeli területnek kell venni. Az egyes részeket már a Tudás bejárta, másokat csak a Sejtelem érintett a könyökével,

a harmadik rész még szűzföld, melyre emberi elme rá nem lépett. Nos hát, ezeket a határmezsgyéket kell ismerni, nem többet. Ebből áll az egész mesterség.

Quendel apó nem bírt erre felelni, de nem is kellett, mert immáron egyébről volt szó; most egy meredek partnak igyekeztek a lovacsák. Tropkó maga is leszállt s hasonlóra kezdte biztatni az egész frekvenciát:

— Leszállni! Leszállni! A Páva nem bírja a terhet. Gyi, Páva! Gyi, Cincér! Legyenek tekintettel kérem a szegény lovak iránt is.

Többen le is szállottak azon nyomban, a kereskedő, a szeplős szobalány, a rézöntőlegény. Az utóbbiban föllángolt a bátorság és hátraszólt:

— Bizony Quendel úr is leszállhatna, hiszen őerte gyalogolunk mi többiek.

— Mit beszél? — kérdezte Quendel úr a füleit hegyezve.

— Hogy kegyelmed is leszállhatna.

— És ki beszél? — pattant fel hetykén.

— Brám Mihály nevű derék rézöntőlegény.

— Ejnye a szemtelen! Magyarázd meg neki — veté oda fejedelmi hangon, megnyomkodva a pipáját —, hogy Quendel nemesember és még a királyt is csak lóháton köteles szolgálni. Rozália! Kicsikém! No, ugyan mirevaló az?

Rozália átvette magát a kocsí létráján, fűrgén, mint egy evet, hogy csak akkor lehetett már észrevenni, mikor lent volt s szoknyácskái összezizentek, mint egy lecsapódó madárnak a szárnyai.

— Hadd menjek én gyalog a bácsi helyett. Hiszen ez nagy multság.

— Úgy ám, de mindjárt vizesek lesznek a topánkái — ellenveté Fabricius —, mert a fűvet már átnedvesítették az esőcsöppek.

(Az út ugyanis nem a csinált utak közül való volt, porc-füvel, labodával, páfránnyal benőtt keréknyomok jelezték.)

A szekér mellett legfeljebb egyenkint lehetett lépegetni. Keskeny volt az út, Fabricius tehát előrebecsátotta Rozálit, hogy legalább láthassa. Kedves jelenség volt, ritmikus lépteivel, nyúlánk, ruganyos alakjának kecses ringásával, a nyakába könnyedén vetett piros selyemkendője két oldalt lebegett a

keletkező szélben, mint egy széthasított pipacsvirág. Különben elég vesződése volt. Egy-egy girbegurba fa, magasra nőtt vadrózsa gallyai, csúszómászó szederinda behajlottak az útba, felül-alul belefogóztak, a gally a hajfonatát rántotta meg, a tövisbokor elterpeszkedő hajtásai a szoknyácskájába kaptak bele s nem akarták tovább eresztetni. Mindez csupa ügyetlenségnek tűnt fel. S úgy restellte, de úgy restellte, hogy majd kiégett a szeme.

Persze mindezekkel némi alkalmatlanságot okozott Fabriciusnak, de a sok galyiba miatt legalább hamar összeszoktak, mintha pajtások volnának, s mikor megint beleakadt a hajába egy vadrózsaág, az ifjú incselkedni kezdett.

— No, ez bizony baj. Vigyázzon az istenért, jó, hogy a szemét ki nem szúrták. Most már vagy a vadrózsát kell elvágnom, vagy a haját. Melyiket parancsolja?

— Ugyan ne bolondozzék! Elég bosszúság nekem már az, hogy olyan ügyetlenségeket követek el. Oldja ki, kérem, valahogy.

A rózsagally azonban egyetlen kinyílt rózsájával annyira beleillett a homlok fölött koszorúba font hajfonatba, hogy Fabricius nem húzta ki onnan (pedig nem utolsó multság abban a hajban babrálni), hanem szép óvatosan elvágta tollkésével följebb egy helyen s most már ott maradt üde zöld leveleivel, szúrós töviseivel és halavány piros függőnyeivel hajdísznek. Pompásan állt neki.

Fabricius majd elnyelte a szemeivel, s amint ott lengett, lebegett előtte s verdeste az aranyhaját, egy szomj, egy vágy kezdte foglalkoztatni. »Ezt a kis csipkerózsát megszerzem magamnak.« Nem hagyja ott. Dehogy hagyja. Bepréseli valamelyik könyvébe, oda, ahol az édesanyja levendulái vannak, hanem előbb hadd szívja magát tele a haja illatával.

Így ment utána hallgatagon, míg megint elő nem adta magát valami. Tip-top, tip-top, kopogtak eleinte hangosan a kis topánkáik, míg lassan egyre tompább lett az ázott fűben, a puhuló talajon, csip-csop, csip-csop. Míg egyszer csak az is megszűnt, Rozáli megállt s ösztönszerűleg visszahúzódék Fabriciusához.

— Mi az? Mért állott meg a kisasszony?

Rozáli ráemeli szemeit, a rémület ül azokban.

— Hát nem látja? — suttogja, egész testében remegve, miközben maga elé mutat a kezével.

Fabricius elkacagja magát.

— Varangyosbéka az útban. Semmi az. Majd mindjárt elkergetem.

Vékony nádpálcájával odabök, mire a béka cupogó ugrásaival elpusztul onnan.

Most már Rozáli is nevet ijedtségén, de azért úgy néz fel Fabriciusra, mint egy hősrre, ki megszabadítja a szörnyetegtől, mely bizonyára egy békává átvarázsolt boszorkány... Hiszen a mesék mind ilyenformán kezdődnek.

— Ejnye, ejnye, hát ennyire félénk.

— De mikor olyan furcsán nézett rám — mentegette magát a bakfis, elszontyolodott hangon.

— Hiszen csak azért mondtam — jegyzé meg Fabricius kérlelő hangon —, hogy nem lesz jó katona, akarom mondani, katonáné.

— Hát aztán? — pattant fel egyszerre vidoran, szeszélyesen. — No és maga talán katona, vagy mi?

Nyomban utána elvörösödött, mint egy rák. Eszébe jutott, hogy ez olyan bolond mondat volt, mintha nem tartaná bajnak, hogy nem lesz katonáné, mivelhogy Fabricius se katona.

Fabricius azonban el nem eresztette ezt a témát:

— Annál inkább feltűnt ez nekem, mert olyan bátor arca van és mielőtt találkoztunk volna, hát nem el merte sütni a karabélyt? Magam is hallottam a dörrenését.

— Hát tudja?

— Quendel bácsi mesélte az imént.

— Quendelnek hívják a bácsit? — tör ki Éva leányából úgyszólván önkénytelenül a kíváncsiság.

Fabricius megütődve pillantott rá (kár, hogy az arcába nem láthat).

— Hát nem tudja? — kérdezte félreismerhetlen álmélkodással.

Rozáli zavarba jött, nem felelt semmit, szaporázni kezdte lépéseit, hogy az ifjú utol ne érhesse. Okos leány volt, rendszerint megbírálta viselkedését, szavait, de utólagosan.

Már késő, késő, Fabricius gyanút kapott. Itt valami titok van. Hogyan jutott ez a leányka Quendelhez, vagyis

hogyan jutott Quendel a leánykához, ki nem tudja a nevét? És hová mennek? Ki bizta rá? Mit akar vele? Ennek okvetlenül utána kell járni. Különféle eshetőségeket gondolt ki, de egyik se látszott lehetségesnek. Talán nevelőben volt valahol, s most Quendel viszi a szüleihez? De hát miképp ülhetett a kocsijára, ha nem tudja kicsoda? Talán a szülők bizalmas barátja Quendel, de hisz akkor nem kérdezte volna tőle a leány, hogy valóban Quendelnek hívják-e? Otrokócsy Rozáliának mondotta magát. Otrokócsy! Úgy hangzik, mint más magyar nemesi nevek, mindamellettt ismeretlen ebben az országrészben. Ej, úgy lehet, a legegyszerűbb, legközönségesebb mindennapi történet. Legjobb lesz magát Quendelt ki-kérdezni. És míg Rozáli előrement, ő szándékosan hátramaradt, hogy Quendelhez csatlakozzék.

— Hol vette Quendel bácsi ezt a kislányt? — kérdé meglehetősen közömbös hangon.

Az öreg ravaszul hunyorított a szemével.

— Csinos kis jószág, ugye? Igazi gyöngy. Neked is tetszik, mi?

— Tagadhatatlanul kellemetes, éppen azért kérdeztem, hol vette kegyelmed?

Quendel a vállait rángatva, féltréfásan felelte:

— A király se ad számot arról, hogy hol veszi a várát.

— Úgy, de kegyelmed mégse király.

— Isten ments, édes öcsém. Quendel apónak megvan a maga mestersége és meg van vele elégedve. Meglehet, hogy a király is meg van elégedve az övével, de nem tudom.

— Jó, jó, hiszen igaz, de azért nem török bele a dereka kegyelmednek, ha megmondja, ki a kisasszony és hova viszi.

Quendel apó ezek után szintén komolyra fordította a beszélgetés rúdját.

— Sok dolog van, fiam, amiről nem szükséges beszélni, s ez is azok közé tartozik. Egyet azonban nem titkolok el előtted, hogy a kislány nem magunkféle embernek való falat, magasan nyílik ez, kevély, meredek sziklán. Oda te nem ér-hetsz fel. Azért ne is gondoldj rá.

Fabricius megsuhogtatta kétszer-háromszor a nádbotját a levegőben.

— Die Gedanken sind frei — mondá csendesen elmélázón.

Most még csak biztosabb lett benne, hogy titok van a dologban. Talán valami politikai természetű. Thököly Imrének van egy mostoha lánya, Rákóczi Júlia. Hátha azt lopják ki valahonnan? De nem, hisz annak már idősebbnek kell lennie. Tűnődve ment előre s hallgatta Klebe urat, aki időközben szintén leszállott, mert a Páva már sehogy sem akarta folytatni tovább a lómesterséget, meg-megállt és fölnyerített, ami világos instancia volt az istállóba való kérérdkedés tárgyában s amellet a közeli vihart is jelentette. Klebe úr a hangulathoz képest borzalmas epizódot beszélt el saját élményeiből, mikor harminc év előtt éppen e helyen egyedül, mint az ujjam, minden fegyver nélkül (csak egy eőri bicska volt nála), s ebből a sűrűségből (a felhúzott bozontos szemöldjeivel mutatott oda), egy nagy fekete medve jött ki villogó szemekkel:

— Képzelméleti rémületemet, mert a fenevad egyenesen felém jött. Szívem hangosan dobogott, mert jött, jött, egy percre megállt, gondolom vakarózott és ásított, szemeit rám vetette, most már elállt a szívem verése is és elkezdtem futni, a mackó mindenütt utánam, éreztem nagy talpait, amint egyre közelebb-közelebb topognak, hallottam izzó lihegését, hátra nem mertem nézni, csak mentem-mentem, szinte önkívületben, amikor egyszer csak azt látom, hogy szépen elshant mellettem . . .

— És aztán? — kérdezték hátborzongva az utasok.

— Átment és nem evett meg — felelte Klebe úr egyszerűen.

— Hát maga, Klebe úr, hát maga? — kiáltott fel a kántor

— Hát én se ettem meg őtet.

— Ah. Oh. (Minden jel mutatta, hogy nincsenek megelégedve a történet végével.)

— Egyszerűen csak találkoztunk — fejezte be Klebe úr megelégedetten —, anélkül, hogy kárt okoztunk volna egymásban.

Fabricius Rozáliát kereste, éppen kapóra érkezett a háta mögé. A hegycsúcsokról kiszivárgó erek, a fürge vízesések, melyek most az esőtől megnövekedve, mint ezüst giliszták csúsznak le, színes kavicsokat görgetve, odalent az úton tócsát képezve, egy helyütt felhasították az úttestet, s Rozáli átlépni nem tudta, átugrani nem merte, megint megállt, hátrafordult

bámészan, várakozón nézett Fabriciusra. Semmi sem lehet vonzóbb a világon, mint ez a megcsókolni való, öntudatlan odaadás. Fabriciusnak a szíve ugrált bele. Oh, te kedves kis baba, oh, te megenni való kis baba, ujjongott a Fabricius lelke belül. Elmosolyodott, pajkos koboldok látszóttak táncolni szemkarikáin. Hirtelen lehajolt, átnyalábolta sugár derekát, s uccuhopp, áttette a víztócsa másik oldalára, miközben érezte tenyerén a kisleány szívének lüktetését, ami mint tűzláva nyargalt át erein.

— Jaj! — sikított Rozália.

— Diák, a körmödre koppintok — fenyegette meg Fabriciust Quendel, pipáját a lőcshöz ütögetve.

— Haragszik? — kérte Fabricius Rozálit.

— Nem, nem, csak megijedtem — hebegte a kicsike fojtott hangon —, hogy valami bajom lesz.

— Milyen baja lehetne?

— Mert azt mondta a nénikém . . . mindég azt mondta — felelte zavartan akadozva, mintha már bánná, hogy belekezdett — . . . azt mondta, hogy nem szabad a fiatalembereknek a lányokhoz nyúlni, mert eltörnek . . . ez a nénike szavajárása.

— Hm. És ki az a nénike?

— Az az én nénikém igen okos . . .

— De ki? Hogy hívják?

— Nem mondhatom meg — szólt egyszerre szomorú hangon, a fejét rázva.

— Nem mondhatja meg? Különös. Miért?

— Mert az apámnak megígértem. Megesküdtem.

— Nem fogja megtartani.

— Meg fogom tartani — felelte Rozália egyszerűen, de mégis olyan csodálatosan súlyosnak látszott ez a két szó, mintha két márványszikla vágódnék be a földbe.

— Hisz akkor magával diskurálni se lehet, mert nem felelhet — mondá Fabricius gúnyolódva.

— Oh, csak egyetlenegy pontra vonatkozik az én hallgatási ígéretem. S az is csak addig, míg édesapám föl nem old.

— A beszélgetések gubancában minden ponttól vezet út, minden ponthoz, s nehéz lesz megtalálni a vonalat, melyen túlmenni egyben-másban nem lehet.

— Nem gondolnám, hogy ne lehetne.
— Van például egy közömbös, ártatlan kérdésem — ravaszkodék a fiatal szenátor —, lássuk csak, szabad-e rá felelnie?

— Kérdése válogatja — mondá a lányka kedvetlenül.

— Tud arról az édesapja, hogy most Quendel úrral utazik?

— Az ő parancsából történik.

— Helyes. De van egy másik ártatlan kérdésem is. Szabad-e tudnom, hova megy?

— Hogyne volna szabad, de én nem mondom meg.

— Azt se, hogy hova való, hol lakik?

— Azt se.

Egy-két percig hallgatagon mentek egymás után. A társaság is csendben gyalogolt, csak a lovak csengője szólt és a gyékény alól a vándoróras jóízű hortyogása hangzott.

Az út kiszélesedett egy helyen, Fabricius most már egyvonalban mehetett a lányka mellett.

— Nem értem az egész dolgot — kezdé ismét.

— Okosabb lesz, ha leszákítja inkább ott azt a cikláment.

Hát azt is megtette Fabricius, de azért el nem eresztette többé a kényes témát.

— Annyit tisztán látok, hogy a hallgatási kötelezettsége a családi körülményeire terjed ki vagy csak egyetlen esetre, melynek nem szabad kipattannia. Vagy legalább ezidőserint nem szabad. Ugye így van?

Rozáli csendesen bólintott a szép fejével.

— Hát én el tudok képzelni ilyen eseteket — folytatá a »gyermek szenátor« —, s tisztelni tudok ilyen titkolózást . . .

Rozália megrázta erre a fejét, s a vadrózsa egyik szirma lehullott a rázás alatt.

— Nem igen látszik — mondá halkan.

— Azért nem látszik — szólta hevesen —, mert a maga eljárásában nem látszik a logika. S én mint afféle diák, a logikát keresem mindenben.

Rozália riadtan nézett rá, felismerve hangján az ingerültséget. Nem bírta felfogni, mitől van ez az ingerültség. Mit tudta ő, hogy ez az érdeklődésnek az az első pirinyó meg-

fogant magja, melyből a szerelem nő ki! A kis mag erjed és csirázik.

— Nem értem — hebegte.

— Én vagyok az, aki nem értem a kisasszonyt. A kisasszony azt mondja, a jelentéktelen kérdéseimre, hova megy, hova való, hogy nem szabad rájok felelni, világos ebből, azt akarja, ne tudjam kicsoda.

— Nos, és nincs meg ahhoz a jogom? — szólt és fel-emelte a fejét, kevélyen, mint egy királyi princessza. (Oh, be gyönyörű nyaka volt.)

— Mondjuk, megvan ehhez a joga — válaszolta az ifjú —, de az eljárásában van olyan is, ami rám nézve sértő, amire pedig nem adtam okot.

— Sértő? Magára nézve? Aki itt pártomat fogta, kész volt értem ujjat húzni a társasággal. Oh, milyen szerencsétlen modorom lehet.

— Otrokócsy Rozália! — mondá Fabricius, majdnem lázasan, bizonyos szavaló hangba esve. — Mire vegyem azt, hogy eleinte a legjelentékenyebb dolgot, a nevét is megmondta, utóbb pedig, miután kissé megismert, hideg hóval akarja befűjni a személyéhez vezető apró nyomokat?

Rozália zavarba jött. Ez az argumentum talált. Ez ügyes nyíl volt. Fülig pirult, szinte süttött az arca, mint a tüzes vasaló. A hazugság. Oh, hát a hazugság csakugyan mindig visszatér, mint vádló. De ilyen hamar. Ki hitte volna? Mármost mit mondjon a szegény fiatalembernek! Azt mondja-e: a nevemet hazudtam, a többiben pedig igazat akartam mondani, hogy megbecsüljem... De hiszen akkor mindent elárulna.

Csak egy percig hallgatott; édes tekintetét az ifjúra emelte s szelíden, szomorúan szólt hozzá:

— Mondja meg, miért akar nekem bánatot okozni?

— Én? Bánatot? Magának?

— Ne kérdezzen hát többet, hiszen ha én valami olyat találnék mondani, amit nem kell, boldogtalan lennék örökké. Mért akarja, hogy olyat mondjak?

Fabricius elérzékenyült. E kis gyaloglás alatt kibontakozott előtte Éva leánya egész mivoltában, jellemének minden árnyalatával. A főszegecs anyag, melyben még benne van

minden nő, vonalak, melyek visszafejlődnek és vonalak, melyek majd jobban kidomborodnak. A naív gyermek, aki volt, még félig-meddig jelen van, s nem érti meg teljesen, mit jelent a néni keze szavajárása: »hogy a fiatalembereknek nem szabad a lányokhoz hozzányúlni, mert eltörnek«. De benne van már az önérzetes magyar asszony is embrióban, aki elfogta az adott szó szentségét, s azt mondja: »amit fogadtam, meg fogom tartani«. Kigyúl az előkelő dáma a kellő helyen s dacosan kérdezi: »Hát megvan-e hozzá a jogom?« De jobban hatotta meg Fabriciust a jellemerő megvillanásánál a gyengeségnek a beismerése: »Ne kérdezzen kérem, ne akarjon boldogtalanná tenni, hogy olyasmit vegyen ki belőlem, amit nem kell mondanom«. Megszánta a kicsikét. Hiúságból vagy jószágból, mert felfoghatta úgy is, hogy az már ezzel meghódolt neki. Győzött. Jóllakott diadalával s kibocsátotta a szép halacszkát a bemelegített hálóból. Ki tudja, hogy volt, vagy hogy lett volna, ha Klebe apó fel nem kiált, rozoga tüdejéből nagyokat fújva.

— Gott sei Dank. Végre fent vagyunk a hegy tetején. Fel lehet ülni, aki elfáradt!

Ritka, zordonságában szép panoráma nyílt meg alul. A travniki völgykatlan terült el smaragdzöld pázsitjával, legalján a kék Ruzska folyó, mely vágatva igyekszik lefelé, miután nagy könnyedséggel kiszolgálja útközben a ráépített malmokat.

Hanem iszen a mennyei gondviselés is úgy látszik csak azt várta, míg a Molitorisz a hegyre kapaszkodik, most egy titkos jelre hűs szél rázza meg a fákat, a kavargó felhőrajt áthajtja az égbolt másik falára is; isten haragjának enged a fáradt nap, beleszalad egy felhőhasadékba, vele tűnnek el a szöske báránnyelűk, mintha az egész nyájat egyetlen fekete akolba hajtotta volna be egy láthatatlan ostorlegyintés. Tompa homály száll a mélységre s kitömi sejtelmes alakzatokkal. Eközben orkánná dagad a szél, belemarkol a fák üstökébe, hömpölygeti, csavarja, mintha fűrna velök, mártogatja őket; azok egymásra látszanak rohanni feldühödt üvöltéssel, összetülednek, roppant zúgással, recsegéssel paskolják egymást. A Ruzska megbokrosodott s tajtékozva száguld a remegő füvek között. S most, ebben a delíriumban,

melybe a természet belehajtotta, vad fúriával kezdi le-
hajigálni az ég a téli munícióját, csillogó gyémántot, mogyoró-
nagyságú jéggolyókat.

Minden élőlény megszeppen; dúvad a barlangjába igyek-
szik, bagoly az odvába; a lepke húsos falevél aljához tapad,
úton levő méh virág kelyhébe húzódik megpihenni. A Moli-
torisznál is beállnak a nagy gondok, hogyan lehetne fedél alá
jutni.

— Itt van közelben a malom — rendeli Klebe úr —,
hajtsunk be oda!

Nagy ügyel-bajjal lehet csak elérni a malmot, a Páva
ugyan nem akaratoskodik többé, mert a Páva vak mind a két
szemére és nem látja, mi történik, a rudas tagjait ellenben
lassú reszketés fogja el az ítéletidővel szemben, füleit hegyezi,
ágaskodik, nyerít, de indítani nem akar. Tropicó kénytelen volt
a kantárszáránál fogva vezetni.

Így jutottak el a malomhoz; rozzant szalmafedeles
épület volt, melynek tetőzetéből száz lyukon jött ki a füst,
mintha égni kezdene, pedig csak sütöttek, főztek a malomban,
mindenféle pecsenyék biztató illata szivárgott ki. A vándor-
órák már messziről megérezte s csettentett nyelvvel: »Úgy
látszik, jó helyre kergetett be a gondviselés«. A rézöntőlegény
egy kis kertet pillantott meg a malom háta mögött, egy-két
napraforgó díszlett benne s néhány mályvarózsa félig ki-
hasadt gombolyagja: »Leányok is vannak«, jegyezte meg. Az
udvarra érve, egy öregasszony szaladt ki eléjük a pitvarból
fehér szakácskával, főzőkanállal a kezében.

— Isten hozta, isten hozta — kiáltozó vidáman, mintha
már várta volna őket —, csak tessék leszállni, minden kész,
a tisztelendő úr is itt van már, a vacsorát pedig rögtön
tálaljuk.

Hanem amint látta, hogy a kocsiból leszállók csak nem
akarnak elfogyni, s hogy még egy pótkocsiról is leugrik egy
leány meg egy öregúr, rémülten futott be a házba: »Szent
isten, miféle sisera-hadak érkeznek itt!«

Az eset pedig az volt, hogy a molnárt, Gyurgyik Györgyöt
tizenkét évi pihentetés után egy fiúgyermekkel ajándékozta
meg ma hajnalban a felesége. Minthogy csak két serdülő
leánya volt a molnárnak, roppant megörült, hogy immár

névének örököse lesz, de viszont nagyon elszomorodott, miután a malomban öröltető asszonyok annyira gyengének találták a gyermeket, hogy nem szabad szerintük a megkeresztelésével késlekedni, mert úgy lehet, csak órák kérdése míg az Úr a maga anygalkái közé szólítja, márpedig a szent keresztiség híján, név nélkül, évszázadokig bolyongana a purgatóriumban.

Gyurgyik György, noha nem volt valamely jámbor ember, mégis tele volt babonás hiedelmekkel, s noha éktelen káromkodással tiltakozott az ellen, hogy az Úr éppen az ő fiát szölongassa, mikor elég olyan kölyök van az országban, akit az apja nem bír vagy nem akar fölnevelni, mégis hajlott arra csemetéje érdekében, hogy tüstént megkereszteltessék. Süszenek, főzzenek a háziak, egy lovas molnárlegény nyargaljon Starovára a papért, a másik legény pedig Madraskára, a keresztszülőkért (az odavaló mészáros és neje voltak a komái).

A pap el is jött, már egy órája várakozik, a mészárosék is üzenték a lovaslegénytől, hogy nyomban jönnek, de most már abból aligha lehet valami, mert a kitört zivatar el szokta rongálni a hidakat s járhatatlanná teszi a különben is gyalázatos madraskai utat. Éppen e fölött sopánkodnak a tisztelendő úrral, egy kis előleges italka mellett az első szobában, hol asztalterítés dolgában sűrögtek, rakosgattak a Gyurgyik-lánykák, midőn a Molitorisz utasai sorba bevonultak, engedelmet kérve, hogy a nagy istenháború behajszolta őket egy percre.

— Csak tessék, tessék — rikoltotta jó hangulatban —, éppen jó helyen járnak. Akinek az isten gyereket ad, komát is ad hozzá. Nem igaz? Szeret engem az isten, hogy így gondoskodik rólam, ugye? S ha szeret, akkor nem bántja a gyereket. Hát nem úgy van főúr, mi?

A főúr bizonytalanul bólintott a fejével, hogy az talán úgy van, Gyurgyik pedig szétnézett vendégein s mindjárt kiválasztotta a két legosinosabbat, legfiatalabbat és legelőkelőbb külsejűt, Fabriciust és Rozáliát, megmagyarázván nekik, hogy igen nagy szívességet tennének neki, ha a legfiatalabb Gyurgyikot, kire a Bálint név várakozik, keresztvízre tartanák.

— De nini — tette hozzá —, a kis komaasszonyka osuromvíz. Eredj Magdalénka (a lányának intett), adj rá valami szárazat a ruháidból, amíg az övéi megszáradnak.

Csinos, gömbölyű arcú, kökényszemű, de egy kicsinyt beesett mellű kislány termett Rozália mellett s vezette el egy belső kamrába, ahol megtörtént a foganatba vett átalakítás.

Alig tartott két-három percet, visszajöttek — kéz a kézben. Lánykák, akik egyszer egymás előtt levetköztek, már barátnék. Mintha minden titkukat átengedték volna, ha az idomaikat látni hagyták.

Csinos volt Rozáli, mikor a félig parasztos, félig mesteremberes ruhában belépett. — Ejnye, be helyes! — kiáltotta a korponai kereskedő. Furcsa! Mintha lehetne nem helyes például a liliom (mely úri virág), ha a közönséges muskátli levelei közül nyílna ki — azért, hogy a muskátli parasztvirág.

Egy kicsit rövid volt ugyan a rása szoknya, a csizma pedig lötyögött a kis lábán úgy, hogy alig bírt lépni benne, de ez az ügyetlen lépegetése is valami csodálatosan kedves volt. A pruszlik ellenben szűk volt a vállak táján, feszült elöl, s ez volt még csak a kápráztató (de talán meg se mondom miért). Ehelyett alul, a csípők felett volt bő a pruszlik, s mintegy figyelmeztette a sóvár tekinteteket a deréknak darázs vékonyságára.

A tisztelendő úr, bár apró szeme volt, hússal bőven megakott arcsontjaiba mélyen benőve, s bár, mint ő állítá, mindenkor az ég felé nagyon fordítva, mégis észrevette a korodván csizmák bőségét s a következő megjegyzést tette:

— Utcunque! Egy kis szalmát kellett volna beléjük tenni. De különben így is csinos vagy leányom, mert az isten csinosnak teremtett. Vajha okulnának az oktalan asszonyi állatok s belátnák, hogy a rosszul szabott ruhák nem bírják elrútítani a szépet. Mert bizonyára mondom nektek, hogy az asszonyok sok selymet, csipkét pusztítanak el, de viszont hirdetem nektek azt is, hogy a selymek, csipkék is hasonlóan cselekednek vala, vagyis ők is sok asszonyt pusztítanak el.

— De lássunk a kereszteléshez. Hajtsuk be a juhocskát, mely a szent akol ajtajánál várakozik. Hozzák be a kisedet! Lépjenek ide a keresztszülők. Milyen vallású maga fiatalember?

— Lutheránus — vallotta Fabricius önérzetesen.

— És a fiatal leányzó?

Fabricius izgatottan függeszté rá szemeit.

— Lutheránus — felelte helyette Quendel, mire valóságosan fölragyogott a Fabricius arca.

— Mily kár — jegyzé meg a plébános ájtatosan —, hogy két ilyen helyes testben két ilyen eltévelyedett lélek lakik. Gyurgyik uram, válasszon kend más keresztszülőket!

— Mit somolyogsz úgy, öcskös, mintha négylevelű lóherét találtál volna? — tudakolta Quendel Fabriciustól.

— Nos hát kik vannak itt keresztény katolikusok? — érdeklődött bosszúsan a molnár.

— A Molitoriszon minden van — felelte majdnem dicsekedőleg Klebe úr. — Itt van például Wilnerné, a lőcsei tudós asszonyság, aki most is egy báró Nyáryt hozott a világra Gömörben. Mert ugye Nyáryéknál segédkezett asszonyság?

Az asszonyság meghajtotta magát és a fejével is bólintott.

— Igenis, onnan jövök.

— Ezt nevezem én szerencsének — hujjantott fel Gyurgyik. — Tehát egy bába, egy igazi bába. Ez igazán nekem van idehagyítva az ég által, ezt a vak is láthatja. Nézze meg asszonyság a kis Gyurgyikot, nézze meg. Vagyis hozzuk el együtt. Csak még a keresztapa iránt végezzünk.

— Itt vagyok én — ajánkozott a vándorórás.

— És kicsoda maga bácsi?

— Én órás vagyok. Én reparálom az órákat Szepesben és Gömörben, úgyszintén Kishontban. Én vagyok a Jónás Kindronay.

Gyurgyik hirtelen hozzáugrott és a tenyerébe csapott:

— Nem keresem én, atyámfia, ki vagy, csak azt nézem, hogy koma vagy. Isten előtt mindnyájan egyenlők vagyunk, akik katolikusok vagyunk és punktum, porzót rá.

Most már behozták a kis Gyurgyikot pólyáiban, Wilnerné tartotta a karjain s kijelentette, hogy a fiúcska alkalmasint megél. Csak jó levegőn kell tartani s jó tejen. A pap rövidesen megkeresztelte. Aztán, az akkori szokás szerint, egy szitába tették, a keresztszülők meglóbázták benne, hogy a rossz tulajdonságai a szita lyukaosain kihulljanak, aztán egy egészséges búzakalászt morzsoltak el feje fölé. (Érett kalász még nem volt, a tavalyi aratókoszorúról téptek le egyet.) A búza az erőt jelképezi a köznépnél. Legyen erős, acélos, mint a búza.

S az erő viszont mindene a magyar parasztnak. Ha a paraszt beteg, s az orvos azt kérdezi, mije fáj, rendszerint azt feleli: »Nincs erőm«. Szimptomákról, fájdalmaokról, egyes speciális eseteket kivéve, alig tud. Nem fáj semmije, csak ereje nincs. S amint a halál jön, az erő megy. Mikor a halál belép a nagy kapun, az erő eloson a kis ajtón. S ez a vége.

Míg a csecsemőt keresztelték, Quendel úr nagy előre-látással kiosont, hogy a kocsiját vagy legalább a kocsiládát biztonságba hozza, jég már nem esett, de a vihar még nem ült el s egy-egy roham ugyancsak megrecsegtette a malomtetőt, meg a körülötte levő ólakat. A kocsit be kellene tolni valami félszer alá, gondolá Quendel és körülszimatolta a kisebb-nagyobb melléképületeket. Megpillantott hátul a pince fölött valami kocsiszínfélét. Odatipegett megnézni, mi lehet, szögekkel kivert kétszárnyú kapuja volt, megdőfte az egyik szárnyát a lábával, a kapu engedett, belépett hát megnézni, üres-e, mert alkalmas hely volna éjszakára a kocsinak. Bent koromsötétség honolt, hanem valami fekete mégis mozgott, már éppen vissza akart előle ugrani, mikor egyszerre meleg pára érinti a kezét, s valami óriási nyelv nyal a kezefején egyet s utána ismerős lónyihogás harsan fel élesen.

Hohó! Hisz ez a Sármány. Az ő Sármánya. Megismerte a hangját. Nosza rohan hamar lámpásért a konyhába, s amint visszafut vele, csakugyan testestől-lelkestől az ő pejkiói vannak ott s egy kis friss füvet ropogtatnak nagy gondolkozva. No, adjon az isten jó estét lovacskaím, csak hogy megint összekerültünk!

Mire Quendel apó visszazármazott a malomépület főszobájába, már akkor az asztalnál ültek a vendégek, s hordani kezdték fel az ételeket, rántott csirkével kezdődvén a fogások. Rozáli mellett Fabricius ült, kit nagy tisztelet övezett, mióta megtudták, hogy Lőcse város szenátora. Észre se vették eleinte, hogy még valaki hiányzik, de a korponai kereskedő felemlítette: »Quendel úr elveszett«. Erre a varázsnévre egyszerre felütötte a fejét Gyurgyik uram meg a tisztelendő atya. Micsoda? Csak talán nincs itt Quendel? De bizony itt van őkelme. — Lehetetlen. Az igazi Quendel volna itt? — Természetesen az igazi. — Huh, kutyamáját! Hisz ez nagy dolog. Ugrott erre Gyurgyik uram, hogy fölkeresi, amikor belépett.

Hamar a főhelyre tettek neki terítéket, s Gyurgyik uram csupa tiszteltből a tenyerével törölte meg tányérját.

— Hát ez mégis sok szerencse nekem egy napra!

A rézöntőlegény jóízűen evett, szinte csurgott az izadság a homlokáról, a kántor a Csáky-féle szobaciuccsal próbált eltörni egy sarkantyúcsontot, hogy melyikük él tovább. A bába, aki a tisztelendő úr mellett ült, mint dámához illik, finnyásan babrált az ételben, hangoztatva, hogy nincsen jó étvágya és hogy báró Nyáryéknál elszokott az úgynevezett nehezebb ételektől. Ah istenem, ezek a mágnások! Minden más ott. Még talán a tyúkok tojásai is másformák! A korponai kereskedő megtöltötte poharát s mielőtt bekebelezné, üdvözetet intett vele messziről Quendelnek, amit az nem vett észre. De a legmegelégedettebb volt Klebe úr, s amint széttekintett a vendégeken, az ő utasain, szeme leginkább gyönyörködött a vándorórán, ki nagy osámcsogással küszködött egy püspökfalattal. Keble megdagadt kevély érzésektől s homlokáról szinte lehetett olvasni a monológot:

«Ugye mit mondtam? Ugye, hogy a Molitorisz valami, a Molitorisznak van becsülete otthon és az egész országban. A Molitorisz nagy firma. És ha kedve szottyán, hogy megálljon, vendégszerető kapuk nyikorognak előtte. A Molitorisz apró lakomákhoz juttathatja útközben az utasait. Milyen híre lesz ennek is. Halálra pukkan, ha meghallja a kassai Stalovics.» (Stalovics volt az újabban Kassán keletkező hasonló vállalat tulajdonosa.)

Sorban hordták fel az ételeket az öregasszonyok, a molnárné és a molnár anyja, a szépen megpirult malacot, a pisztrángokat, mindeniket nagy sopánkodásokkal, hogy nem gondoltak ennyi vendégre és engedelmet kérnek, ha valaki éhen marad, hanem van egy kis töltöttkáposzta délről, meg egy kis kocsonya a pincében, ha valaki parancsolna belőle. Eközben a boroskancsókat is egyre hordta a két leányzó, Magdalénka és Eszter, mert ők nem ültek az asztalhoz. Magdalénka egy úgynevezett »gambács«-ban ürmöst hozott az asszonyoknak, amiből Rozálinak töltöttek először, mert meg lehetett ismerni, hogy ő itt a legelső. Mind-mind melegebb lett a hangulat. Gyurgyik uram váltig hajtogatta, hogy milyen szerencsés napja van, senkit se szeret úgy az isten,

mint őt, Gyurgyikot s ezt ki is mutatja minduntalan, ami igen szép tőle, de úgy még sohase mutatta ki, mint a mai szent napon, amely eszmemenet kapcsán elmondta az egész nap történetét, hogyan született meg hajnalban a Bálint gyerek, aztán hogy határozta el a rögtöni keresztelőt, hogy küldött lovas molnárlegényt a tisztelendő úrért, akit az úristen sokáig éltessen (nagy koccintások), egy másik lovas molnárlegényt pedig hogy küldött Madraskára a komáiért, akik azonban a zivatar miatt el nem jöhettek. Mind roppant unalmas volt ez, mert már vagy négyszer hallották s a végét különben anélkül is tudták: hogyan toppant be éppen a kellő pillanatban a Molitorisz, komát és komaasszonyt hozva, akiket az isten szintén éltessen. Így jöttek egykor a napkeleti királyok is Betlehembe, mikor Jézus született, azzal a különbséggel, hogy azokat a csillag vezette, emezeket a villám, valamint azzal a különbséggel, hogy itt csak egy király jött, a bélai pénzkirály, akinek az úristen adja meg, amit magának kíván, itt is, a jövő életben is.

— Elég lesz, ha csak itt adja meg — szólt közbe a megtisztelt, kinek egészségére fenékgig kihajtotta mindenki a poharát.

— És végre azzal a különbséggel — folytatá Gyurgyik György, szárnyalásában kereszténytelen kevélységre ragadtatva magát —, hogy Jézus csak szegény ácsmester fia volt, aki istállóban született, míg ellenben a Bálint gyerek a Gyurgyik famíliából való, aki úgy Szepes, mint Abaúj vármegyében kihirdetett nemes família... Valamikor prédikátuma is volt...

A tisztelendő úr feddőleg emelte fel a kezét.

— Gyurgyik, Gyurgyik, miket beszél kend, per amorem dei?

— Ej, mit beszélnek? — rezzent össze Gyurgyik. — Csak talán nem állítja a főúr, hogy Jézus nemes családból lett.

— Isten fia volt — felelte a pap ájtatosan.

— Hiszen persze az is valami — hagyta rá Gyurgyik. — A Gyurgyikok mindig molnárok voltak — folytatá azután —, apám, nagyapám, a szépapám mind, mind molnárok voltak. Csakhogy más volt valamikor a molnárság. Király azokból szedte a vezéreit. Kinzisi is molnárlegény volt. A mi mal-

munkban szolgált. Ha egyszer én mondom, hát úgy volt, punktum, porzót rá.

Quendel uram türelmetlenül fészkelődött székén, ujjai-val idegesen dobolt az asztalon, egyszer-egyszer elmosolyodott úgy befelé; látszott, hogy valami csalafintaságot forral.

Alig végzé be Gyurgyik, ő tette le a garast, vagyis fölállt és fölemelte poharát, vagyis a bögréjét, mert szép agyag-bögrékből ittak, melyekre pelikán madarak és tulipántok voltak ráfestve. Fölemelte, aztán megfordította a levegőben, úgy hogy a tartalma a földre loccsant, ami azt jelentette a korhely kompániák virágbeszédén, hogy akire inni akarná, az nem érdemli meg.

— Molnár uram — így kezdé —, elmondta vala az ő szerencséjét, fia születését, megkereszteltetése körülményeit, szóval a mai nap történetét, de még némelyeket kihagyott . . .

— Mi az? — kiáltott közbe a korponai kereskedő. — Csendet kérünk. Halljuk, halljuk!

— Vannak még elhallgatott előzmények — folytatá Quendel.

— No persze — kacagott fel Gyurgyik —, ha az embernek fia születik, annak rendszeren szoktak előzményei is lenni, hahaha!

— Én csak a mai nap történetéhez akarok hozzájárulni elhallgatott adatokkal — igyekezett magát kimagyarázni a bélai Krózus, olyan jámbor, bamba képet vágva, aminő csak tőle telt, pedig éppen abban volt nagy, hogy remekül tudta adni az együgyűt. — Előzményeknek csak azért nevezem, mert lesznek következményeik is (pokoli vigyorgás ragyogtatta meg szemeit). Gyurgyik uramat szeretik az istenek, de ma énhozzám is kegyesek voltak. (Pszt. Halljuk, halljuk!) Ugyanis az történt velem ma itt a ljeszkovai erdőben, a vörös-fedelű akol tájékán, hogy két gézengúz tót legény felém rohant az erdő sűrűjéből, rávetették magokat egyenest a lovaimra, a két pejkömmre és se szó, se beszéd, elválták késeikkel a hámistrángot és elfnyargaltak velök.

— Tudjuk, tudjuk!

— Elég bajt csináltak nekünk is — dörmögött a rézöntő.

— A legnagyobb kétségbeesésben maradtam ott e haramiák miatt a kisasszony húgocskámmal . . .

— De jött a Molitorisz — egészíté ki a mondatot Klebe úr, a mellényén egy gombot kieresztve, a dölyftől vagy a vacsorától fölpuffadtan. — A Molitorisz ott volt és a Molitoriszban van emberség, a Molitorisz fölvette utasai közé és eddig van, sőt még a kocsit is cipeli.

Most már Gyurgyik uram kezdett kényelmetlenül feszengeni.

— No, semmi az — szóló közbe. — Igyunk rá egyet. Töltsetek lányok, töltsetek! Ne a balkezdeddel, te mamlasz. Megezik az ilyesmi mással is, nemcsak a nemzetes urammal, akinek ménesei lehetnének, de talán vannak is. Hagyjuk pokolba a pejkokat, meg a gondokat. Punktum. Porzót rá. Ne főzzünk egy kis krampampulit?

— Hohó! Nem addig a — tiltakozott Quendel úr, kit nagy érdeklődéssel hallgattak a többiek, mert a borkiöntés felhívta a figyelmet. Viharok jele az.

— Lássuk hát a medvét!

— Adja csak idább azt a tálat — taszította meg a vándor-órás könyökét a kántor. — Ott látom még a malac fejét. Hogy lehet a malacfejet meghagyni! Olyan megható a lehunytt szemével. Nem nézhetek rá tovább, megeszem inkább. Iszonyú puha szívem van.

— Halljuk Quendel uramat! — avatkozott bele a fő-tisztelendő úr. — Mert eddig még nem mondta el, miben volt kegyes hozzá az isten a mai napon.

— Éppen arra akarok rátérni — folytatá Quendel apó. — Mikor e vendégszerető hajlékba kerültünk, mialatt a szent keresztség folyt idebent, már csak azon járt az eszem, hogy a kocsimat valamely száraz helyre betolhassam. Gondoltam magamban, éjszakának évadján legalább aludni is lehet benne. Kimentem tehát körülnézni valamely alkalmas hely után.

Gyurgyik uram tekintete elsötétült.

— Az épületeket szemügyre véve, egy pajtászerűt pillantottam meg a pince mellett . . .

Gyurgyik nyugtalanul ugrott fel, majd minden ok nélkül újra leült s kihívó tekintetét olyanformán szegezte Quendelre, mint az állatszélidítő a fenevadra.

— Hát aztán? — hörögte tompán.

Ez az izgatott viselete általánosan feltűnt. Még Rozálinak is. Ijedten figyelmeztette Fabriciust, hogy a molnár haragszik Quendel bácsira. Lehetségesnek látszott minden percben, hogy a fejéhez vágja a kancsót. Minden szem Gyurgyikon függött. Csak maga Quendel tett úgy, mintha észre se venné a gazda zavarát, összeszoruló öklét, s csodálatos együgyűséggel beszélte tovább:

— Odamegyek az apró csúrhöz, megrúgom az ajtót, az ajtó enged, bemegyek, hát mit gondolnak kegyelmeitek, mit látok ott?

Természetesen senki se találgatta. Síri némaság támadt, s a kérdő, bámész, kíváncsi tekintetek felváltva szaladgáltak Gyurgyiktól Quendelre s Quendelről Gyurgyikra.

De most egy meglepetés várt a társaságra; a Quendel arca volt komoly és a Gyurgyikét szélesítette meg egy kis vidám bonhomia.

— Hát képzelmek — hámozta ki végre Quendel úr —, a pejkóimat találtam ott.

A meglepetés és osodálkozás fölszisszenése suhant el, melyből csak egy elütő hang vált ki, a Gyurgyik kedélyes kacagása.

Az asztalra csapott a két hatalmas tenyerével s úgy nevetett, hogy a könnyei is kicsordultak.

— Mit? A pejkókat, ha-ha-ha. Azok a kópék, hej. Megtalálta a pejkókat, hi-hi-hi. No, ez érzékeny jelenet lehetett. De csakhogy megtalálta őket kegyelmed, mert ők ugyancsak meg nem találták volna kegyelmedet, szemük világa nem lévén a legjobb karban, brr-ha-ha, he-he-he.

Egyre kacagott s úgy izzadt a homloka, arca, hogy lecsurgott a verejték a nyakába. Eközben szórakozottan hajtogatta az egyik borosbőgrét a másik után. Quendel ellenben fölemelte a hangját haragosra.

— Nem lehet ezt tréfával elütni, hallja az úr. Itt, e tisztességes tanúk előtt kérdem, hogyan jutottak lovaim az istállójába? Erre tessék felelni, vagy különben tolvajt kiáltok.

— No, csak az kellene még! — fortyant fel Gyurgyik uram méltatlankodva — hiszen egész nap meg nem mozdultam otthonról. Becsülje meg magát Quendel úr, azt mondom,

mert én jó ember vagyok és szeretem a tréfát, de mindennek van határa.

— Ejnye, mordizom adta! — kiáltott fel Quendel — hát még tetejébe tagadja is. Ezer tanút hozok rá, ha kell, hogy az én lovaim, az egész vármegye ösmeri a pejkokat . . .

— Dehogy tagadom, dehogy. — S most ismét nevetésre fordította száját a gazda. — Ellenkezőleg, egész este beszélem, hogy két molnárlegény ment el lóháton, az egyik a tisztelendő úrért Sztarováczra, a másik a komákért.

— Ment ám, de az én lovaimon — mennydörgé Quendel.

— Nem is az enyimen — incselkedett vele a merész taktikájú Gyurgyik. — Hiszen csak nem gondolja, hogy lovasított molnárlegényeket tartok!

— De maga küldte őket!

— Úgy. Az igaz. Én mondtam nekik, hogy legjobb volna lóháton menni; erre ők átöltöztek bocskoros parasztlegényeknek és ebben az áruhában elmentek; hogy hol vették a lovakat, ahhoz nekem semmi közöm. Egy kis kedélyes kaland az egész. Hogy lehet az ilyenért haragudni? Fehér asztalnál! Keresztelőn! Mikor olyan jól érezzük magunkat itt. És mikor már úgysis megtalálta a lovait.

— Az ám, mikor megtalálta a lovait — visszhangozta a kántor és nagyot prüszentett.

— Béküljenek ki! — indítványozá az órás, mintegy erkölcsi kötelességének tartva a komáját támogatni.

Quendel úr dacosan rázta meg fejét.

— Egy lóködővel vagy orgazdával? Soha!

Paprikaszínbe ugrott a molnár ábrázata s ajkai vonaglottak a dühtől.

— Az úrnak annyi pénze lehet, mint a polyva — kiáltá —, vájkáljon benne, amennyit tetszik, de ne merjen vájkálni az én becsületemben, mert én a Szent Korona tagja vagyok, azt a kis kését, és rajtam annyi makula se maradhat, mint a mákszem. Ha nemesember volna az úr is, mint lovag lovagon vennék kenden elégtételt.

Ez a »kend« kihalozta sodrából Quendelt. Nemesembernek vörös posztó ez a szó. Elvesztette hidegvérét a kis emberke és a mellére ütött:

— Hát én az vagyok. Két prédikátumos nemes, hallja kend, de Pászta et Alsókend, de kend, honnan kend?

— Úgy? Hogy honnan? No, várjon egy kicsit, majd mindjárt megmondom.

Kirúgta maga alól a széket, a mángorló melletti kuckóhoz rohant, ahonnan két rozsdás kardot rántott elő, melyeknek markolata egy mozsár üregéből ágaskodott kifelé, megállt a szoba tisztásán, vitézi gesztusokkal.

— Hát lássuk, nemesember-e? — ordítá most már haláláspadtan. — Ki a gyepre! Fogja az egyiket?

Nyomban felugráltak néhányan a férfiak közül, hogy csitítsák. »Gyurgyik, édes Gyurgyik úr, legyen esze, az isten szerelméért« — kiáltozó Klebe úr. Quendel képéből kikelve, ösztönszerűleg hátralepett a pap mögé, de látván, hogy a kardokat fogják már s a Gyurgyik kezéből kicsavarni igyekeznek a rézöntőlegény és a korponai kereskedő, megbátorodva előrenyomult, élénken hangoztatva:

— Szívesen kiállnék, édes örömmel kiállnék, de ezt nem lehet így elintézni. Ez nem lovagias ügy. Becsületesemre mondom, nem lovagias ügy.

A Gyurgyik-lányok sikoltoztak, az egyik öregasszony beszaladt a lármára, meg kiszaladt, mire molnárlegények rontottak be, felgyúrt öklökkel, arra a külső hírre, hogy bent verekedés van. A rézöntő, miután nem bírta a kardot elvenni Gyurgyiktól, átfogta izmos két karjával a derekát s összeszorítva tartotta, mint két vaspánttal, úgy, hogy meg se moccanhatott.

— Mit? Hogy nem lovagias ügy? — handabandázott a molnár a fogait csikorgatva tehetetlenségében. — Hallják, mit mond a gyáva? Tessék, ítéljék meg az urak, hogy lovagias ügy-e vagy nem?

— Hogyne volna lovagias ügy — véleményezte a vándorórá. — Két lovag közt történik s két lóról van benne szó. Csupa ló és lovag az egész. Ha ez se lovagias ügy, akkor nincs a világon lovagias ügy, igaz-e vagy nem?

Ezt a kérdést Klebe úrhoz intézte az órá.

— Nem igaz — cáfolta Klebe úr —, mert három lóról van már szó.

— Hogyhogy?

— Úgy, hogy maga a harmadik.
— Kikérem magamnak ezt a hangot.
— Megérdemli ezt a hangot, mert ahelyett, hogy oltaná a tüzet, még piszkálja. Oh, istenem, a szégyen ölné meg, ha híre menne, hogy a Molitorisz utasai közt verekedés történt. És mindezeket nem tekintve, se lovagias ügy. Mondja meg a szenátor úr ökgyelmé.

— Természetesen nem lovagias ügy — felelte Fabricius. — Quendel úr itt találta az elrablott lovait, tehát alapos oka van a felháborodásra. Mennyire hibás vagy bűnös ebben a malomtulajdonos, azt kard el nem döntheti, csak a bíró. De ha nem volna is ily természetű az összekülönbözés, már maguk az életkorok is kizárják a lovagias mérkőzés lehetőségét. Egy erős ember összekaszabolhat egy gyenge aggastyánt, de ezt nem lovagias mérkőzésnek nevezik, hanem elagyabugyalásnak. Legokosabb ilyen esetben valami barátságos kiegyezést összehozni.

Klebe úr odaadó elismeréssel ingatta a fejét: »Micsoda tiszta agyvelő!« — dünnyögte. A tisztelendő úr is a fiatal szenátor nézetén volt, s most már mind a ketten hozzáláttak a haragosok lecsendesítéséhez. Fabricius Gyurgyikot kezdte megdolgolni okos szavakkal, a tisztelendő úr pedig Quendelnek beszélt a keresztény türelemről és elnézésről, megfogva az egérszürke kabátja szárnyát; úgy látszik, igen tetszett Quendel úrnak, hogy őt fogják, alkalmasint ez volt az ambíciója, ezt várta és most már mint egy erővel visszatartott ember kezdte magát rángatni, hogy így meg amúgy, eressze őt a tisztelendő úr, vitézi dolog ez, nem értenek ehhez a papok stb.

A gondviselés mindamellett sikert tartogatott méhében a két közbenjáró számára, s sok huzavona és rábeszélés után a két bőszt oroszlánt mégis a béke útjára terelték, akképpen stipuláltatván a történelmi pillanat ceremóniája, hogy Gyurgyik uram odalép Quendel uramhoz, röviden bocsánatot kér az *éretlen és megengedhetlen* tréfáért (ennek a két szónak bent kell lenni), mire Quendel úr kezét fogja nyújtani (jól jegyezzük meg, Quendel nyújtja először a kezét), erre aztán a Quendel kezét Gyurgyik uram megrázza, és minden rendben leszen.

Így is lett. Gyurgyikot odataszígták valahogy, mint az ökröt a vágóhídra, Quendel elé, az előbbi valami bocsána-

tot makogott, s Quendel úr a kezét nyújtotta, Gyurgyik úr megrázta a Quendel kezét, hogy annak minden porcikája ropogott, s Quendel úr felette fanyar arcot vágott, valamint a Gyurgyik füléhez hajolt e barátságos kézrázás alatt s íme, most a Gyurgyik arca még fanyarabb lett a Quendelénél, mert azt súgta neki:

— Barátomuramnak néhány szép tehenét láttam a tölgyfák alatti kis karámban, mikor ide befordultunk, abból kettő mához egy hétig Bélán legyen az udvaromban, meg egy új hám két lóra, a Petz szíjgyártó lőcsei boltjából, különben Görgey alispánhoz adom a dolgot.

Ez ugyan nem volt a békepontozatok közt, de nem is hallották idegen fülek, csak éppen a Gyurgyik lelkében hagyott nyomot, minélfogva nagy hurrá-kiáltásokban törtek ki a jelenvalók. Olajág a béke, ami pedig ág, azt meg kell locsolni. Elő azokkal a kancsókkal!

Folyt az ivás. A jókedv egyre emelkedett. »Abból az erősebb hordóból hozzatok, Magdalénka.« Az emberek kigombolóztak, mindenki egyszerre beszélt, csak Gyurgyik uramat bosszantotta úgy a Quendel úr kívánsága (mégiscsak meg kellett volna agyabugyálni, viszketett a keze), valamint sértette az önérzetét, hogy a rézöntőlegény úgy átfogta karjait, hogy nem tudott mozdulni a keze között. Ejnye de csúffá tette ezzel! Hiszen a két tehenet és a hámot még kiizzadja annak a piócának, de ezt a szégyent miképpen cipeli holtáig? Megfoghatatlan az, hogyan történt. Ördög-e vagy csak ember, és valami eltanult fogással élt? Igaz úton nem lehetett.

Váltig kötözködött ezentúl a rézöntőlegénybe.

— Ha ember vagy a talpadon, rézöntőlegény, gyere velem bort *enni*.

— Hát itt vagyok — legénykedett a legény. — Nem félek én semmitől.

Erre aztán megtöltetett Gyurgyik uram két tálat borral s az egyik kanalat odanyújtván a rézöntőnek, a másikkal ő kanalazta a bort, ahogy a levest szokás.

Amikor bevégezte és fölpillantott, már akkor a rézöntőlegény tála is üres volt, éppen a száját törülgette utána.

— Jó volt-e, hékás?

— Lehetett volna rosszabb is.

Kipróbált korhelyek egybehangzó állítása szerint semmi se száll olyan gyorsan a lábakba és a fejbe, mint a kanállal fogyasztott bor; e természeti csoda miatt isszák a bort poharakból. Hanem a mi két emberünk derekasan győzte, csak az arcszínük kezdett átmenni sötétpirosba és a szemük állott egy kicsit keresztbe.

— Látom, derék legény vagy, rézöntő, de azért egy üres tojást mégse tudnál a szoba közepéből kihajítani az ablakon?

— Szeretném látni azt a tojást.

Nosza kiment a konyhába Gyurgyik, s csakhamar behozott néhány kifúrt tojást, azután kinyitotta az ablakot. No, ez megint pompás multság lesz.

A rézöntőlegény a szoba közepére állt, meglendítette a hatalmas karját, de biz a tojást mégse bírta kihajítani; visszaesett az ablaknál.

Nagy röhej támadt. A rézöntőlegény dühbe jött, egy másik tojást kapott fel a tányérból s olyan erővel hajítja el, hogy szinte ő maga is utána bukott, de biz a tojás egy rőnyire innen az ablakból leesett, a Wilnerné fejébúbjára. (Ugyan kár, hogy nem volt bent a sárgája.)

— Nagyobb erő kell ahhoz, kerekfejű szent öcsém — mondá most fitymálva Gyurgyik s megragadván egyet az üres tojásokból, olyan könnyedén kiröpté az ablakon, mint egy pelyhet.

A rézöntőlegény káromkodott, fejét vakarta s hangosan tünődött:

— Hogy lehet ez, hogy lehet?

Hát úgy lehetett, hogy Gyurgyik egy kis viaszgyurmát tartott az ujjai közt, azt odaragasztotta a tojáshoz s ez most már a súlyával képes volt áthasítani az ablakon ellene tóduló levegőt.

Megfoghatatlan volt, annyit azonban mégis sejtett a rézöntő, hogy nem tiszta munka a Gyurgyiké s visszatorlálson törte fejét. Azt mondja, ő is tud egy »Kunst«-ot, s megkérte Magdalénkát, hozzon be egy tál finom lisztet, három kövön őrlöttet, amit Magdalénka örömmel teljesített. A rézöntő egy kis dombot formált a lisztből, hókuszpókusz, néhány varázs-

igét mormogott hozzá, aztán elkérte a Wilnerné ametiszt-köves aranygyűrűjét, melyet nagy előszeretettel fitogtatott a mutatóujján, minthogy azonban nem bírta hirtelen lehúzni, a jegygyűrűt adta oda a nevetlen ujjáról.

— A megboldogult Wilnertől való — sóhajtá. — Ő nem volt túlságosan erős, de finom ember volt, aki megbecsült engem.

A rézöntő a lisztdomb tetejére helyezte el a gyűrűt, úgy, hogy a karika fele szabadon kiemelkedjék.

— Na — mondá —, azt csinálja meg valamelyikük, hogy aláhajolva az aranykarikát a nyelve hegyén emeli ki a lisztből.

Gyurgyik megvetőleg intett a kezével:

— Nem vagyok én pojáca.

A kántor ajánlkozott rá. Egy meghiusult és egy ébredező szerelem hajtotta, minden nagy tettek rendes rugója. Észrevette ugyanis, hogy a komorna és a rézöntőlegény értik egymást, kezők az egymáséban pihent volt az asztal alatt, s neki csak szórakozottan felelgetett. Ez a körülmény elementáris erővel hajlította át érdeklődését a gömbölyű özvegy felé, kiről azt mesélte Klebe úr az utazás alatt, hogy csinos tőkéje van összegyűjtve, mert a gólya, úgymond, a legjövedelmezőbb háziállat; egypárszor kenyérgalacsinnal dobta meg, mire az szeretetreméltón fenyegetőzött: »Tudom, ki az a kujon«, s mikor az imént a nagy összefeleselés zavara és izgalmi közt vakmerő elhatározással megnyomkodta a lábát, Wilnerné felszisszent, majd ránézett és rápirított: »Akar valamit? Szóljon nyíltan«.

A kántor azóta elhallgatott, elszontyolodva simogatta koromfekete szakállát s lopva vetett rá bűnbánó pillantásokat, midőn íme most beállott egy fényes alkalom, megfelelni neki, hogy mit akar; az ég küldte le a rézöntő fejébe az ötletet, a kántor ki fogja nyelvével emelni a jegygyűrűt (isten erőt ad neki ahhoz), s aztán hirtelen kicseréli a maga gyűrűjével és így szól: »Ezt akartam.« Micsoda gyönyörű jelenet lesz ez! Sírni fog a meghatottságtól minden ember.

Hát jól van, a rézöntő, miután Gyurgyik nem akart vállalkozni, odabocsátotta a kántort. A legnagyobb érdeklődéssel csüggött rajta mindenki. Ő volt a pillanat hőse. A Gyurgyik-

lányok felálltak egy ládára, hogy a körülállók fejei fölött oda-lássanak, még az öregasszonyok is becsoszogtak a konyhából a nagy látványossághoz.

Most aztán nekifohászkozott a kántor, bozontos fekete szemöldjei felszaladtak a homlokára, lehajtotta fejét a lisztetál felé, egyre lejjebb-lejjebb, végre mikor már olyan közel ért hozzá, hogy a lisztporszemek mozogni kezdtek a lehelletétől, kinyújtotta a nyelvét (hatalmas vörös nyelve volt, mint egy komondor kutyaé), felkunkorítván a hegyénél, amint már megérintené vele a gyűrűt, minden szív lázasan dobogott a döntő szempillantásban, midőn a selyma rézöntő villámhirtelen rátette nagy tenyerét a tarkójára és megnyomta úgy, hogy a feje behuppant a lisztbe, az aranykarika pedig leesett a nyelvről s éles csörrenéssel a tál alját érinté. A kántor dühösen emelte fel arcát, prüszkölve, köpködve rázta meg magát, hát uramfia, a fekete szakálla, bajusza, szemöldöke, meg a haja csupa liszt volt. De támadt is olyan nevetés, hogy játszva elnyomta a kívülről behangzó malomzakatolást. Még a szép kis Rozáli is olyan szívből, olyan édesdeden nevetett, hogy Fabrioiusnak úgy látszott, mintha vidám napfény ragyogná be a szobát, holott csak a sötét titokzatos erdő nézett be mogorván éjjeli pofájával az ablakon.

— Paraszt tempó! — hörögte a kántor. — Ezt megkeserüli.

Szétnézett és meglátván a mestergerendán a malom kalácsot sütő vasát, lerántotta azt onnan (bár alig bírta), s elkezdett vele hadonázni, míg csak Gyurgyik ki nem csavarta a kezéből.

— Hiszen csak tréfa volt, atyámfia, nem kellett volna neki felülni. Inkább én haragudhatnám, hogy olyan bolond nagy szakállt hordasz, amelyik minden lisztemet fölszedi.

— De iszen jó szakáll az — jegyezte meg a korponai kereskedő. — Olyan koromfekete, hogy a fekete városban már azért is megválasztják ökelmét.

— Ugyan ne okoskodjék, Molicska — kérlelte Wilnerné is —, inkább énekeljen valami szépet.

De talán mindez nem használt volna, ha a rézöntő azzal nem veszi elejét az összetűzésnek, hogy a »Kunst« után kiszaladt a szobából. Ami egyébként nevezetes eredményeket

hozott a köznek, mert künn az öröltetők közt egy öreg juhászt fedezett fel, aki unaloműzésre magával hozta a dudáját is. No, csak az kellett a rézöntőnek: »Hophó, százéves öregapám, éppen magát keresem«. Nekiesett, megölelte, összecsókolta két oldalról, csak úgy dőlt belőle a borgőz, de nem okozott az undort a juhásznál, ellenkezőleg, csiklandozta, birizgálta a fantáziáját.

— Fogja csak a dudát és hozza kend utánam, bizony, jó helyre vezetem.

A juhász a fejét vakarta.

— Azt magam is látom, de meg kell várnom a fiamat, aki talyigával jön értem, itt nem hagyhatom a zsákomat csak úgy a Dócziné ládájában.¹

S magyarulatképpen a garatnál sürgő molnárlegények felé kacsintott.

— Ej, hát beviszem én a zsákot a szobába, ahol mindig szeme előtt lesz.

S ezzel fölkapott egy másfélkilás liszteszsákot a vállára olyan könnyedén, mintha pelyva lenne.

— Hm, derék anya volt, aki szoptatta — dünnyögte a juhász s hagyta magát előre tuszkoltatni a szobába.

Ott kitörő örömmel fogadták. Gyurgyik úr felkiáltott: »Szeret engem az isten, dudát küldött«. Nem bánta ezt most senki. Ki az asztallal, ki a székekkel! A rézöntő letámasztotta a zsákot a kemencéhez, aztán maga is hozzálátott a bútorzat kihordásához. Egy-két szempillanatot alatt kihordták a sok limlomot. (Egy-két öröltető menyecskeket kell helyette behozni.) A duda megszólalt, a rézöntőlegény kiugrott a szoba közepére s eljárta a podzabucskit, hogy Szvatopluk király udvarában se táncolták szebben. De még ebben se fáradt ki s mikor bevégezte, nosza derékon csípte, akit legközelebb ért, Gyurgyik Magdalénkát, csak mégis többet ér a csárdás, és rakta szép lassan, daliásan, meg-megütögetve hangos kurjantásokkal a csizmaszárát. A kántor se rest most, ki akarja köszörülni a csorbát s Wilnernét viszi táncba. Az asszony húzódozott

¹ Dócziné ládája alatt azt érti a nép, hogy valami hanyagul veszendőbe, minden elővigyázat nélkül csak úgy oda van csapva, mint a Csáky szalmája.

egy kicsit, hogy sokat evett, hogy ennek következtében két kapocs leszakadt a ruhaderekáról, de aztán mégis csak kötélnek állt; nem tagadhatja meg, úgymond, mert Molicska őt emlékezteti valakire a gyermekkorából. (Molicska kíváncsi volt s az est további folyamában addig zaklatta, míg apránként kivallotta, hogy egy kedves állatra emlékezteti őt Molicska. Az állatra is kíváncsi volt s megint előlről kezdvén a faggatást, kisült, hogy báró Fechtignek volt egy fekete lova valamikor, arra emlékezteti Molicska Wilnernét.)

Mire azonban megindult a táncba, mint egy nehéz gálya, már akkor ott mártogatta Rozálit is Fabricius, a frisset fújta azóta a juhász. Hol eleresztette, hol elfogta a táncosnóját, már ha lehetett, mert az pillangó módjára akkor siklott ki útjából incselkedőn, mikor éppen át akarná fogni a karjával. Kipegetek-kopogtak a nagy csizmák, mégse volt ügyetlen a forgatóban, leesett a kis piros keszkenő a hófehér nyakáról, mégse volt fedetlen, mert a kioldott hajfonatok sziszegve takargatták. A piros keszkenőt összetiporták a kántor meg a rézőntő, a nagy csizmák feltörték a piskótalábacsát, de azért nem nyafogott. Talán észre se vette volna, ha Gyurgyik uram nem csinál hamarjában galyibát. Megkívánván ő is a testmozgást, beszaladt a Bálint gyerekért a betegágyas szobába s elhozván azt a pólyáiban, széles jókedvében elkezdett vele táncolni. A két nagyanya utánarohant, kérlelgette, hogy hagyja békén a gyereket, ne kergesse ki belőle azt a csöpp lelket, de Gyurgyik már meg volt vadulva és csak rezegettette a kis magzatját: »Uccuhopp, uccuhopp, így mulat a két Gyurgyik«. A két öregasszony belekapaszkodott, hogy elvegyék tőle, az egyik balról fogta, a másik jobbról fogta, ő pedig csak irgett-forgott, mint az ördögmotolla s a belekapaszkodott boszorkányok azonszerint forogtanak vele. Soha még ember ilyen parádét nem látott.

Az általános jókedv szinte bugyborékol. Quendel is megpillantott az ablaknál egy kandi parasztmenyecskét (az öröltetők közül), szép alabástrom fogai voltak, amint bevigyorgott, s gyönyörű fekete szemei. Csípőre tett kézzel riszálta magát odakünn, a duda szerint. Hát nem kiszaladt érte a vén imposztor és aprózva lejtett be vele a párok közé. Látván mintaképét duhajkodni a korponai kereskedő, miután

úgyse volt kivel beszélgetnie, mert az órás mintha otthon volna (aminthogy otthon is van a kománál), felmászott a kemence tetejére és elszundikált ott, a kis Eszterke előtt hajlott meg s vitte táncba.

Mindenki benne úszott a forgatagban, csak a komorna árult petrezselymet, ami szemmel láthatólag bosszantotta s amiben tényleg nem ismerhető fel semmi osztó igazság, mert a komorna, leszámítva kevés szeplőit, takaros, formás teremtes volt. Ugyancsak minden foglalkozás nélkül őgyelgett ott s taszigáltatott ide-oda a szűk szobában Klebe úr.

A korponai kereskedő kedvet akart neki csinálni s egyet perdítvén pehelykönnyű táncosnőjén, kinek ropogós szoknyái harangalakra szélesedve, hús szelet támasztottak, odaszólt:

— No, mi lesz már, Klebe úr? Ihajla! Csuhajla! Ide közénk, Klebe úr! Táncosné is van még raktáron.

S a komornára mutatott.

Az megvetőleg biggyesztette el különben piros ajkait, melyeket váltig harapdált, mint tüzes paripa a zabláját. Klebe úr hasonlóképpen megbotránkozva utasítá rendre:

— Mit gondol? Az én állásomban? Ilyen helyen? Hisz csak az kellene még!

— Ej, ugyan, mikor Lőcse szenátora is táncol.

— Az mind lehetséges — felelte Klebe úr, a fejét kevélyen fölemelve —, mert akármit csinál is a szenátor, Lőcse város azért ott lesz azon a helyen, ahol áll, de mi lenne a Molitoriszból, ha alkalmazottjai megfeleledkeznének arról a komoly, méltóságteljes viseletről, mellyel az intézménynek tartoznak?

Ez a hangos párbeszéd semmit se faragott le a Klebe úr önérzetéből és Molitorisz-kultuszából, de alkalmas volt eszébe juttatni a rézöntőnek az elhanyagolt komornát; dicséretére legyen mondva, mindjárt elbocsátotta Magdalénkát és a komornához sietett.

— Itt vagyok, ragyogok — kiáltá eléje lejtve.

— No, én pedig nem vagyok itt — felelte a komorna durósan s mutatoujjának a körmét foga közé mélyesztvén (olyan apró hófehér fogazata volt, mint a rizskása), ujjait félívben rántotta el onnan kifelé, ami azt jelenti az alsóbb nép-

rétegek nyelvén, hogy majd ha fagy, hó lesz nagy, vagyis kosarat adott neki.

— Menjen csak vissza a zöld szilvájához!

Világos, hogy a leány sértettnek érezte magát az asztalnál észlelt bizalmasságok után, de olyan kívánatosnak tűnt fel haragjában (az arcot elborító pirosság elnyelte a szeplőit), hogy a rézöntőlegény úgyszólván megtántorodott a kosártól, mint a taglóval homlokba vágott tulok, keserűségében átnyalábolta a dudás liszteszsákját s azzal kezdett topogni, forogni, akár egy táncosnével; illegette, billegette, hol föl-emelte, hol aláeresztette, mintha mártogatná, hipp-hopp, hipp-hopp, miközben egyre puhult s finom fehér porfelhőt támasztott körös-körül.

Bosszantotta ez Fabriciust, de részeg emberrel mit kezdjen, inkább kiállott a sorból s a kályha körüli padkához vezette Rozálit, ott ültek le egymás mellé.

— Nem fáradt még el? — kérdezé Rozálitól.

— Én még nem, csak a lábam fáj.

— Hisz akkor mégis elfáradt.

— Nem, mert a láb is más, a lélek is más. A lábamat csak a csizma törte fel, de a lelkem még áhítozná a táncot.

Osakugyan látszott rajta, hogy jól mulatott, mutatta az a bizonyos hevület az arcon, de mégse fáradtság, bágyasztó mámor a szemeken, de mégse álmodás; a tavasz első édeségeinek a megkóstolása.

— Akarja, hogy még táncoljunk? — kérdé Fabricius, miután elmélázva hallgattak.

— Akarom, hogy táncoljon — felelte Rozáli. — Én már mondtam, hogy a lábam fáj.

— Azaz el akar innen távolítani.

— Örömet akarnék okozni Magdalénkának. Ő nem táncol most.

— Azt hiszi, örülne neki?

— Csak úgy gondolom.

— No, majd megforgatom később, ha azt a sok sületlenséget abbahagyják.

Azt ugyan várhatta volna, inkább csak folytatták. A vándorórás föltápázkodott szundikálásából, s hogy ő is lendítsen valamit, rendre eloltogatta simléderes sapkájával

a *tatarokat*¹ a szanaszét elhelyezett mécsesekben, egyszeribe sötétség borult a szobára s hangzott az őstréfa: »Szabad a csók!«

Sikongás támadt, meg hahota. Fabricius észrevette a közeli szoknyasuhogásról, hogy Rozália odább húzódott, erről meggyőződni elindítá lassan a kezét a sötétben arrafelé, ahol ült, s íme, egyszerre csak két kifeszített kezecskét talált, mely mint egy kétágú villa szegződött egy esetleges merénylet ellen. Fabricius elkapta az egyik kezét s hirtelen belekapcsolta a magáéba, bármennyire próbálta azt elrántani.

— Hopp, megfogtam — suttopta. — Rajtakaptam, hogy mit gondolt, mit föltételezett felőlem. Azt gondolta, hogy meg fogom csókolni.

— Bocsássa el a kezemet! . . . De hisz eltöri.

— Nem láttam még én eltört leányokat. Vallja meg előbb, hogy azt gondolta. Hiszen azért feszítette ki a karjait ellenembe.

— Hát megvallom.

— Ezt megint nem érdemeltem meg — kezdé Fabricius szemrehányón.

— Már megint megsértettem, ugye?

— Ami azt illeti hát igen, mert . . .

— Ugyan, ne legyen gyerek . . . (Különös volt, ő a gyerek figyelmezteti a szenátor urat, hogy ne legyen gyerek, és ez most a szenátor úrnak nem derogált, de jól esett.)

— Mert szemtelennek és tiszteletlennek tartott — érvelt az ifjú.

— Bolondság, bolondság, amiket beszél — rázta a fejét Rozáli és a nagy disputában ottfelejtette kezét a Fabriciuséban. — Hiszen ha mindent úgy firtatnánk, mi miért van, akkor inkább maga sértett meg engem.

— Szeretném tudni, mivel?

— Megmondom, de előbb várjuk meg, míg újra kigyúlnak a mécsesek.

A tisztelendő úr és Klebe úr buzgólkodtak ebben, sikerült is nekik végre világosságot teremteni.

¹ *Tatar*-nak hívják a rendes kanócbélt pótló mindenféle rongyot, melyet ilyen ólra sodornak össze.

Rozáli azonban még mindig elfelejtette a kezét visszavonni.

— Hát most már megmondom. Azzal sértett meg, hogy nem volt szándékában engem megcsókolni. Mért nem volt szándékában? Bizonyosan azért, hogy nem talált elég csinosnak? (Homlokát összeráncolta, hogy mord legyen, vérpiros ajkait elbiggyesztette.) Haragszom, szenátor úr. Meg vagyok sértve, szenátor úr.

S olyan búbájós grimaszra fordította el arcát, orrocskáját, hogy a szenátor szíve repesett az elragadtatástól.

A kis mécsesek kigyúltak és nem lobogtak többé. Olyan szabályos formában égtek, mintha kinyújtott tyúknyelvek volnának, dacára, hogy az egyik ablak, amelyiken a tojásokat dobálták, nyitva volt. A nagy megfigyelő Klebe felkiáltott:

— Elült a szél!

Minden szem az ablak felé fordult e szóra, a Fabricius és Rozálié is. Ott künn a csillagok ragyogtak s a csendes balzsamos levegő alig észrevehetőleg szivárgott be.

Klebe úr kidugta fejét az ablakon.

— Seholy semmi felhő — mondá. — Aminek le kellett esni, az már leesett. Gyönyörű langyos éjszaka van. Mindjárt most felbukkan a hold.

— Ez a válasz — suttozta Fabricius lankadtan.

Rozália nem felelt, csak sóhajtott. Fabricius ebből is értett.

— Lássá, ez az, ami nekem fáj, amibe belenyugodni nem tudok, most mi szétválunk és talán sohase fogom többé látni, még hírét se hallom. Hiszen ha elfelejteném, de érzem, hogy ez se lehet. Eszembe fog jutni, de csak mint valami látomány vagy mint egy álom. És ez a szomorú. Az ember meglát egy tájékat, egy sziklát, talán csak egy fát vagy virágot, mely figyelmét megragadja, vagy egy csillagot az égen, nem az övé, meg nem szeresheti, utol nem érheti, de legalább elteheti az emlékezetébe, tudja, hová képzelje, s már ez is megnyugtató. Mindennek van helye és a hely révén nem látszik annyira elveszve az ember előtt, mint egyébként. Csak a röptülő madárnak nincsen foglalata — örökös idegen. Higgye meg hát, nem tolakodás vagy léha kíváncsiság, ami arra vitt, hogy kérdéseket intéztem útközben kilétére, tartózkodási helyére

nézve. Nem a maga titkához akartam férközni, hanem a magam titkát akartam dédelgetni.

— A maga titkát? — motyogta Rozáli szórakozottan, gépiesen.

— Úgy van, az én titkomat. Látom, csodálkozik. Akarja, hogy közöljem?

— Ne, ne! — tiltakozott. — Nem akarom tudni.

Elpirult a füle hegyéig. Tudta.

— Ah, zsarnok, zsarnok! — incselkedett vele Fabricius, de ki lehetett abból érezni némi keserű ízt is. — Már megint tovább megy egy fokkal. Eddig önmaga volt csak néma, most meg már az én szólási szabadságomat is megkorlátozza.

— Ami az én titkolózásomat illeti, ne gondolja szeszélynek, szomorú kényszerűség az. Ha tudná, szánakoznék. Azon nem lehet segíteni. Ne gondoljon hát rám haraggal. Vegye úgy, mintha búvócskát játszanánk. Én elbúvok, maga pedig keres.

— Hát szabad keresnem? — kapott rajta mohón Fabricius.

— Tessék!

— És ha megtalálom?

Rozália elhajlítá fejét féloldalt, mintha eltört volna a nyaknál.

— Hát összenevetünk . . . ahogy szokás.

— És? — kérdé Fabricius — és? — ismételte még egyszer, miután nem kapott választ.

— És — kezdett bele Rozáli, de itt megakadt — és . . . és . . . jó az isten — tette hozzá halkán, elhalón, miközben behunyta a szemeit.

Egy kart érzett a vállára ereszkedni e pillanatban. Ijedten riadt fel. Hát az öreg Klebe keze pihent a vállán.

— Vegye fel a ruháit, báránycám — mondá kedveskedve —, azóta megszáradhattak, az idő pedig kitisztult. A tisztelendő úr már kiment fogatni, mi is megyünk isten nevében, de előbb körülnézek az udvaron, ha rendben van-e minden.

Fabricius, aki inkább a pokolba kívánta volna most Klebe urat, mint ide (a legérdekesebb helyen zavarta meg a beszélgetést), kedvetlenül mordult rá.

— Semmi köze ahhoz a kisasszonynak. Quendel úr akkor mehet, amikor neki tetszik. Hát nem hallotta, hogy megkerültek a lovai?

— Igenis hallottam — szólt Klebe, félig sértődve, félig ellenben büszkén, minden szót külön hangsúlyozva —, de nyilván szenátor uram nem hallotta, hogy a hámjait szétvagdosták a lurkók és elhánták az erdőben. Igenis szoktam hallani egyet-mást.

— Hm, igaz, erről megfeledkeztem — hagyta rá Fabricius, egy csöpp röstelkedést se érezve, hogy szelesen elhamarkodta véleményét, annyira felülkerekedett benne az öröm, hogy még ezentúl is együtt utazik Rozáliékkal.

Rozáli azonban már akkor szót fogadott és kiosont Magdalénkával a ruháit fölszedni.

Mégis beletelt egy óra is vagy talán több, míg a társaságot annyira össze lehetett szedni, hogy végre elindulhattak, már éppen pirkadni kezdett keleten s hűs hajnali szellő borzolgatta a fák szakállát s ébresztgette az erdő milliárd lakóit.

Minden nevezetesebb esemény nélkül jutottak el az első faluig, Jablonkáig. Az utasok többnyire szundikáltak; a Molitoriszhoz oda volt kötve a Quendel kocsija, a Quendel kocsijához oda voltak kötve hátul a Quendel pejkei; olyan hosszú volt így együtt a mesterség, mint egy letánia, s olyan feltűnő volt, hogy Jablonka összes kutyái megugatták.

Jablonkán aztán hámot szerzett Quendel úr (a Sváby ispánjától), s most már elválhatott a társaságtól, ami, sajnos, nem történhetett meg egészen simán.

Klebe úr taksát követelt két személytől. Quendel úr azt állította, hogy sem ő nem ült a Molitoriszban, sem a kisasszony, minélfogva nem tartoznak taksával.

— Igen, de a kegyelmed köcsiját mégis a Molitorisz húzta — erősködött a maga igazában Klebe.

— Az ám, de a Molitorisznak megvolt a hatóságilag előírt teljes számú utasa — vitatta Quendel —, ergo, nem vett ezzel semmit; ergo, nem is nyerhet semmit.

— Igen, de a Molitorisz utasainak gyalogolniuk kellett amiatt, hogy kegyelmed bent pipázhasson a kocsijában, mint egy török basa.

Quendel megrezzent a török basa említésre, de azért nem engedett; nagy volt ő az ilyen apró komizságokban.

— Az ám, de az ódium e gyaloglás miatt az én fejemre szállt — vigyorgott őkegyelme. — No, csak az kellene most, hogy én viseljem el a gyűlöletet, és a Molitorisz szedje be érte a hasznót.

Egy szó mint száz, agyonbeszélte Klebét és nem fizetett egy árva grislit sem. Rozálit beültette a hátulsó ülésre, ő maga megfogta a gyepelőt, egyet csenderített az ostorral és a kis szekér elkocogott a kígyózó úton.

A Molitorisz utasai vegyes érzelmekkel hámultak a hirhedt nábob után. Rozáli egy kanyarodónál hátrafordult, meglengette búcsúüdvözlétül a fehér keszkenőjét, aztán szép csendesen eleresztette; az út porába esett.

Fabricius utána szaladt, hiszen neki szólt az, fölemelte, keblére tette, már akkor a kis szekér messze járt. El is jutott minden baj nélkül Lőcsére; azt a tervet, hogy előbb a nővérehez viszi Rozáliát, el kellett ejteni, hisz annyi ember látta már Rozálival, hogy fölösleges titkolni és Rozáli is tudja, hogy őt Quendelnek hívják, lesz hát, ami lesz.

Még aznap beadta a Klöster Matild intézetébe, s este már ott vacsorált a többi növendék közt. Az új otthon nem ígérkezett eleinte kellemesnek. Érezte, hogy ellenséges szemmel s titkon gúnyos nevetgéssel nézegetik a többiek. S nem tudta az okot, mert ha tudta volna, nem hat rá olyan lehangolón. Ellenséges szemmel azért nézték, mert szebb volt náluknál, gúnyoros nevetgéssel meg azért, mert rosszabbul volt öltözve, mint ők, gyűrött, szegényes perkál ruhájában.

Hanem iszen könnyű volt rajta segíteni. Quendel úr bőven hagyott ott pénzt, elmondván, hogy hamarosan kellett jönniök, ládát s abban ruhát nem hozhattak magokkal bizonyos okok miatt (Quendel úr szájához vitte a jobbkeze egyik ujját, a hallgatást jelképezve), a leányka Otrokócsy Mihály nevű barátjává, aki nem akarja tudatni, hol van; erre megint a becsukott ajkát érintette ujjával magyarázatul, amit a kuruc érzelmű Klöster megérteni vélt (hogy valami rossz fát tett tűzre a politikában), és ha pénz kell, csak őhózzá (Quendelhez) forduljon a kisasszony és lássa el minden szükségességekkel úri módon, vigyázzon rá, mint a tulajdon lányára,

már ha volna neki, elég baj egyébiránt, hogy nincsen, sajnálkozott Quendel úr. (Isten ments attól — szabadkozott pirulva az öreg kisasszony.) Egyszóval, viselje gondját szeretettel, mert az apja tehetős ember, nagyúr, kinek keze messze ér, ha szabadon mozoghat.

Klöster kisasszony mindent szeretett tudni, de ha már nem tudhatott mindent, sejteti szeretett mindent. A sejtés kedvéért szívesen elejtette azt is, amit tudott. Elejtette vagy el nem hitte. A sejtés volt az ő legkedvesebb csemegéje. A tudás csak kielégítette, de a sejtés izgatta. Töprengett rajta, rágta, mint a kutya a csontot, s mindent leevett róla, hogy még egy hangya se talált volna azon semmit. Klöster kisasszony tehát hozzájutott a sejtési csemegéjéhez s különös kegyébe fogadta Rozáliát, mint akinek ötven fehér báránya van, s véletlenül egy tarka vetődvén közéjük, azontúl csak ez az egy érdekli, a többi ötven az csak függelék.

Tekintetbe vétetvén a Quendel úr utasításai, a szegény kis Rozáli mindjárt másnap reggel kezelés alá vétetik. Egymásnak adják az ajtókilincset a különböző boltosok kelmékkel, vásznakkal, csipkéekkel, szalagokkal. Tanulmányos varrónők sűrűnek-forgognak, egyik a Rozáli derekát méri, másik papirokat vagdal szét, meg összevarr, hogy majd azok szerint szabja a kelméket. Ez lesz a Wiest, ez lesz a Briestel, ebből készül a *Janker*, amabból a *Jöppen*. Libagógóhoz hasonló zsvajjal határozzák el, mivel legyen diszítve a szoknya meg a kötényke. Valóságos fölfordulás van a házban. Maga Klöster kisasszony a »Zugehör«-ben válogat, milyen gomb legyen ide, milyen Pertl oda, milyen Gürtel a derékra. Rozáli körül forgott minden. A növendékek bekukkantottak a belső szobákba, ahol Rozáliból divatos kisasszonyt faragnak, és most már barátságosabban mosolyogtak rá.

— Szépen van nőve — mondogatta Klöster kisasszony —, hálás foglalatosság órá varrni; csak igyekezzenek edeseim, hogy minden jó legyen és szép legyen, ne segítsenek az istennek a viláért se, nem szükséges, csak arra vigyázzanak, hogy minden érvényesüljön abból, amit adott. Ez a regula a Klösterintézetben.

Rozáli a menyországban képzelte magát. Ugrált, örült és úgy megszokta az új otthont egypár óra alatt, mintha

örökké itt élt volna. Hiszen még gyerek volt, s ez a sok csecsebecse mind az övé lesz. Puha tekintetével simogatta a szöveteiket, csipkéket s csak egyszer sóhajtott fel, hogy mért nem tudtak már tegnap, tegnapelőtt ruhák lenni.

Klöster kisasszony azonfelül négyszer is megkérdezte:

— Meg vagy-e elégedve? Nem óhajtasz-e még valamit?

Rozáli váltig azt mondta:

— Boldog vagyok, kezét csókolom, és minden nagyon szép.

Ennyi szeretettől azonban később felbátorodott s egy ehhez hasonló kérdésre azt felelte (bárcsak ne felelte volna):

— A színekkel nem vagyok kibékülve, néni. Azt mondják, hogy nekem a kék szín illik, holott az nincs. Hiszen ezek csupa fekete ruhák lesznek. Pedig nem halt meg senkim. (Úgy látszik, Darvasné halálát végleg eltitkolták.)

— Persze, persze — jegyezte meg Klöster kisasszony vállat vonva —, de mit ér, ha más kimenő ruha Lőcsén tilos. Ha az ember ruhát akarna változtatni, várost kellene változtatnia.

Körülvették a lánybarátnék, mert már voltak, hamar barátognak össze e fiatal teremtések, minden új lány új titkok nekik, s vágnak a titkok után. Ezek aztán felvilágosították:

— Látod mi is feketében járunk, pedig szintén nem halt meg senkink. De megfordítva, úgy látszik, meg kell halnia valakinek, hogy a gyászruhát levethessük.

— Ez különös — szölt Rozália elgondolkozva —, kinek kellene meghalnia?

— Egy Görgey Pál nevű úrnak, aki meglötte a lőcsei bírót, a város rettenetesen haragszik rá és megparancsolta, hogy addig gyászban járjon minden lélek, míg bosszút nem állnak rajta; bárcsak már vinné el az ördög, hogy ne szenvednénk mindnyájan. Neked még hagyjád, te szőke vagy, neked illik a gyászos, de mit mondjak én, aki barna létemre valószínűsége elenyésem a ruháimban, mint a légy a mákban. De mi bajod, mintha könnyeznél . . .

— Valami a szemembe esett — rebegette halkan.

Önkénytelenül a zsebkendője után nyúlt, de nem volt ott; most jutott eszébe, hogy elejtette tegnap az úton a jablonkai elindulásnál.

Megsemmisülve esett össze egy karszékbe, tudta bár, hogy apját itt üldözik, de mégis meghaladta erejét ezt így végighallgatni, szíve összeszorult, tagjai megzsibbadtak, érezte, hogy nem tud mozdulni.

— Ah, istenem — gondolta magában —, csak itt volnának Katerina néni balsamcsöppjei, melyekből bevett, ha elbágyadt, vagy valamije fáj.

E pillanatban az egyik szobalány lépett be egy összehajtogatott keszkenővel.

— Fabricius úr küldi Otrokócsy kisasszonynak az elvesztett kendőjét, melyet az úton talált.

Ruganyosan felugrott a székről, minden eréből friss vértódult a szívére és hajtotta sebesen.

— Igen, igen, ez az én kendőm — szólt rekedten s mohón utána kapott. — Ki hozta?

— Egy hajdú.

— Köszönöm, jól van.

Nagy, lelkes szemei nyitva maradtak az álmélkodástól: »Megtalált, rám talált. A Szűz Mária küldte utánam . . .«

S vidáman, dudorászva, tánolépésben futott végig a nagy szobán, ki az erkélyre, hol alul lyukas faedényekben rózsák nyíltak. Olyan a téma, hogy éppen csak ővelők lehet azt megbeszélni. A rózsák hiszen megértik, hogy milyen csoda történt.

Pedig dehogy volt az osoda. Klöster kisasszony majd mindennap ellátogatott özvegy Fabriciusnéhoz, ki innen a harmadik házban lakott. Régi barátnék voltak és szerettek beszélgetni a napi események felől. Klöster kisasszony tegnap is ott volt és elmesélte, hogy Quendel apó új növendéket hozott. Az anyjától könnyen megtudhatta a gyermek-szenátor s persze sietett a kendőelküldéssel jelenteni, hogy a bűvöska fel van fedezve, és most már következik az — összevetés.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

(Nyugtalan esztendők.)

Nyugtalan, rossz évek következtek nemcsak Lőcse városára, de az egész szkítiai nemzetre — mint az akkori krónikás megjegyzi. Hanem iszen csak ki kell őket állni, lesznek még azokból szép évek is, mivel az idők olyanok, mint az asszonyok, csakhogy megfordítva. A szép asszonyok idővel csúnyák lesznek, majd mindég, a csúnya idők ellenben szépek lesznek, nem mindég — de igen gyakran. Olyan ruhába öltözködnek utólag, lassankint, észrevétlenül, hogy egyszer csak vakító fényben ragyognak előttünk. Így a kuruo idők is. A sebek, melyeket kaptunk, erőforrásokká változnak, a sebek, melyeket ütöttünk, rózsákká. Isten bölcsen rendelte, hogy a kéz, mely az igazaiért nyúl fegyverhez, ha levágatik is, kinő, mint a szalamander elnyesett testtagja.

Egyelőre azonban még minden csendes. A palatinus, herceg Esterházy Pál, vagy ahogy ő írta magát, *Eszterhás*, nyugodtan ült fraknói várában, képei és műtárgyai közt. Jómájú, rokonszenves öreg úr, valóságos inkarnációja a magyar paraszt észnek, mely azonban mindenféle modern ismeretekkel van megpatkolva. Amellett nagyúr, de nem dölyfös, egy kissé erőszakos, de nem igazságtalan, szeszélyes, de mindég okos. Jelszava: »Mindent a cél felé«. (De ez a cél többnyire a saját énje.) A görögdinnyét azért eszi, mert az a vesét tisztítja, az uborkát azért, mert a gyomorsavat szaporítja, lovagol azért, mert az lehajtja a zsírt a szívéről, aludni azért alszik, mert az alvás erőt ad a testnek, ha nem alszik, akkor azért nem alszik, mert a nemalvás edzi a testet; szóval azokból a megcsontosodott államférfiakból való, akik megszokván mindent megoselekedni, ami nekik jól esik és mindent megindokolni, amit megoselekedtek, pályájuk végén abba a falláciába esnek, hogy ők csak azt cselekszik, amit jól indokolhatnak.

Még a szerencsétlen örökösödési törvényt, mely időtlen-időkig a Habsburgok jármába hajtott, is meg tudta indokolni.

»Mindekkoráig szipolyozták földünket a Habsburgok, mint a bérlők az idegen birtokot. Ha örök időkre nekik adjuk, javítani, trágyázni fogják. Ha oda nem adjuk, akkor se kapjuk soha vissza, hát inkább odaadjuk.«

Ő talán így gondolta, mert okos volt, csak arra nem gondolt, hogy a Habsburgok nem okosak. A Habsburgok éppen úgy bánnak az országgal azóta is, mintha haszonbérletnek, minden erejét kihúzzák, nemhogy trágyáznák. A kétfejű sas a két szájával inkább csak evésre van berendezve, nem trágyázásra. Valami keveset mégis pottyantott, de csak őneki — Esterháznak. A hercegi címet és a kapuvári domíniumot.

Éppen az *Esterházy-család trófeáiról* szóló könyvének írásába volt merülve, mikor főszekretáriusa, Inkey György, kinek egyedül volt szabad hozzá mindenkor belépni, a meglepő hírek patetikus hangján jelenté:

— Kitört a háború, kegyelmes uram, nyakunkon az ellenség.

A palatinus pontig végzé előbb a mondatát, kifreccsentette a kalamusból az atramentumot, a füle mögé dugta és csak azután fordult meg.

— Hol van?

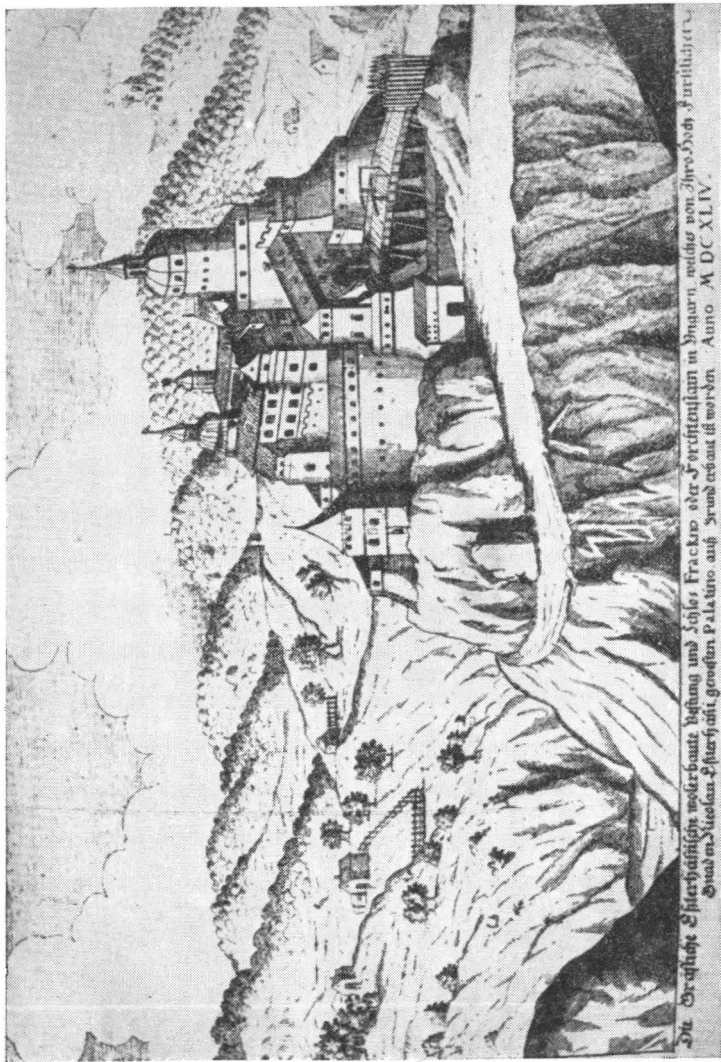
— Egy Bibók nevű szepesi nemes, az ottani alispán bandériumából való, azzal a hírrel jött lélekszakadva, Budán is kereste már kegyelmességedet, hogy az ifjú Rákóczi már az ország határánál áll, lengyel sereggel, vagy bent is van azóta. Görgey János és Esze Tamás egy kisebb csapattal, melyet a hírhozó fülehallatára eskettek meg a Rákóczi hírségére, csatlakozás végett eleibe ment.

— Canis mater! — jegyzé meg a nádor — nem lesz ez felültetés?

— Semmi kétségem. Rákóczi bejött.

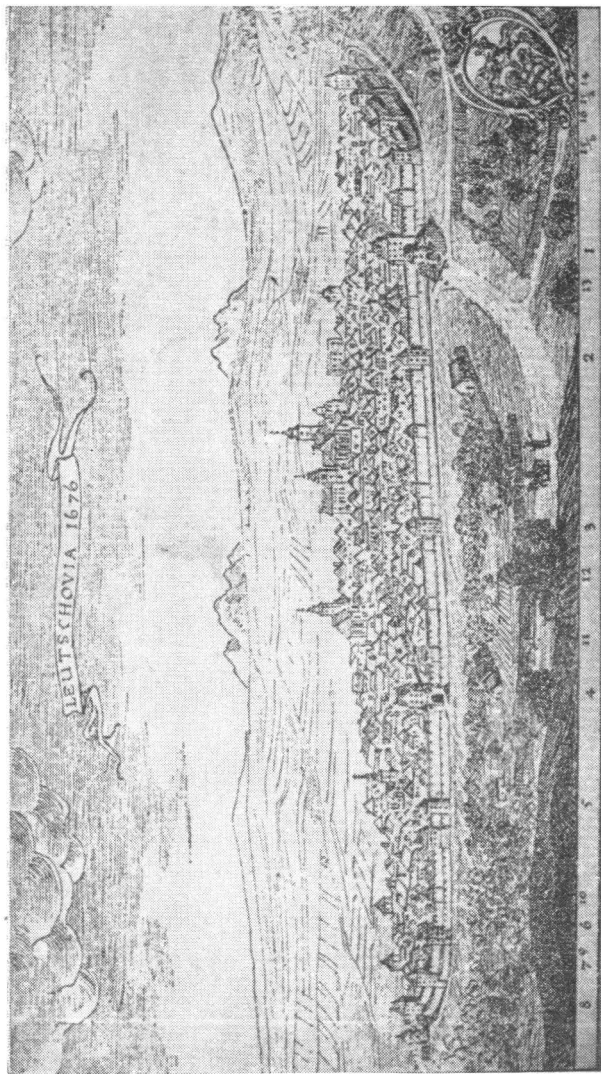
— No, majd kimegy, ha bejött — szólott a nádor kedélyesen —, mindamellet írjon egy jelentést őfelségének a dologról, én majd aláírom, és nyomban vigye egy futár.

Ezzel nyugodtan megfordult és tovább írt.

Die Dreifache Fierhaffliche neubauete Befang und Schloß Fraknó oder Fierhaffliam in Ungarn, welches von Jhro. 1300.och Fierhaffliet. 1700.och von Jhro. 1700.och Fierhaffliet. 1700.och von Jhro. 1700.och Fierhaffliet. Anno. M. DC. XLIV.

Fraknó vára a XVIII. században

Lutskiv 1676-ben

Inkey pedig, amilyen gyorsan csak lehetett, megírta a jelentést, az egész historikumot apróra, lovaslegény száguldiva vitte Bécsbe, egyben a Bibók Zsigmond alázatos folyamodását, melyhez csatolván a Görgey alispántól vett írásos elfogatási parancsot, annak bizonyságául, hogy nem költött meséről vagyron szó, aziránt könyörög őszentfelsége lábaihoz borulva, hogy miután ennek a birodalomra fontos hírnek haladéktalan megjelentése végett éjeken és nappalokon való lovaglással saját épségét nem kímélve, elhagyta szolgálatát, őt a hadseregbe megillető rangba fölvenni, vagy bármiképpen kártéríteni kegyeskedjék.

A jelentésre gyorsan megjött a válasz, udvari kurír hozta lóhalálban. Mikor leszállott a várudvaron, a ló összeesett.

A nádort haladéktalanul Bécsbe szőlította az uralkodó, egyszersmind azzal bízva meg, hogy a följelentőnek a kurír által küldött zacskó aranyat adja át, s amennyiben még ezenkívül is érdemelne valamit, járjon el méltányosan s esetleg helyezze el valamely állásba, amelyre alkalmasnak mutatkoznék.

A herceg bosszús volt, hogy Bécsbe kell mennie, unalmas értekezleteken, haditanácskozásokban résztvennie (amely folytonos ülésezés az epevezetékekre ártalmas), mindamellett kiadta a parancsot az utazásra, s legott nagy sürgés-forgás kerekedett a várban. Ugyancsak nem felejtette el a Bibók ügyét. Elolvasta a Bibók visszaszármaztatott folyamodványát és mellékletét, a Görgey Pál által írt elfogatási parancsot, aztán felhívatta Bibókot, ki ott Fraknón tartózkodott és a részletek után tudakozódott, hogyha — úgymond — őfelsége kérdezni találná.

Bibók elmondott mindent, felfedezését, hogy a társzekerrek ládáiban puskapor és puskák vannak. Hogyan bújt a kályhalyukba és végighallgatta Eszéék manipulációját és a vállalkozóktól kivett esküt. Majd az alispánnal közölte a meglepő titkot, ki egy csapat élén testvérbátyja elfogatására küldte őt ki.

— No, és miért nem fogta el Görgey Jánost, ha parancsolva volt?

— Mert eszembe jutott, hogy talán többet használok őfelségének, ha időt nem veszítve sietek a hírrel.

— Canis mater! Hogy jutott eszébe őfelsége? — kérdé a herceg.

Valami különös gúny játszadozott a bajusztalan ajka körül, ami sehogy se tetszett Bibóknak.

— Mert én nagyon szeretem őfelségét — felelte, szeméit a szép freskókkal ellátott mennyezetre vetve föl.

— Úgy? Hm. No, úgysis jól van. Hát nézze csak, őfelsége itt küldi magának a följelentésért ezt a zacskó aranyat és itt vannak az iratai is.

Az iratokon kívül egy zöld selyemzacskót emelt fel az íróasztaláról és intett az egyik alabárdosnak, hogy adja át, mert mindég két alabárdos állt az ajtónál, ha úgynevezett kis embereket fogadott s azokkal mindig nagy távolságból beszélgetett; nem bátorsághiányból, de a nádori méltóság kedvéért.

Bibók átvette a zacskót, meghajtotta magát s aközben latolgatta, méregette a zacskót és nagyon könnyűnek találta.

— Kegyelmes herceg — mondá vakmerőn előrelépve —, én egyebet kértem őfelségétől. Én most az állásomat is elvesztettem, hogy neki szolgálatot tehessek.

— Igen, van itt szó őfelsége legmagasabb parancsában egyébről is, és én azt most kiszolgáltatom.

Bibók arca kigömbölyödött, apró szemei szikráztak az örömtől.

— Ezennel kinevezem a kancelláriához kályhafűtőnek — szólt a nádorispán —, s ezt azzal indokolom, hogy a kend legújabb pályafutása egy kályhalyukból veszi kiindulását.

Bibók mosolyra görbítette a száját.

— A kegyelmes úr tréfálni méltóztatik velem, szegény szolgáljával.

— Canis mater! Én sohasem szoktam tréfálni olyan emberekkel, mint te. És még nem is végeztem, mivelhogy még tizenkét botot is fogsz kapni, s ezt azzal indokolom, mert a parancs szerint el kellett volna fogni Görgey Jánost, de ezt elmulasztotta kend. Mondtam.

Bibók fölszisszent, mint a kígyó, ha rálépnek.

— Protestálok, kegyelmes uram! Én nemesember vagyok.

— Ha protestál, akkor még megtoldatik a büntetés hat bittal. A nemesember nem szokott ládákat fölfeszíteni és kályhalyukokban spionkodni. Küldjétek be az udvarbíró.

— Elmegyek magához a királyhoz.

— Ez is hat pálcá. Félek, nagyon sokra találod vinni, atyámfia. Azért most már eredj ki.

Nem volt itt semmi mentség. A fraknói várudvar kellős közepén ráverték a huszonnégy kemény pálcákat, s rettenetesen dühöngve, átkozódva fölfogadta, hogy mindezért bosszút áll a hatalmas nádoron (nevettek a lakájok, hogy minek köhög a bolha, mikor nincsen tüdeje), s térdig koptassa bár a lábát, de bejut a császár elé és számon kéri a violenciát, amit egy nemesemberen a helyettese elkövetett.

Persze, hiába ment Bécsbe, be nem juthatott Lipót elé. Rossz, durva, bizalmatlanságot keltő arca volt, s az aranybullának ama bizonyos záradékán rég átszaladt az idő. Azaz, hogy mégse ment hiába Bécsbe, mert megismerkedett ott Ljubomirsky lengyel sztarosztával, ki a császárvárosban időzött. Egy kocsmai mulatozásnál verekedés támadt a sztarosztá és a szomszéd asztalnál iddogáló három morva úr közt. Bibók, ki csak annyit tudott, hogy a sztarosztá a lengyel Szepességéről, Béláról való, az ő csodálatos szimatjával melléje állott s fölragadván egy széket, elverte és kiverte vele a morvákat. A sztarosztá hálás volt, szolgálatába fogadta Bibókot és mindenben segítette; a királynál audienciát kieszközölni nem volt ugyan elég ereje, de a mindenható kancellárnál kivitte, hogy fogadná és meghallgatná Bibókot.

A finom modorú államférfi megértvén a circumstantiákat, sajnálkozó arcot vágott.

— Bizony nem segíthetek, édes lelkem. Amit kapott, azt le nem vehetem önről, de még őfelsége se veheti le. A nádorispán nagyúr, annak mi nem tehetünk semmit. Azonfelül jól megítélve a dolgot, neki némi igaza is van és nem lehetetlen, hogy őfelsége ehhez a nézethez hajolna, ha neki előhoznam, mert önnek csakugyan el kellett volna fognia azt a bizonyos Görgey Jánost.

— De hiszen akkor nem jelenthettem volna oly gyorsan őfelségének a betörés veszedelmét.

— Nem lett volna baj, ha nem jelenti — jegyzé meg a kancellár bágyadt mosllyal. — Rákóczi anélkül éppen úgy bejött volna, ahogy most bejön. Mire való tudni, hogy útban van, ha úgyse akadályozhatjuk meg? De ha ön ahelyett el-

fogja Görgey Jánost, akkor Rákóczi nem jöhetett volna be Görgey Jánossal, csak Görgey János nélkül.

Ez annyira egyszerű és igaz volt, hogy megzavarta a kalandort.

— Hát igen, belátom, el kellett volna fogni — motyogta inkább önmagának —, de nemesembert megbotoztatni, ez borzasztó . . . Vagy van nemesi jog, vagy nincs, de ez így nem maradhat.

A kancellár a vállát vonogatta és idegesen kezdett babrálni az allonge parókáján (mely minden hosszúkás arcot a XIV. Lajoséhoz tett hasonlatossá), az pedig meg volt mondva Bibóknak az előszobában, hogy a parókababrálás az audiencia végét jelenti.

— Ami pedig Görgey Jánost illeti — folytatta, szokott henegegésébe esve —, akkor fogom el, amikor nekem tetszik.

— No, ez már beszéd — kiáltott fel a kancellár élénken. — Ezt szívesen hallom. Hát fogja el azt a Görgey Jánost és akkor én kezeskedem fényes elégtételről a megtörtént sérelemért.

Ezzel a sovány eredménnyel hagyta el Bibók Bécszet új gazdájával, a sztarosztával, kinek bélai udvarában megragadt, ahogy ma mondanák: »lengyelnek«. Egyszer pajtása volt az úrnak, akivel együtt devernált, máskor szolgálja, akit lepocskondiázott a többi oselédek előtt; körülírt fizetése nem volt. Egyszer hopp, máskor kopp. Se körülírt foglalkozása; a lovait trenírozta, megverekedett érte, ha a körülmények úgy hozták magukkal, menyecskeket kerített neki, ha a sztarosztja szeme megbotlott az ilyesmin, tisztította a puskáit, pipaszárait, leitta és mulattatta a vendégeit s mindezek fejében a rendes fizetés helyett szólíthatta a sztarosztát »per tu« is, ha látta, hogy jó hangulatban van. Csakis ezzel a csábító kedvezménnyel volt eltűrhető az állás a szeszélyes Ljubomirsky mellett.

Hanem azért tűkön ült Bibók mégis. Az áthangzó csatazaj nem hagyta nyugodni. A hírek, hogy Rákóczi miként nyomul előre, itt is, ott is megverte a németet, ez is, az is hozzája csatlakozott, már Erdély is az övé, már a Dunántúl is fordul, lázas izgatottságban tartották. A háborúskodás akkoriban még élvezetszámba ment, akár a vadászat, halászat

vagy másféle sport. Öreg magyar urak, akik a csizmájukat se bírták már felhúzni, nemhogy verekedni tudtak volna, oda-csatlakoztak a táborokhoz és megosztották a nélkülözéseket és kalandokat. Ezek a hadi »kibicék« nem nagyon használtak az ügynek, inkább alkalmatlanok, mert láb alatt vannak, sok poggyással járnak, sokat fecsegnek, okoskodnak s ezzel megromtják a többit is, lazítván a fegyelmet s nehezítvén sok retyerutyájukkal a csapatok gyorsabb mozgását. De hasztalan, nem lehet tőlük szabadulni. Voltaképpen egy kis »kaszinózás« az nekik. A tábortüzeknél elfogyasztott birkatokányok, a kombinációk, tervek, aspektusok, csintalan anekdóták, egy kis akvirált borocskával leöntve, a nemesi élet legfölségesebb fűszerét képezték.

Csoda-e, ha Bibók a maga kalandor természetével, nyugtalan, forró vérével, elolthatatlan szenvedéllyel vágyott oda, hol pöffeszkedni, zsákmányolni és erőszakoskodni lehetett? De hogy menjen? A császáriak, ahol *igazi* katonai rangot vélt kapni a följelentésért, cudarul bántak vele. Most is a fogát csikorgatta, ha a palatinus eljárása jutott eszébe, különösen a kályhafűtőség. Azt annyira szégyenlette, hogy Ljubomirskynak se panaszkolta el. A császáriakhoz tehát nem mehet. A kurucokhoz még kevésbé. A labancokkal legalább leszámolt. De a kurucok még vele nem számoltak le. Ha Görgőre megy, ott Görgey Pál fogja fülön, ha a katonák közé áll, ott mindennütt akadhat valaki, aki leleplezheti, hogy az Esze Tamás ládáiba bekukkantott, hogy a kályhalyukból kihallgatta a terveket, elárulta az alispánnak, s ez még nem elég, elhagyta a csapatot s ment a hírrel a palatinushoz.

Szóval Bibók nem mozdulhatott sehova és a Tantalus kínjait érezte Bélán. Ha legalább nem hallott volna a csatákról. De itt mindenki azokról beszélt. Hiszen ez még a közös anya teste, azért, hogy érzéketlen. (Voltaképpen nem is a testrészt ütötte volt meg annak idején a guta, hanem csak a Zsigmond király erszényét.) Kereskedők folyton átjártak, menekülők is jöttek, kiket a labancok vagy a kurucok fölperzselték. Ez biztonságos területnek látszott. Csínytevő katonák ide szöktek a lengyel részbe a büntetés elől. Minden hír megérkezett. Különösen a nagyjelentőségű hírt nem kellett kocsira ültetni; átrepült valahogy. De az apró semmiségek is

átszivárogtak. Minden hónapban egyszer itt hált meg »A holdvilágra ugató kutyánál« a lőcsei Molitorisz-kocsi, s annak az utasai vagy a kocsisa, ellenőre (félévenként maga Klebe apó) a szűkebb pátria nevezetesebb eseményeit is elbeszélték. Bibók ilyenkor velök töltötte az estét és mindent kikérdezt, különösen, ha Klebét megkaphatta: Mi újság Lőcsén? Ki hált meg? Ki ment férjhez? Kivel tart a város? Klebe nagy koponya volt, mindenről bírt tájékozással, a tanács belső dolgairól, a vármegye praktikáiról.

— Fekete posztóban járnak-e még?

— Bizony még mindég ott tartunk.

— Ki mostan a bíró Lőcsén?

— Még mindég Nustkorb uram.

— Úgy látszik, léha ember, semmit se akar csinálni.

— Csinálna az, de nem tud.

— Görgeynek persze egy hajaszála se görbült még meg?

— Kutya baja.

— Tehát még mindig nem volt azóta Lőcsén?

— De volt — nevetett Klebe —, mint kísértet. Különbön bolond eset. A megboldogult Kramler bíró, Isten nyugosztalja, a templom falánál van eltemetve. Plech apó, a sekrestyés, egy éjjel arratájt ógyelgett, nem tudom már mi dologban, mikor észreveszi a holdvilágnál, hogy a Kramler uram sírja szétnyílik, olyanformán, azt mondja, mint a Blom Miklós kétfelé eresztős kocsija, s kilép belőle egy alak. Rémulten odanéz, a hold éppen ráveti világát, és hát nem a bíró lépett ki a sírból, vagyis hogy a bíró, hanem a Görgey Pál képiben . . . Járása, tartása, alakja hogy szakasztott Görgeyé, ha hinni lehet Plech apónak, aki természetesen elszaladt, vacogó fogakkal.

— Álmodott a vén füles.

— Én is azt mondanám, de Zernyeczky éjjőr ugyancsak felismerte Görgeyt, aki a katedrálétól jött, s nyomában lépkedett, a kísértet a Mauks-háznál besuttyant a Só utcába, az ór utána, a lélek szaladásnak indul, az ór is szalad, végre a bástyához ér a lélek és áthagyítja magát a falon, az ór bátor ember, utána kap, de csak a köpenyege marad kezében . . .

— Bolondság.

— Persze bolondság, de roppant komplikált bolondság, mert a kezében maradt sötétszürke köpenyegét Grodkovszky

úr, a várnagy, felismeri reggel az alispánénak, hogy úgymond, Steféczi szabó varrta. Elviszik Steféczihez, felösmeri, hogy ő varrta, mégpedig Görgey alispánnak. Ezt tessék aztán megfaggyúzni!

— Hát a sírt nem nézték meg?

— Dehogynem. Természetesen nem volt megnyitva, hanem szépen begyepesedve. Egypár megszáradt erdei virág volt rajta.

— Mikor volt ez?

— Körülbelül most egy esztendeje.

Béla városában a sztarosza csak afféle *hivatalnok úr* volt, aki elég sok hatalommal rendelkezett, és azt respektálták is, de egy valódi nagyúr is lakott Bélán, báró Palocsay. Minden az övé volt körös-körül, három napi járásnyira. S azonfelül rokonságban állt az összes magyar arisztokráciával. Károlyi Sándornak, a kuruc generálisnak sógora. Rokona volt egykor István lengyel királynak. Most már ugyan más dinasztia van, de minthogy a törzsvendég akkor is az marad valami fogadóban, ha a firma változott, a Palocsay-család ma is a rezidenciába száll, ha a királyi székvárosba jut. Még ott is nagy szívéllyességgel fogadják öreg királyék, királygyerekek: Ki jön itt? Ki van itt? A Palocsay bátyika van itt?

De biz ő nem igen megy a királyi székvárosokba sohasem, mert nincs pénze. Hol venné? Pénze csak a lumpnak van, aki elherdálja, amit a föld ad neki, ahelyett, hogy a cselédjeivel megegye, vagy a gazembernek, aki különböző módokon kiszedi a többi becsületes emberek zsebéből.

Palocsay sohasem adott el semmit. Ha a gyapját, gabonáját kérték a kereskedők, rendesen alkudozásokba bocsátkozott velök, de soha megegyezni nem tudott, vagy ha mégis egyszer-kétszer megadták neki a követelt árt, mikor már éppen parolat kellett volna csapni, egy óvatos fordulattal mindent visszazítt: »Ha magának megéri, nekem is megéri«, és a gabona maradt a magtárakban, hogy ott zsizsikesedjék meg. Ökrei, tehenei, juhái úgyszólván természetes halállal, végelgyengülésben pusztultak ki a világból, s bőreik se jutottak el rendeltetési céljukhoz, mert hisz azok is annyit értek neki, mint másoknak, és otthon penészedtek a padlásokon.

Magyar ember lévén s egyszerű, cinikus természetű, semmivel nem foglalkozott; az uradalmait kezelték a tisztjei, úgy ahogy kezelték, a fehérruháját egy távoli rokona, Vitnyédiné gondozta, ebédre, vacsorára átjött »A holdat ugató kutyához«. Az ő kocsmája lévén, ebben ütötte fel a tanyáját s mint-hogy az utasok többnyire Magyarországból kerekedtek ki, itt volt ő otthon, a hozzátartozói közt, itt élte magyar mágnási életét, piros uniformisos udvari cigánybandájával, játszattván a búsongó magyar dalokat »az Imriske idejéből«, mialatt a keménymagos leveskéjét szörpölgette, mert már nagyon öreg volt. Többnyire kontóra evett-ivott az »Ugató kutyánál«, a fényes Palocsay-kastélyban csak magoknak főztek a szakácsok, kukták és lakájok, ő legfeljebb hálni járt oda éjszakára.

Hanem hát nem volt az rossz, hogy a Palocsay-granáriumok tele voltak ki tudja hány éves zabbal, rozssal, mert különös gazdálkodás indul meg itt Magyarországon, a nemzeti harag egy-egy felvillanása idejében. A harang megáll a toronyban s miután eddig a halottakat siratta, lejön őket szaporítani ágyú alakjában. A fehér abrosz a szántó-vető ember nyakában, melyből a vetőmagot szórja, leszalad a hadisátor felállításához falnak, a kaszapengéből kard lesz . . . megfordul a világ, nem lóherét vetünk, se rozst, hanem vért, mert szabadságot akarunk aratni . . . Így lőn aztán, hogy a lőcsei szenátus füleit kellemesen csiklandoztatta meg a hír a bélai tele magazinokról, s nyomban kiküldé a legfiatalabb és a legidősebb szenátort, Fabricius Antalt és Mostel Ambrust Bélára, éj-napot nem pihenve, bocsátkozzanak érintkezésbe az öreg báró Palocsayval a gabonanemű megvétele iránt, mert egy téli ostromra Lőcse a legjobb esetben el lehet készülve, ha többre nem, s alighanem bekövetkezik egy időpont, amikor a bélai granáriumok tartalma többet fog megérni Lőcse városának, mint Palocsay bárónak.

A követek megérkezének, a báró azonban hallani se akart a gabona eladásáról, még össze is szidta a szép őszhajú Mostel bácsit.

— Azt hiszik kegyelmetek, hogy én loptam a gabonát, hogy ilyenkor pocskolom el, mikor sehol sincs, holott akkor vissza tudtam magam tartani, mikor az egész világ turkált

benne. Ami megvan, maradjon. Ki tudja, mikor jönnek és meddig tartanak a bibliai sovány esztendőik. Amennyit ér a gabona kegyelmeteknek, annyit nekem is megér, punktum.

— No, az ellen pedig tiltakozom, mert az nem igaz — kiáltá a fiatal szenátor élénken, amitől nagy szemeket meresztett Palocsay. — Míg a nagyságos báró úr itt legfeljebb a hasát növeszti, azalatt abból a gabonából akarjuk mi kiteleltetni Rákóczi Ferenc ömértóságának hadait, akik előtt most november 16-án megnyitottuk a kapuinkat, s akik a közös hazáért készek elvérzeni a bástyákon, azért a közös anyáért, mely a nagyságos bárót ajnázotta a legjobban, mert a legnagyobb darab részt neki hasította ki a szívéből . . .

Hévvél ejtette ki e szavakat Fabricius, korholta is a bozontos szemöldökeivel Mostel: »Ejnye Tóni, Tóni«, de Palocsay nevetni kezdett és odaintette Ferencsiket, a korcsmárost:

— Hallja, Ferencsik! Mit mond ez a fiatalúr. Hogy én csak a hasamat nevelem itt. Hát talán igaza van. Mondhatom, goromba ember, megmondta a szemembe. Mi is a neve, humillime?

— Fabricius.

— Hát mit adna, rogo, a gabonámért? Halljunk szót.

— A nagyságos úrtól várjuk az első szót.

— No jó — szólta az öreg. — Hát hogy senki se csalódjék, átengedem a magot Lőcse városának, ugyanannyi és ugyanolyan magért, amennyit és aminőt elvitt a bélai magazinokból.

— Top — mondá az ifjabb szenátor, a főúr tenyerébe csapva.

— Azaz, megálljunk csak — szólta a báró, kezét óvón fölemelve —, még nem végeztem be. A hat első magazinban a kastély mögött búza van, a legfinomabb vetőmag, olyan, mint a bánsági, mindeniken rajta van a Mária képe. Erre nézve azt kötöm ki, hogy a visszaadotton is rajta legyen a Mária-kép!

— Mi az? — kérdé Fabricius elgondolkozva. Mostelre nézett első sorban. Annak az arcán kóválygott valami tudásféle. Mintha már hallott volna ilyesvalamit.

— Hát nem tudják, mi a Mária-kép a búzán? — nevetett a báró. — Ilyenek a városi emberek. Hallja, Ferencsik, nem hallottak a Mária-képről a búzaszemen. Igazán érdekes.

Szaladjon csak Ferencsik, kérjen egy marékkal valamelyik tisztától, de itt legyen az egyik lába.

A két lőcsei úr összenézett, szemintéseitek, dörmögéseik által néma értekezletet tartottak egymás közt, amelyben megállapíták, hogy az öreg báróval ilyen komplikált formájú meg egyezés mellőzendő, ettől minden kitelik, nini, már most is valami *katolikus búzá*t követel rajtuk.

A *katolikus búza* szót, bármily halkán súgta is Fabricius, rögtön meghallotta, s az is tetszett neki.

— Hahaha! A katolikus búza? No, ilyet még Kollonich se tudna kigondolni, nem hogy én. Hát ne mondjuk Mária-képnek, ha az urak félnek tőle. Mondjuk, hogy az ép és egészséges magyar búzaszemen valami olyan van a felső tövénél, mintha meg volna billogozva . . . Hiszen majd mindjárt meglátják. S mi öreg gazdák azt tartjuk, hogy vetőmagnak csak ez alkalmas.

— Hiszen mind helyes ez, nagyságos báró uram, de minden helyzet közt legjobb a tiszta helyzet — jegyzé meg Mostel. — Mint öreg ember, ezt tanultam a régi rómaiaktól is: »clara pacta boni amici«, sőt még saját magamtól is. Legjobb azért a készpénz: »viszem — nesze«.

— Persze-persze — vitatkozott a báró —, csak hogy én meg olyan öreg ember vagyok, aki nemcsak a jót tanultam meg a rómaiaktól és saját felebarátaimtól, de a rosszat is. Én ugyanis csúnya fősvény ember vagyok és amellet irigy természetű. Ha én akármennyiért adnám el a gabonámat, az a gondolat kínozna, hogy hátha többet is megadtak volna érte, s emiatt nem tudnék aludni. S mitől jó az kegyelmeteknek, ha én nem alszom? Azonfelül elöntene a sárgaság is, mert ha nekem Lőcse most készpénzzel fizetne, akkor azt bizonyosan Quendeltől kérné kölcsön, márpedig mért hízzék Quendel az én búzámon?

Ezalatt meghozta Ferencsik nagy lihegve az egy marék búzá. A két szenátor érdeklődve nézegette, hogy a búzaszemen, amelyik végénél a legkésőbbben vált el a toklászától, egy domború kör van kihaladva, melyből a sejtelem könnyed játékkal kiépíti a Mária képét.

— Miképp vállaljunk mi el oly föltételt, hogy a visszaadott búza minden szemén rajta lesz ez a jel?

— Hát nincs rajta minden szemem?
— De igenis rajta van, de . . .
— Akkor iszen nem nagy mesterség visszaadni — biztatta őket a báró.

— De hátha megkövetelné a méltóságos báró úr vagy az utódja a tanácstól, hogy minden szemet külön-külön adjon át, az említett jelkép konstatálása mellett?

— Az bizony hosszú munka volna, de nekem is, vagy az utódomnak is külön-külön kellene átvennie minden szemet. S a tanács akkor akár sohase adná vissza az egészet, mert eltartana vagy száz esztendeig.

Nehéz akarátú ember volt az öreg, forgatták így, forgatták úgy, bebizonyították neki, hogy ez is, az is ostobaság, inkább hagyta magán száradni, de nem engedett, minthogy pedig rá voltak szorulva, hát mégis megkötötték vele az írást, hogy ugyanannyi, ugyanoly minőségű gabonát kénytelen visszaszállítani Lőcse városa in natura báró Palocsay Lászlónak, amennyit most tőle átvett.

Ebben pedig az volt az öreg báró politikája, hogy ő mindennap kaphatott (érezte a körmei virágzásán, vagy a fülcimpája viszketésén) egy kellemetes Handbilletet vagy Krakkóból, vagy Bécsből, vagy Sárospatakról, hogy azt a kis gabonáját ne restelkedjék illendő ellenszolgáltatás mellett a nemes cél érdekében X-nek vagy Y-nak (itt egy generális név következik) átadni, s akkor ütheti bottal a helyét, mert az ellenszolgáltatás emlékéül X-nek vagy Y-nak egy kvietanciája marad háborús emlékei között. Lesz tehát egy hadakozó fél, aki egy kvietanciával fizet — de lesz egy másik hadakozó fél, aki ezért megneheztel, az, amelyik nem kapja és ez is megfizet a maga módja szerint; sokkal okosabb az effajta eleséget egy indifferens jó kulcsos városnak eladni, mely a háború után is együtt marad, de pénzt attól se való elfogadni, mert a háborúviseléstől legelsőnek a józan ész betegszik meg, legutolsó a pénz.

»A holdra ugató kutya« sohase élt olyan vidám napokat, mint télen, míg a szállítás tartott. Ferenosik uram ekkor kezdte gyűjteni a nagy emeletes háza alapját. Bibókra is mulatságos napok virradtak. Mindig volt az ivóban tízhús lőcsei ember, akik szívesen elbeszélgettek vele itt messze

idegenben, otthoni dolgokról, a jó piros boroska mellett.

— Hát hogy van az most már: még mindég fekete a város, de már a veresnadrágos huszárokat beeresztette?

— Mert hogy egy kicsit muszáj is volt.

— De az asszonyok még mindég feketében járnak, mi?

— Hm. Nem baj az. Megtalálják a kurucok a fekete alatt is a fehéret.

— Hát a Görgey-üggyel mi történt?

— Nem halt meg a leányzó, csak alszik.

— A vármegye még mindig Görgön tartja a gyűléseit?

— Még mindig ott vartyog.

— De bolondok az emberek, hogy odamennek a Görgey irháját menteni.

De már ezt a kifejezést letorkolták. Dehogy bolondok. Nem úgy van az, hé! Görgőre érdemes elmenni. Olyan traktér, mint a Quendelé Görgön, több sincs talán Európában. Mi van ott azóta. Nemcsak a megye jár már oda, de a szász urak is Lőcséről. Ha valamely vidám lakomát akarnak adni, keresztelőt vagy ezüstlakodalmat, oda rándulnak ki, mert a város falain kívül nem kötelezi őket a tanácsnak semmi tilalma és végzése.

Ilyenfélékről beszélgettek téli estéken. Bibókot különösen ez a tárgy érdekelte, de az egyszerű szállítófuvarosok fantáziája inkább másfelé kalandozott, mintsem az Bibókot tovább érdekelhette volna. Ők a Quendel szerencséjén csodálkoztak, akinek a vendéglője úgy megy, hogy egymásra licitálnak a bérlők az árendával. Pedig hát csak úgy bolondjában, az alispán kedvéért építtette oda a vendéglőt. Hja, olyan ember az, hogy ha egy mocsárba hagyítana be egy aranyat, hát talán egy aranypénzzel megtöltött üst nőne ki belőle.

Míg a szenátorok itt időztek, addig azok nem beszélgettek a város politikájáról Bibókkal (csak úgy a fejmozdulataikból, vállvonogásaikból értett meg egyet-mást), a búzaszállító furmányosokkal (és egy villikus jött néha velök) viszont ő nem állott szóba; de farsang táján aztán teljes paradicsommá vált »A holdra ugató kutya« egy kis sarokasztala, mert Klebe úr megérkezvén a Molitoriszon, mely éppen a város határában belement egy árokba a nagy hófúvásban és összetört, úgy,

hogy három napig kellett csináltatni, annyi volt rajta részint a kollár-, részint a kovácsmunka.

E három nap alatt valóságos élvezettel habzolták föl a meggyűlt politikai anyagot, hogy életadó puncsot kavarjanak belőle a vacsoráik mellé. Klebe úr különösen finom gépezetű elmével bírt, s bizonyos veleszületett rajongással osüggött a szász faj diosóságén, jövődjé nagyságán. Legfőképp nagyon érezte ezt, ha ivott, a negyedik pohár bornál rendszeren könnyekre fakadt.

— Benne van már a métely a fajunkban. Nincs itt már semmi. A bíró, ez a Nustkorb, az egy számár, de ne mondja meg kérem senkinek, mert nem szeretném, ha tőlem tudnák, mikor majd úgyis megtudja őtőle magától, a tetteiből mindenké. A bíró érzi, hogy már valamit kellene csinálni, de nem csinál semmit. A polgárság érzi, hogy bolondjában feketében járhatja az egész várost a tanács, lázong is emiatt mindenké; de csakis lázong és feketében jár, vagyis voltaképpen ő se csinál semmit.

— De hisz így nem sokáig lesz teljes a magisztrátus tekintélye — vélte Bibók uram.

— Lyukas az már, mint a százestendős bunda a molyjárástól.

— Hát csakugyan nem tesznek semmit?

— Kapkodnak ide-oda; nincs most köztük nagy tehetőség.

— Ezt a Fabriciust dicsérik, aki itt járt Palocsaynál az ősszel.

Klebe úr fitymálón legyintett a kezével.

— Nem lesz belőle vezérember.

— Miért, apóka?

— Mert beleszeretett egy magyar kisasszonyba.

— Honnan tudja az ilyeneket?

— Mert magam vettem fel a fruskát a Molitoriszra egy budai útnál. Szép idők voltak azok. Hm. Egyszer majd el fogom mesélni a híres vacsoránkat a ljeszkovai molnárnál. Ott az úton szövődött köztük a viszony. Azóta látható folytatásokban a város kertjében, a bástyai sétáknál és mindenütt, ahol a szép lány megfordul. No, de nem azért szólok meg, hogy egy és más, hanem itt ég a seb, fiam (a mellére

mutatott), becsületemre itt ég, melyet a város reménytelen sorsa üt e helyen. Mert nem az, hogy valami nem úgy megy, amint az ember szeretné, hiszen az isten nem hagy magával diktandó dolgoztatni, de már valaminek történnie kellene, az szent. Vagy annak, hogy a városi polgárság elsöpörje a magisztrátust, mint egy pólyhöt, vagy pedig annak, hogy a magisztrátus bekapja a nyeldekölőjébe Görgeyt, mint egy pók a szúnyogot . . . Mindennek szabad volna történnie, csak annak nem, hogy míg eddig csak a megyei urak jártak át Görgőre, a Quendel vendéglőjébe, most az elmúlt ősszel már divatba jött, hogy vasárnaponként délután odarándult ki kocsikon a polgárfamiliák előkelő része, s a határnál levetvén a fekete lebernyeget, mely öltözetüket a törvény kijátszása végett takarta, ott a szivárvány minden színében és pompájában csillogó ruhában páváskodjanak a legyeskedő fejedelmi tisztekkel. Képzelem, hogy nevet a markába Görgey. Az ablakából éppen jól odaláthat a Quendel-vendéglő fái alá.

Mikor úgy éjfélfelé megnyíltak a szívek, akárhol kalandoztak volna is, elméik csak visszatértek a »tengeri kígyóhoz«, mert a Görgey-ügy volt most már a lőcsei kiindulási pontja, a gerinckérdés. Az óvatos Klebe véresszájú lett, mint egy forradalmár, s nagy dolgokkal fenyegette a világot, ha nem javul meg s nem az ő tanácsa nyomán indul. »Igaz, hogy nagyon nehéz s maga se tudná megmondani egyelőre, mi a teendő, de hiszen nem is ő húzza ezért a fizetést. Nustkorbé a szégyen.« Bibók nyelve ellenben megcsúszott ilyenkor s éppen nem tagadta, hogy ő tudna egy arkanumot, amely egyszerre nyeregbe segítené a szászokat, anélkül, hogy bármely kockázattal járna.

Addig-addig botlott Bibók, hogy Klebe úr figyelmes lett és elkezdte faggatni.

– Miféle arkanumról beszél kegyelmed?

– Azt én tudom.

– És melyik patikában árulják?

– Nem árulják azt sehol sem. Nem pénz dolga az ilyen.

Mi közöm nekem Nustkorbhoz, vagy egyáltalán a lőcsei szászokhoz?

– Minden becsületes ember a becsületeseknek segít.

Bibók a vállait húzogatta és még titokzatosabb arcokat vágott ezentúl, úgy, hogy egészen felingerelte a Klebe tudvágyát. A derék ember idegei felosigáztatván, egy bizonyos ponton túl sírvafakadt, mert nem tudja, úgymond, túlélni, hogy az ő kedves bélai barátjának (mármint Bibóknak), akit annyira szeret és becsül, nem bírja a teljes bizalmát.

Bibók elérzékenyült s mind a két kezét feléje nyújtotta.

— Klebe, öreg barátom, ne legyen gyerek. Ha titkolózom ön előtt csekélységekben, ez csak onnan van, mert kímélem olyan terheket rakni vállára, melyek esetleg a lelkét nyomnák.

— Úgy, de kegyelmed valamely arkanumot titkol előttem.

— Hja, ami arkanum egynek, megölő méreg másnak.

— Nem értem az egészet világosan.

— Hiszen csak beszélgetünk — jegyezte meg Bibók kedélyesen. — Az ember hosszút gondol és rövidet mond, vagy hosszút mond és semmit se gondol. A borocska megoldja a nyelvet, az idő pedig szalad; csak a dolgok maradnak ott, ahol voltak. Ez az egész.

— Elég szomorú, hogy így van.

— De mit érne vele az emberiség, ha nem így volna — bölcsekedék Bibók —, én most például rohannék a lőcsei tanács segítségére, mert tudok egy módot, hogyan kerekedhetne felül. Úgy, de valaki más meg ugyanekkor a Görgey uram segítségére rántana elő egy módot, amelyről viszont csak ő tud, s ugye megint ott volnánk, ahol azelőtt. Nem jó a gondviselés dolgába belejavítani.

— Vagyis abba lyukadunk ki — mondá Klebe úr szemrehányón, a poharát eltolva —, hogy nem mond meg semmit. Gyerünk aludni: Ferencsik úr, fizetek.

— Fialat még az idő — fordult hátra Ferencsik.

— Üres fecsegésnél jobb az álom — jegyezte meg Klebe.

— Korai álomnál jobb a mámor — licitált Bibók.

— Én már lefekszem — erősködött Klebe.

— Eh, maradjunk még. Hé, pincér!

Hans, az új bécsi pincér ugrott oda s alapos módon kérdezte ki az urakat.

— Mit parancsolnak? Sört vagy bort?

— Bort — felelte Bibók. — No, üljön hát vissza, bátya, inkább elmondom a dolgot, ha már mindenképp kísértetbe visz... Te meg, málészájú, még mindig itt állasz?

— Palackban vagy megmérve?

— Mit bánom én. Hozd megmérve.

— Iccét vagy verdungot?

— Persze, hogy iccét, te ökörszem.

— Újbort vagy óbort?

— Öreget.

— Fehéret vagy vereset?

— Úgy váglak pofon, ha még valamit kérdezesz, hogy nyomban kétfelé szakadsz, vagyis két német lesz belőled.

Meghozta a bort, töltöttek s közelebb lapultak egymáshoz.

— Görgey nem megbízható ember — kezdé suttogva Bibók —, s igen sok vétkét tudom. Nem megbízható se a labancnak, se a kurucnak, teljesen az ördög szolgálatában áll. Mit mondana kegyelmed ahhoz, ha én azt állítanám, hogy mikor kuruc Görgey Jánosnak a Rákóczihoz való lengyelországi kimenetele értésére esett, elfogatási parancsot adott ki a saját testvére ellen.

— Borzasztó — sziszegte Klebe úr.

— Ugye, borzasztó? Ezt mondja kegyelmed. De mit szólna maga Rákóczi fejedelem, ha megtudná?

— Hát legalább is fejét venné.

— És mit szólna ehhez Lőcse városa?

— Alkalmasint föllélegzene és levetné a fekete ruhát.

— Ez az. Erről beszélek, kedves Klebe, erre ólzok. Hogy Lőcse bevégezné a pörét és tovább folytathatná a dolgait.

— Az ám — szólt Klebe úr rekedten —, ha ez az elfogatási parancs megvolna.

— Hiszen az megvan.

— De hol?

— Én tudom, hol van.

— És hogyan kellene megszerezni?

Bibók az asztalra könyökölt, letette a fejét a két kövér tenyerére, úgy nézett fel nagy vigyorogva a Klebe becsületes, ámuló képébe.

— Meg kellene venni, úgy, ahogy az életét megvették Palocsaytól, mikor életre volt szükség. Most a halált vennék meg attól, aki egy skatulyában tartja. Ha Nustkorb okos ember volna.

Klebe lecsüggesztette a nagy fejét és nézte a kavargó füstöt a szobában, gondolata szállt, szállt annak a kéklő szárnyain, tekintete pedig bambán révedezett a füstös falakon. Egyszer aztán rátette a szőrös kezét szép csendesen a Bibók karjára s rekedtes hangon suttogetta:

— Kinél van most az az elfogatási parancs?

Bibók mosolygott.

— Találja ki, Klebe apó.

— Csak talán nem . . .

— Annyit mondhatok, rossz helyen van.

— Akkor talán mégsem jól gyanítom, de miért volna rossz helyen?

— Mert közelebb áll az illető Görgeyhez, mint Nustkorbhoz.

— Hm, ez bizony baj . . .

— Minden út szabályozható, hm . . .

— És hát milyen az az elfogatási parancs, hiteles alakú, Görgey saját aláírásával?

— Nincs abban annyi makula sem, mint egy liliumvirágban.

Klebe apó ásítani és nyújtózkodni kezdett, szemei aprók lettek, nyelve nehezen forgott, de azért mégis kivonatolta a gondolatait.

— Érdekes dolgok ezek. Furcsák az emberek. És sok minden történik a Molitoriszon kívül is a világban. Hát ez nagy bolha, hm . . . Nagyon nagy bolha. Be kellene ereszteni a Nustkorb fülébe, mi?

— Bolhának mondja? — nevetett Bibók.

— No hát aranyból. Úgy, úgy, aranyból való. Sokat nyomhat, hej! Mennyire becsüli a súlyát, hm?

Több szó nem esett erről sem ezen az estén, sem másnap, de hogy a Klebe apó fejében nyoma volt, látszott arról a szórakozottságáról, mellyel napközben a kováccsal és a kollárral beszélgetett, kik a Molitorisz javításán dolgoztak. Mikor pedig harmadnap elbúcsúzott Bibóktól, jelentősen mondá:

— Nem állítok semmit, mert nem volna állásomhoz méltó többet mondani, mint amennyit éppen kell, de úgy gondolom, hogy hallani fog rólam nemsokára.

Bibók úr a kezeit dörzsölte (tele voltak gyűrűkkel ez- időszerint).

— Mindenkor csak öröömre szolgál, ha Klebe úr felől hallhatok valamit.

— Nem annyira magamat értem, mint az ügyet. Arról fog esetleg hallani.

Bibók úr vállat vont.

— Hallok vagy nem hallok, nem lehessen tudni. Az kegyelmedtől is függ, tőlem is függ.

— Hogyhogy? — kérdé Klebe úr halkán. — Kegyel- medtől is?

— Néha nagyon nehéz hallásom van — szólta Bibók úr fennhéjázón.

— Vagyis ez azt jelenti...

— Hogy akkor nagyobbat kell kiáltani — vigyorgott Bibók.

— Hm, értem kegyelmedet.

Ezzel aztán elutazott Klebe úr és semmit sem hallatott magáról egész tavaszig. Hanem iszen Bibók uram nem is volt kíváncsi. Selyem élete volt most neki. A könnyelmű, vidám sztárosztának mind jobban-jobban a nyakára nőtt, titkait kileste és azokkal fékentartotta, sőt uralkodott fölötte, szó- val úgy élt most Bélán, mint szúnyogtanyán a pók. Mert Béla szinte varázsintésre valóságos paradicsommá változott át e télen. A férfiak zsoldos csapatokba alakulva, egyes rajok- ban át-átkeltek a veszélyben levő magyarság védelmére a Rákóczi csapataihoz. Vér vízzé nem válik, a megtagadott, az elhagyított gyermek szíve is az anyához húz. Zsigmond király csak a földet adhatta zálogba a lengyeleknek, hanem a levegőt nem, az magyar maradt, mihelyt a miazmáitól meg- tisztult. A férfiak elmentek, az asszonyok ellenben itt marad- tak. A szép bélai asszonyok. És ha még csak azok lettek volna! Hanem ide menekültek az országrész többi szépei is, a háborúmentes területre. Feleségét, lányát, értékes porté- káját ide hozta, aki tehette. Majdnem úgy volt, mint most száz esztendeje Esztergomban, mikor Esztergom Komárom-

ban lakott; az egész város oda menekülvén a török elől. Két bíró volt, két hatóság, két eklézsia, csak a temető volt egy. Az kellett kölcsön.

No itt meg három városra való asszony volt, javaerejű férfi pedig semmi. Temető ide nem kellett, hanem a férfiembernek nagy becse támadt. Azért is volt az a sok gyűrű a Bibók ujján.

Azonfelül is jól jövedelmezett ez a sokadalom. A sztarosztta értette a menekültekkel való bánásmódot. A bőrét mentő alany szívesen enged a bőréről egy kis gyapjút levágni, s ehhez olyan finom ollói voltak a sztarosztának, hogy öröm volt velök dolgozni. S ami lelemény e téren az emberiség közkincese lett, abból nem egy sugárnyi éppen a Bibók fejében gyúlt ki.

Bibók ugyan engedte a javát a sztarosztának leszedni, de azért saját külön jövedelmeket is tudott még csinálni folyton növekvő befolyásával, melyet immár annyira észrevettek a városban, hogy ha valaki simán ki akart húzni a sztarosztából valamit, hát Bibókot kenté meg előbb. Elannyira beleedzette ez magát a néphitbe, hogy gúnykép is jelent meg Krakkóban, mely Ljubomirsky urat mint csótáros, cifra szerzős öszvért ábrázolja, akin Bibók lovagol. »A holdra ugató kutya«-ban is lógott egy ilyen kezdetleges torzkép; a sztarosztta nagyon megharagudott, a megégetését rendelte el és ötven lengyel forint bírságra ítélte Ferencsiket. Tizenöt forint állítólag még ebből a bírságból is a Bibók zsebébe ment.

Úr volt Bibók, hatalma delelőjén. A sztarosztával sétálgatott egy szép tavaszi napon — midőn egy öreg asszony megszólította a piacon, hogy üzenetet hozott számára Lőcséről.

— Kitől, anyácska?

— Klebe úrtól.

— No, mit üzen Klebe barátom?

— Hogy a harang a városház tornyán meg fog szólalni e napokban.

— Egyebet nem üzen?

— Csak arra kért, hogy a nemzetes úr is üzenjen.

Bibók bosszúsán harapdálta az ajkait.

— Mondd meg neki, anyácska, hogy Lőcse messzire van, nem lehet idáig hallani a harangját. És hogy nekem most mind a két fülem gyapottal van betömve.

Zsebébe nyúlt és egy tallért adott az anyóának.

Ljubomirsky, aki ma rossz hangulatban volt, epésen jegyezte meg:

— Bibók, Bibók, te valami rosszban sántikálsz.

— Én? Ugyan miből gondolod?

— Nem lehet az egyenes ember, aki ilyen görbeségekbe takarva kapja és adja az üzeneteket.

— Nem értelek, nagyságos uram.

— Még te nem értesz. Ez nem rossz. De én megértsem, ugye, hogy miféle gyapottal van betömve a füled, mikor a legnyitottabb nyúlfül Európában.

— Hisz ezek floskulusok. A klasszikus nevelés folyományai, amelyben mi magyarok részesülünk. Egy magyar-nak a nyelve és egy méhnek a csápja váltig virágokban hempereg.

A sztároszta mégis dohogott, mert nagyon rossz kedvében volt. Előtte való este jött Krakkóból s panaszkodott, hogy pénzt vesztett kártyán. Ilyenkor mindig mogorva volt. Bibók nem vette szívére és vigasztalta:

— Majdszerzünk itthon. Nem halt még ki a pénzek anyja.

Később azonban egyre élénkebb hírek kezdtek szivárogni a közönségben. Kereskedők és krakkói utasok állították, hogy oly mesés összeget vesztett a sztároszta, amire alig van példa Krakkóban. Bibókot még ez se nyugtalanította, mert tudott annyit, hogy csak »hozza«, becsületszóra hozza a pénzt. Efféle hozatal alatt pedig, akármilyen nagy is az összeg, nem törik el az ember dereka. Nem is lett volna baj, mindössze némi kellemetlenséget jelentett, hogy a királynak is tudomására jutott a nagy veszteség, s minthogy szerette, ha ügyes királynak tartják (mi mindenféle apró hiúságaik vannak ezeknek is), egy főhivatalnokot küldött Bélára, aki, mint a héja, legott lecsapjon a pénztárt megvizsgálni. Ez se lett volna baj, mert a kiküldött főhivatalnok, gróf Stramonsky is szenvedélyes játékos; Bélára érkezve, leültek ketten a sztárosztával és egy egész éjjel játszottak, amikor is Ljubomirsky becsületesen megkefélt a grófot. S ezt már azért se lehet tőle rossz néven

venni, mert ha őt keféli meg a gróf, hát nem tudta volna megfizetni. A gróf meg is neheztelt ezért, amit viszont a gróftól nem lehet venni rossz néven, mert a gróf hozzá volt szokva az ilyen pénztárvizsgálatoknál föltétlenül nyerni. Ami egyszer nemzeti szokás, az szokás, ki kell mellette tartani. Ilyen ártatlan semmiségből eredt az egész baj. A főhivatalnok gróf ugyanis ezúttal nem a pénztárt vizsgálta meg, ahol rendszerint sohase talált sokkal többet, mint amennyit mint nyereséget készpénzben másnap elvitt, hanem a könyveket turkálta fel, ahol megtalálta, hogy a sztarosztá már tizenöt éve csalja az államot és a királyt.

Erre aztán nagy lármát csapott gróf Stramonsky, a sztarosztát felfüggesztette állásától, iratait, holmiját lepecsételte, hozzátartozóit elcsapta, köztük Bibókot is, kinek rögtön ki kellett hurcolkodnia, mint a Ljubomirsky rossz szellemének, a kormányzósági épületből, a sztarosztá helyére ideiglenes főnököt állított s magát a sztarosztát mintegy fogságban Krakkóba vitte, hol a királytól kezdve mindenkit meglepett nem a bűnös kezelés, de az, hogy kisült.

Ezentúl rosszra fordult Bibók sorsa. Egy darabig még ott éldegélt »A holdra ugató kutyá«-nál, de megfosztva pártfogójától s jövedelmeitől, lassan vedlett; azelőtt a kezei voltak hosszúak a hatalom révén, most az ujjai hosszabbodtak rendre, szabadulván az értékes gyűrűitől.

Ljubomirsky, amint tudjuk, visszakerült vagy félév múlva, teljes tisztaságában, mint egy liliom, hivatala élére (mondják, hogy az egész egy kicsinált komédia volt közte és Stramonsky gróf közt, mert nem bírt volna másképp megszabadulni Bibóktól). Igaz, vagy nem igaz, egyre megy, a tény az, hogy Bibók nem bírta már bevárni a gazdáját, egy ideig még hitelben élt Ferencsiknél — míg minden gyűrű, minden hitel oda lett, a legvégén pedig elfogyott az a vatta is a füléből, amely miatt nem lehet hallani a löcsei harang kongását.

Bibók azonban nem az az ember volt, aki könnyen megadja magát a sorsának.

Elhatározta, hogy pénzt szerez s aztán a saját szakállára kezd valamit. Olyasvalami derengett a fejében, hogy fölkeresi öccseit, ibi ubi, s aztán egy kis külön csapatot szervez, azzal

fog portyáztatni, mégpedig a saját szakállára. Mert végre is, miért ne legyen az ember önálló? Ehhez az utolsó pondrónak is joga van. S ilyenkor teremnek a vagyonok, a kalandok, vezérségek.

Hanem hát ehhez mindenekelőtt Klebe apót kell fölkeresni s elsütni az elfogatási parancsot, mert ez most már készpénz — a Klebe üzenete óta. (De bolond volt akkor, hogy elutasítólag felelt.)

Mindent előre kitervezett, helyes építő talentuma volt. A kormányzósági lepecsételés alkalmával a ruhái közt megmentett egy félig kopott egyenruhát, aminőt az apró lengyel hivatalnokok viseltek, ez most igen hasznos semleges ruha volt, melyben bátran útra kelhetett a Szepességen. Ismerték és sehol se bántották. Szegény pária, mondogatták és még enni-inni is adtak neki. A lengyel hivatalnokról mindenki tudta, hogy csak annyija van, amennyit lop — de hogy lophasson szegény útközben?

Bibóknak Lőcsére kellett jutnia. De hát Lőcsére nem tanácsos bemenni; szűk neki Macedónia. Mert Lőcsén most a kuruc az úr, ki tudja, hol bukkanhat ki egy veszedelmes ismerős, aki menten ráborítja a vízes lepedőt. Azonfelül ott kényelmetlen is lenne alkudni az okmányra, ha nem adja szépszerivel, elvehetik tőle erőszakkal, nem sokat adhatnak ott most az illedelmi formákra.

Lőcsére hát nem megy be, vagyis a kaput át nem lépi. Úgy, de akkor hova megy? Mert a kapun innen meg Görgey Pálé a hatalom, tehát ez is veszedelmes terület — de legalább tágasabb.

A városi kert korcsmájára gondolt. A Klebe elbeszéléseiből tudta, hogy valami Kárász Péter kassai volt hentes bérlő az idén, aki tavaly Görgön a Quendel-féle vendéglőt bírta, de akit most kimart onnan egy többet ígérő tót traktéros. Hát ehhez a Kárászhoz kívánczozott Bibók. Ott majd meghúzza magát, míg az üzlet lebonyolódik. A korcsmárosnak egy-két szobája is van az emeleten, ismeretséget köt vele, s elbeszélgetnek a görgőiekről. Régen nem hallott már semmit, sem az apja, sem a felesége felől.

Mindezt ilyen szépen előre kiszínezte, s majdnem így is történt.

Egy kora hajnalban beállított Kárász uramhoz és szobát kért.

A korcsmáros pörge bajuszú, gömbölyű magyar ember, éppen a felkelő napot nézte a folyosón és nagyot ásított, mintha el akarta volna nyelni.

— Adjon az isten jó reggelt.

— Adjon bizony! — motyogta Kárász úr gépiesen. — Mi tetszik?

— Egy szobát kérek.

— Szobát? — csodálkozott a vendéglős. — Mire való lenne az?

— Nagyon el vagyok fáradva.

Kárász uram nem is felelt, csak a vastag szemöldjei rándításával mutatott a kerti padokra.

— Úgy ám, de én aludni szeretnék.

Kárász uram most már csak a hosszú pipaszárával bökött a tölgyek alatti szép smaragdzöld pázsit felé, ahol friss szénapetrence terjesztette balzsamos illatát, a király is elalhatna ott.

— De én ágyban szeretnék aludni.

— Hm — mordult fel Kárász uram —, talán cukorból van?

— Egész éjjel jöttem.

Kárász uram most már végignézte az utast, s az akkori nehézmenyes idők szerint, bizonyos kérdések alá vetette.

— Miféle az úr?

— Lengyel.

— Csak?

— Ez idő szerint semmi egyéb.

— Hát mért nem megy a városba?

— Azért, mert nem akarok.

— És miért nem akar?

— Ahhoz magának semmi köze.

— No, ebben igaza van — jegyzé meg Kárász és most először kezdett nehéz természete némiképp fölengedni. — És meddig kellene a szoba?

— Két vagy három napig.

— Csak nem akar annyi ideig itt lenni?

— De.

- Talán valami dolga van itt?
 — Az.
 — Itt nálam?
 — Itt.
 — Mit akar itt csinálni?
 — A szerencsét próbálok megnyergelni.
 — Nekem is szóljon kend, ha majd a kantárját fogja.
 Gyalog jött?
 — Gyalog.
 — No, hát nincs szoba, édes lelkem, igen sajnálom, hanem ha egy kis fölöstökömet meg nem vet, tartson velem kegyelmed. Hé, Éva, galambom, főzz egy kis demikátot! — kiáltott be aztán a pitvar felé fordulva.
 Bibók kedvetlenül vakarta a fejét, de már mit tegyen, a reggelit mégiscsak elfogadja. Fáradtságát csak az éhsége múlta fölül; szinte nyertett az ételre.
 Kárász uram szavára mindjárt némi mozgás támadt a ház belső részében, később maga a korcsmáros is bement és egy kisfiút hozott ki a karján.
 — Alszik a szakácsném, meg az egész személyzet — mondá. — Sokáig fenn voltunk az este, kuruc tisztok mulattak itt, ünnep volt, Péter-Pál napja. Most már, míg az asszony a demikátot főzi, magam vagyok a pesztonka.
 — Ez a legkisebbik? — kérde Bibók.
 — Ez egyetlen. Se égen, se padláson több.
 — No, az isten éltesse. Hanem egy kicsit pápistaszínben van.
 — Hiszen ez az én szívfájdalmam, a gyermek egy idő óta szemlátomást senyved, napról-napra véznább és örökösen szomorú. Valami gonosz ember szeme verte meg.
 — És nem tesznek ellene semmit?
 — Dehogynem. Füstöljük, ráolvasunk, két lovam egyebet se csinál, csak a javasasszonyokat szállítja ide, meg innen haza a Szepesség minden részébe.
 — Adja csak ide azt a gyereket, gazduram —, Bibók átvette a fiút, meghallgatta a mellét, megnézte a nyelvét, megtapogatta az üterét.
 — Nincs ennek annyi baja se, mint a rozmaringlevélnék — jegyzé meg.

— Bárcsak a mennyei orakulum beszélne kegyelmedből. Valami hibának azonban mégis kell lenni . . .

— Éppen azon töröm a fejemet. Valami hiba iszen lehet, de az nem a gyerektől való.

— Hogy érti azt?

— Mondjuk például, hogy a rozmaringlevélnek poloskaszaga van, hát akkor ennek nem a rozmaringlevél az oka, hanem a poloska, amelyik rajta mászkált.

— Ebben van valami — hagyta rá Kárász uram, s mint-hogy ilyen okos emberrel van dolga, bizony nem átallotta leballagni a pincébe egy kis óbort hozni fel a vendégnek. Míg a borért odajárt, Bibók cserebogármalmot csinált a kis-gyerekeknek, szórakoztatta, szétbeszélte, úgy, hogy mire Kárász uram visszajött, már nevetett a gyerek, sőt az orcácskáján egy kis piros szín virágzott. (Nem kell azt az apának tudni, hogy a bácsi megcsipkedte a képét.)

— No, nézze ezt a gyereket, mihelyt az én kezembe jutott.

Hát ez igazán csoda volt. A penészvirág tapsolt a mal-mocskának és nevetett.

— Add ide! — kiáltá idétlen hangján, apró, fonnyadt kezeckéivel utána kapkodva.

Eközben elkészült a »demikáta«, a szepesi juhászok híres reggeli leve-se, melybe keserű brinzát főztek be. Egy sovány asszonyka tálalta fel, sárga, aszott orcájú, beesett mellű terem-tés. Mikor a párolgó demikát után a hideg pecsenyét is feladta és eltávozott, mindjárt az első koccintás után barát-ságosan kérdezte Bibók:

— A gyerek édesanyja?

Kárász a szemeivel intett igent.

— A gyerek vele hálál?

— Úgy van, vele hálál.

— Hát itt a baj. Mindjárt gondoltam. Az asszonyka nem egészséges testű. A gyerekek külön kellene hálálni, vagy pedig valami tenyeres-talpas, egészséges szolgálóval. A kis test a nagy testtől kölcsönzi az erőket és a színeket. A nyúl olyan színű lesz, mint a rög, amelyen alszik, a levelibéka olyan, mint a levél, amelyen él. Nézze meg ked például a nemes mészáros vagy hentes céhet, majd mindenik mészáros vagy hentes meg-

hízik, erős és életpiros lesz, amelyekben babrál, az egészséges állati testeknek kipárolgásától.

Ez az utolsó argumentum megfogta Kárászt.

— No, hát ez igaz. (S kezét nyújtotta Bibóknak.) Mondhatom, világot gyújtott a fejemben. Persze, az asszony odavan, pedig takaros leány volt. (Csettentett a szájával, holmi visszaemlékezésekbe merülve.) Aztán köhög is. Hát megpróbáljuk. Van itt egy kövér leány Késmárkról, csak úgy reng rajta a hús, a képe meg sűt a meleg vértől, mint a tüzes vasaló. Azzal hálatom a gyereket. Van aztán egy másik konyhaleány is, finom, karosú, mint a szarvas . . . Hadd háljon felváltva a lányokkal, akár egy török királyfi. (Jóízűen nevetett.) Csak egy kicsit korán kezdi a lurkó, mi? Majd megmutatom a két nőszemélyt, mert már mindjárt felkelnek, állapítsa meg, melyik lesz jobb. De mit is akartam még kérdezni, izé . . . hogy is hívják csak?

— Tropszky Antal.

— Kárász Péter — nevezte meg magát a korcsmáros, mire újból kezét fogtak. — Aha, tudom már. Azt akarom kérdezni, de lélekre, szokott-e hortyogni?

— Nem.

— Köhögni se?

— Nem.

— Becsületére mondja?

— Mondom.

— No, hát akkor felvezetem a szobájába.

— Nem is gondoltam, hogy olyan tréfás ember Kárász úr — nevetett jókedvűen Bibók. — Azt hittem, csakugyan nincs szoba.

— Nincs is voltaképpen. Vagy legalább nem kellene átadnom, de lássa, olyan jót tett velem, egy kis reménységet öntött a szívembe, hogy mikor megláttam mosolyogni azt a gyereket, akár az ingemet is elkérhette volna. Azért hát foglalja el a szobát és aludja ki magát, Tropszky úr.

A vendéglő közepére egy »felső rend« volt építve, amint akkor nevezték az emeletet, mindössze két szobából állt, melyekbe hátulról vezetett fel garádics. A két szobát rendszerint a vendéglős használta, ha nagyobb családja volt, de a Polizei fekete könyveiben is megtalálni nyomukat. Legalább

a hír szörnyülködve suttogja, hogy igen sokszor használtattak találkozási célokra az egymáshoz szító kétnembeli polgárság közt. Nem egy szerelmi történet szálai haladnak egész idáig. A városi tanács le is akarta már őket rombolni és nem is állna most már ott a két szoba, ha akkor az öreg Mostel egy bölos szavával meg nem menti, mondván: »Ennélfogva égessetek el minden ágyat és párnát, mert a legtöbb erkölcstelenség ezekben történik«. Így aztán elégnék látta a szenátus beletenni a szerződésekbe az illető nyári vendéglősökkel, hogy a felsőrendi szobák istentelen célokra nem használhatók.

Hogy igaza volt-e Mostelnak vagy sem, csak az isten a megmondhatója. Mert bizonyos, hogy a szerelem útjai nem lesznek járhatlanok, akármilyen kátyúkat váгна is rajtok a hipokrizis. Ámort nem lehet kilakósítani azzal, hogy a házait lerombolják. Viszont meg kell adni, hogy a kerti vendéglő két szobája azokkal a pikáns krónikákkal, melyek hozzá tapadtak, nem volt épületes látvány a fiatal lánykáknak, kik délutánonként kijártak ide sétálni. Ezek a fruskák mindent meghallanak otthon. És milyen éles eszük van. Már maga az, hogy a feljárat e szobákhoz a kert hátulsó gondozatlan részéből történik, mely be van növe bokrokkal, iszalagokkal, mint egy őserdő, bizonyos titokzatosságot kölcsönöz nekik: »pszt, csendesen, lábujjhegyen«, látszanak suttogni az egymásba fonódott lombok. A befüggönyözött ablakok, melyek a kert előrszére néznek, valami sunyi szemérmertlenséget fejeznek ki, és a kék akácvirágnak, mely a falakat befutva, fölfelé kapaszkodik az ablakokig, valami sajátságos, buja, izgató illata van — vagy csak bolondos képzelődés az egész.

Annyi bizonyos, hogy Bibók uram egy jó verset aludt az egyik szobában, esziznástól, mindenestől belevetve magát az ágyba. Már délre járt az idő, mikor felkelt, a kert még most is néptelen volt (csak uzsonnatáján kezdődik itt az élet), mindenekelőtt egy nagy sétát tett és hosszú fontolgtatás után, hogy miképpen és kitől üzenjen Klebe úrnak, ő is arra szánta magát, hogy a mezőket ellepő mindenféle munkások közül egy öregasszonyt keres, hiszen az ördög maga is öregasszonyt küld olyan helyre, ahova ő maga fél elmenni.

Talált is még idejében egy ilyen öregasszonyt (azt mindig talál az ember), aki mindenféle gyógy- és kuruzslófüveket

szedett a földeken, néhány ezüstpénzért ajánlkozott, hogy felkeresi Klebe urat, akit személyesen ismer s átadja neki azt az üzenetet, hogy estére jöjjön el a városi kertbe, ahol a bélai barátja várja, aki csak azért jött, hogy a löcsei harangot hallja.

— Szép is annak a szava, meg kell adni — mondá az öregasszony, nem minden tisztelet nélkül tekintve fel arra a férfiúra, aki ilyen messzire elzarándokolt ilyen épületes szándékkal.

Szemmel láthatólag meghatotta, és bizonyos volt, hogy minden szembejövőnek elújságolja útközben, milyen derék emberre bukkant... hogy vannak még jámbor emberek a világon. Mindjárt megijedt ettől Bibók és visszacapált, hogy ő harangöntő mester Bélán és olyan harangot rendeltek meg nála Bécsbe a Szent István tornyába, amelyiknek a hangja szakasztott a löcseié legyen, azért akarja hallani. Hanem most meg már attól ijedt meg, hogy megkonfundálja az asszonyt a sok mindenfélével, és nem bírja tisztán átadni az üzenetet, hát abban állapotok meg, hogy miután Klebével beszélt, még egyszer jöjjön vissza jelenteni és akkor kapja meg a kialakított pénz másik felét.

Ami bölcs megállapodásnak mondható azért is, mert a kialakított összegnek ez a másik fele már nem volt meg, úgy, hogy Bibókot hovatovább az a gondolat kezdte foglalkoztatni, hol és min ebédel meg. A kertvendéglőben nem szabad a pénztelenségének kisülnie, a városon kívül voltak ugyan elszórva házikók, füstölő fedelekkal (kürtők még ritkák abban az időben), de ezek többnyire majorosok, gazdag polgárok cselédjei, pénz nélkül semmire se megy velök az ember. Mindennek dacára nem nagyon bántotta a helyzet. Hozzá volt szokva az effélékhez, mint az erdei vad. A tigris, a szarvas, a farkas nem tart szakácsot. Az esik neki jól, ami véletlenül jön. Nem tudják a háziállatok, akiknek rendes jászoluk van, mi az édes...

Mégis a kerti korcsma felé bandukolt s egy kis sündisznót talált útközben. Hopp, ez az. Megvan az ebéd. Jó lesz a kis vézna gyerekeknek ajándékba. Megint nevetni fog. S a mosolygására minden tepsi és lábas elkezd sisteregni.

Mosolyogva hajolt le érte: »gyere, kis piszkos«, s bedugta a zsebébe a sünt.

Az emberismeret csodaszerével bekenve, csakugyan jól számított, a kis piszkos pompás ebédhez juttatta, mert a penészvirág kegyesen fogadta a különös állatot, s mikor Bibók kérdést intézett, hogy kaphatna-e ebédet, Kárász uram kijelentette, hogy ebédet ugyan nem szoktak készíteni, mert csak délutáni és esti vendégek vannak, de amit maguknak főztek, szívesen szolgálnak belőle, sőt a fürge, sovány asszony még meg is szaporította hirtelenesen egy kis vesevelővel a fogásokat.

Ebéd alatt aztán megindult a bizalmas beszélgetés: Mi újság a városban? Mért járnak itt az emberek feketében? Hogy viselik magukat a kuruc tisztok? Jól megy-e az üzlet idekűnn? Azelőtt ugye Görgön volt Kárász uram?

Kárász aszerint felelt, hol kurtán, hol hosszabban, amint szívesen vagy nem szívesen érintette a tárgy, óvatos, általánosságba mozgó kifejezéseket használt, mint egy püspök, Görgónél pedig végképpen megfogyott a szava.

— A Quendel vendéglőjét bérelte?

— Ühüm.

— Hallom, fényesen ment.

— No, no.

— Milyen ember a Görgey?

Kárász nyugtalanul mozdult meg.

— Talán ismerős Görgön? — kérdé.

— Nem. Sohasem voltam ott, hanem volt hajdan egy bajtársam, aki onnan való, az sokat beszélt nekem Görgő felől.

— Úgy?

— Egy Bibók Zsiga nevű — folytatá a vendég. — Nem lakik most ott?

— Nem, de hallottam felőle, infámis gazember, ha ugyan egyet gondolunk a személyben.

— Osodálom — szólt a vendég elkomolyodva —, azt, akit én gondolok, általában kedves embernek tartották.

— Ez megszökött otthonról — jegyezte meg Kárász közömbösen.

— S most hazavárják — egészíté ki a mondatot az utas.

— A varjak — tette hozzá Kárász.

— Miért a varjak?

— Azoknak lesz belőle hasznuk.

— Hogyhogy?

— Úgy, hogy ha hazajön, felakasztódik.

Szemhunyorítás nélkül állta ki ezt a próféciát, csak egy kicsit halaványabb lett.

— Főbenjáró dolgot követhetett el — jegyzé meg elosukló hangon, mintha a torkát szorítaná egy láthatatlan kéz —, valami nagy istentelenséget.

— Ellenkezőleg, a szentségekben gyakorolta magát s nem bírt velök betelni — humorizált a koresmáros.

— Nem értem Kárász uram.

— Kétszer házasodott meg az imposztor, s minthogy a házasság szentség, tobzódott a szentségekben, amiben nincsen semmi kifogásolni való, a baj csak az, hogy az egyik asszony még élt, mikor a másikat elvette, és most előkerült mind a kettő.

A vendég arcán, homlokán izzadságesöppek gyöngyöztek.

— Lehetetlen — hebegte, de a Kárász ráirányuló tekintete előtt csakhamar összeszedte magát. — Ki gondolta volna arról az asszonyról. . . illetve Zsiga barátomról? Ejnye, ejnye!

— Hát biz annak »nyek« (Kárász uram jelképileg a nyakán mutatta a folyamatba veendő műveletet). Alispán uram aperte kimondta, hogy az első fára akasztatja fel ezt a Bibókot.

— Bolondság, bolondság — dünnyögte Bibók maga elé. Majd nagyot húzott az előtte álló zöld kancsóból, de nem ízlett neki a bor. Hideg borzongás futott végig a hátán.

— Igaz, ami igaz — hagyta rá Kárász. — Mert mi a voltaképpeni eredmény? Ahelyett, hogy segítene a szerencsétlen asszonyokon a törvény, csak a bajt szaporítja. Két asszonyra esik egy férj most, az egyiknek tehát nincs férje, amit akként reperál a törvény, hogy a másikat is elveszejt, lesz summa summárum két férjetlen asszony.

Eközben észrevette, hogy a vendég túlságosan elszontyolodott, sietve fordította másra a beszédet, őt kímélve, de a Bibók jókedve már nem jött meg, fejfájásról panaszzkodott és fölment a szobájába. Kárász pedig nem győzte dícsérni a felesége előtt: »Csupa merő szív ez a Tropszky, úgy resteltem, egészen elszomorítottam a Bibók Zsigánék esetével, mert fiatalkori pajtása Bibóknak«.

Estig fent maradt a szobában, s nem az az ember volt, aki addig helyre ne jött volna a lelkiállapotára nézve. Ej, mitől féljen? Hiszen itt nem kerülhet a Görgey kezébe. Messzebb van ő itt Görgeytől, mint ha tengerek választanak el. Azonban egy kissé több óvatosság nem árt meg. Nem jó volna, ha felismernék. Például itt Kárásznál is mindjárt tartatlanná válnék a helyzet.

Füledt levegő volt odabent, a leeresztett zsaluk bordázatán át is erősen besütött a hév nyári nap, úgy, hogy a meleg miatt nem bírt elszundikálni, estefelé pedig az alul növekvő lárma, zaj, tányéresörömpölés, duhaj énekszó riasztotta fel terveinek szövögetéséből. A korcsma elé folyton hordani kellett az asztalokat és székeket a kocsiszínből. Mind-mind nagyobb félkarika képződött vendégekből. Kárász uram, meg a csaposlegények egy ingre vetkőzve, s az is osurom víz, száguldoztak az asztalok közt, sörös- és borosedényekkel. A két szolgálóleány a rostélyosokat szolgálta fel, melyeknek a finom fokhagymaillata felhatolt Bibókhoz. Bibók le-lepillantott a zsalu nyílásain a tarkabarka közönségre. Jól táplált szász polgárok a kuglizó tájékát lepték el s nagy hurrákkal ütögették le a bábúkat. Valaki kilencet kaszabolt le s egy hordó sört hozatott. Éppen most ütötték csapra éktelen ujjongások közt. Nyalka kuruchuszárok óriás edényekből nyakalták a különböző borokat. Maga Andrassy generális is jelen volt (Bibók felismerte) egy csomó főtisztel, s ugyancsak vörös volt már a sok italtól, mint a skarlát posztó. Élénk, vidám képet nyújtott a korcsma és környéke. Egy-egy hosszú asztalnál, ahol többen verődtek össze, felköszöntők folytak szakadatlan sorban következő szónokokkal. Erről lehetett megismerni, hogy ezek a szónokló katonák valójában csak táblabírák, akik katonáknak vannak öltözve. Távobbb már a virággruppok tájékán valóságos gyűrű alakult bámész, kandi sétálóközönségből, mely gyönyörködve nézte a mulatozó daliákat. Gyászruhákba öltözött úriasszonyok, kisasszonyok a nevelőnőkkel, kófió inasok, mesterlegények, fősvény patriciusok, akik fogukhoz verik a garast s a világért se fogyasztnának valamit a korcsmaiban, mikor házhoz hozatva olcsóbb, és csak levegőt szívni jönnek a zöld-be, amint a város kertjét nevezik.

Kárász uram kincsesbányához jutott. A város kertje elérte aranykorát. Estefelé itt volt úgyszólván az egész város. Valóságos lázas divat lett itt tölteni az estéket, amint ahogy megjövődölte azt Mulzinger Tamás, a város előbbeni kertésze, akinek szemrehányást tett a tanács, hogy csupa mentát, rozmaringot és mályvát termeszt, csupa közönséges virágfajokat, nemhogy új virágok meghonosításával emelné a kert látogatottságát, amire meg is szavazott a város negyven forintot, hogy hozasson virághagymákat Homonnáról, Terebesről, vagy akár a hollandusok országából, ha futja, de Mulzinger Tamás csak a fejét rázta és jóslatszerűen mondá a halálos ágyán delíriumban: »Mind nem ér semmit. Magától jön meg az ilyesmi. Meg kell várni az időt, mikor majd magyar huszárok nyílnak ezen a helyen«.

No, hát ez akkor hagymázos érthetlenségnek látszott, s íme, most meg van magyarázva. De hiszen értelmes ember volt ez a Mulzinger Tamás!

Lőcse különösen lelkesedett a kuruc tisztekért, mert a szabadságért verekedtek, s ebben a vallásszabadság is benne volt, amiért éltek-haltak a lőcsei szászok, az asszonyok pedig azért lelkesedtek értük, mert a tiszték szépek voltak — és az asszonyok nagyon ki voltak éhezhetve a Kramler-Görgy-estéből kifolyólag. Megunták már nagyon a gyászruhát, csömör fogta el őket a fekete színtől és nem csoda, mikor a piros nadrágokat és a sárga csizmákat meglátták, ha valami különös nyilallást éreztek.

Az, hogy ezek a katonák iszákosak voltak, mint általában akkor az emberek, nem von le semmit. Az akkori folytonos hadakozásokban, a tábori életben, amikor az embereknek nincs rendes szakácsnéjük, a szesz tartja bennük a lelket. Általában az egész magyar élet ebben a jegyben folyik le. A hegyek adják a vasat és a bort. Vassal és borral dolgozik az ember. A völgyek és a rétek az állatoké. A korszak összes szereplői nagyitalúak. Thököly Imréről meg van írva, hogy egy gönci hordó bort ivott meg egy-egy ünnepi alkalommal. Apafi Mihály uram nevezetes lett arról, hogy a délutáni intézkedései nemtörténekmek tekintendők. Esterházy nádorispánnak az ágya mellett éjszakára is be volt készítve egy kupa bor. Andrassy generális a nagy hírben álló ivókat gyakran össze-

hívta magához és az asztal alá itta valamennyit. Ez volt a *szomjúság kora*, a leghosszabb kor, mert egypár száz évig tartott. Minden szalmaláng volt, csak a bor iránti szeretet mutatott csodálatos stabilitást. A poéták, lantosok a bort dicsőítik. A betegek mindenféle nyavalya ellen borral gyógyítkoznak. Nagy nyavalyák ellen nagy borral, tokaji aszúval, kis nyavalya ellen a kisebbrangú hegyek nedvével. Minek a verébre ágyúval löni? A hősök becsípnek a csata előtt és isznak a csata után. (Akinek kulacsa van, iszik csata közben is.) Egyébiránt a borok családfája is erősen fejlődött és virágzott. Nemesak a hegyvidékek szerint volt sokféle bor, mint most, hanem mindenféle árnyalatokat honorált a finoman megkülönböztető nemzeti kóstolgatás; volt kastélyszínű bor (siller), abrakosbor, hegyvámbor, papbor, németbor (savanyú), misebor (finom), pennabor, bodzásbor, nyárlottbor, csigér, törökbör, nyúlósbör, aszú, zsálás, kalantyúsbör. Persze, hogy aztán az ilyen elterjedt borfamiálához megfelelő alkalmak is kellettnek (hosszú éjszakák s névnapok, közbe egy kis parázs verekedés). Hasonlóképpen megszaporodának az ivási lankadtságot ellensúlyozó felköszöntések és szertartások: az egyszerű köszönő pohár (a »szállók az úrnak«), a látópohár (kóstoló), a társpohár, a fráterpohár, sellyepohár, az indulópohár (most szentjános áldása), az unszó pohár, az ukkopohár stb.¹ Nagyszerűen volt ez kigondolva, hogy az ember soha abba ne hagyassa és mégse unhasson rá.

● Bibók maga is korhely lévén, nem osekély irigységgel pillantott végig a mulató daliákon, kik kisebbedő szemekkel, de nagyobbodó ábrándokkal, az úgynevezett amabilis konfúzió stádiumában zsibongtak, ágáltak, csuklottak, hadonásztak és tántorogtak odalent. Hej, ha ő is köztük lehetne! Mert hiába, csak az a gyöngyélet.

Bár Klebét még nem remélte lent találni, mégis elhatározta, hogy lemegy s eleibe kerül a város felé vezető úton, vagy a közkert valamelyik félreeső helyén várja be. Csalmáját mélyen a szemére húzva lépegetett le a garádicsokon, melyeknek alján egy kis pesztonka ült a penészvirággal és verses mesécskét mondott neki. Velük volt a sündiszno is, melyet a

¹Takáts Sándor cikke. 1905. »B. H.« július 13.

fiúcska egy fűzfavesszővel szurkált, miközben a mesét is hallgatta.

Es war einmal eine Henne und ein Hahn
Fängt mein Märchen an;
Dann war eine Kuh und ein Kalb,
Ist mein Märchen halb;
Es war einmal eine Katz' und eine Maus,
Ist mein Märchen aus.

(Volt egy kakas s annak egy tyúkjá
Ezzel kezdődik mesécském útja;
Majd volt egy borjú és egy tehén,
Tartok már mesém közepén;
Volt egy macska és egy egér,
Mesécském ezzel véget ér.)

Formás, rokonszenves gyermekleány volt a pesztonka, nem szabályos arc, ellenkezőleg, csupa formátlanság, de kellemetes a szemnek, fitos orr, összenőtt szemöldök az özike szemek fölött, magas homlok, mindenféle hepehupákkal és olyan haj, mint a len.

Bibók igen kedvesnek találta, de különösen a lány lengyel dialektusa tűnt fel. Lengyelül szólította hát meg:

— Miért nem mesélsz inkább magyarul a kis Kárásznak?

— Mert nem tudok magyarul — felelte a kis pesztonka, jámboran fölpillantva a lejövő drabális emberre, akit délben a gazdájával látott ebédelni.

— Honnan való vagy *sipsirica*? (A *sipsirica* bakfist jelent lengyelül.)

— Görgörül — felelte, elmosolyodva a *sipsirica* szón.

— Görgörül? — szólt Bibók egy önkénytelen csodálkozó mozdulattal. — Hogy hívják az apádat?

— Bibók Zsigmondnak — mondá a pesztonka szomorúan.

Mintha egy hatalmas ököl szíven ütötte volna, Bibók tántorogni kezdett s azt se tudta, hogyan jutott le a meredek léposón. El, el innen, mert mindjárt ellágyul, ha még egy pillantást vet rá a gyermek és ő a gyermekre, s akkor isten tudja, mi történik. Lélegzete elfűt. A vér gyorsan száguldott ereiben s keresztcsontjában éles fájdalmat érzett. Hiszen könnyű volt mindent kitalálni. Ezt a lánykát a krakkói asszony hozta magával, és az ő gyermeke. Hallotta kevéssel azután, ahogy

az asszonyt elhagyta, hogy ikrek születtek, két leány, de sohase látta őket és nem hallott felőlük. Azután még többet is kitalálhatott. Az, hogy cselédnek adta a leányt az asszony, mutatja milyen nyomorban lehet. Még Bibók se volt olyan vadállat, hogy ez le ne verje. Búsan, lehajtott fejjel bandukolt végig a sétány elhagyottabb helyein, ahol kevesen jártak. A napfény a sziklából is kihúzza a fűszálakat, az atyai érzés se sokkal kisebb erő; még Bibók is azt kezdte most tervezni, hogy ha sok pénzt kap az okmányért Lőcsétől, nagyrészt erre a kedves gyermekre fordítja. Ezzel aztán apránkint elringatta a lelkiismeretét.

A kavicsos út mentén mindenfelé fapadok kínálkoztak a fáradt sétálónak, faragott kőpadok csak a nagy, árnyékos hársak, vadgesztenyék és platánok alá jutottak, különböző német feliratokkal, melyekben egy kis szellem, egy kis bölcsesség vagy ötletszíkra csillogott. E padok nem ritkán híresek voltak. Volt például diákpád a tó tájékán: »Nyisd ki könyvecskédet, Itt tanul a leckéket«. Az *aggastyánoknak* szánt pihenőhelyen ez volt bevésve: »Ez itten a fáradt aggastyánok padja, Kinek sok pénze van, a városra hagyja«. (Ez alighanem gyöngéd célzás akart lenni.) Volt azután *szerelmesek padja* is, ezzel a lehűtő mondattal: »Az isten mindent lát, A mama mindent megtud«.

Bibók a város felőli bejáratnál ült le, egy magányos helyen, hol szinte a földig lehajló öreg hárs lombozata eltakarta, de ő szemügyre vehette egy nyíláson a bejövőket, úgy, hogy Klebe urat mindjárt melegiben elcsípheti. Itt is kőpad állt, a *polgárok padja*: »Jobb állni, mint járni, jobb ülni, mint állni« jelmonddal, de mind e sületlenségek egy csöppet se érdekelték őt; különben is ismerte fiatalkorából. Csendesesen ült ott, várta míg a nap lemegy, mert addig nemigen jön Klebe, s azzal mulatta magát, hogy összeállítani próbálta képzeletében a kis pesztonka édes arcocskáját (oh, csak legalább a nevét kérdezte volna meg), de valahányszor már-már előtte állt, az utolsó vonásnál rendesen összehuppant, mint ahogy a buborék elpattan és nincs semmi.

Nem sokáig üldögélhetett egyedül, mert egy fecsegő öregúr telepedett mellé, aki minduntalan beszélgetést próbált kezdeni. Nem állt meg annak a szája sohasem, összehordott

hetet-havat s nem igen volt sok értéke, amit mondott, mert legott megcsúfolta a következő állításával.

— Gyönyörű nyarunk van, uram, ámbátor lehetne szebb is, mert ez a sok eső nem tetszik nekem. Örökké csak ázni. Azok a szegény katonák ott a táborokban. Hja, hja. Végre is nem ürge az ember. Hát nem igaz? De ami azt illeti, a föld még most sincs megázva. Tegnap egy karót próbáltam leverni otthon az udvaromban...csinos házam van a Cserepes-utcában, hát képzelje kérem, alig egy arasznyin túl olyan a föld, mint a kovácsolt vas. Tulajdonképpen szárazság van.

E pillanatban nagy nyüzsgés támadt. A kacskaringósan kigyózó utakról sietve tódultak a járkálók arra a pontra, ahol Bibók ült. Kisvártatva kisült az oka. Klöster Matild jött a kisasszonyaival, ami mindég szenzációszámba ment. A gyönyörű úri hajadonok, az ördög kertjének búbajos virágai szemképráztató látványt nyújtottak. Még az öreg szívek is megdobogtak ilyenkor.

— Az úr, ugye, nem idevaló?

— Nem.

— Látom, mert nincs fekete ruhában. No, meg vagyunk mi azzal verve. Ilyen mumaj magisztrátus alatt. Hanem most olyat fog látni az úr, hogy a mennyországban képzelet magát.

Szoknyasuhogás támadt, madárcsapat rebbenéséhez hasonlatos. Csiklandozó muskátli-illat áradt szét, s üde szellő látszott meglengetni a száldokfa (hárs) lombjait, s mégis valami különös ünnepies csend állott be a természetben, úgy, hogy semmi egyéb nem hallatszott a mindenségben, csak vagy tizenöt pár topán ropogása a kavicsokon, de az a ropogás is muzsika volt.

Pedig dehogy volt csend, dehogy, a koreσμα előtti eleven-ség kaotikus, bántó zsvivájá dagadt, muskátli-illat se volt, ellenkezőleg, a közeli kőrifafa aranyzöld páncélú hosszúkás bogarai, melyek ellepték, utálatos szagot terjesztettek. Minden csak úgy volt, mint azelőtt, kivévn, hogy Klöster Matild jött arra a leányokkal és hirtelen megtörtént a szemek teljes meg-részegedése. A részeg szemek aztán egy kicsit bolonddá tették a többi érzéseket.

Az öregúr pajkosan hunyorított Bibókra. A helyi (vici-nális) kevélység minden kevélységek közt a legerősebb.

— No, mit szól ehhez? He? A kirakat, he. Ilyen is csak Lőcsén van, mi? Hja, hja. Nem nekünk való. Tempi passati. Mi?

Az átvonuló fiatal hölgyek a nagy látványosságok varázslatos erejével hatottak. Egy sereg tündér. Az ördögbe is, nem tréfa dolog. Szép leány iszen nem ritkaság, minden bokorban akad Magyarországon. Egyenként semmi az ilyesmi. Ki bámulna meg például egy szép paripát? De ki ne bámulna meg szép egyforma négy lovat, amint parádésan megy? Hát még egy egész ménest! Vidám és csillogó is lett volna az összkép, ha nincsenek talpig gyászban, de így egy temetés részletét vélte az ember látni, s ez a melankólikus hangulat ránehezedett, és sokat felszított a többi érzékek járulékából. Így csalják egymást az érzékek is az osztozkodásoknál...

— Szépek — dünnyögte Bibók úr gépiesen, mint olyan ember, aki nagyon el van merülve szorgos munkába.

Aminthogy tényleg lázasan gyors munkát volt kénytelen végezni. A kis pesztonkát villámhirtelen felöltöztette képzeletében ugyancsak hasonló finom csipkés fekete ruhába és amint kettésével, hármasával elsétáltak mellette a kisasszonyok, mindenkihez odaállította összehasonlítani; és hát csodák csodája, mindnél szebb volt a kis pesztonka. Az öreg fecsegő bácsi e-közben egy kedves, filigrán alakra mutatott:

— Ez ott a dúsgazdag Blom Klára.

Bibók egy szempillantás alatt megvizsgálta. »Bomoljak meg, ha nem szebb ennél is« — gondolta magában, majd hangosan, mohón kérdezte:

— Hát a Quendel-kisasszony melyik?

— Az már férjhez ment — felelte a mindentudó lőcsei aggastyán.

Bibók szinte elszorodott, hogy férjhez ment. Nem tört volna bele a dereka, ha bevárja, míg őt is előbb összehasonlítja Bibók a kis pesztonkával. De most egyszerre hátrahőkölt és tátva maradt a szája.

Jött a legszebb. Egy deli kuruc hadnaggal beszélgetve jött. (Jaj neked, kis pesztonka!) Majd olyan magas volt a kisasszony, mint a tiszt, egyenes tartású, mint a szarvas, hajlékony, ringó test, mint a gyíké, amellet keceses, finom arc, üde, mint a kinyílt rózsa, a kinyílás első napján a hajnali

órákban. Ez már nem is leány, ez már több, ez már tüne-
mény.

— Tyűh! — szisszent fel Bibók. — Hajajaj! (Többet
nem mondott. Ebben benne volt bámulata, elosüggédése és
hátrálása.)

— Valami Otrokócsy Rozália — magyarázta a fecsegő
öregúr. — Helyes kismacska, mi?

Bibók a kísérő tisztre vetett egy pillantást. Felismerte.

— A tiszt a vőlegénye? — tudakolta az öregtól.

— Nem hiszem. Ez alkalmasint csak olyan mellékimádó,
aki udvarolni tanul rajta. Ez egy Görgey-fiú. De nem azé a
bizonyos Görgeyé, aki nekünk ezt a nagy bajt csinálta. Ennek
az apja becsületes ember. A fiú se rossz. Dicsérik. És elég
csinos is. Hanem azért a szép Rozáli mégse neki nyílik. A hír
legalább azt veri, hogy a mi fiatal Fabriciusunk lesz a férje.
Érdekes, hogy ez a Görgey vágta le egy párban a Fabricius
fülét, s most megint egy leánynak udvarolnak.

— Hallom, szeretik ezt a Fabriciust Lőcsén.

— Szemünk fénye, uram.

— És mit várnak tőle?

— Mindent. Végtelen ügyes fiú. Megvan abban minden,
ami egy derék embernek kell, nem hiányzik annak se erélye,
se tudománya, semmije.

— De az egyik füle mégis hiányzik — nevetett Bibók,
nem állhatva a túlságig vitt magasztalást.

— Éppen ez a hiányzó fül az ő népszerűségi tőkéje. Azért
választottuk meg szenátornak, mert az ő gyűlölete Görgey
ellen még ezzel a hiányzó füllel hosszabb, mint a töb-
bieké.

Bibók gúnyosan mosolygott.

— Ugyan hagyjanak fel ezzel a vitézi hadonászással,
tisztelt uram. Hiszen nem akarnak maguk Görgeyvel szemben
semmit. Lärmáznak és nem csinálnak semmit. Nem is tudnak
csinálni. Bevárják, míg meghal végelgyengülésben az emberi
kor végső határán, s akkor azt fogják mondani: Erős várunk
nekünk az isten, íme, megsemmisíté ádáz ellenségünket.

Az öregúr felelni akart valamit, mikor a szemben levő
forduló útnál ismét látható lett a Klöster-intézet, már meg-
kerülte a sétánynak ezt a legtávolabbi köröndjét, mely a tavat

övezte, s hol a legritkább virágok voltak elhelyezve, a teljes, vagy mint akkor nevezték, a dupla ibolyák, székfüvek és mák-virágok, kalászvirágú nárdusok, a híres obrutabokrok és a hajdan való Lippai érsek csodás kertjéből szerzett új tulipánok. Ezeknek nézésébe merülve, úgy látszik, még egyszer körülmennek, de most megszaporodva, mert íme, már Fabricius is ott van az Otrokócsy-kisasszony oldalán. Az öregúr megpillantván őt, ahelyett, hogy felelne Bibóknak, beérte egy halk, jelentőségteljes figyelmeztetéssel:

— Pszt! Megjött.

Bibók szétnézett erre, és ő is megpillantá, de a másik oldalról, a szuszogva érkező Klebe urat, elrémülve szögezte tekintetét a fecsegő öregre.

— Hogy tudja? — dadogta megsemmisülten.

— Hiszen látom — szólt a mindentudó öreg.

Szerencsére csakhamar kibontakozott a hölgycsoport és Bibók úr is látta még egyszer Otrokócsy Rozáliát két tűz között, jobbról mellette Görgey Gyurit, balról pedig a szöszke, nyúlánk Fabriciust, akit Béláról ismert.

Megértvén a helyzetet, megkönnyebbült lélekkel ugrott most már fel és Klebéhez sietett, örvendező gesztusokkal ölelvén át az érkezőt, kit ez láthatólag bosszantott, tekintettel tiszta fekete ruhájára, mellyel nagy ellentétben állt a Bibók piszkos, zsírpecsétetes öltönye.

— Ejnye, hát ne fojtson meg. Huh, minden csontom ropog. Bibók úr, legyen esze! Azután be is piszkít.

— Áruha — mentegetőzött Bibók és elbocsátotta.

— Hívott, hát jöttem.

— Nagyon örülök, de menjünk ki innen a mezőre, sok mondanivalóm van. Ott magunk leszünk és szabadon beszélhetünk.

Elhagyták a kertet és a barázdán a Flanger Jánosék borsó földje mentén a kenderáztatók felé vették útjukat.

Klebe úr törte meg a csendet.

— Nos, rá gondolta magát?

Bibók úr hallgatott egy percig, mintha nehezebbre esnék a vallomás, azután sóhajtott és így szólt:

— A szegénység gonosz gazdája az embernek, sok olyat parancsol, amitől a lélek elfordul. Hát én arra határoztam

magamat, hogy lehámozom kegyelmekekről ezt a sok fekete ruhát... ha becsületesen megfizetik.

— Elhozta az írást?

— Itt van. (A mellére ütött.)

— Nem mutathatná meg?

— Dehogy nem.

Kihúzott a belső zsebéből egy négyrétben összehajtogatott fekete viaszkosvásznat, abból vett ki egy megsárgult ívet. Klebe úr belepillantott s gondosan megvizsgálta a pecsétet, majd visszaadta.

— Ez rendben volna. És mit kér érte?

— Négy száz aranyat.

— Az sok. Mit gondol...

— Egy alispán feje nem közönséges tök — jegyzé meg Bibók. — Nem adom olcsóbban. Hiszen nem ettem nadragulyát.

— Alispánfejeket mostan olcsóbban is lehet kapni — vélte Klebe úr.

— De itt nemcsak a fejről van szó, hanem Lőcse város becsületéről is — vitatta Bibók.

— Igen, de négy száz arany ma olyan pénz, hogy nem minden ládában akad.

— Mindegy, egy polturát se engedek — hánykolódott Bibók. — Nem lehet. Egy Görgeyvel szemben. Én legalább nem tehetem. Nekem jó emberem volt, fölkarolt, ezredessé tett. Az ilyen embert meg kell becsülni. Nem adhatom négy száz aranyon alul. Beláthatja kegyelmed.

Klebe úr nem látott be semmit. Méltóságteljesen vonogatta a vállát.

— Hiszen én végre se bánom. Nem az én pénzemről megy. Én csak azért faragnék le az összegből, hogy fogamatja legyen a működésemnek. Mert ha már a történelemre dolgozom, nem szeretném, hogy szétmenjen az alku egypár ostoba arany miatt. Hiszen nekem semmi hasznom belőle. Nekem csak az öntudat kell, hogy ha egyszer az öreg Klebe behunyja a szemét, azt mondják az emberek a temetésén: »Derék fickó volt, ő húzta ki Lőcse városát a kátyúból, hanem azt nem mindenki tudja«. Talán a templomfal mellé is temetnek (kevélyen csillogtak a szemei), meglehet odadugnak, de bizony

vékony haszon az is. Én csak azért mondom, mert négyszáz aranyat nem tudom hol vesz a magisztrátus olyat, amiről ne kelljen nyilvánosan beszámolni. A város tyúkjá jó tojó, az igaz, de ami sok, az mégis horrendum sok. Hanem hát elmondom a bírónak, s lesz, ami lesz.

Hosszan tárgyaltak még azután, leulván a kenderáztatók mellett egy sziklára. Bibók eközben nagy hibát követett el, némi apró baráti kölcsön iránt terjesztvén ki csápjait Klebe felé. Három tallért kért addig is, míg az ügy lebonyolódik, elmesélvén, miképp lopták el az erszényét tegnap a bñlicai koresmában, ahol egy jó ebéd után állítólag elsundikált.

— Micsoda? — pattant fel Klebe úr megbotránkozva, szörnyű haraggal. — Kegyelmednek egy futó dénárja sincs s mégsem enged a négyszáz aranyból? Hát van ehhez fogható könnyelműség a világon? Ember, éhen akarsz elpusztulni csupa pénzséhségből! Hallatlan szemtelenség, egy poltura nélkül itt állni és ilyen hangon követelni egy garmada aranyat. Úgy? Jó tudni, hogy egy grislije sincs. Hisz ez akkor más. Hát enged száz aranyat, vagy nem enged?

— Lehetetlen, mondtam már az okokat.

— Akkor nem kapja a három tallért se, isten áldja meg. . .

— Engedek — hörögte Bibók.

— Most már bízom az üzletben — dörzsölte Klebe a kezait megleégedetten.

(Elhitette magával, hogy most újból száz aranyat mentett meg a városnak. Ennyivel is érdemesebb megint a székes-tplom falába temettetni).

Most már gyorsan megegyeztek a többi pontokra. Klebe megígérte, hogy még ma este bármily későn közli a bíróval megérkezését s döntő választ kér holnapra.

— Miképpen tudhatom meg az eredményt? — kérdé Bibók.

— Hova menjek megmondani?

— Én itt a kerti vendéglőbe vagyok szállva, mégpedig Tropszky név alatt. Az emeleten van egy kis szobám. El ne felejtse Klebe bácsi, Tropszky Antal.

Elválván egymástól, Bibókot igen bosszantotta a száz arany. Éppen a szegény kis pesztonka részét gereblyézte el az öreg Klebe. A vendéglőbe érve, felment a szobájába, nem mert

a sokadalomba elvegyülni. Kárász uramat megkérte, hogy miután a feje fáj, küldjön fel neki valami könnyű, betegnek való maradékokat.

Hát a kis pesztonka vitt fel neki később egy malacfejet, egy tányér ludaskását és butykos kancsóban bort (a többi edény, úgymond, mind odalent van igénybe véve.)

Bibók igen nyájas volt a leánykához, megkérdezte, hogy hívják.

— Engem Milinek neveznek.

— No, hát gyere ide, kis Mili. Mit, te félsz tőlem? Ejnye, túrom, megtúrom, bizony mindjárt beléd harapok, ham, megszelek.

Nagy, vörös tenyerét a selymes lenhajára tette s egypárszor végighúzta rajta... valami különös édes érzés volt.

— Be jó fogása van a hajadnak, Milike. Vannak-e testvéreid?

— Egy.

— Hol van?

— Ott van Görgön.

— Ó is szolgál?

— Nem, ő nem szolgál, csak én szolgálok. Egy jó úr magához vette s ott úgy kényeztetik, mint akár egy kisasszonyt. Azt mondják, hogy annak az úrnak is van valahol egy leánya, aki majd egyszer hazakerül, s akkor ott találja a komornáját, akit előre kineveltek a számára.

— Hogy hívják a testvéredet?

— Vandának.

— Van olyan csinos, mint te?

— Csinosabbnak kell lenni, mert az az úr megnézett mindkettőnket, aztán őt választotta. Ha én lennék a csinosabb, engem választott volna.

— És hogy hívják azt az urat?

— Görgey Pálnak.

Bibók elkomorodott, valami lelkiismeretfurdalásfélét érzett. Elmúló tünet volt az nála, mint más embernél a csuklás, csak inni kellett rá egy kortyot. No, azt meg is cselekedte a butykosból, de azért dohogott magában. Mégis szörnyűség, hogy engedtem, hogy száz aranyat engedtem. Egy ilyen jó embert adjak én oda háromszáz aranyért? Soha! Inkább

dögölj meg éhen, Bibók Zsigmond! (Haját felborzolva, fel s alá kezdett futkosni a szobában, mint egy haragvó vadkan. Mili ijedten osont ki a szobából.) De hát mikor fel akar akasztatni. Mindegy, mégsem kellett volna odaengednem a kis pesztonka részét.

Egész éjjelig került az álmoság, az utolsó vendégek már tíz óraker elmentek, mert a zárórán otthon kell lenni. Bibók nehéz lépteit még mindig hallani lehetett odafönt.

Másnap mindjárt délután Klebe úr kereste fel. Még az ebédnél találta s suttogva beszélgettek a vadgesztenye alatti kis asztalnál. Kárász uram észrevette, hogy dolguk van együtt, hát nem ült oda.

— Széna-e vagy szalma?

— Hát még semmi se. Nustkorb uramnak tetszik a dolog. Ma délelőtt magához hívatott egypár jelentősebb szenátort magántanácskozáásra s előadta a tervet. Nustkorb érzi, hogy tennie kell valamit, erősen nyomja már a közvélemény. A szenátorok is azon a nézetten voltak — persze eskü pecsétje alatt, zárt ajtók mögött folyt a tanácskozás, csak én tudom, akit behívtak maguk közé s odaültettek a zöld asztalhoz — azon a nézetten voltak, hogy meg kell venni az okmányt. Az egy Fabricius ellenezte, végképpen ellenezte.

— Ostoba tacsó!

— Ha valaki megbuktatja a tervet, akkor Fabricius az. Azt mondja, hogy ez a mód nem méltó Lőcséhez. Lőcse bosszút áll, ha áll, a saját erejével...

— Marha.

— De nem mint árulkodó, mint denunciáns. Aki el nem pusztul, azt mondja, a megalázásban, elpusztul, ha méltóságának palástját leveti, a szemétkben.

— Nem tudták kidobni?

— De iszen szépen érvelt. Igaz, Nustkorb se hagyta magát. Sok esze van annak az embernek. Azt állította, hogy ez talán áll a magánszemélyre nézve, mert az vérből és húsból van, s a vér forr, s a hús átmelegszik tőle, az inak megfeszülnek, de egy város házákból áll és mindenféle más javakból, melyeket generációk gyűjtöttek s egyetlen nemzedéknek egy rossz pillanatban fogamzott dölyfös gondolatért kockáztatni nem szabad. Megengedi, úgymond, hogy a bosszú kielégítése most

közszükséglet, sőt ezt maga is látja, de úgy gondolja, hogy a hatáságnak az a célja, az ilyen közszükségleteket minél olcsóbb módon, minél kevesebb kockázattal kielégíteni. Ha intrikával lehet, az intrika is jó. Mert a dicsőség szép dolog ugyan, de a város sorsa nem azért van a tanács kezébe letéve, hogy a tanács felbokrétázza magát olyan virtus-cselekedetekkel, melyek szépen hangzanak, mint a harangok diadalmi zúgása, de később kiszüljön, hogy biz az temetési harangszó és hogy... valami gyönyörűen fejezte ki magát... megálljunk csak...

— Ej, hagyja a pokolba a kifejezéseit — vágott közbe Bibók türelmetlenül —, mit bánom én... Mondja meg már egyszer, mit végeztek?

— Azt, hogy ma este tíz óra után idejön maga a bíró kegyelmedhez, fölkeresi a szobájában, és ha alkalmasnak találja az iratot, kifizeti érte a háromszáz aranyat.

Bibók arca ragyogott az örömtől.

— Az a jó, meg a dió — mondá tréfásan, a Klebe apó kezét szorongatva.

Mondani sem kell, türelmetlenül várta az estét. Oly hosszúk voltak az órák, mint még sohasem. Hogy az időt eltarisznyázza, nyakába vette a határt, órákig ügyelgett az erdőben, terveket kovácsolva, csak mikor besötétedett, tért haza. A korcsma most is tele volt lőcsei kirándulókkal, a háziak el voltak foglalva, még a kis pesztonka is söröket hordott. Különben ez egyszer Bibóknak se kellett vacsora, annyira felizgatta a gondolat, hogy holnap már háromszáz aranya lesz. Felment a szobájába, leheveredett a lócára, mely két bőrpárnával ellátva, egészíté ki az akkori vendégszobák legszükségesebb bútorzatát, pipára gyújtott és a füstmacskák gomolygása mellett ábrándozott — ámbátor a sötétben való pipázás nem élvezet szakértők szerint, akik ilyen meggondolatlan véleménnyel *látványnak* hitetik el a dohányzást.

Hogy meddig ábrándozott így az öreg kalandor, maga se tudta. Egyszer csak arra neszelt fel, hogy a szomszéd szoba ajtajában kulcs csikordul, s valaki belép. Azontúl ott is marad, súlyos léptekkel méri a szobát fel és le, melyek bizonyos tapasztalásban áthallatszanak. Bibókot egy kis nyugtalanság fogta el. Ki lehet ott, és miért van ott? Lábujjhegyen kellett jönnie a lépcsőn, hogy csak a kulcs zörejét vette észre az ajtó-

zárban. S ha lábujjhegyen jött, az arra mutat, hogy óvatos-
ságra van szüksége. Gyanús az eset egy kicsit. Hátha bíró
uram forral valami ármányt? Megtölti a szomszéd szobát
hajdúval, darabonttal, s mikor az okmány átvétele követke-
zék, azok egy adott jelre berontanak, leteperik, elveszik erő-
szakkal. Még csak nem is kereshetne orvoslást sehol.

Az ember, ha sok ideje van, sok mindenfélét gondol, ki-
vált, ha egy kis fantáziával gyúrja a történendőket. Az idő
már későn lehetett, a vendégek lassankint szétszéledtek.
Bibók lepillantott az ablakon, éppen az utolsó asztal vonult
el, csak Kárász uram ült még künn egy félreeső asztalkánál és
az esti bevételt, a »pro libertate« kongókat számlálgatta tízével
s hánya be egy arra a célra kihozott puttonyba.

Künn csendes éj volt, a nyári fehér éjszakák egyike,
melyek olyan rövid ideig tartanak, hogy nem érdemesek sok
fekete festékre. Bibók hallgatózott. Csak a békák brekegtek a
közeli kenderáztatókban. Pedig most már jöhetne a bíró. Hova-
tovább mind idegesebb lett. Az ajtóhoz ment, hogy egy pi-
cinyt nyitva hagyja. A nyíláson át meghallja a bíró lépteit s
jókor kinyitja majd előtte az ajtót, hogy a különben meredek
garádicson lásson és hozzá nyisson be, ne ahhoz a másvalaki-
hez a szomszéd szobában, ha turpisság híján van a dolog —
aminthogy legalább egyelőre úgy kell venni.

Az ajtót kinyitotta egy csöppet, de mert az ablak is
nyitva volt, a támadó léghuzam becsapta a zsalutáblát és el-
oltotta a faggyúgyertyát, mely az asztalon nyújtogatta piros
nyelvét.

Éppen meg akart fordulni nagy bosszúsan, mert a gyertya
újból meggyújtása a körülményesebb feladatok közé tartozott,
mikor egyszerre női ruhasuhogás hallatszott a lépcsők alján
(talán a kis pesztonka jön fel), majd egy halk, rozsdás hang
törte meg a csendet:

— Csak lassan kisasszonykám; fogózzék a karfákba és
vigyázzon, hova rakja a talpacskáját!

(Hm, mégsem a kis pesztonka.)

Bibóknak olyan látása volt, hogy a bagoly is megirigyel-
hette volna (egy félesztendeig ült sötét börtönben Szmirnában,
azzal szerezte), a mintegy ujjnyi nyíláshoz tapasztotta az
arcát, úgy, hogy az egyik szemével leláthasson.

De most mégse hitt a saját szemének. Háttha csak álmot lát. A tegnapi nyúlánk szépség tipegett fel a garádicsokon. Az, akit Otrókócsy Rozáliának mondott az a bizonyos fecsegő lőcsei öregúr. Ő az, semmi kétség, megismerné millió közül. Oh, oh! Tehát így vagyunk, kisasszonyka! Itt légyottozunk a kerti vendéglőben. Ilyen fiatalon. Ilyen mennyei arccal. Oh, asszonyok, asszonyok. Be derék gyerek vagy Bibók Zsiga, hogy sohase hittél nekik és megosaltad őket, ha lehetett. Csak lépegess, lépegess (jaj, milyen apró lába van), vár már rád a szeladon. (Az ördög vigye el, — szeretnék a bőrében lenni.) Úgy száguldoz már a szobában, mint egy éhes oroszlán; pukkadjon meg a nevenapján.

Még egy pillantás lefelé s látható lett, hogy egy fogfájós öreg mesteremberféle kinézésű apró, zömök alak kíséri föl a leányt. Hogy a fogorvosok ne törjék a fejüket a Bibók látóképességén, megjegyezzük, hogy ez a fogfájás lehetett fülfájás is, mert mindössze a kendővel felkötött fej vezet erre a föltevésre. »Utálatos kerítő! — dünnyögte Bibók —, hogy volt lelke idevezetni ezt a leányt.« Még Bibókban is fölforrt a vér erre a cudarságra, s azzal a keserű sóhajjal, hogy milyen romlott a világ, óvatosan, nesztelenül hátrahúzódott s a gyertya meggyújtásához látott — most már sokkal nyugodtabban. Mert mégiscsak jobb, hogy a világ romlott meg, mintsem az ő kis üzletét érte volna hasonló végzet.

Az előre elkészített apró szalmacsóvákba dugott tüzes taplót ringatni kellett, sok vesződség volt azzal. Mire a gyertyagyújtással elkészült, már akkorra megint lépteket hallott a lépcsőkön. Az ajtóhoz szaladt, kissé jobban kitérte azt, hogy a gyertyafény kalauzolja az érkezőt.

Magas, drabális, kövér alak jött fel, ropogtak, recsegték alatta a rozoga deszkalépcsők. Ez lesz a bíró — gondolta Bibók és kilépett az ajtó elé.

Szuszogott, mikor fölért. Megemelté a kalapját könynyedén.

— Tropszky urat keresem.

— Én vagyok — felelte Bibók. — Tessék besétálni.

A jött belépett az ajtón és levetette bent a szürke, bokáig érő, ujjatlan köpenyeget.

— A lőcsei bíró vagyok.

- Személyesen, vagy az ő képiben?
- Személyesen.
- Isten hozta nálam kegyelmedet. Foglaljon helyet kegyelmed.
- Eleget ültem ma — szólta és fesztelenül nyújtózott egyet. — Azonfelül röviden szeretnék végezni. A hora canonica elmúlt. Aludni is kell egy keveset.
- No, már csak mégis megtisztel, leül kegyelmed — nógatta Bibók —, legalább, hogy az álmomat el ne vigye.
- Pedig azért jöttem — felelte a bíró —, hogy álmat vigyek el. Nem ugyan a magáét, de a magamét, ha igaz, hogy megszerezhető.
- Reményilem, amennyiben azt érti kegyelmed, amit én gondolok.
- Sok unszólásra leült Nustkorb uram a lócára. A pisztolytokot, mely előresúszott a hasára, hátratulotta kissé, mialatt a füleit hegyezte, figyelmessé lévén a hangokra és lépésekre, melyek a szomszéd szobából átverődtek a falon.
- Miféle helyiség van odaát?
- Tudtommal szintén egy ilyen kiadó szoba, mint ez — felelte Bibók.
- Most úgy nézem, valaki van odaát.
- Egy kis szerelmi találka — mosolygott Bibók. A bíró összevonta szemöldjeit.
- De hiszen az nincs megengedve Kárásznak.
- Nem is Kárász a szereplő a találkánál.
- Hát kicsoda?
- Csak a fejérszemélyt láttam, mikor fölment.
- Ez mégis botrány! — pattogott a bíró. — Túrhetetlen.
- Juventus ventus — csillapította Bibók, egyszersmind jelezni akarván, hogy deákul tud. — Szemet kell hunyni az ilyesmire.
- De iszen tudnám csak a nevét.
- Mit ad bíró uram, ha megmondom? — tréfálkozott Bibók.
- Nagyon lekötelezne, barátom uram.
- Ha megígéri, hogy nem bünteti meg, mert gyönyörű, sajnálnám.
- Puff neki! Hiszen mi egyébért kérdezném, mint hogy keményen megbüntessem?

Bibók vállat vont.

— Akkor hát megtartom a titkomat.

Most aztán áttértek az ügyre, amely nemzeti bíró uramat idehozta. Mindenekelőtt az okmányt kívánta látni. Miután figyelmesen átnézte, csalódottan mondá, hogy nem sokat ér, hanem minthogy mégis lehetne vele próbálkozni, megajánl érte kétszázötven aranyat, de ezt is csak azért, mert nem kívánja, hogy Bibók ide hiába fáradt legyen.

— Inkább megeszem — jelenté ki Bibók kereken.

— Adj isten kedves egészségére —, gúnyolódék a bíró.

— No, no, hiszen arra nem kerül sor — taktikázott Bibók is. — Sőt ha nemzeti bíró uram visszakapál ötven arannyal, hát én is visszakapálok ötvennel. Nem adom más-képp most már, csak háromszázötven aranyért.

Ez a felelet zavarba hozta Nustkorbot. Nem látszott neki természetesnek a Klebe értesítései után, hogy pénzzavarban van. Ezzel az emberrel történt valami.

— Nagy eső eshetett itt az éjjel — jegyzé meg gúnyosan —, hogy úgy megnőtt a portékája.

— Itt vagyok a közelben, miért nem ajánlhatnám fel az okmány megvételét esetleg Görgey Pálnak.

Ez az újonnan megnyitott perspektíva gondolkozóba ejtette Nustkorbot, szemlátomást enyhülni kezdett.

— No, üsse kő, nem bánom, ha már egyszer úgy mondta Klebe, legyen hát háromszáz arany. Térjünk vissza oda, ahol már voltunk.

Egy kissé hamar engedett; Bibók nem az az ember volt, aki a megtört dióhéjban bent hagyja a diógerezdet.

— Igen sajnálom, nemzeti bíró uram, de én babonás ember vagyok és még világléteemben nem mentem vissza oda, ahol már egyszer voltam.

Milyen igazat mondott a kujon. Ezt csakugyan nem cselekedte meg soha, de nem is lett volna tanácsos.

— Vagyis úgy érti, hogy nem adja háromszázért?

— Úgy.

Nustkorbot nagyon bántotta ez a kis felsülés a megtakarítászándékkal híres rábeszélőtehetségét, meleg hangját vette elő.

— Uram, Tropszky úr vagy Bibók úr, kedves barátom uram, testvérecském! (Fölkelt s bizalmasan tette rá a kezét

a vállára.) Gondolja meg kérem a dolgot. Háromszáz arany nagy summa. Zsigmond király harminchétezer arany garasért adta zalogba a tizenhat szepességi várost. Számítsa ki, hány utca esnék ebből kegyelmedre háromszáz aranyért. . .

Nagy huzavona indult meg, valóságos párba a két alkudozó közt, mindenik a másik gyengéjét igyekezett megtapintani. Az ilyen taktikázás közben sebek is estek. Elnevezték egymást smuciánnak, nadálynak, éhenkórásznak, miközben lekopott egymás előtt a tekintélyük, vagyis összebarátkoztak. A bíró kétszer is fölvette a köpenyegét s az ajtó felé indult s ilyenkor tíz-tíz arannyal toldta meg az ajánlatát, végre aztán Bibók is elgondolta, hogy ez már úgyis a kis pesztonka pénze volna, hát így szólt:

— Adjon még öt aranyat és punktum.

— Top — mondá a bíró és a Bibók markába csapott. — Tehát háromszázhuszonöt.

Majd átvette az okmányt, gondosan betette a bőrtárcájába. »No, csakhogy már idekerültél« — dünnyögte nagy lélegzetet véve s talán nem is éppen a papirosra gondolt.

— Kegyelmed pedig várjon egy kicsit, leszaladok a pénzért.

Bibók megütközve tekintett rá.

— Hát hol van? — kérdé lehűtve.

— Odalent hagytam a hajdúnál, aki a kerti kijáratnál vár.

— Ohó, az nem járja. Csak vissza az írással!

— De hisz itt hagyom a köpönyegemet.

— Mit érek én a kegyelmed köpönyegével?

— Annyira becsülh Lőcse város bíróját?

— Mit tudom én, hogy Lőcse bírja-e? Azt mindenki mondhatja. De ha az is, annyira becsülöm, mint Lőcse bírja engem, ki nem merte felhozni a pénzt, mert azt hitte, rabló barlangjába lép be.

— Van egy kis igaza — ismerte be a bíró s kigombolkozni kezdett, hogy az írást visszaadja.

— No, hát csak hagyja kegyelmed, én úr vagyok és a huszadik nagyapám se volt burger. Sőt, hogy megkíméljem a lépcsőzéstől, lemegyek kegyelmeddel a pénzért.

Nustkorb a fejével bólintott, hogy jó lesz, mire Bibók kinyitotta az ajtót és elől bocsátotta vendégét. Az óvatosan a

lába elé nézegetett künn, hogy hova lép az ismeretlen deszkázaton és egyébre nem vetett ügyet, mikor Bibók oldalba-döfte.

— Nézzen csak oda! — suttogta.

Már elkésett ugyan, de még látta egy nő alakját eltűnni az épület balszögleténél. Ellebbent, szinte szétesett, mint egy ködből szőtt alakzat. De mégis igazi nő volt; a ruhasuhogást hallani lehetett, s az apró cserjék, melyeket szoknyája horzsolts, összezizzentek utána. Árnyéka odarajzolódott a tyúkol falára, fedelére, majd lecsúszva a pázsitra, ott húzódtott szét-terpeszkedve óriásnyira.

— Ez az? — kérdé élénken Nustkorb.

— Ez.

— Hát a kalefaktor?

— Ott ment — mondá Bibók —, közvetlen a fal mellett, nem lehetett jól látni. Különben még most is kivehetők a távolodó lépések. Pszt!

Megálltak az emeleti tornácon, ha ugyan tornácnak lehetett nevezni. Inkább állvány volt az, minden karfa nélkül s éppen csak az ajtó felett nyúlt ki, úgy itt, mint a másik szobaajtónál. E két állványhoz volt megtámasztva a külön levezető garádics.

Hallgatóztak egy picinyt. Távolodóban elmosódva csakugyan több fajta lépést véltek megkülönböztetni, könnyebbet, nehezebbeket, de az már oly messze volt, hogy talán csak sejtetem — hisz az ilyenhez is sok minden járul hozzá; egy átszaladó macska, ugrándozó varangyos béka, falhoz vágódó denevér. Néha meg-megpendült valami a léptek irányában, mintha sarkantyú volna, vagy kard csörrenne az úti kavicsokhoz, esetleg a lábszárakhoz ütődve. (Gubó legyenek — gondolta Bibók —, ha ez nem a tegnapi katonatiszt.)

— A madarak kirepültek — mondá azután hangosan —, gyerünk, nemzetes bíró uram.

— Igazán tudja a hőt?

— Persze, s mondhatom, sokat adnának érte a város vén-asszonyai, ha ők is tudnák.

A bíró jól érezte magát, hogy a kellemetlen ügyön túlesett. Az az okmány ott a belső zsebben, ugyancsak melegítette, annyira megolvadt, hogy tréfálós kedve szottyant.

— Nézze csak, kedves, jó uram, nekem is van otthon egy vénasszonyom, akinek a mostani éji barangolásomról nem lesznek képes megnyugtató számot adni. Hadd vigyek neki legalább egy kis cukorkát, intelligitur: valami parázs pletykát.

— Jó, de szavát adja, hogy a bírónem vesz róla tudomást.

— No, nem bánom hát. Nem veszem büntető cselekménynek.

Bibók a Nustkorb füléhez hajolt:

— Egy nevelőbeli leány volt, egy kisasszony.

— Hallatlan! — csóválta fejét a bíró.

— Otrokócsy Rozália nevű.

Nustkorb elnevette magát, mint akivel valami tréfát űznek.

— Ugyan menjen! Vén kópé! Miket eszel ki.

— Engem úgy segítjen, igaz.

Eközben leértek a garádicson, és amint a másik garádics előtt elhaladtak, Bibók valami különös tárgyat pillantott meg a fűben, olyanformát, mint a buzogánynak a gombja, csak-hogy nagyobb volt, sötét árnyalatú fehér zománccal; megérintette a csizmája orrával, hogy talán érc, de puha volt, lehajolt hát érte kíváncsian.

— Mi? — kérdezte Nustkorb.

— Valami különös virág. Nyilván a kisasszony ejtette el.

— Mutassa csak! Az ördögbe is — dünnyögte magában Nustkorb, megnézve a rózsát. — Hiszen ez egy georgina-rózsza.

A georgina-rózsák akkor mentek újdonságszámba. Csak az öreg Fabriciusné kis házi kertjében volt két bokor, melynek csodájára jártak a városbeliek.

Nustkorb előtt valószínűséget kezdett nyerni a Bibók értesítése. Fabricius rózsát vitt vagy küldött Otrokócsy kisasszonynak, s az itt kipottyant a hajából vagy a kebléről. Hm. Ez rettenetes volna. Szinte belehalványodott a jó úr. Nem. Ez mégis lehetetlen... Hanem azért jó volna őket utolérni.

A kert kijárata felé sietett, hol a sűrűségből egy városi hajdú lépett ki. Elkérte tőle a zacskó pénzt és miután a hajdút elküldte onnan, átadta Bibóknak.

— Olvassa meg kegyelmed. Háromszáz csikó van benne.

Bibók föltépte a pecséteket és a cérnákat, melyekkel a zacskó nyílása be volt varrva, belemélyíté kezét, megforgatta

a pénzeket, érezte rajtok a finom veretet, osiklandozta, szinte melegítette vérét a nemes érc, egyet kihúzott taláalomra, megnézegette a holdvilágnál, a kisujja körmét végighúzta az élén, nincse körülmetélve, majd kiemelt egy maréknyit, megszámlálta, egyenkint potyogtatva őket a csalájába, azután megint egy maréknyit vett ki s hozzáolvasta a többihez:

— Hetvenkettő, hetvenhárom, hetvennégy... (Ekkor egyszerre meguntta, visszaöntötte a zacskóba s szándékos, de játszi együgyűséggel mondá.) Ha eddig jó volt, a többi is jó lesz.

— Látom, hogy nem született ked kereskedőnek. Nyújtsa ide a markát — jegyezte meg Nustkorb nevetve és a hátralevő huszonöt aranyat a zsebéből kezdte kiolvasni.

— Különös — szólt közbe Bibók, az emeleti ablakokra pillantva —, a légyottos szoba még világos.

— Alkalmasint égve hagyták a gyertyát. (S magában sóhajtott: szegény Fabricius!)

— Nem, nem — rázta a fejét Bibók. — Ott van még a szeladon is, tévedtünk az elhangzó lépésekben. Látszik az árnyéka, amint elmegy az ablakok mellett. Ni, most meg már sötét lett. Most fogja elhagyni a fészket. Menjünk innen hamar!

— Bevárom — mondá Nustkorb hirtelen elhatározással. — Szembe akarok nézni ezzel az emberrel.

— Bátor ember a templomban is fütyül. De mire lesz az jó?

A bíró nem felelt. Szemének egy kevés villanata lett volna a felelet, de azt Bibók nem láthatta.

— Még valami bajba keveredik a nemzetes úr. Az ilyen emberekben nagy az elszánás.

— Ej, ki merné Lőcse város bíráját bántani?

Ebben a pillanatban léptek hallatszottak túlról. Ah, itt jön! Nustkorb egy vastag tölgyfa mellé lépett és ott lapult meg, Bibók ellenben a falhoz húzódott.

Magas termetű, vállas férfi közelgett a kavicsos úton térden felül érő lovagsizmákban, mélyen beburkolva még részben arcát is, köpenyébe, melynek felhajtott jobb szárnya a bal vállra volt vetve.

A ház szögleténél megállt egy picinyt, óvatosan körül-
nézett, majd szapora léptekkel a kijárat felé indult. Nustkorb
a lélegzetét is elfojtotta.

Mikor azonban a tölgyfához közel ért, kilépett és eleibe állt.

— Jó estét uram, álljon meg egy percre.

— Mit akar? — kérde az idegen meghökkenve.

— Tudni akarom, kicsoda, és mi járatban van itt? — s rá-
tette kezét az idegen vállára vakmerően.

— Takarodjék, szemtelen! — s öklével nagyot sújtott a
föltartóztató Nustkorbra, éppen a szíve táján, hogy az hátra-
tántorodék, rosszullet és szédület fogta el.

— Mátyás! Bibók! — kiáltá. — Ide. Hamar!

Bibók habozott, nem tudván, hova tegye aranyait, de a
kaland izgatta, a zacskót belegyömöszölte a csalmájába s
csalmástól becsapta egy puszpángbokorba. Mátyás hajdú
pedig tüskén-bokron szökdelve, felbukott, a saját kardjában
megbotolván, de csakhamar föltápáskodék.

Az idegen látta a veszedelmet, elhagyította köpenyegét.
A hold most éppen odavilágított a képébe.

— Görgey Pál — hüledezett Nustkorb, s szíve hangosan
kezdett dobogni.

Bibókból kínverejtéket sajtolt ki a rémület, keze meg-
dermedt, lába meggyökerezett, mozdulni nem bírt. A nagy
szerencse, a nem várt fogás Nustkorbot is szinte megfosztotta
a józan cselekvőképességétől.

— No, csakhogy a kezünkbe került kegyelmed — lelken-
dezett. — Adja meg magát!

— Még nem — mondá Görgey osendesen, s egy nyakán
lógó sípba hirtelen belefűjt, ami éles, füttyszerű hangot adott.

Nustkorb mindjárt észrevette a sípolás célját. S hogy
megakadályozza, villámhirtelen rávetette magát Görgeyre, a
nyakánál kezdván őt fojtogatni; Görgey a hatalmas ökleivel
védekezett, de félig immár tehetetlen volt, mert Mátyás hajdú
hátulról nyalábolta át s a lábaival próbált neki gáncsot vetni,
hogy földre teperhessék.

— Élve kellene bevinni Lócsére — lihegte Nustkorb s
úgy világítottak szemei ennél a gondoltnál, mint két szent-
jánosbogár. — Nosza Bibók, hajrá Bibók — biztatta a meg-
bénult kalandort —, segítsen hát kegyelmed!

De már későn volt, a küzdelem hevében észre sem vették, hogy a sípszóra elevenedni kezdett a környék. Lovak dobaja, patkók csattogása veri fel a csendet távolabbról, a közelben pedig mozogni kezdenek a kukorica- és a mákszárak, özönlének be mindenünnen a Görgey huszárjai és zsoldosai. Bibók futásnak ered az egyik sétaúton, de onnan is jönnek, akkor átcsap rézsút a virágágyakon a másik útra, de ott is útját állják. Preszton kivont karddal rohan a gazdájához többedmagával. A lőcsei bíró kirántja a pisztolyát, de csakhamar kicsavarják kezéből, Preszton fölemeli a kardját magasra:

— Elvágjam a fejét, kérem alásan?

Görgey inteni akar, hogy az bizony igen jó lesz, melle zihál, szemei vadul forognak, de aztán eszébe jut sötét végzete, mely a hirtelenkedéstől hízott meg, s erőt vevén magán, inkább hörögte, mint mondotta:

— Még most ne! Hagyd Preszton! A bíróra nézve majd csak útközben fogok határozni, hanem ezt a gazembert, Bibókot, élve-halva kerítsétek kézre.

Azzal kilépett a kertből és künn a lovára pattant:

— Keressétek meg a köpenyegemet s hozzátok utánam a bírót a hajdújával együtt.

Az alispán előrenyargalt a Görgőre vezető úton. A friss éji levegő kihúzta lassankint fejéből, szívéből a gonosz indulatokat.

Most már szinte örült, hogy át nem engedte magát a pilanatnyi dühnek s kímélte a bíró életét. Nustkorb kedvelt ember a kuruc tisztek előtt, kivált Andrássy generális szereti, esetleg ő vette volna kezébe a megtorlást s az alul aztán nincs kibúvás. Bolondság lett volna olajat önteni a már lohadó tűzre. Így okoskodott Görgey s elégnak kezdte tartani, ha egy kicsit megtréfálja a lőcsei magisztrátust (hadd ne vessenek a megyében). Azt a tervet forgatta fejében, hogy hazaviszi a bírót Görgőre, szoknyába öltözteti, főkötőt huzat a fejére s holnap fényes nappal beküldi szolgálival szekéren Lőcsére, hogy a piacon letegyék. (Ez volt akkor a legnagyobb csúfság, ami férfit érhetett.)

De hovatovább erről is lemondott. Hisz ez is csak olaj a tűzre, mindössze kisebb adag. Zöld dolog ez is, komoly emberhez nem való. Utoljára is miért agyarkodik ő Nustkorbra?

Hiszen Nustkorb csak azt cselekedte, hogy el akarta fogni. Márpedig melyik löcsei bíró nem akarná ezt a mostani környül-állások mellett? De bizony egy hajaszála se görbüljön meg a szegény Nustkorbnak emiatt. Csakhamar letett a tervről. Nagy esztelenség volna. És legalább Marjáknénak is megmarad a szoknyája és főköttője, mely már-már gazdát volt cserélendő.

Miután nagyon előrement, teljesen lecsillapodva megfordítá lovát és a csapatához nyargalt vissza.

A bírót gyalog hozták, ugyancsak a hajdúját. Bíró uram csüggedten lépegetett s egyetlen szót se szólt egész úton. Bibóknak keze meg volt kötözve s a kötelet Sári János nevű csatlós fogta, aki lóháton volt. Néha meg-megsarkantyúzta a lovat, s amint az galoppba kezdett menni, Bibók is kénytelen volt szaladni, úgy járt a melle, mint a fújtató a kovácsműhelyekben, amin nagyokat röhögött az a bizonyos Sári János. Hajadonfővel jött Bibók s amikor beszélhetett (ha a ló lépésben ment), jajveszékelt emlegette, hogy a csalmáját ott hagyta a kertben, s hogy a csalmájában van minden vagyona, egy halmaz arany, rengeteg sok arany, rimánkodott, kísérlék vissza, gazdagon megfizeti.

Nevettek rajta, nem hitték el.

— Minek már magának bácsi az a sok arany? Megvan már a maga kosztja holtig.

Görgey hozzájuk érve, nagy patáliát csapott.

— Miféle dolog az, hogy a nemzetes bíró uramat gyalog engeditek menni, mint valami Armer Reisendert? Nem hittem volna Preszton, hogy olyan ostoba vagy. Tanuld meg, hogy az úr pokolban is úr. Melyiteknek van a legrosszabb lova?

— Nekem! Nekem!

Öten is jelentették, hogy a legrosszabb lovuk van, nem tudván, mi végből kérdezi az alispán. Végre is a Kiss Ferenc lovában állapodtak meg, hogy az a legrosszabb.

— Szállj le fiam, Kiss Ferenc, és engedd át a nemzetes úrnak a lovadat. Üljön fel, bíró uram. Bizony a legjobbat adnám oda, ha nem kellene attól tartani, hogy itthagyt bennünket kegyelmed, amit pedig nehezen sajnálnék holtig.

Egyben jelentették Görgeynek, hogy az elfogott Bibók alázatosan esedezik, engedtessek meg neki visszamenni kíséret

mellett a kertbe, mert otthagya fővegét egy puszpángbokorban, teliden tele arannyal.

— Ugyan hol vette volna? Hazudik a gazember, mint mindig.

— Hogy azt mondja, a lőcsei bíró is tanúságot tehet róla.

A bíró fejét rázta. Ő nem tud semmiről semmit.

— Úgy látszik, valami szökési terve van a rókának. Nem eresztem egy tapodtat sem — határozta Görgey. — Hanem ha mégis igaz lenne, tudakozzák meg tőle a helyet, Plichta, Rajnald, Kapánczy zsoldosok hagyják itt a lovaikat, menjenek vissza gyalog és kutassák fel a mondott bokrokat.

(És az is bölcs intézkedés volt. Görgey ismerte embereit, kiválogatta a leghaszontalanabbakat, visszatartván a lovakat, mert tudta, hogyha a pénzt meg nem találják, gyalog is visszatérnek, de ha a pénzt megtalálnák, a lovait is magokkal vinnék örökre.)

Azzal sarkantyúba kapta lovát, s jóval előrevágtatott Görgőre, úgy, hogy mire a kis csapat megjött a foglyokkal az udvarra, már akkorra átöltözve, künn az udvaron fogadta Nustkorbót.

— Isten hozta, nemzetes bíró uram. Tessék beljebb kerülni.

Ott bent már vacsorára volt megterítve. Marjárné egykettőre olyan lakomát ütött össze, hogy fejedelmek is megnyalhatták volna utána a szájukat. Hogy ne legyenek magukban, az íródeákok közül hívatott be Görgey néhányat, akik víg adomákkal mulattatták a vendéget. A pincéből a legjobb borok kerültek az asztalra, 1682-i somlyai és Tokaj arany nedve, a bíró uram születési évének termése, vagyis ötvenhét esztendő, amely gyöngédség (vagy meglehet, maga a bor) annyira kiengesztelte Nustkorb uramat, hogy mogorvasága szemlátomást tünedezett, dacára a rettenetes bizonytalanságnak, hogy mi fog vele e gonosz oligarchánál történni. Istenhez fohászzkodott halkán, hogy »legyen meg az Úr akaratá« s közben szüröcsölgetett a borocskából. Egész közönyös tárgyacról folyt a szó, az idejéről, az idejéről, a borsóföldek állásáról, a háború esélyeiről, különös esetekről, hogy a Bertóthy István ágyújára egy méhraj szállott Érsekújvárott, ami jót

jelent; hogy Sárospatakon egy diák olyan álomba esett, melyből most, hat hónap múlva se lehet felköltetni; alszik és távol lát, úgy, hogy ha valaki a kezét fogja s megkérdezi például, hol van most Heister, pontosan megmondja: Mostan a sátrában van Pozsony mellett. Mit csinál? Borotválkozik. Épp így tud mindent a fejedelem vagy bárki felől. A dolog ki van próbálva. A diák minden szava színvalóságnak bizonyult, s a pataki bíró hatósági közegek jelenlétében jegyezte az órát és percet, mikor és mit mondott bizonyos meghatározott személy cselekedeteiről, kinek környezetében szintén hatósági személyek jegyezték az órát és a percet, mikor, hol és milyen állapotban foglalatoskodék. S mindenben összevágott pontosan: a diák beszéde és az illető cselekedetei... Úgy ver a hír újabban, hogy Bercsényi magával fogja vinni a táborba és hadi célokra használja...

— Nem szeretem már én azt, mikor méhrajokban s alvó diákokban kezd bizakodni a magyar.

Szóval sok mindenféle előkerült poharazás közben, csak a mai esetről egyetlen szó vagy célzás sem. Mintha két közömbös ember vacsorálna együtt véletlenül, akiknek semmi, de semmi mondanivalójuk egymásnak, minélfogva a semleges pletykák és mindenféle híresztelések szemetes kosarában turkálnak. Innen-onnan hajnalra járt az idő, mikor a Nustkorb szemei láthatólag kisebbedni kezdtek.

Görgey udvariasan figyelmeztette:

— Ha pedig unná már magát, jelentem, hogy az udvaron befogva áll a kocsi, elmehet kegyelmed, amikor akar. Nem akarnám a bíróné asszonyomat nagyon megijeszteni a hosszú elmaradással.

— Hazamehetek? — motyogta elcsodálkozva.

— Hát mi egyebet gondolt kegyelmed? Hiszen a világért se volt egyéb célom, csak hogy barátságosan koccinthassunk egyet erre a mai váratlan találkozásra.

Nustkorb zavartan vakarta a szakállát, az üstöke pedig izzadni kezdett.

— Nehéz sor ez, nagyon nehéz sor...

Felkelt, elbúcsúzott a háziúrtól, a diákoktól, aztán kitámolygott. Görgey kikísérte a kocsinhoz; négy pompás paripa volt befogva s a saját hajdúja, Mátyás ült a bakon a kocsis

mellett. Görgey még egyszer kezet nyújtott, mikor már fent ült.

— Jó éjszakát nemzeti uram és adja isten, hogy minél előbb megint a kezembe kerüljön.

— Jó éjszakát — viszonzá a bíró —, és vigyázzon a tekintetes úr, nehogy a kezembe kerüljön, mert az egészen másképp végződnek.

Pirkadni kezdett keleten. A nap még nem jött ki maga, csak a vérpiros palástja egyik csücskét kezdte kitolni a hegyek mögül.

— Kikiriki! — kiáltá egy élestorkú kakas a baromfiudvar felől.

TIZENHARMADIK FEJEZET

(A holt bíró utolsó mozdul.)

Vakmerő kaland volt a Görgeyé, megjelenni a város kerti házában, de kénytelen volt s nem is most első ízben. Az istenben boldogult osgyáni Darvas és Darvasné minden vagyonukat közös akarattal kiskorú Görgey Rozáliának hagyták, az abaúji Darvasok azonban egy törzsből fakadván a magtalanul kihalt kishontiakkal, pörrel támadták meg a végrendeletet. Minthogy azonban a pört nem nyerték meg, észrevevén, hogy Görgey valahol rejtegeti a leánykáját, ravasz prókátoruk alkalmasint a kellemetlenkedés okáért (ámbr talán hitte is) azon az alapon kezdett új pört, hogy Görgey Rozália voltaképpen nem is létezik, vagyis már akkor se létezett, mikor Darvasék meghaltak, tehát nem is örökölhetett utánuk. Hogy hová lett, meghalt-e vagy mi történt vele, arról az abaúji Darvasok nem tudnak beszámolni, de hogy még a Darvasok halála előtt eltűnt Osgyánból és azóta senki sem látta, azt igenis állítják.

Föltéve, de meg nem engedve, hogy a leány él, akkor is sok kifogásolni valót talál a személyazonosságra nézve az abaúji Darvas-család, vagyis a szemtelen prókátoruk. Átkozott nyelvének nyála rendszerint odafröccsen (jól tud vele célozni) a legérzékenyebb részre, ahol éget, mint a marólúg. Hát nem felhozta az aktáiban, hogy nevezett Görgey Rozália csecsemő korában miként tápláltatott a Görgey Jánosné leány-csecsemőjével annak emlőin, s minthogy az egyik elpusztult, már ott válik kétségessé a személyazonosság (Oh, te gézengúz fiskális, melyik ördög súgta ezt neked!), mert már ott történetelt miskulancia stb.

Minden okos ember előtt csak afféle okvetetlenkedő rabuliztika volt ez, de Görgey Pált a szíve mélyén találta. A bíróság tekintetbe se vette ezt a körülményt s csupán annak a ki-

derítésére szorítkozott, hogy nevezett Görgey Rozália él-e vagy nem; határozatatott tehát, hogy azonosságát bizonyító tanúival a bíróság előtt személyesen jelentkezék.

Kényes feladat volt megbolygatni ilyen kritikus időben az egész okos elhelyezkedést. Olyan jelentékeny vagyont azonban mégsem lehetett otthagyni Csáky-szalmának. Nem is említve, hogy nagyon ráfért Görgeyre, mert a Lócsével való ungorokodás kimerítette zsebeit.

Mihelyt a bírósági végzésről értesült, Gyurit hívatta ki Görgőre.

— Ismersz-e egy Otrókócsy Rozália nevű kisasszonyt? Gyuri elpirult.

— Mért kérdezi bátyámuram?

— Majd kisül. Az a kérdés, ismered-e?

— Látásból.

— Miféle leány az? — kérdé az alispán, közömbösnek látszó arccal.

— A legszebb leány Lócsén.

Az alispán gyanakodva nézett rá, hogy talán tud vagy sejt valamit, de olyan becsületes, őszinte képe volt, hogy azon a ravaszság rögtön megbotlanék.

— Talán bizony tetszik neked? (Gyuri még jobban elpirult.) Miféle família az az Otrókócsy?

— Nem tudom — felelte Gyuri.

— No, hát én tudom. Az a leány unokanővéred.

— Az én unokanővérem?

— Az én lányom, Rozáli.

Gyurinak tátva maradt a szája, mire aztán Görgey megmagyarázta, miért kellett őt álnéven adni oda Klösterhez, s miért kell a titkot továbbra is megőrizni. Ugyancsak bevatta Gyurit a pörös bonyodalomba, miként vált égető szükséggé, hogy Rozáli megjelenjék Kassán a bíróság előtt, személyazonossági tanúkkal. Feladatává tette ezek után, hogy keresse fel Rozálit, adja át neki a levelét és készítse elő az utazásra. Az öreg Quendel fog érte eljönni, s azon ürügy alatt, hogy szüleihez kíséri egy-két napra, elviszi őt Kassára.

— Nagy szívességnek veszem tőled — végzé az alispán —, ha te is felszeded a sátorfád, de persze külön kocsin, s igyekszel őket Kassán lehetőleg támogatni.

Gyuri meghajtotta magát.

— Amint bátyám parancsolja.

Így történt aztán, hogy Quendel apó kikérte Otrokócsy Rozáliát az intézetből s az előre odarendelt osgyáni tanúkkal (Varga uram és neje is köztük volt) igazoltatta a kassai bíróság előtt, hogy Görgey Rozália él és elfogadja az örökséget.

Görgey azonban előre látta, hogy míg az örökségi pör teljesen lezajlik, nem egy tanúkkal előttemezett aláírásra és megbeszélésre lesz szükség, mi végből a Quendel-féle vendéglő hűséges korcsmárosát, Kárász uramat rávette, hogy a görgeói vendéglőbe helyettest állítva, a lőcsei kerti vendéglőt bérelje ki. Módját ejtő ezzel a leányával való találkozásoknak, ha úgy kívánta a helyzet és ha Quendelt meg lehetett kapni, mint az egyedülit, aki jogosítva volt Rozáliát magával vinni az intézetből.

A leírt találkozás is így történt; Quendel úr kísérte a vendéglőbe Rozalít (ő volt a felkötött állú kis ember), később Görgey György is megjelent s együtt kísérték haza Quendellel, miután az aláírások megtörténtek és a pörben való további teendők megbeszéltek.

Ugyanekkor megkérdezte Görgey, megcsípkedve a leány állát:

— Nos, mikor jön már haza a kisasszony?

— Apámuramtól függ — szölt a fejét engedelmesen lehajtva.

— Hát mindjárt most. Viszlek magammal.

Rozália elhalványodott.

— Aha! Ugye megijedtél? No, szépen vagyunk. Kisasszony, magának már van valakije!

Rozália elpirult, félrenézett és nem felelt.

— Nem, nem, csak tréfáltam, Rozália — folytatá az alispán elkomorlyodva. — Maradj még egy darabig, de reménylem, nem sokáig tart, közel van már az idő, mikor hazajöhetsz.

Mindennek nem volt semmi különösebb jelentősége, kivált a jelenlevők előtt, még kevésbé annak, hogy sokáig elnézegette némán a leányt oldalról, szembe, s aztán ezeket mondta Quendelnek:

— Ugyan nézd csak öreg, de jól nézd meg te is, mennyire hasonlít egymáshoz ez a két unokatestvér.

Quendel apó szemügyre vette a kuruc tisztet, mintha most látná először, aztán a fejét rázta.

— Én aztat nem látok.

Ki ügyelt volna erre? Sokszor úgy tűnik fel valamely szó vagy megjegyzés, mint üres levegő, pedig talán súlyos kő, melyet egy kínlódó lélek, akit nyom, mindenféleképpen próbál elhempergetni.

Szóval így folyt le a vendéglői találkozás és így végződött úgyszólván vidáman, Bibókot kivéve, mindenkire. Görgey meg volt elégedve, mert önmagát győzte le, a bírónak is úgy látszott, hogy olcsón szabadult, a zsoldosok pedig bizonyosan megtalálták az aranyakat, mert nem mutatkoztak Görgön többet.

Viszont az is igaz, hogy Nustkora nézve nem gondolhatott volna ki veszedelmesebb büntetésnemet, ha a poklokra veti sem. Mert ott csak egy katlant gyújtanak alá számára, de itt most alágyújtott egy egész várost. Mint a futótűz terjedt, eleinte csak lappangva, lassan, majd egyre hangosabban és sebesen nyargalva a hír (bizonyosan az íródiákok révén), hogy Lőcse bírása Görgön vacsorázott múlt kedden az alispánnal. Egész virradatig együtt dorbézoltak és trafikáltak. Fölzúgott a város, mint a megbolygatott méhkas. Hát lehet ez? Hát van isten, hogy ilyesmi történhetik? A legjózanabb szászok az ökleiket rázták. Az asszonyok a ruháikat akarták letépní (a fekete ruháikat). Hát minket itt éveken át gyászoltat a vén imposztor, s ő maga Görgeyvel devernál titokban? Az egész város forrt az elégedetlenségtől. Paszkvilluszokat ragasztottak ki a Nustkora házára, betörték az ablakait, esténkint zagyva tömegek gyülekeztek ablakai alatt, macskazenét rögtönözni. A csöcselék közt tekintélyes polgárok ősz feje is látható s végigzúgnak a nagy piacon a kiáltások: Mondjon le Nustkora! Menjen Görgőre!

A közvélemény nyomása alatt maga a szenátus is kénytelen volt beavatkozni s bíró uramat, ki otthonról már-már kimozdulni sem mert, arra kényszeríteni, hogy rendkívüli tanácsulást hívjon össze. A tanács maga is tudni akarja, mi igaz a szárnyaló hírekből? Igaz lehetne-e, hogy Görgeynél vacsorált múlt kedden?

Nustkora uram elősmerte, hogy ott vacsorált, de vi coactu.

Bibera uram felugrott mérgesen, mint egy hörszög:

— Hogy lehet erőszakkal vacsorálni? Csak a libánál láttam, mikor tömik.

— Úgy értem, hogy nem mint Görgey barátja vacsorált ott, hanem mint foglya.

Lett erre újabb megrökönyödés. Hát ez már megint mi? Miket hord össze kegyelmed? Hol? Mikor? Hogyan? Hiszen ez lehetetlen.

Erre aztán elbeszélte szárazon, miként keresett fel a várost érdeklő fontos ügyben egy idegent szálló helyén, a kerti vendéglőben, jól átgondolt óvatosságból a késő esti órákban, nem akarja most és itt az ügyet részletezni (Felkiáltások: Tudjuk! Tudjuk!), csak arra szorítkozik, hogy midőn erről a helyről távozott, közvetlen a kerti kijáratnál kivel találkozik? Hát Görgey alispán áll előtte. (Nyugtalan fészkelődés. Bibera felkiált: Mit keresett ott?)

— Azt én nem tudom — pattant fel a bíró. — Nekem nem mondta meg. Menjen, kérdezze meg, kegyelmednek talán megmondja.

— Jól van. Halljuk tovább! Ne zavarjuk hát bíró uramat.

Bíró uram most már zavartalanul vázolta a továbbiakban, miként vetette magát az alispánra, hogy őt elevenen elfogja, dulakodás közben hajdúja, Platz Mátyás után kiáltott, de míg az előugrott, az alispán belefúj a sípjába, amit lehetetlen volt megakadályozni; a síp szavára mindenünnen előrohantak a Görgey elrejtett csatlósai s őt hajdújával együtt leteperve, foglyul vitték Görgőre. Hogy ott aztán a szeszélyes nagyúr tömlőcbe való zárás helyett fényesen megvacsoráltatta s vacsora után négylovas hintón küldte haza, arról ő nem tehet.

— Úri cselekedet volt, meg kell adni — dűnnyögte maga elé Mauks Donát.

— Hát erről csakugyan nem tehet bíró uram — mondák a szenátorok, behatóan megtárgyalva a kérdést —, de most már ugyancsak nézze kegyelmed, miképpen emészti meg ezt a vacsorát, mert a közönség nagyon föl van borzolva.

— Majd visszasimogatjuk — jegyezte meg a bíró önzérettel —, megvan hozzá az arkanum (és a zsebére ütött).

— Bizony most már valamit tenni kell, mégpedig citissime — vélte az okos Mostel.

Lent a városi pincében azonban, ahol rendszerint minden tanács után megitták az ukkon poharat, a fiatal Fabricius egy csöppet se titkolta, hogy a helyzetet sötétnek ítéli, s olyanféle célzásokat tett, a bor megoldja a nyelveket, hogy legokosabb lenne, ha bíró uram a város méltósága érdekében nem a sasokat utánozná nagy vijjogással, hanem a csigát, »aki behúzza a maga puhány szarvacskáit a házába«. Vagyis a lemondásról példálózott a bátor fiatalember, aki az engesztelhetlenek vezére volt a tanácsban s attól félt, hogy apránként kihűl a harag a város népében Görgey iránt s akkor örökéig magán hagyja száradni Lőcse a nagy pofont, melyben ő nemcsak a Görgey egy elhamarkodott tényét látta, hanem az egész dölyfös nemesség fitymáló elbánását.

Kripélyi uram, aki már a negyedik kártó bort (kupa bort) hajtotta fel, a Fabricius eszéhez tartja magát.

— Úgy bizony, bátyámuram. Nem okos emberek kellenek most a város élére, hanem dühös emberek.

Hanem iszen dühös is volt Nustkorb uram, legalább Kripélyire és Fabriciusra.

— Nem lehet fejfel menni a falnak. Azt mondjátok, zúg a tömeg. Végzem a magam dolgát a magam lelkiismerete szerint és fittyet hányok rá. Mit tesz az, hogy zúg a tömeg? A fületek az oka, nem a tömeg. Avagy nem zúg a kagyló, ha a fületekhez nyomjátok? De ha megnézitek, mi zúg benne, azt találjátok, hogy semmi, hogy teljességgel üres.

Fabricius a fejét rázta:

— Az igazsággal szemben minden hasonlat sántít, uram bátyám.

— De annyira egy se sántít — veté ellen Nustkorb —, mint az öcsémuram mostani igazsága minden hasonlattal szemben.

Tudott ám nyelvvel hadakozni Nustkorb is.

— Hogyhogy? — kérdé Fabricius gúnyosan.

— Bizony csak azért, mert ha maga nincs kedvesem a világon, akkor én nem álltam volna meg Görgeyvel birkózni, sőt a színét se láttam volna.

— Énmiattam?

— Valaki miatt, aki magának kedves.

Fabricius elgondolkozott.

— Mit akar ezzel mondani? — kérdé zavartan. — Kiről van szó?

— Egy szép leányról, egy világszép leányról, hehehe. S most már ölkigyelme nevetett gúnyosan. Fabricius ingerlékeny lett s a fakártót odavágta az asztalhoz.

— Elég. A kegyelmed csacsckasága terhemre kezd lenni.

— Szenátor úr, becsülje meg magát — figyelmezteté őt méltósággteljesen Nustkorb. — Lőcse város bírójával beszél.

Fabricius észhez jött, meghajtotta a fejét alázatosan és a mellét ütögette kezével.

— Mea culpa. Bocsássza meg, nemzetes bíró uram, ahevem elragadott...

Nustkorb rátette kezét a fejére s elmélázva mondotta:

— A szerelem az, édes fiam. Ráösmerek. Hiszen én is voltam fiatal... Hát hagyjuk abba. Nem mondtam semmit. Igyunk rá még egy kis veresbort. De előbb harapjunk valamit, hogy az ágyát megvessük. (Odaszólt a korcsmárosnak.) Hozzon kend egy kis putina ordát! (Putinának a bödönt nevezték, ordának a szepesi túró egy nemét.)

Megkóstolták borkoresolyának a túró, megitták a veresbort, beszéltek mindenféléről, de a Fabricius szava úgy elmaradt, mintha valaki ollóval vágta volna el. Nem is jött meg előbb, csak mikor a Nustkorbék szolgálója, aki a nemzetes asszony kemény üzenetét hozta, hogy az étel mind kipang, és hogy vagy jöjjön haza mindjárt az úr, vagy pedig menjen ebédelni Görögöre, különben jaj az olyan városnak, amelynek az ügyeit pincében igazítják.

Nustkorb dohogott ilyenkor, de rendesen fölkelt és elment. Ezért őt senki meg nem szólta, mert a szenátus többi tagjai is ilyenforma házi nyomások alatt szoktak elszéledni.

Hanem ez egyszer nagyon felháborította a nemzetes asszony abbeli szava, hogy *akkor menjen Görögöre ebédelni*, ami némi derültséget idézett elő, vagy legalább mosolyt a sunyi szenátóri bajszok alatt, kedve is lett volna mindjárt most egy pofont csattintani a Kätchen pirospozsgás ábrázatára, de a »messzire tekintő« jelző, mellyel a közvélemény ékesítette fel ölkigyelmét, mikor még a tenyerén hordozta, mérsékletet parancsolt, mindössze egy keserű sóhajra szorítkozott hát,

azzal indult meg hazafelé, csak a pálcája suhogott haragosan a levegőben, miközben ágaskodtak benne a gonosz indulatok. Micsoda? Hát az asszony is? No megállj.

Észre se vette, hogy Fabricius is ott megy mellette, csak mikor megszólította:

— Most már egyedül vagyunk urambátyám, mondja meg kérem, amit az előbb említett a pincében.

— Hm — tagolá kedvetlenül. — Hogy izé... hogy megmondjam? Jobb azt meg nem mondani. Azt hiszem jobb, okosabb. És hogyha már mondok valamit, hát azt mondom, ne házasodjék meg uramöcsém. Nem vagyok én rossz ember, nem adok én magának rossz tanácsot.

Fabricius megragadta a kezét és szorította olyan erővel, hogy szinte kiserkedt a vér a körme alól.

— Talán hallott valamit?

— Hm, igen, valamicskét. De eressze el a kezemet.

— Rozáliáról? — kérdé tompán, remegő hangon.

— Óróla.

— Ne öljön hát meg, beszéljen hamar.

— Ott a kert vendéglőben az emeleten, ahol azzal az emberrel alkudoztam az okmányra, a szomszéd szobában lépteket és beszélgetést hallottam s gyanakodva kérdeztem, mi történik bent? Azt mondja, hogy ott szerelmi találka van. Minthogy a Kárással kötött bérleti szerződésben az ilyenek mellőzése keményen ki van kötve, mindenféle keresztkérdések alá fogtam, hogy kik vannak bent? Csak a nőt tudja, úgymond, mert azt látta, mikor a lépcsőkön felment, s hogy ez Otrokócsy Rozália volt.

A gyermek-szenátor elsápadt.

— Gyalázatos rágalom — hörögte indulatosan.

— Magam is azt hittem és — tette hozzá vontatottan —, hiszen most is, ámbátor...

— No, csak ki vele, fenéig akarom a poharat, hogy aztán az arcához vág hassam valakinek. (Szemei vérbe borultak, s a két kéz reszketett, mintha láthatatlan szitát rázna velök.)

— Kimenet magam is láttam elsuhanni a nőalakot, természetesen nem ismertem fel, sejtelmem sincs, ki volt, azonban...

— Még mindig van valami? — szisszent fel.

— Egy rózsát találtam utána, mely nyilván a hajából esett ki. Egy georgina-rózsát!

— Mikor volt ez? — kérdé sötéten Fabricius.

— Kedden késő este volt, s minthogy a dolog érdekelt, éppen uramöcsém miatt, vártam egy darabig a kert kijáratá mellett, hogy a szemébe nézzek a találka hősének, ha esetleg még nem ment volna el a nővel együtt, s ekkor vártam ki Görgey alispánt, ki úgy látszik, szintén ott tartózkodott valahol az épületben. Én azt hiszem, hogy azzal az akasztófára való Kárással trafikál. Mindjárt annak idején mondtam, ne adjuk ki neki a kerti vendéglőt, mert odahúz a megyeiekhez. No, de körülbelül itthon is vagyok. Hát nézze, mivé tették a házamat?

Bizony be volt annak mind a három utcára nyíló ablaka verve, s a fala is mindenféle utálatos följegyzésekkel és figurákkal bemocskolva. A legszenvedhetlenebb figura azonban mégis egy eleven fej volt, kihajolva az ablakon, a Nustkornbéné asszonyom fehérfőkötős öreg feje. Haragosan összevont szemöldökkel kémlelte az utcát. Rövidlátó lévén, nem vette még észre az urát, az ura azonban észrevette és sietett lerázni kísérőjét, nehogy esetleg éles megjegyzéseknek legyen tanúja, kezét nyújtotta tehát neki.

— No, itt most már elválunk, uramöcsém.

— Nem addig, míg meg nem mondja, hol találom azt az embert — lihegte Fabricius, s amint a kezét beletette a Nustkornbénéba, olyan forró volt, mint egy vasaló.

— Melyiket?

— Azt a bélai embert, aki Rozáliát látta odamenni.

— Nehéz lesz megtalálni.

— Megkeresem én, ha a föld alatt volna is — mondá ziháló hangon, eltökélten.

— Hiszen éppen ott is van, Görgön, a kastély alatti tömlöcök valamelyikében.

— Hát én oda is eljutok — mondá s öklével nagyot ütött a Nustkornbéné ház lábára (egyik oszlopát értjük a lábas háznak), úgy, hogy nagy darabon lehámlott róla a vakolat.

Ezzel megfordult és nagy fúriával rohant el a koponyások (teknővájók) sátrai mellett, mint a fergeteg. Nustkornbéné tűnődve nézett utána: »Félek, túlságos mélyen vágtam bele a sarkantyút! — dünnyögte, majd utána kiáltott:

— Ne csináljon elhamarkodott dolgot. Hiszen könnyebb az ümögtől megtudni, hogy mi lakik a szívben, mint a kabáttól.

Fabricius úgy tett, mintha nem hallaná. Jövők-menők kalapemelve üdvözölték, ő nem is fogadta. Magamagával beszélgetett és hevesen kalimpált a kezeivel. A járókelők összesúgtak:

— Ez ma ballábbal kelt fel. Alkalmasint történt valami a szenátusban.

A mai szenátusban ugyan nem sok történt, de azért elég dolgot adott az a kevés is a működésbe gurult fantáziáknak. A görgeői csodálatos vacsorának az a napvilágra került részlete, hogy Nustkorb foglya volt Görgeynek és nem vendége, új oldalról világította meg az esetet. Megindult városszerte a találgatás, mit kereshetett az alispán a városi kertben? Azért jött-e oda fegyveresektől kísérve, hogy elfogja Nustkorb uramat? De ha azért jött volna, hogy elfogja, miért eresztette volna akkor el? Átláthatatlan rejtély volt ez. S ha azért jött volna is oda Görgey, hogy elfogja Nustkorbot, még mindig megmarad a másik megbolondulni való rejtély, hogy miért ment a városi kertbe éjnek évadján Nustkorb, holott rendszeren a tyúkokkal szokott lefeküdni? Csak nem azért ment oda, hogy elfogassa magát? Mindössze a beavatottak, három vagy négy szenátor előtt állt tisztán a Nustkorb titokzatos útjának oka, de ezek is valami kémet gyanítottak, aki a Nustkorb odamenetelét jóeleve megvitte Görgeynek, aki aztán haddal jött. Ki lehet a »spion«, hej, ki lehet? Hátha maga az az illető ember — gondolták a beavatottak —, akitől az okmányt vette Nustkorb uram? Micsoda kolosszális ravaszság, ha így volt. Az okmányt eladta Nustkorbnak, Nustkorbot pedig eladta Görgeynek, aki ezzel egyszersmind az okmányt is visszacapja. De nem, ez se lehet. Hiszen Nustkorbot is hazaeresztette Görgey és az okmányt se vette el tőle. Lehetetlen ezt emberi agyvelővel kitalálni.

Hanem az eljárás, amit Görgey követett, kellemesen érintette a polgárság széles rétegeit. Úr, meg kell adni. Elfogja, tejbe-vajba fürösztli, aztán négylovas hintón küldi haza. Egyszóval megtisztelte a várost. Hiszen nem is olyan rossz ember. Csak a túlzók, a Fabricius-pártiak érveltek még most is ellene,

hogy ez is csak a város lebecsülése, mintha mondaná: »Kezemben volt a bírátok, azt tehettem volna velem, amit akarok, de én visszaadom nektek, egyétek meg, vagy csináljatok amit akartok, mert úgyse félek se tőle, se tőletek«.

Mindegy, beszélhettek akármit a polgárságnak, bizonyos rokonszenvek kezdtek kisarjadzani Görgey iránt a rájuk erőszakolt hivatalos gyűlésen alól, úgy, hogy Grodkovszky várnagy uram ezekben a napokban lovashajdú által küldött egyik hivatalos jelentésében azt írta post scriptum gyanánt az alispánnak:

»Bíró uram önkigyelmének megtraktáltatása és haza való expedíálása Görgőről itten nagy gaudiumot okozott és jó vért szült, amelynél fogva, ámbátor nem vagyok se levelibéka, se táltos, se próféta (az utolsó Habakuk vala), mégis úgy látom a tekintetes alispán úr iránti harag elpárolgását, mint a forralt vizét az üstben. Nem adok neki sok időt és minden veszedelem nélkül, bizony még »vívátok« mellett is bevonulhat a megye székházába, honnan nem a félelem számúzte vala, hanem a bölcsesség. De immár a bölcsességnek is podegrás lészen a lába. Datum ut supra.«

Ami a Grodkovszky pennájából előbuggyant, az mind megfordult a Nustkorb éles elméjében is. A gyertya körmére égett. Érezte, hogy valamit tennie kell.

Azzal az ürüggyel, hogy a város tokaji szőlőit megy megmetszteni vagy homolyittatni, már nem is tudom, egyenest Sárospatakra tartott, ahol a fejedelem udvara volt.

Nem ment üres kézzel; magával vitte a Bibóktól vett okmányt s azonfelül azt a fél aransarkantyút, amit a város fölött elnyúló erdős bordácsok közt egy szerencsés disznó kitért tavaly a földből. A kondás átadta a villikusnak, az pedig behozta a városházára s mint Szvatopluk király sarkantyúja szerepelt a közhitben.

A sarkantyúra szükség volt, mert most mint diplomata akart szerepelni Nustkorb uram. Magához a fejedelemhez nem tudott és nem is akart hozzáférni. Az nem szerette az ilyenfajta ügyeket.

— Nem kell az árulókat mesterségesen csinálni — monda nem egy ízben mélabúsan a gyanúsító és vádoló deputációknak —, mikor maguktól is bőven teremnek.

A fejedelmet csak közvetve lehetett belevinni valamibe. Nustkorb tehát befolyásos patrónus szerzésére gondolt s ilyenek már otthon Ottlyk György udvarmestert szemelte ki. Ennek vitte a sarkantyút és a Lőcse város sanyarú helyzetét festő alázatos szupplikációt Görgey Pál viceispány ellen, nemcsak azért, mert Ottlyk szenvedélyes ritkasággyűjtő hírében állt, hanem mert ő volt az egyetlen *nostrás* a fejedelem udvarában. Jánoky Zsigmond alkancellár is az volt, de az most nyavalyáskodott.

Finom modorú, sima úr volt hoptester uram, olyan mosolylyal, mely mindenkit elragadott. »Egy szép asszony lelke lakozott e bajszos, fürgé testben.« Kedvesen fogadta Nustkorbót, átvette a sarkantyút és az írást, melyben ékesen volt megírva, miként sodorta Lőcse városát nehéz helyzetbe a viceispány, bírójának meggyilkolásával. Azóta se békéje nincs, se háborúja és nemhogy a tanács igazgatná a fölingerelt várost, ellenkezőleg, a mormogó közvélemény szorítja a tanácsot a bosszú politikája felé, úgy, hogy semmi jelesebb cselekedetre nincsen a tanácsnak ereje. Se bosszút állni nem tud, se felejtetni. Olyan, mint a dagadt láb, míg benne van a tüske. Oda terjed tehát a iáros alázatos könyörgése a méltóságos vezérő fejedelemhez, a magyar Izrael fővezéréhez (sic), hogy e tüskét fönséges bölcseségével kivenni s ezzel hű jobbágyaihoz lehajolni kegyeskedjék. A nevezett viceispány egyébként se lévén *kóser ember* (sic), mirevaló nézvést, mint a méltóságos vezérő fejedelem segítő népe, mély alázattal csatolják az elfogatási parancsot, melyet e szent hadjárat kezdetén bocsátott ki, egyik martaló-cával nem átván saját édes testvérét elfogatni, mikor az haddal és municióval a lengyel határra sietett vala.

Ottlyk uram szórakozottan hallgatta a kérvénybe foglaltak hosszadalmas magyarázatát, de annál figyelmesebben nézegette a sarkantyút, egy igazi műértő odaadásával és kifejezte abbeli kétségét, hogy az a Szvatopluké lett volna, mert Szvatopluk okvetetlenül bocskorban járt. Elrendelte egyszerűsind, hogy ott további ásatásokat folytassanak, mert bármilyen régi is a lelet s bármely népektől származik is, az emberiség mindig két lábbal rendelkezett s következőképp még egy sarkantyúnak kell ott lenni. Ha találnának valamit, értesítsék a fejedelmet. Ami pedig Lőcse kívánságát illeti,

pártoló szavakkal fogja azt őfelsége gráciájába ajánlani. Ezzel kegyesen elbocsátotta a lőcsei bírót.

Hazajöve, mindenfelé eldicsekedett, hogy immár a város szőlejét rendbehozta s nagy reménységek közt várja a szüretet.

Hát meg is érkezett a fejedelem pecsétje alatt pár hét múlva az eredmény. Remegő kezekkel vágta fel Nustkorb uram az ismeretes pecsétet. A bíró kérvénye hullt ki belőle mellékletestül, a következő fejedelmi hátirattal:

»Görgey viceispány uram inkriminált causáját elreferáltatván és meghánytorgatván, találjuk, hogy az elfogatást őkegyelme jobbinkább testvéri szeretetből rendelé, mintsem ellenséges indulatból, akár Atyja-fia, akár pediglen Személyünk ellen. mert sem a municiószekereket, sem felekezetinkhez tartozó Esze Tamás hívünket feltartani, vagy arrestáltatni nem kívánta, miben erányunkban táplált becsületes szándékának és hívségének kiváltképpen való testimoniumát adta. Lovai hajdúival egyetemben táborban marasztatván, neki ajándékképpen és hajlandóságunk okáért pataki istállóinkból a takarosabb paripákból, ékes szerszámmal egy hátszló küldessék, akivel Segennyey uram bízatik meg. Lőcse város pedig értesítendő, hogy békéljen meg a maga kenyerén és ne keressen ellenséget, mikor ügyis van.

F. P. Rákóczi.»

A fejedelem sebtiben a saját kezével vetette az instancia hátára e sorokat, de a kancellária úgy látszik lusta volt illő módon lemásoltatni s kellő formába öltöztetni a fejedelmi akaratot. Aszalay uram egyszerűen odaírta hát a nevét, hogy »Franciscus Aszalay« és a Datum Sárospatak, anno 1707 Julii 18., azzal borítékba tette és elküldte a lőcsei bírónak.

Ugyanaz a lovász hozta a levelet, amelyik a díszlovat vitte Görgőre. Istenem, istenem, de gyönyörű állat volt, nem volt abban egy makula hiba se. Fekete, mint a bársony, finom, vékonylábú, mint egy kastélyos kisasszony, tüzes lehelletű, mint egy sárkány.

Nustkorb uramat olyan fölindulás és szédülés fogta el ezek olvastára, hogy szívszélhűdéstől kellett tartani; szerencsére otthon a lakásán érte a levél s Kätchent hamarosan a szomszédos fürdőházba lehetett szalasztani a borbélyért, aki hamar

eret vágott rajta, mialatt a nemzetes asszony vízbe mártott és jól kifacsart kendőket rakott a halántékaira.

Ágyba fektették, lassan-lassan magához jött s átkozta magát a pataki útjáért, ahol maga járta ki Görgeynek az ajándéklovát. Szent isten! Micsoda hahota lesz ebből Lőcsén, ha megtudják!

De ne tudják meg. Vagyis legalább azt ne tudják meg, hogy a fejedelem fekete paripája a lőcseieknek szóló felelet. Ő ugyan meg nem mondja, inkább vágatja magát négyfelé. Ha kitudódik is, ne most legyen az, hanem valamikor később, ha már nem árt. Mert hiszen a Nemezis nem alszik s okvetlenül utol kell hogy érje Görgeyt, csak idő kérdése az egész. Annál inkább utoléri, mert itt kisiklott a karmai közül. A Szvatopluk-féle sarkantyúnak nem volt sikere. Pedig hát disznó túrta ki, azt lehetett volna hinni, szerencsét hoz. Ámbátor ahogy vesszük, hiszen szerencsét hozott, de Görgeynek. Egyébiránt lehet az megőző betűje is, mert ha lilomtisza kurucnak jött ki a kuruc levekbe bemártva, szeretném tudni (ti. Nustkorb szeretné tudni), miképpen jön ki majd szín labancnak, ha labanc levekbe mártja be. Pedig bemártja, ha addig él is, ha mindjárt saját tallérjaihoz kell is nyúlni. A mód megvan rá, mert a fejedelmi kancellária (hiszen szépen vezetik azt is) tévedésből vagy pongyolaságból visszaküldte az elfogatási okmányt, azzal most Bécsben lehet szerencsét próbálni.

Nustkorb uramnak a felesége a híres Student-családból származott. A Studenteket voltaképpen Protmowoknak hívták, de ezt a nevüket már alig ismerték a városban. A család valamikor virágzó, hatalmas volt, a város ügyeiben döntő szerepű, s még ma is az volna, ha nem tanul. De a tudományokra adta magát, s a tudomány elpusztította a családot. Az egyik Protmow, a XVI. század végén élt Protmow Jakab, krózi vagyont szerevén mint marhakupec, egy olyan fundációt csinált, amelynek jövedékéből minden lőcsei Protmowoktól származó fiú, amíg iskoláit folytatja és végzi, kétezer aranyforint évi járadékban részesüljön. Minthogy pedig az eddig kereskedelemmel és iparral foglalkozó Protmowok már a szüleiktől örökölték a nyereségekhez és a pénzhez való hajlamokat, elkezdték a tanulást már hatéves korukban és folytatták tömérdek városokban, országokban s azok egyete-

mein, úgyszólván az emberi kor legvégső határáig, többnyire mint Studentek halván meg szétszórva, ősz fővel, magtalanul, Páduában, Bolognában, Göttingában, Lipcsében, Halleben és az ördög tudná még hol.

Ma már csak három Protmow élt, ebből az egyik addig tanult, míg megbolondult, s most fut valahol, a másik zavartalanul járja az egyetemeket (hja, kétezer forint sok pénz), a harmadik, István, ellenben itthon, Lőcsén lakott és afféle benevolus tisztviselő volt a városházán, azzal a bevallott pretextussal, hogy a közigazgatást tanulmányozza a városnál (vagyis még mindig húzta a kétezer aranyforintot). Különben igen művelt, sokat tudó, ravasz ember hírében állt, és minthogy sógora volt Nustkornak (Student Borbála lévén a felesége) és hosszú időket töltött, valamikor negyvenéves korában, a mindenféle bécsi iskolákban, úgy, hogy meglehetősen ismerte ott a dörgést, őt bírta meg Nustkorn, hogy menjen Bécsbe és ott az összeköttetései révén (sok iskolatársa előkelő állást foglal el a Burgban) juttassa e szerény íráskát őszentfelsége elé kellő mártásban, vagyis kidomborítva, hogy bár Esze Tamással lőport és fegyvereket szállított a lengyel határra Rákóczinak Görgy János, a szepesi viceispány mégsem látta szükségesnek lefoglalni a szállítmányt és Eszét elfogni, vagy ezekről jelentést küldeni az uralkodóhoz. De meg is kapta már ezért a jutalmat Rákóczitól, egy szép fekete lovat, aranyos veretű szerszámmal.

Student Istvánnak tetszett a feladat, váltig emlegette, hogy a diplomáciára van az esze berendezve, s kellően felszerelve tallérokkal, néhány nap múlva megindult a Molitorisszal, a kis Klebe úr különös gondozása mellett, Bécsbe, ahol is beszállván »A két lúdhoz« címzett traktérba a Ringen, elkezdte pókszerű munkáját. Már két hét múlva írja, hogy megismerkedett a király belső komornyikjával, aki öltözteti őfelségét. Szeptember közepén arról küld értesítést, hogy a Görgy-féle elfogatási okmány és az eset hű leírása immár a császár dolgozóasztalán hever. De minthogy a dolgozóasztal magától nem dolgozik, a császár meg csak ritkán, legyen a sógor türelemmel.

Várt a sógor, várt, várt, kapván különböző csillapító üzeneteket a türelmetlenség ellen, melyeket csak úgy szóval küldözött Student Pista Bécsben időző lőcsei emberektől, hogy

ők ne értsék, de Nustkorb tájékozva legyen. Új húrt tettem a hegedűre. Érik már a vetés. Fenik már a kaszát. Meg lehet már oldani a szoknyát, török a kapesa. (Vagyis értse úgy a sógor, hogy a fekete szoknyák lekerülnek mihamar az asszonyokról.)

Értette Nustkorb, és ő is hasonlókat üzengetett Bécsbe menő kereskedőktől. Még mindig vartyognak a békák. (Vagyis, hogy még zúg a közvélemény.) Ugrik a ló, csillog a kantár. (Vagyis Görgey el van bizakodva.) A szomszédban is cincognak az egerek. (Vagyis a megyénél is elégedetlen hangok hallatszanak Görgey ellen.)

Tényleg, bizonyos elemek elkezdtek piszkálni Görgeyt is, hogy tessék már a megyegyűlést Lőcsére hívni össze. Vagy — vagy. Béküljön meg az ellenségeivel vagy hagyja el a barátait is. Semmi se tarthat örökké. Nem azért építették a megyeházat ősaink, hogy a patkányok birodalma legyen.

Közel volt a dolog a megütközéshez. Ott is, itt is elégedetlenség forrt. A vak is láthatta, hogy valaminek történni kell. Fülledt volt a levegő, és az a bizonyos titokzatos félelemgerjesztő csend állott be, mely a természetben is a viharok előtt jár. Láthatatlan erők látszottak szorítani az embereket, hogy döntésre vigyék már ezt a kérdést.

Miért éppen ezt? Mikor sokkal nagyobb bajok vannak. Mikor ágyús szekerek dübörögnek végig az országon, hadisátrak fehérlenek a mezőkön és vérrel pirosra festett patakokban játszanak a piztrángok. És mégis a Görgey-kérdés dominál ezen a kis helyen. Hogy lehet ez? Isten tudja. Talán az a rettenetes szörnyeteg avatkozott közbe, akit még eddig soha és sehol se mertek zsarnoki hatalmában korlátozni, a Divat. Rákényszerítették a fekete toaletteket, a szörnyeteg megrázza magát és fel fogja fordítani Lőcse városát és Szepes megyét mindenestől.

Mikor már minden forró volt, október elején váratlanul hazatoppant a Student Bécsből, meglehetősen savanyú ábrázattal.

— Széna vagy szalma? — kérdé Nustkorb.

— Szalma.

Nustkorb megüvegesedett szemekkel bámult sógorára.

— Hát mi történt?

— A császár úgy fogta fel a dolgot, hogy Görgey a saját testvérét is el akarta fogatni merő osászárhúségből, és hogy az ilyen embert ki kell tüntetni.

— Csak nem mondd ezt komolyan?

— Magam is meg voltam lepetve, de tény. Trautmansdorf gróf udvari szekretárius által a konziliáriusi diplomát küldi neki. Ma vagy holnap érkezik meg a szekretárius.

Nustkorb uram lehorgasztotta a fejét.

— Akkor hát én mehetek — mondá és ezentúl csodálatos apátiába esett.

Otthon ült az asztalra könyökölve s fejét tenyereire hajtva szótlánul órákig és órákig némán, csendesen, ha valaki megszólította, nem felelt, nem volt szomorú se, csak nem felelt. Elhagyta rendes szokásait, a burnótos pikszist kitette a zsebéből, a boroskancsóhoz hozzá nem nyúlt, néha azonban magában is hangosan motyogta: »Akkor hát én mehetek«.

Hogy hova akar menni, hogy hova? Tördelte kezeit a nemzeti bíróné asszony, sőt a sógor is meg volt szeppenve, abban a hitben, hogy Nustkorb nem jóra gondol. Mindennemű szerszámot, fegyvert, amellyel kárt tehetne magában, gondosan eldugdostak előle. Mert bizony maga a Belzebub ördög bújt őbele. Ki kell azt onnan űzni, aminthogy meg is próbálta bíróné asszonyom, a »matyerina duska« (anyai lelkecske) nevű fű¹ paraján megfüstölte, s hogy az innenső világon való maradáshoz fogyatékos kedvét élesztgesse, *emberszívekből*² főzött számára teát.

Úgy látszik csakugyan visszatért az életkedve a teától és az »anyai lelkecske« füstjétől, mert bíró uram valósággal útra kezdett szedkelőzni, de nem olyanra, aminőtől félték a hozzá-

¹ Kakukkfű.

² Báró Károlyi Sándorné írt akkoriban levelet táborozó férjének, hogy küldjön neki egy zsák *emberszíveit*, mert jót tesz, ha porrá törve, borban beadogatja a gyerekeknek. A történetíró, aki megtalálta a levelet, elszörnyülködött az akkori vad erkölcsökön és együgyű babonaságon, s csak az isten őrzött, hogy rossz hírbe nem keverte a külföld előtt is barbár őseinket, kik még a XVIII. század elején is emberszíveken élődtek. Nem gondolta a jámbor, hogy az egy szívalakú bojttal virágzó növény volt, melyet ma orbolyának is neveznek, s mely Nagykároly vidékén valószínűleg nem tenyészett, ellenben ahol Károlyi fekvűt a hadaival, bőven volt szedhető. M. K.

tartozói, mely a szent Mihály lován történik, hanem amelyikhez tarisznya kell, a tarisznyába pogácsa, füstölt szalonna és fokhagymás borjúcomb. Bíró uram ugyanis azzal az eltökéléssel állott elő, hogy közeledvén Mindszentelek napja, elmegy Késmárkra a Kramler bíró epitáfiumáért, amelyet még csak most készített el a lusta szobrász, pedig már öt esztendeje, mióta megrendelték. Azt mondta, valamit mégis tenni kell, amivel a világ száját bedugja. Ezt ugyan hazahozhatta volna a villikus is, de a bíró maga akart elmenni.

— No, ugye használt a tea — ujjongott bíróné asszonyom.

És igaz is, hogy használt, mert az elkeseredett úr nyilván azért is szánta rá magát legalább részben erre az útra, hogy megszabaduljon a kosztól és füstöléstől.

De ebben sem volt szerencséje.

A templom falába illesztendő epitáfium sikerült ugyan, Tomis József nagy mester, olyan élethűen teremtette oda a Kramler Károly alakját, bírói palástjával, szokott fövegével, egy kissé összehupadt vállával, hogy mikor a város kocsisa, Kuptor József, akit még a megboldogult szegődttetett, meglátta a vörös márványban kifaragva, önkénytelenül lekapta a kalapját és dicsértesséket hebegett (mivelhogy kereszténykatonikus volt). Azután is, mikor a szekérre négyen fölemeltek, nagy tisztelettel bánt a ponyvákba takargatott kövel az egész úton, melléje készítvén Nustkorb bíró uramnak illendő ülőhelyet, nagy kevélységgel jegyzé meg, hogy ezer forintért nem adja ezt a megtiszteltetést, miszerint két lőcsei bírót vihet a lovain egyszerre, mert ilyen se történt a világ eleje óta közönséges kocsisal.

Vitte is vagy két napig a két bírót, mert nehéz volt a kő s nagy esőzések lévén, irdatlan és ragadós sarakban gázoltak a kerekek. Bizony csak lépésben mehettek. Aztán a napok már rövidek ilyenkor, este pedig nem lehetett járnai a gyalázatos utakon. Már-már közel voltak Lőcséhez, midőn Dravec mellett, egy puskalövésnyire a község porgolátjaitól, a rudas ló egy szakadéknál valahogy félrelépett és hátsó testével a mélységbe csúszott. Kuptor leugrott a lovát kihúzni, de már késő volt, az alácsúszó ló magával rántotta a szekeret, a korlátfa recsegve tört össze, Nustkorb uram egy szisszenéssel a különben jelentéktelen szakadékba esett, tompa robajjal

megindult utána a súlyos kókolosszus és rázúdulva, agyonnyomta, hogy még csak egy jalkiáltásig se hagyta élni. A kocsis segélykiáltásaira összesereglett draveciek már csak az összelapított véres holttestét húzhatták ki. Lónak, szekérnek, kocsisnak, kőnek nem lett semmi baja.

Most már a holttestet takargatta be Kuptor ponyvákba s halálra rémült arccal, úgyszólván lóhalálban vágatott be Lőcsére, hol éppen vasárnap estefelé lévén s szép enyhe idő, nagy fekete tömegek hullámozottak az utcákon. A fehér lepedő véres volt a kocsin, a kocsis ruhája is csupa vér volt.

— Mi az, mi történt?

— Meghalt a bíró. Az előbbeni bíró megölte a mostani bírót.

Mint a tűz futott végig a városon a rémhír és annak részletei, elérve az egyik kaputól a másikhoz, a legkisebb zugig mindenüvé és mint a hógomoly, növekedve észrevételekben is.

— Az előbbeni bíró megölte a mostani bírót, mivelhogy a mostani bíró ölte meg az előbbeni bírót.

...A jó isten hárítsa el Lőcse városáról a megpróbáltatásokat.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

(Némely megjegyzések az anyai szem erejéről és a szerelmi érzések fölpszikálásáról.)

A mai fiatalember, ha szerelmi bánat éri és a zöldszemű szörnyeteg megmarja, vagy a halált keresi, vagy párbajsegédek után futkos, vagy pedig bezárkózik egy külön szobába egy szép leánnyal, akit múzsának neveznek, és ontja a világfájdalomtól csöpögő verseket.

Fabricius, mikor a Rozália találkájáról hallott, nem cselekedte meg ezek egyikét sem, noha ő is le volt sújtva. Ha a nap leesik az égről s elgurul egy pocsolyába, kevésbé csodálkozik vala. De hisz ez több is volt, mintha csak a nap hagyná el az eget. Ő maga esett ki a saját énjéből. Egy idegen bolygón találta magát boldogtalannak. Tompultság, üresség, sivár céltalanság érzései kezdtek gyömöszölni, roskadozott a lába, zúgott a feje. A vén lábasházak hátrafelé látszottak húzódni előle, mogorván ünnepélyesen. A furmányos szekerek kerekei döcögve tagolták az utcaköveket horzsolva: Ro-zá-lia, Ro-zá-lia. Az ablakoknál a kosaras rostélyok alól itt-ott kibukkant egy-egy leányfej, rámosolygott kedvesen, ismerősen, ami olyanforma fájást váltott ki belőle, mintha a halántéka ereit rángatná láthatatlan kéz, ugyanaz tartotta összeszorítva a szívét is.

Ment egyenest haza, mint az alvajáró, öntudatlanul, megszokásból. Az egyik utcaszögletnél Blom Miklóssal találkozott, lovon ült, báliasan kicsípve, messziről kiáltotta:

— Hogy vagy Ríoi? Szervusz Ríoi! (A Fabricius becéző neve.) Kirándulok egy kicsinyt a vashámorhoz. Gyere te is. Majálist tartunk a vidéki szépekkal. Nemigen győzöm már; de mit csináljon az ember. Szervusz Ríoi!

— Utálatos kutya! — sziszegte utána Fabricius.

De már haza is ért és olyat rúgott a zöldre festett kapuján, hogy szinte meghasadt.

Az öreg Fabriciusné várta már az ebéddel. Kedvenc ételei jöttek az asztalra, kásás csirke és levelen sült, mivelhogy kenyérsütés napja volt, és a kemence már anélkül is be volt fűtve, a gyermek-szenátor azonban hozzá senyült az ételekhez, amellet sápadt volt és ingerlékeny.

— Nem vagy te beteg? — aggódott az öreg asszonyság.

— Csak a fejem fáj egy csöppet.

— Ne kössek egy kis tormalevelet a homlokodra? Hátha kihúzná?

— Nem húzza azt ki, nem a torma, de hat ökör sem.

Ebéd után föl se ment, mint rendesen, a városházára, otthon ült szobájában az ablaknál s nézte a jövő-menő telhőket. Igazodtak, keverőztek, foszladoztak, meg megint tömörültek a színes párák. Nagy sürgés, készülődés volt fent, míg végre estefelé kitört a vihar, megmozdult az ég és telefirkálta villámvonalakkal a nagy Igazító Kéz a mennyboltot. Éppen ez kellett Fabriciusnak. Vihar a lelkében, vihar a természetben. Csak zúgjon a szél, csak ropogjon az ég; bár mindent összemorzsolna.

Köpönyeget se vett, úgy ment ki a viharba s kijutván a város kapuján, a osodálkozó örök tisztelgése mellett, nekiindult a harasztos erdőnek. A haragos természetet megfogta pajtásnak. S hogy im így ketten együtt kidühöngték, kitombolták magukat, valamivel könnyebb lett lelkének a nehéz súly.

Mikor hosszú bolyongás után későn este hazaért, Fabriciusné már ágyban feküdt. Nem várta haza, mert gyakran szokott elmaradni, vagy Klösteréknél a lányok közt, vagy a városi pincében a szenátorokkal.

A szolgáló vacsorával kínálta, de a fiatalúr leintette, hogy nem kér semmit. Sokáig fel s alá sétált a szobájában, hallgatta a zuhogó esőt, mely még csak most eredt meg, aztán az anyja szobájába nyitott.

— Alszik már, édesanyám?

— Nem. Akarsz valamit, fiacskám?

— Csak jóéjszakát akartam neked kívánni, mint közönségesen.

Ezzel az ágyhoz lépett, leült a szélére, megfogta az öreg-asszony kezét, megcsókolta és azután is a kezében tartotta

szótlanul. Az öregasszony szinte önkénytelenül odább csúszott a fal felé, úgy, hogy most már a szenátor feje is elfért a vánkoson. Lehajtotta a fejét is, odanyomta az anyja szívéhez szorosán, úgy, mint gyerekkorában, és az egyik lábát is föltette.

— Jaj, ne nyomj hát úgy.

— De látja mamácskám, máris nem fáj úgy a fejem, hogy odanyomtam magához.

— Eredj, te bolond hízelgő, hát azt hiszed, amit hat ökör ki nem húz, azt az anyai test melege kihúzza a fejedből?

— Nemcsak hiszem, de tudom.

S ezzel összevissza csókolta a matróna kedves, okos fejét.

Az viszont tettettet bosszúsággal igazgatta helyre félre-csúszott bedros hálófőkötőjét s vidáman kacagott fel.

— No, te igazán szép szenátor vagy, aki az anyjával alszik. Ha látná a város, nem tudom, mit szólna hozzá. (Majd azután mélyet sóhajtott és így folytatá.) Bizony, szép idők voltak, mikor mindig velem aludtál kisgyermek korodban, amikor még meséltem neked, s te is mindent elcsacsogtál nekem. Aztán, hallgasd csak, milyen kópé voltál. Hogy a szegény bátyácskádhoz, aki a másik ágyban hált egyedül, át ne mehessek, ha te elalszol, titokban odakötötted a lábamat egy madzaggal az ingeoscéd gombjához s mikor elaludtál, eloldoztam a spárgát és úgy mentem át a testvéredhez.

— Szóval megcsalt mamáoska.

— Mint ahogy megcsalsz te most — kiáltott fel ijedten az anya. — Szent isten, mi bajod, Antal? Hiszen te sírsz? Megsimította fia arcát és nedves lett a keze.

— Azért jöttem ide, mert ki akarom önteni a szívemet. Nem tudok hova fordulni, csak kegyelmedhez. Segítsen rajtam, anyám, ha tud. Az én eszem cserben hagy engem. Erőt vettek rajtam a gyengeségek. Ha erős vagyok, magamban van bizalmam. Ha gyenge vagyok, a maga bölösességéhez fordulok, mint gyenge gyermekkoromban. Olyan babonás hiedelemben élek, mintha az én gyengeségeim az anyai szeretet erejével összekeverve, megszűnnének. Hallgasson hát meg, anyám.

— Jó, jó, csak beszélj. Tedd ide a fejedet. (Megsimogatta a selymes haját.) Ki bántott meg? Hol fáj? Mi fáj? Ne félj semmit. Nem hagylak bántani senkinek.

Fabricius most aztán megnyitotta benső lelete titkos folyosót, mindenekelett bevallotta Otrókócsy Rozália iránti szerelmét (Tudtam — szolt közbe a nemzetes asszony), mely az első napon ébredt szívében, mikor találkoztak, s azóta nőtt, nőtt és ma már erősebb mindennel a világon. Hogy a leány is szereti-e? Nem volt róla szó. Forma szerinti vallomás nem történt. De ő (Fabricius) ekkoráig legalább abban a hitben élt, hogy szereti. Ezer édes szó bong a fejében, mindmegannyi tündéresengettyű, melyek fenntartói ennek a hitnek. Egy-egy oélzás, méla tekintet, egy sóhaj, egy önfeledt mozdulat, egy elpirulás. (Hej, milyen cukorgarmadát gyűjtött össze ezekből memóriájába a gyermek-szenátor.) De hát ez mind olvadóra vált ma, mikor Nustkorb bíró uram elmondta, amit a találkáról tudott.

A nemzetes asszony felkönyökölt az ágyában. Őt is felizgatta az eset, amint végighallgatta türelemmel.

— Forgós teremtetted! — pattant fel, mert katonás asszony volt. — Ez annyira borzasztó, hogy szinte hihetetlen. Az az ember bizonyosan hazudott Nustkorbnak.

(Rozália Fabriciusnének is kedvence volt.)

— Egyet kérdezek, mama. Hova lett a georgina-rózsákból az egyik, mert ugye, a múlt vasárnap kettő volt kinyílva?

— Matild néni volt itt hétfőn vagy kedden éppen Rozáliával, Rozáliának adtam.

— Látod, ez a baj, mert a bélai ember a mi rózsánkat mutatta akkor este a bírónak, hogy a találkán levő hölgy hajából esett ki a lépcsőknél.

Elhallgattak. Az öregasszony sóhajtott és nem szolt semmit. Az eső nagy potyogást művelt odakünn a házfedelen. Nem-e jégeső? — mondá az öregasszony Aztán csak tovább hallgatták, nem-e jégeső. Végre egy kérdést tett közömbösen, szárazan, mintha csak úgy ásitás közben kérdezné, hogy a nyelvét ne pihentesse túlsokáig.

— És nagyon szereted?

— Azt hiszem, nem tudok nélküle élni — felelte az ifjú, tele szenvedéllyel. — Megsemmisülök.

— Ej, bolondság. Nem okos dolog az én fiamtól. De nem is úgy van az. Elég virágcserepem van nekem is, de még egyikben se nőtt meg olyan nagyra a virág, bármilyen üde volt is és

szép, hogy az edényt szétrepesztette volna. Nem vagy te kenyérbélből, de még cserépből sem. Vasból vagy Annak mondanak. Hát az légy és ne beszélj ilyeneket.

— Ne haragudjék, édesanyám, kinek öntsem ki a szívemet másnak?

— Jó, jó. Hát majd meglássuk, hogy van, mi van. Mindjárt holnap rendbehozom a dolgokat, vagy így, vagy úgy.

— Mit akar csinálni mamácska?

— Azt még én most nem tudom, de minden el lesz igazítva. Most pedig menjen, teküdjön le szenátor uram, de előbb nyújtsa ide a buksi fejét, hadd csókoljam meg.

Fabricius a szobájába vonult, csak úgy ruhástól dőlt le, abban a hitben, hogy úgyse fog tudni aludni, de a viharban való barangolásban elfáradva, vagy talán az anyai csók varázslatos pecsétje alatt legott elnyomta az édes álom és másnap szinte egész öreg früstökig mártogatta abban a csodálatos égi harmatban, mely lemossa a testről és a lélekről a lankadtságot.

Másnap a nemzeti asszony alig várta a délutánt, magára vette a fekete selyemruháját, előszedte a három sor keleti gyöngyöt, mind fehérék és egyformák, a fekete csipkefőkötőre feltűzdelte az arany lencseszemeket, a fülébe is beerőszakolta a smaragdos függőket.

Fabriciusnak feltűnt a nagy gála.

— Ejej, mama, maga úgy fest, mint aki hódító hadjáratra indul.

— Bizony nem tudom én galambom, hova indulok. Olyan garádicsokra lépek én most, amelyeknek se az alját, se a tetejét nem látom.

— Nem értem — mondá Fabricius, aki akárhogy takargatta is, felette ideges volt.

— Pedig ha egy kicsit gondolkoznál, megértenéd, édes fiam, mert igazságos lélek lakik benned is, az én lelkem meg az apádé. No, hát mármost hova megyek én, mit gondolsz, és miért megyek? Ugye azért megyek, hogy valakit a mérőserpenyőre tegyek és meglássam, mit nyom?

Fabricius némán biccentett fejével.

— De hát van-e nekem ehhez jussom? Igenis van, de csak egy esetben, ha a mérleg két serpenyőjéhez képest én is

kétféle szándékkal megyek oda, aszerint, amint a serpenyő fogja mutatni. Ha ide billen, az én menyecském a leány, ha oda billen, az ördögé a leány, bírja békével, ámen.

— Jaj mama, miket beszél!

Keservesen sóhajtott, s amint az esélyekre gondolt, felváltva szaladozott arcán az élet két legközönségesebb festéke, a piros meg a fehér; hol olyan lett, mint a cékla, hol olyan, mint a fal.

A nagyasszony ügyet se vetett rá többé, s ahelyett a szolgálóknak adogatta ki a szigorú utasításokat távolléte tartamára: vigyázzanak mindenre, az edényeket mosogassák el és ne törjenek el semmit, mert lesz »ne mulass«, koldust be ne eresszenek a pitvarba, nehogy ellopjon valamit, hanem ha jönne, az ambitusra vigyék ki neki a karaj kenyeret. Az Ancsura nézzen be a méhesbe, nem jött-e ki raj? Ha kijött, szaladjon el Koch Jánosért, a percesért, az majd leszedi. A Zsuzsi pedig tömje meg a két ludat és adjon nekik inni is. Azután pedig törjék meg a mákot, de előbb becsületesen ki kell mosni a mozsár belsejét. Egyébiránt mindjárt itthon lesz.

Azzal megindult a lépcsőkön katonás léptekkel, egyenes tartással, suhogott, ropogott rajta a sok selyem, s szép hófehér haja élénken kandikált ki a sok feketeségből. Szakasztott olyan volt — mondják, akik mindkettőjüket ismerték —, mint a megboldogult fejedelemasszony Erdélyben, össze lehetett volna téveszteni. Csakhogy Fabriciusné szigorúbb volt Bornemissza Annánál. Amit egyszer kimondott, az olyannak látszott a közönségesebb lelkek előtt, mint a gondviselés szózata. Zordon volt, mikor haragudott és a szemöldökeit összevonta, mint a hegyek, amelyek közt született és nyájas, mint a havasi rét az őszi napfényben, ha lelke jóságát arcára eresztette.

A szenátor onnan felülről hallgatta a lépteit. Egyszerre megszűntek. A szenátor kitekintett az udvari ablakon s látta, hogy az anyja megáll a két virágpad előtt, mely a liliputi udvart ékesíti és letépi a georgina-rózsát, az egyetlent. A többiek, a megérkezendő testvérek, még zöld burkaikban alusznak.

Sokáig odamaradt a nemzeti asszony; Fabricius mindenféle mulatságot próbált kitalálni, de soha még nem telt olyan

lassan az idő; a raj csakugyan kijött, ráült egy cseresznyegallyra, Koch uram eljött, berázta a köpübe; ezt mind végignézte Fabricius, azután újra felment a szobájába, elővette az ótestamentumot s rányitott az égő tüzes kemencébe vetett három zsidó férfiakról szóló fejezetre; olvasgatta, de ez egyszer éppen nem szánakozott rajtuk, mert ő maga is most éppolyan tüzes kemencében érezte magát, sőt inkább cserélt volna az ifjakkal, mert azokról már tudatik, hogy bent nem égtek, míg az ő sorsa még bizonytalan. Öreg uzsonna ideje is elmúlt, de még mindég nincs itt a mama. Néhány aktát szedett elő, talán a munka szalasztja meg az időt, de bizony nem értett ő azokból semmit, a fekete betűk bolondjába táncoltak előtte, végre is a kutyával, a Popráddal kezdett játszadozni, míg végre a füleit hegyezte Poprád, ami jele, hogy az utcaajtó csikorgását hallja ott künn, egyet mordult, meg elhallgatott. Tudta már, ki érkezik. Az ismeretes ruhasuhogás hallható lett, a Fabricius szíve hevesen kezdett dobogni és benyitott a nemzeti asszony.

Letette mantilláját egy karszékre, aztán a gyöngyöt vette le a nyakáról. Fabricius nem mert ránézni, hogy az arcából olvasson, kissé félrefordult s félénk, fojtott hangon kérdezte:

— Hogy állunk?

— Megállj, hadd vegyem ki előbb a fülbevalókat, mert egészen lehúznak. Tanulj egy kis türelmet. Hé, Zsuzsi, gyere be fiam. Ereszd meg egy kicsit hátul a mídert, mert mindjárt megfúlok benne. Nem való már öregasszonynak a parádé. Puha zsölle, fehér cipó való az öregasszonynak. No, most elkotródhatsz. Mit is kérdeztél, édes fiam?

— Hogy mi történt?

Fabriciusné beült a zsölléjébe, de még mindég nem nyilatkozott, előbb még egyszer bekiáltotta Zsuzskát.

— Keresd meg a kötésemet, te kecskebéka. Így ni. Most pedig eredj a pincébe és hozzál egy kis sárgarépat a kanárinak, hadd énekeljen. (Egyedül maradván, a fiához fordult.) Hát tudod, nem szeretek beszélni fontos dolgokról, csak ha teljes kényelemben ülök. A kötőtűk és az eszem egyenletesen és szoros kapcsolatban mozognak; vagy mind mozog, vagy egy se.

— Köszönöm szépen, de engem valóságos kőpadra feszít.

— Ugyan eredj, te golyhó, hiszen az a leány olyan ártatlan, mint a ma született bárány.

Az öröm ragyogása öntötte el a szenátor arcát.

— Oh, mamókám, édes mamókám!

— Nincs azon annyi makula se, amennyi egy pók lehelete a liliomon.

— Hát hogy volt, mi volt akkor az a találka a vendéglőben?

Fabriciusné vállat vont.

— Mit tudom én, hogy volt.

— Hogyan? — szólt Fabricius elboruló homlokkal. — Kegyelmed nem tudja? Hát nem kérdezte?

— Kérdeztem én mindent, de a beszéd végre csak beszéd.

— Akkor aztán miképpen mondhatja, hogy ártatlan? — fakadt ki ingerülten.

— Mert láttam.

— Láttá? — mondá gúnyosan. — Hát lehet azt látni?

— Lehet bizony, csak szem kell hozzá... anyai szem. Hiába mosolyogsz kételkedőleg. Van olyan tudás is, mely fölötte áll annak, amit a könnyvekből, s ahogy ti mondjátok, összetett bizonyítékokból, tanúvallomásokból lehet megállapítani. Az anyai tekintet a lélekbe fűrődik. Az anya lát az ilyenekben még vakon is. Ha másképp nem, hát megszagolja a menyé bűnét.

— Oh anyám, bárosak igaz lenne!

— Az úgy is van. Mert a szeretetnek vannak olyan csodái. Ami teneked fájna, édes fiam, az előbb az én szívemen szalad át. Ha mármost én azt mondom, hogy Rozália ártatlan, az nem üres levegő, és aki ennek az ellenkezőjét meri állítani, annak énvelem gyűlik meg a baja, forgós teremtette.

Fölrakta csipőjére mind a két kezét s kihívóan nézett szét, mintha láthatatlan ellenségekkel volna tele az egész szoba, pedig már akkor de szívesen adta meg magát az egyetlen kételkedő is.

Ezek után elbeszélte a nemzetes asszony a látogatása részleteit. Mohón szürcsölte fel a szenátor, mint a szomszjas föld a harmatcsöppeket.

— Nos, hát ott voltam, és már itthon elgondoltam a tervet. Nem mentem üres kézzel. Elvittem az utolsó georgina-

rózsát, mert azokról, amint jól tudod, az a babona él az itteni fejérszemély-világban, hogy aki ilyen rózsát hajába tűz, kérője lesz abban az évben, aki kettőt tűzhet, annak két kérője lesz. Hátról van, megyek a rózsával, többnyire künn voltak a növendéklányok az ambituson, majd kiugrott a szemgolyójuk, úgy nézték azt a rózsámat. Mind kérő után bomlik az. Tudakolom Rózikát, azt mondták, bent hímez a Klöster kisasszony szobájában. Csakugyan ott foglalatoskodott a keresztanyád oldala mellett. Beszéltünk prücsköt-bögarat, mint közönségesen, mikor egyszer csak ráviszem a szót nagy ravaszul a georginára, hogy kinek adjam. »Magának már ugye adtam, Rózika?« Mire mosolyogva felelte, hogy ő már kapott egyet az idén, de elvesztette a hajából, hát elvesztette a kérőt is. »Érdekes volna, ha tudná, hol vesztette el« — kérdeztem a tervemhez híven. Kacagott és süppedtek almavirágszín arcán azok a kis gödröcskék (ha láttad volna, te Toncsi!). »Hát bíz én azt a kerti vendéglőben vesztettem el, mikor Quendel úr... mikor is volt az, Matild néni?« »Kedden este, sőt éjjel« — szólt közbe Klöster kisasszony. Nagy meglepetést színleltem. »Éjjel? Megfoghatatlan! Mit csinált ott éjjel?« Tiszta tekintét rám emelte, s látszott elfogulatlanságán, büszke nyugodtságán, hogy nem veszi szavamat fürkésző nyomozásnak, inkább osodálkozásnak a bátorsága fölött. »Örökségi ügyben egy írást kellett aláírnom tanúk előtt.« »Kik voltak a tanúi?« — kérdeztem. »Quendel úr — felelte — és Görgey György.«

A fiatal szenátor felugrott, mint akit kígyó mart meg.

— Görgey György — ismételte a nevet sötéten. — Ezt jó lesz tudni.

— Ne csinálj magadnak rémképeket, barátom, hiszen az eset világos.

— Már t. i. mire nézve világos?

— Természetesen arra nézve, hogy Rozáli ártatlan.

— Miből gondolja ezt?

— Nos, mondtam már, a tekintetéből és abból az egyszerűségből, nyíltságból, amellyel elbeszélte a kerti látogatását. Egy bűnös leány nem viselkedett volna úgy.

— Maga mama a legjobb asszony a világon, de az ilyenekhez nem ért. Én az ellenkezőt olvasom ki ebből az előadásból.

— Hogyhogy?
— Kifogásolom és elítélem az egészet, s hibáztatom Klöster kisasszonyt is.

— Miért? Quendel úr megjelenik s elkéri növendékét fontos ügyben. Nem kötelessége-e kfdadni?

— Megengedem, de hogy jut oda Görgey György?

— Azt már igazán nem tudom, de nem is tartom lényegesnek.

— Valami rothad itt, valami rothad! — kiáltott fel a szenátor keserűen s kezét lüktető halántékára tapasztá, mint-ha a széteséstől féltené fejét, szemei vérbeborultak. — Az előadás nagyjában iszen igaz lehet. A vén gazember Quendel természetesen elvihette Rozálit, ahhoz joga van, de az indok, mamám, gondolkozzál az indokról! Micsoda együgyű meséske. Hogy egy okmányt kellett aláírni tanúk előtt. Hát miért kellett azt a kerti vendéglőben aláírni, úgyszólván éjjel, ocsmány szerelmi kalandok rosszhírű színhelyén? Hát nem írhatta volna alá otthon az intézetben?

Fabriciusné felkacagott édesdeden, hogy szinte a könnye csordult ki.

— Oh, te bolondos gyerek, te! Minek szólsz hát közbe, míg végig nem hallgatsz. Mert hiszen már éppen ott tartottam, hogy azért mentek a kerti házba, mert az alispán személyes jelenlétében kellett az okmányt aláírni.

Hát persze. No persze. A szenátor a homlokára ütött. Ez most már világos! Megnyílt előtte az egész perspektíva. Igaz biz az, ott volt az alispán is. Hisz akkor fogta el Nustkorbot. És természetesen ő nem jöhetett be a városba, se nem jelenhetett meg ott nappal.

Olyan jó kedve támadt hirtelen, hogy táncoló lépésekben rohant a nemzeti asszonyhoz és elkezdte széles örömeiben csókolgatni.

— Eredj no. Még megfojtasz. De hát ne ugrálj, mint a Máriássy Gábor kosa, mikor sőt látott. Ül nyugodtan, vesztet, hadd beszéljem el a többit is.

— Hát tovább is van?

— A java még csak most következik.

— Köszönöm, édesanyám. Teljesen meg vagyok nyugtatva. A többi már engem nem is érdekel.

— Hátha még az is érdekelné. Hallgasd csak, mi történt azután. Azt mondom Rozálinak: »Hát sajnálta a rózsáját?« Mosolygott szegényke és így felelt: »Sajnáltam, de csak a rózsát és nem a kérőt.« »Természetesen — mondám —, mert csak a rózsát vesztette el, galambom, mivelhogy már hordta a hajában, tehát a kérő meglesz.« »De abba meg nem hisz az én Rozáliám« — jegyezte meg az öreg Matild. »Pedig, legalább ebben az esetben, bizonyos — erősködtem velök —, annyira bizonyos, hogy már itt is van a házban.« Mindketten kérdőleg pillantottak rám. Azt hitték, félrebeszélek. »Sőt itt van a szobában — folytatám —, mert én vagyok az, kedves kicsikém, és kérem, legyen a fiának felesége.«

Lángbaborult a gyermek-szenátor arca.

— Anyám, ha csakugyan megtetted — kiáltá fojtott, rekedt hangon —, akkor...

— No, persze hogy megtettem, ha mondom, és mi van akkor?

— Akkor hajmeresztő vakmerőséget cselekedtél, hiszen ez a dolog még meg nem érett.

— Miért ne volna érett, hisz szeret?

— Mondta? — lihegte szinte lázasan.

— Nem mondta, de nem bírta eltitkolni.

— Beszélj, beszélj hát! Mi történt azután?

— Az ő arca is úgy borult lángba, mint a tied most, s egy miatyánk alatt, nem tudom, hogyan történt, egyszer csak nincs többé a szobában.

— És aztán, aztán?

— Aztán kerestük keresztanyáddal. Kerestük, kerestük, az egész házat túvé tettük, kiabáltuk a nevét, sehonnan semmi nesz.

— Istenem, istenem.

— No ne félj, nent veszett el. Végre mégis csak megtaláltuk az éléskamrában. Egy eleséges zsákon ült és sírt, sírt keservesen Magamhoz vontam, fejét az ölembe tette (oh, milyen édes feje van), kérdeztem, hogy mit mondjak neked, de nem felelt, csak egyre sírt, zápor módra... nézd, milyen nedves itt a selyemruhám.

A gyermek-szenátor bizonytalanul nézett az anyjára.

— Azt mondja mamácskám, hogy sír, hát hogy vegyük ezt most?

— Oktondi vagy fiacskám! A nő szíve a szemein át mutatkozik, álnoksága a tetteiben, ravaszsága a nyelve hegyén. Rozália sír, mert tele van a szíve és szeret, te pedig most eredj és töröld le a könnyeit.

Nem mondatta magának kétszer, csinosabb ruhát vett föl és sietett át a szomszédba. De bezzeg nem sírt már akkor Rozália, az udvarról hallotta csattogni a hangját, amint egy víg német dalt énekelt, gitár kísérete mellett.

A szalon már akkor tele volt. Ilyenkor jöttek a látogatók Klöster kisasszonyhoz, éppen péntek lévén, előkelő katonatisztek és a helybeli patríciusok fiai, úgyszintén a kisasszony barátnöi. Ilyenkor mindig egy kis hangverseny volt a társalgóteremben, valamelyik kisasszony szavalt, egy másik énekelt, a harmadik táncolt. Irigyelt ember volt, akinek e péntek estére joga volt megjelenni Klösteréknél. A kisasszony mindig ki tudott gondolni valami kedveset, valami eredetit, ami elbájolta a közönséget, s amiről sokat beszéltek nemcsak a városban, hanem a környéken is. Kivált télen fejtett ki nagy leleményességet. Egyszer csak a múlt karácsonykor behoztak a cselédek két teknőt és vizes dézsákat, uram teremtőm, mi lesz itt, majd bejönnek a kisasszonyok, felgyűrt ingujjakkal, fölhajtott szoknyákkal és elkezdenek mosni — ugyahis a mosásból tettek vizsgát a kisasszonyok —, de micsoda gyönyörűség volt azt nézni. Máskor rokkák mellett ülve találja a belépő e törekeny, piskótatestű, bűbájos teremtéseket.

Rozália ma ügyetlen volt. Amint Fabriciust belépni látta, kiesett kezéből a gitár. Blom Miklós odarohant, fölemelte, de ebbe annyira belezavarodott, hogy a dalocska szövegét elfeledte. A leányok nevetgéltek, míg végre az egyik kisleány megsúgta a következő sort, s Rozália tovább folytathatta a dalt, de fátyolozottan, színtelenül, mintha nem is az ő édes, olvadékony hangja volna.

A hangverseny után némi játékok következtek, a »künn a farkas, bent a bárány«, meg a »lótuszvirág utazása«, és ámbár öregasszonyok is voltak jelen, akik minden mozzanatra figyeltek, az okos Klöster kisasszony mégis úgy tudta irányítani a helyzetet, hogy a keresztfia egyszer-egyszer zavartala-

nul szót válthasson Rozáliával. Az ilyen hevenyészett műsorhoz mindenki hozzájárult, amivel tudott. A fiatal Révay Imre kuruchadnagy hasbeszédet produkált, Andrásy generálisnak egy párbeszédét az öreg Vinkóczynéval, ahol szállva volt, halálra lehetett azon kacagni. Azután Blom ajánlkozott kunsztokra. A keleti bűvészetnek sok csínyját-bínját eltanulta az itt csatangoló törököktől. Árvizet tudott fakasztani, vagyis csak azt a látszatot, mintha nagy víz folyna be az ablakon, mire néhol az asszonyok a szoknyáikat kezdték emelni, akik nem tudták, hogy az egész csak szemfényvesztés. A dinnyemagot betette valami pépbe, arra egy rózsaszín folyadékot öntött, s íme, a dinnye nőni kezdett, levelezni, nyílni és a nézők szeme előtt pirinyó gyümölcsöt hozni.

Mindenekelőtt egy kis asztalkára volt a bűvészek szüksége.

— Rozáli, hozd el azt a kis asztalkát az én szobámból.

Majd egyet fordult a vendégek közt és azt súgta Fabriciusnak:

— Eredj keresztfiam, segíts Rózának a kis asztalt behozni.

Fabricius eltűnt észrevétlen, de amint megjelent az ajtóban, Rozáli, mint előbb a gitárt, legott elereszté az asztalkát, amit kifelé cipelt s megremegett, mint a nyárfalevél.

— Jaj, maga is itt van!

— Rozália — szólt Fabricius —, nem haragszik anyámra, hogy olyan vakmerő volt?

Rozália a kezét nyújtotta.

— Haragudni? Hiszen ő boldoggá tett!

— Hát szeret? Hát igaz, hogy szeret? — kérdé Fabricius hevesen.

— Hát nem vette eddig észre? — felelte a leány mélán, álmodozón. Valami piciny szemrehányás is volt a szavaiban.

— Hiszen reméltem, de anyám nem hozott semmi határozott választ.

— Mert még korai lenne.

— De ha szeret...

— Közölnöm kell előbb valakivel, annak a beleegyezésétől függ.

— És ki az a valaki? — dadogta Fabricius.

— Apám, akinek nincsen a világon senkije.

— Velünk fog lakni, Rozália. Szolgája leszek, a helyet is megfújom, ahová leül.

Rozália sóhajtott és nem felelt.

Végtelen szomorúság lepte meg, és olyan hidegség állott be, melyben megfagyni látszott a mai nap minden virága.

E dermesztő hangulatból szinte erőszakosan rántotta ki magát Rozália.

— No, fogjuk hát hamar azt az asztalt és vigyük ki. Mikor vitték, felkacagott.

— Így ni. Mi vagyunk most a lovacsák. Gyű!

Nagy pajkosan a nyerítést próbálta utánozni: »Nyihihii«.

... Bizony még nagy gyerek Rozália.

Fabricius nem volt meglegedve e beszélgetéssel. Sőt a helyzettel sem. Hiszen minden készen volt már, de még mindenütt maradtak bent fércek, amelyeket ki kellene húzgálni. Bosszantotta, hogy nem beszélhet Rozáliával négy szemközt s tisztába nem hozhat némelyeket. Pokolra kívánta a sok tarkabarka alakot, kik itt olyan jól látszottak mulatni. Egyszer másszor megpróbált bizalmas szót váltani Rozáliával, de ez még csak zavartabbá tette a helyzetet.

— Rozália — szólt hozzá halkán a zsonglőrmutatványok alatt —, ön ugyebár írni fog édesapjának?

A leány a fejével biccentett.

— És én nem mehetnék hozzá?

— Nem.

— Most sem mondhat ön nekem többet róla?

— Még most sem — felelte és újra nagyon szomorú lett.

Még egy alkalmat talált azután vele beszélhetni. Klöster kisasszony említette: »Rozáliának ma születésnapja van«, mire Fabricius újólág fölkereste egy ablakfülkében és szerencsét kívánt neki.

— Szerencse? — szólt gépiesen. — Ritka madár. Nehéz megfogni. Ki tudja, hol röpül?

— Rozália, mondjon meg nekem egyet — szólt a szenátor —, hogy ne legyek nyugtalan. Ha atyjaura le talál engem fújni, egy vagy más okból, isten tudja, elhagy-e akkor engem?

Rozália gondolkozott egy másodpercig, majd így felelt:

— Nem gondolnám. Itt hatalmasabb erők dolgoznak, mint atyám akarata, mely talán nem hatalmasabb az én akaratomnál sem, bár még nem próbáltam mérlegre vetni a kettőt. Elárulok önnek valamit — suttogta rejtélyesen. — Önt a Szűz Mária küldte utamba, de hogy jót akar-e, ezzel (hangja reszketeggé vált, s arca sápadt lett, mint a halotté), azt még ma nem tudom. Ott bent a néni szobájában azt mondtam, hogy édesanyja boldoggá tett. Nem volt igazam. Valami baljóslatú rém suhog fölöttem a levegőben. Én mégis boldogtalan vagyok.

Fabricius ránézett csodálkozva. Miket beszél ez Szűz Máriáról. Lutheránus létére. Az öröm vette volna el az eszét? Vagy csak egyszerű képzelődő. Vagy csak még nagy gyerek.

De máris egy csomó ember közeledett hozzájuk. Blom valami ezüst tallért tüntetett el, most odaszaladt s egyenesen a Rozáli aranyhajából húzta ki.

Fabricius bosszús lett, hogy megzavarták s el se búcsúzva osont ki a teremből, mert elve volt a friss levegőre menni, valahányszor vagy nem jól érezte magát, vagy valami kellemetlenül érintette.

Amint éppen kifelé menne, az udvaron szembe találkozik egy kuruc közlegénnyel, ki nagy virágbokrétát hoz lóbázva a kezében.

— Kinek viszi ezeket a rózsákat, vitéz úr?

— Otrókócsy kisasszonynak.

— Ki küldte?

— Görgey György hadnagy úr.

Úgy? Fabricius amúgy is ideges volt, ez volt még az az adag, amit már meg nem bírt. Kitalálta, hogy a csokor a Rozália születésnapjára érkezik, hogy tehát azt a hadnagy számontartja, illetve Rozália nyilván fölelemgette előtte, míg neki (Fabriciusnak) egy szót se szólt.

— Mutassa csak azt a bokrétát — förmedt rá a katonára zordonan.

Az átadta, Fabricius pedig egyszerűen behajította az udvaron levő kerekes kútba.

— Mondja meg barátom Görgey hadnagy úrnak, hogy a bokrétája nagy örömet okozott a békáknak.

Lőcsén ugyanis vízvezeték volt már akkor, s a régi kutak víze csak arra a nem várt esetre vétetett igénybe, ha a vízvezetéknek baja esnék.

A katona lőseji fiú lévén, ismerte a szenátort, egy szót se mert szólani, sarkon fordult s elvitte az üzenetet a sörházba, ahova a hadnagy egy nagy társaságban éppen most lépett be. Görgey, hallván a legény jelentését, mindössze ezekkel a szavakkal hörpintette ki a sörét:

— Úgy látszik, a másik füle is vizket a szenátor úrnak.

A hadnagnak jó idegei voltak, nem jött dühbe, hanem gondolkozni kezdett az esetről, szokatlan melegséget érzett a szíve körül s egyszerre megkívánta a magányt.

Fizetett s elment. A társaság összenézett. Ebből bizonyosan verekedés lesz, s tárgyalni kezdtek pro és kontra. Maga Görgey azonban nem gondolt párbajra. Szabadságában állt az ízetlen tréfák közé osztályozni az esetet. Isten ments, hírbe hozni Rozálit egy párbajjal.

Pusztán csak a magány kellett neki. A magány a víg hadnagnak! Úgy csábította valami olyan helyre, ahol nincsen senki. Ahol csak a fák susognak. Egy nagy sétát tett egyedül, kívül a város kapuján, hogy kedvére gondolkozhassék az eseten.

Fabricsius tehát egy ilyen durvaságot engedett meg magának. De miért? Csak egy magyarázata lehet, hogy félti Rozáliát s tőle félti. Ő (Görgey) semmi okot sem adott ilyen hiedelemre, világos tehát, hogy Rozáli adott ilyen okot, s ez zavarta fel most egyszerre lelkének egyensúlyát. Ő maga nem gondolt eddig szerelemre, bizonyos ragaszkodást érzett unokahúga iránt, a széprokont látta benne és semmi mást. Milyen váratlan fölfedezés! Ki hitte volna? Szíve dagadozott, s tele tüdővel szívta be a balzsamos esti levegőt. Mintha diadalmas harsonák zendülnének meg a levegőben. Immár vissza is idézett a múltból bizonyos sóhajokat, tekinteteket és mozdulatokat, melyek mint színes kagylók látszottak most emlékezete előtt elvonulni, s melyekben mind egy-egy igazgyöngyre bukkanhatott volna, ha akkor hirtelen melegiben kinyitni próbálja.

Ahogy az álom jó, isten tudja honnan, s rátapad a szemhéjakra, ahogy a mámor kezdődik, úgy jó a szerelem, váratlanul, nesztelenül; se nem lép, se nem röpül, csak valahogy ott

van. Sőt már ott is volt a kezdete előtt, mint ahogy a mámor sem az első borcsöppnél kezdődik, hanem ki tudja, hányadiknál.

Gyakran találkozott Rozálival, mióta Quendel apó Görgey Pál kívánságára Klöster kisasszonyhoz személyesen vitte bemutatni, hogy egy állandó közvetítő legyen apa és leány között. Klöster kisasszony abban a hitben, hogy Quendel úr, akit ő sokra tartott, férjet akar Gyuriból faragni, üzleti szempontból eleinte oda édesgette Gyurit, mikor azonban észrevette, hogy a keresztfia, Fabricius, mélyen belenézett a lenvirág szemekbe, az egész ügyletet nagylelkűen átutalta a régi firmához, t. i. az égiekhez, mivelhogy a házasságok állítólag az égben kötettek hajdanában.

Gyuri gyakorta kísérgette sétáin a leányt, sokat érintkezett ennél fogva Fabriciussal is, ki feltűnő lángolással vetette magát Rozáli után, de sohasem gondolkozott eléggé erről, s még Görgey Pál előtt sem tartotta érdemesnek említeni, mikor az néhanapján leánya hogylétéről, hangulatáról kérdezősködött. Hiszen nem tulajdoníthatott semmi fontosabb következményt ennek a legyeskedésnek. Fabriciust hóbortos rajongónak tartotta, aki hatványra emelt érzésekkel dolgozik; ha kedvel valakit, a szíve helyén egy máglya lobog, ha boszszankodik, földrázó orkán tombol agyában, ha puha, olyan, mint a vaj, ha kemény, olyan, mint az acél, szóval jó fiú, de a középérések hiányzanak belőle. Az ilyen ember, gondolta néhányszor Gyuri, vagy sokra viszi, vagy felakasztják. Ami azt illeti, hogy a szépet csapja Rozálinak, arra nézve befelé nevetgélt. No, szegény Fabricius, ugyan eltalálta. Hiszen majd leesik az álla, ha megtudja, hogy Otrokócsy kisasszony voltaképpen a Görgey alispán lánya. A sors kegyetlen tréfáinak egyike az egész, se több, se kevesebb.

De a tréfákban is kegyetlenebb az, mely Rozálit éri. Mert Fabricius legalább nem tudja, ki az, akibe szerelmes, de Rozália tudja, hogy a fekete ruhát azért kell viselnie, mert a város még nem állt bosszút az apján. Boldogtalan kicsike, mennyi megadással viseli sorsát! Milyen előzékeny, sőt kedves Fabricius iránt, pedig jól tudja, hogy míg neki kellemeseket mond séták közben vagy otthon, addig a városházán apja vesztére főz terveket. Gyurit nem egyszer ejté csodálkozásba unoka-

húgának fegyelmezettsége, lelkiereje szerepének végigjátszásában, melyre apjának aggódo gondossága kárhoztatta; mély részvétet érzett iránta, s talán e részvét alatt már ott lappangott a parányi mag, mely az első rávetődő napsugártól megpattan s kiereszti csíráját.

A magány! Az a legnagyobb fecsegő. Mi mindent előhozott most! Gyuri valóságosan fölfrissült tőle. Melódiák zsongtak fejében, mint a majálisról hazatérő diákéban. Fölnézett a csillagos égre és először látta meg, hogy a holdban levő alak rőzsét hoz (fantáziája kezdett lenni). Egy csillag lefutott. Utána bámult; szállt, szállt rézsunt, míg végre leesett a Scheiben-hegyen. Mi lesz vajon ott belőle: árvalányhaj, virág vagy semmi? (Először kezdett eltűnődni az ilyenfélén.) Új érzékei támadtak s megfinomodtak a régiék, minden parányi rezgést felfogva. Úgy rémlett neki, hogy a föld piheg, a falevelek lélegzenek. Hallani vélte a neszt, amint a vadrózsa kelyhében alvó darázs a másik oldalára fordul szépséges puha ágyában... És mindezekről olyan érdekes, kíváncsatos lett a világ, hogy ki sem lehet azt mondani.

Mikor megyeházi lakására ért, azzal fogadta a vártán álló Wlaszinkó, hogy két úr kereste.

— Mit mondtak?

— Hogy eljőnnek reggel.

Gyuri sejtette, mit akarnak. Azóta már elterjedt a városban a Fabricius másik fülére vonatkozó megjegyzése, s a büszke, fiatal szenátor nem engedi annyiba.

Meg is jelent reggel Blom Miklós és Trück Sebestyén jegyző, magyarázatot kérni felük nevében. Gyuri elnevette magát.

— Ej, uraim, hiszen az csak nem becsületsértés, hogy valakinek a füle viszket.

Trück Sebestyén némi érvelésekbe bocsátkozott.

— Hiszen, kérem szépen, nem sértés, ha úgy odavetve mondjuk, de ha fenyegető hangon tesszük, és ha még az járul hozzá, hogy az illetőnek az egyik fülét már megvágták, akkor merem állítani, sértésszámba veendő.

A hadnagy meghajtotta magát és így szólt:

— Én azt hiszem, hogy most, mikor pro libertate Patriae folyik a sok vér és még nem is elegendő, nagy pocsekölés volna

pro aure senatoris egy uncia is. Egyébiránt, ha az urak másképp határozzák, én alávetem magamat. Egy óra múlva elküldöm segédeimet.

Gyuri Grodkovszkyt és Horánszky Mihály megyei jegyzőt bízta meg. A négy úr összeült, egész délután tárgyaltak s tömérdek sört megittak. A Görgey segédei azt vitatták, hogy a nagyobb sértést Fabricius követte el, aki a Görgey által egy hölgynek küldött rózsabokrétát, nem tudni, mi okból, a kútba dobta. Blom Miklóst ez az érvelés egészen kihozta a sodrából.

— Milyen emberek! Oh, istenem istenem! Ezek virágokat küldöznek s virágok elvitelét akadályozzák. S én már anélkül se győzöm.

Trück Sebestyén, úgy látszik, előre elhatározta a mindenképp való komiszkodást a megyeiekkel, mert mint stréber, érezte az ilyen jelenetek népszerűsítő voltát, prücsköt-bogarat összebeszélt, mondván, hogy a virág csak élettelen holmi, holott egy szenátor füle kiegészítő része az illető szenátornak, vagyis hivatalos tárgy, s ennek megcsúfolása egészen más tekintet alá esik. Az előbbi csak egy jogtalan beavatkozás és nem sértés, az utóbbi pedig sértés és hatóság elleni merénylet.

Nagyon felháborodék az érvelésen Horánszky Mihály.

— No, hallja az úr, ha az, hogy valakinek a füle viszket, sértés és merénylet az illető ellen, akkor én most mindjárt kénytelen vagyok magam ellen elkövetni egy merényletet. Kijelentem ugyanis, hogy nekem a tenyerem viszket, ha kegyelmedet beszélni hallom — hát legokosabb, ha abba hagyja.

Sok volt ez Trücknek, kiütött rajta a méregszéplő, elébe ugorván Horánszkyknak, elkezdett az orra előtt hadonászni, megeresztvén gorombaságainak zsilipjeit, amiből aztán egy kis tettlegesség következett, urakhoz nem méltó dolog. Blom és Grodkovszky szétválasztották őket, és miután a párbajtanácskozás egy mellékpárbajt szült, az anyakancát, a Fabricius-Görgey esetet kiengedték osonni a lovagiasság el-sorompózott területéről, mondván, hogy verekedésre nincs komoly ok, akképpen határoztak: Fabricius sajnálkozását jelentse ki a bokréta elkobzása miatt, Görgey pedig vonja vissza a Fabricius fülére vonatkozó megjegyzést, s nyújtsanak egymásnak baráti kezet, természetesen egy kedélyes vacsorá-

nál, melyen a segédek is jelen lesznek, már amennyiben életben maradnak.

De ahhoz az kell természetesen, hogy az újabban keletkezett párbaj már a vacsora előtt megtörténjék. Az összemarakodott segédek tehát átalakulván ellenfelekké, hamarosan eltávoznak, s mindenik egy-egy segédet küldött volt társa mellé, kik is új sörök és zöld beszédek mellett megállapították, hogy a párbaj a kora reggeli órákban legyen a Scheibenerdőben, mégpedig kardra, első vérrre. A reggelihez megkívántató hideg peccsenyéről és törkölypálinkáról Blom Miklós gondoskodik.

Minden a legnagyobb rendben folyt le, kivéven az első vér okozott kételyt, ellentmondást, és erről még sok szó fog folyni Lőcsén. Szerencse, hogy a szó nem vér. A dolog ugyanis úgy történt, az összeapásnál (Blom vezényelt) Trück, kinek aligha volt még valaha kard a kezében, olyan bolondul kezdett vele hadonászni, összeveissza, előre, hátra, hogy valahogy a maga egyik segédje, Blom kezét találta megkarolni, mire az hirtelen hátrább ugrott és felkiáltott:

— Vigyázz, az ördögbe, hisz engemet vágtaal meg. Ni, vérzik! (Csakugyan vér szívárgott ki a Blom balkeze fejéről.)

Trück erre leeresztette a kardját.

— No, mi ez? — kérdé Horánszky meglepetve, meglóbázott kardját lovagiasan visszatartva a vágástól.

— Megvan — hápogta Trück nagy lihegéssel.

— Mi?

— Hát az első vér — mondá Trück nyugodtan, mire olyan hahotára fakadt Horánszky, hogy a dereka is belefájult.

A nevetés ragadós. A segédek hasonlóan kacagásba gurultak, sőt, bár okát nem tudta, maga Trück is elnevette magát, mire felkiáltott Horánszky:

— Ugyan mit bolondozunk! Szervusz skriba. Ezt már okosan eszelted ki.

Ilyen víg párbaj se volt még Lőcsén, mióta áll. Az egész város mosolygott fölötte. Trück Sebestyén azonban nem enged, egész holtáig vitatja, hogy ő a hivatalos felfogás embere, s miután a verekedési szabályok közt nem volt kikötve, hogy az első vér kinek a vére legyen (bármily vérszomjas oroslán volt is különben ezekben a pillanatokban), lovagi kötelessé-

gének tartotta az első vér látásánál a fegyver további használatát beszüntetni. Egyedül ez a helyes. Nem párbajkodexekben van ez megírva, de becsületes polgárok lelkiismeretében, punktum.

Ugyancsak megtörtént este a békülési vacsora is »Az öreg Gambrinus«-nál. Fabricius s Görgey egymás mellett ültek az asztalnál, koccintgattak, de azért bizonyos feszesség, hűvösség megmaradt. Mintha egy árnyék ülne köztük, s azon keresztül nyújtanák egymásnak kezüket. Tüzes bor, meleg szó, férfias fogadkozás el nem hessentette, sőt attól az estétől kezdve is nőtt, nőtt az árnyék és elterpeszkedett.

Kis városokban nem igen vannak titkok. Róza csakhamar megtudta a bokrétaesetet. Bizony nagy igazságtalanság volt a szegény Gyuri iránt. Oh, ez a csúf Fabricius! De ez végre is az igazságtalanságoknak ahhoz a neméhez tartozott, amely tetszett neki. Oh, ez a bolondos Fabricius! Persze a csúf, a bolondos Fabricius is tetszett neki. Sőt az egész esettől el volt ragadtatva. Hiszen nagy csacsiség volt a kútba dobni. S milyen szép rózsák lehettek. Micsoda kutya szíve van ennek a Fabriciusnak, hogy nem sajnálta őket. Ámbátor ez a kutya szív túlságosan őhozá hajló, és végre Fabricius honnan is tudhatná, hogy Gyuri az ő unokatestvére. Mégis úgy érezte, hogy Gyuri derék fiú és Gyurinak kárpozlással tartozik. Azért aztán, mikor Gyuri az első látogatást tette, sokkal gyöngédebb, nyájasabb volt hozzá, mint azelőtt bármikor.

Hanem éppen abból támadt a baj, ha ugyan bajnak lehet azt nevezni, ami valakinek jól esik. Gyuri először nézte olyan szemmel Rozálit, mint ahogy a nőt szokás nézni. S édes, bővöletes gyönyörűség fogta el. Szemei kigyúltak, mikor a puha kezeckéje az ő nagy mancsában pihent egy percig. Hát még mikor a szoknyája egyszer-egyszer a lábát horzsolta. Szilajan száguldó vérpatakokat érzett testében s csodálkozva kérdezte önmagától: Hol volt eddig az én szemem és az én szívem? »Ott volt — felelhetné egy rejtelmes hang —, ahol a hiúságod; azt fölébresztette Fabricius, hiúságod pedig fölnyitotta szemedet és szívedet, olyan könnyedén, egyszerűen, mint egy kitanult lakatos.«

Rozália gyöngédsége, kedveskedése éppen alkalmas volt, hogy rohamosan növecsze Gyuri érzéseit. A szerelemben külön-

ben sincs veszteglés; növekszik vagy fogy, de nem pihen. És ez keverte össze itt a helyzetet. Két szerelem nőtt itt, három személy közt, nem egymás mellett nőtt, hanem éppen az egyikből táplálkozott a másik. Fabricius se elégedhetett meg sokáig a »lopott«, mélabús beszélgetésekkel az intézetben. A telhetetlen szerelem folyton azt kiabálja: többet, többet! Rozálit gyakran vitte át Klöster kisasszony Francka nénihez (Fabriciusnéhoz) uzsonnára, ahol a két öreg egyetértő pislantásokkal átvonult valamit megnézni az éléskamrába vagy a pincébe s ilyenkor egyedül hagyták a fiatalokat és sokáig maradtak el, hiszen már többé-kevésbé menyasszony és vőlegény, hát megilleti őket egy kis méz. Természetes, hogy a fiatalok fölhasználták az ilyen mennyei pillanatokot, és az örök kételkedés határmezsgyéin újra és újra kivették egymástól az esküt, hogy soha más szeretni nem fognak. Aztán egyenkint dobálták el a társalgási érintkezés hideg formáit, mindennap valamit, »per tu« lábra helyezkedtek négy szemközt és már az eskü sem volt nekik elég. Többet, többet! A fenyegetések skálájára jutottak:

— Megölnélek, Rozália, ha valaha megcsalnál, édes.

— Megölném magamat Antal, ha valaha nem szeretnél.

És még többet, többet. Nem messziről mondták, hanem közvetlen közelben, egymás kezét fogva, vagy átölelkezve, vagy (de már erről nem volna szabad tudni senkinek) egy-egy lopott csókkal megpecsételve. Minthogy pedig Róza kívánságára nem volt szabad senkinek sem tudni a tervezett házasságról, míg ő az apjával nem közli, a külső világ előtt ezentúl is meg kellett maradni a régi állapotban. De éppen ebbe volt nehéz beigazodni, a többlől a kevesebbre visszamenni. Ha az intézet kivonult sétálni, s Fabricius együtt mehetett Rozáliával, még lehetett suttogva beszélgetni, incselkedni, enyelegni, de ha Gyuri csatlakozott hozzájuk, egyszerre kiugrott a leány a paradicsom előszobájából, (hiszen csak ott tartottak még) és kívül már sehogy se találta magát. Zavartan beszélt Fabriciussal, elfogult, félénk lett, különösen attól félt, hogy Fabricius árulja el magát. Azért aztán inkább Gyurival kotyogott vidáman, fesztelenül (hogy minden gyanút elhárítson magától), s Fabricius ilyenkor úgy tűnt fel, mint valami jámbor, úgynevezett »elefánt«, aki ott lóg, mint fölösleges kolonc,

mint szerencsétlen harmadik egy vígan turbékoló párocska nyakán.

Fabricsius maga is unta ezt (talán bosszankodott is), s ha valahol az utcán Gyurival látta Rozáliát, köszönt hidegen, szertartásosan s nem csatlakozott hozzájuk.

És hát így táplálkozott a Gyuri szerelme egy másik szerelemből, mely nem mert a napfényen mutatkozni. Gyurit tévútra vezette a félszeg helyzet. Nemcsak ő maga merült el egyre jobban, egyszersmind meg volt győződve napról-napra mélyebben, hogy Rozália is szereti, és csak egy szavába kerülne . . . de ezt a szót nem szabad, nem illik kimondania, míg apjával vagy legalább édesanyjával és Pali bácsival nem közli. Ő még azokhoz a jófajtájú régi nemesifjakhoz tartozott, akik vétéknek tartottak egy leányt elbolondítani.

Elhatározta ugyan, hogy elveszi Rozáliát, de tudta, hogy a kivitel nem könnyű. Nem a háború miatt, mert a háborút úgy megszokták, mintha nem is lenne. Hiszen örökösen háború volt. Azért a világnak mégis szaporodnia kell, sőt éppen azért kell.

Különben sem volt a háborúskodás olyan kényelmetlen, mint ma. Volt valami játék is benne, valami élvezetes, s le nem kötötte az embert egészen. A labanc is lassan mozdult, tehát a kuruc is ráért mindenre. Nyáron kánikula idején a tisztek egy része különböző ürügyek alatt szétszéledt — hűsölni mentek a falusi kertjeikbe. Télen pedig még a brigadérosok is megengedték maguknak, hogy néhány napra hazamenjenek disznót öletni és rendet csinálni a jószágaikra. A jelentősebb ütközeteken kívül, hol a nagy csapattestek dolgoztak, leginkább ősszel folytak szanaszét az apró csatározások és csetepaték. Csak annyiban változott ezzel a nemesurak szokott mulatsága, hogy nem nyúlra, vaddisznóra csoportosultak vadászni, hanem németre. A tavaszi táborozások is igen konvenióáltak, mert olyankor nincs otthon dolog és vad sincs már — de német még van.

Maga Lőcse város sem szenvedett még idáig a háború által.¹ Kuruc tisztek ugyan ki- s bejártak a városban, mint

¹ A híres Löffelholz-féle lőcsei ostrom később, 1710-ben volt, Andrássy generális parancsnoksága idején.

egy szalonban, jöttek-mentek, de a város ügyeibe nem avatkoztak, legfeljebb élénkítették a forgalmat, és jó kovász voltak az elszontyolodott fekete városban.

Nem is a háborúban volt hát a nehézség; Mars szívesen engedett időt a kis nyilas kölyöknek, Ámornak: »tessék csak, öcsémuram, ráérünk«, ámbátor a lőcsei kalendárium, az egyetlen nyomtatott betűvel élő magyar orákulum azt jövendölte az idénre:

Tizenkét égi jel olyanképpen fekszik,
Több ember hal meg, mint ahány megbetegszik.

Hát iszen még ez sem baj, csak labanc legyen belőle a nagy többség. A baj most a Hymen-láncok megkötésére másban nyilvánult; menyasszony, vőlegény, eskető pap, muzsikus-cigány bőven volna, mézesheteket is lehet szakítani, de a *násznapot* nehéz összehozni. Vagyis a családok vannak szanaszét. Hol találja meg most például Gyuri az apját? Isten tudja, hova sodorta a háború szele, vagy a fejedelem parancsa! Az se volna kis feladat, Toporcra jutni ép bőrrel, hogy az anyjával beszélhessen.

Ugyanebben a kátyúban vesztogelt a Fabricius dolga is. Rozáli még mindig hallgatott atyjáról, se Klöster kisasszony, se Fabriciusné nem vehetett ki belőle semmit erre nézve, pedig furkálta őket a kíváncsiság. Abba azonban beleegyezett, hogy egy apjával való találkozást készít elő. Mert csak akkor remélheti beleegyezését, ha személyesen beszél vele. Apját fogadalma szerint csak Quendel útján értesítheti, tehát Quendelt kellene előbb megkeresni és idehívni. Értesíthette volna ugyan Görgey György által is, de ezt nem akarta elárulni, később pedig, mikor már nagyon sürgős lett a megolvadt szíveknek ez a vágya, Gyuri nem volt kapható, állítólag Toporcra való kirándulása alkalmával labanc fogságba került. Fabricius mindent elkövetett, hogy Quendelt megkerítse, tűvé tette érte a félországot, ügynököket küldött szét mindenfelé, de ki tudja, hol van most Quendel. Lehet, hogy a szabadkai erdőben beállott töröknek, ha ugyan már ki nem gyógyult ebből a vallásból.

Igy múltak a napok, hetek, s nehéz csapások sora indult meg. Annyi egér támadt a mezőkön, amennyi emberi emlé-

kezet óta még nem volt (jó lett volna abban az évben macskának lenni), ezek mindent fölettek eleségben, amit a katonaság meghagyott. Tűz kétszer is kiütött Lőcsén s majdnem a felét hamvasztá el a városnak; kis hija, hogy a híres Brewer-féle könyvnyomató műhely is egészen meg nem égett, az ólombetűk egy része így is elolvadt. Szeptemberben a szárnyasállatokra bocsátkozott le valami ragályos nyavalya, úgy, hogy Lőcse környékén messze földön nem maradt baromfi életben, ami nagy gondot szerzett a gazdasszonyoknak, kivált a tojáshiány volt érezhető. A nagyobb lábasjóságot a labancok rekvirálták ott, ahol jártak, ahol pedig ők nem jártak, ott a kurucok rekviráltak — ami a lábasjóságnak körülbelül mindegy volt. A nyomor kezdett beköszönteni Lőcsén, s ennek nyomában napirenden voltak a kihágások, lopások, rablások, boltbetörések s mindenféle törvénytelen cselekedetek, úgy, hogy a hóhér, Fleck Joachim, nem győzte már egyedül a sok munkát s egy segédet és egy gyakornokot kért a tanácstól. Minthogy pedig Fleck bácsi igen népszerű¹ ember volt, hát meg is kapta.

És még ebben a fölfordulásban sem akart megpihenni

¹ A hóhér ugyanis, különösen a városi hóhér, nem az az alak volt még akkor, akit a népfantázia skarlátveres ruhába öltöztet s az iszonyatok minden fertőjében megmártogat. A hóhér majdnem hivatalnok volt, a városi törvénykezés kiegészítő része. A gyűlölet, megvetés és a borzasztóság nagy tömege esett el azzal, hogy a hóhér fogalma nem függött össze okvetlenül az életkioltás irtóztató foglalkozásával. Voltak városok, melyek hóhért tartottak, de sohase ítélték halálra senkit, viszont voltak városok (mint pl. Korpona), melyeknek megvolt a «*jus gladii*»-jok (pallos joguk), de nem tartván hóhért, kedélyesen a szomszéd városba küldték az elítélt delikvenst, hogy ott hajtsák végre rajta az ítéletet, viszontszívesség fejében.

A hóhérral érdemes volt jó lábon lenni, mert azokban az időkben senki se volt biztos, hogy nem kerül-e a keze közé. Mert az apró-oseprő ügyek is önála végződtek. Paráznaság, rosszul sikerült szerelmi kaland testosonkítást, fül- vagy kézelvágást eredményezhet. Voltak egészen jámbor funkciói is; félrelépett fehérszemélynek a haját tövig lenyírta, a városból száműzötteket a kapun túlra kivezette s ott tüzes bélyeggel ellátta. Szóval az élet különféle viszonylataiba belejártzott a hatásköre, s az akkori ember igyekezett kitűnő viszonyban lenni a hóhérral. Hiszen Fleck bácsitól sok függött, amint vagy ridegen, vagy gyöngéden hajtotta végre a bíróság ítéleteit, melyek, kivált kihágási ügyekben, kétharmad-részen testosonkításra szóltak.

M. K.

a balkezevel hadonászó gondviselés, mikor valamivel mindszentek napja előtt rázúdította a Kramler Károly epitáfiumát a szegény Nustkorbra, s Lőcse város a bajok tetejében bíró nélkül találta magát.

Mint nehéz, sűrű köd, a babona félelmet gerjesztő homálya ereszkedett a város fölé. Isten uja! Mindenki észrevette és mondta, csak a magyarázat nem volt egyöntetű. Az egyik rész így látta a dolgot: Íme, Kramler Károlyt mégiscsak Nustkorb pusztította el, azért ölte meg a köember gonosz utódját. Amiből azt a konzekvenciát vonták le, hogy Görgey nem is olyan nagy bűnös, tehát le kellene már vetni a fekete ruhákat. A temetésére hadd maradjanak még, de azután semmi értelmük.

A másik rész ellenben így okoskodott: Nustkorb uramat azért nyomta agyon elődje, mert gyámoltalannak mutatkozott elégtételt szerezni a halottnak. Azért hát most vagy soha! Az ég figyelmezteti Lőcse városát, emberelje meg magát, öltözzék a rettenet ruháiba . . .

Ebből kiindulva, már a temetésen, melyen az egész város résztvett, alakulni kezdtek a pártok. A békés hangulatúak az öreg Mostel nevét emlegették.

A harciasak közül valaki kifogásolta Mostelt.

— Háborúviseléshez nem a legöregebbet kell előhúzni, hanem a legfiatalabbat.

— Bolondság — jegyezte meg Krisztalnyik, gazdag rézöntő —, hisz akkor a kis Fabricius volna a bíró.

— És miért ne? — szólt oda egy másik csoportból Königmayer Konrád, a szíjgyártó. — Elég esze van hozzá.

— Esze iszen van — vágott közbe Ludman Lőrinc, a vargák atyamestere —, de szakáll is kell ahhoz.

— No, ha csak az kell — vigyorgott Makhalovszky László, a gúnyolódó kövér nemesúr, ki Makhálfalváról jött be a temetésre —, akkor küldök én kegyelmeteknek otthonról egy kecskebakot, válasszák meg azt.

— Pszt, pszt — csitították a beszélgetőket néhányan, kik a kántor, Molicska Dániel bariton hangját élvezték, amint érzékenyen búcsúztatni kezdé az illusztris halottat, a kuruc uralom iránti tekintetből, magyarul — istenem, be gyönyörű hangja van.

Kivált az asszonyok voltak elragadtatva az énekszótól, egyes helyeken azonban az egész közönség elérzékenyült és könnybe lábadt. Ott tetszett különösen, ahol ez a fordulat következik:

Kedves jó szász népem, ne légy értem síró,
Bíró elé megyen a lócei bíró,
Az Úr trónusánál léssen neki helyi,
Szavát tiértetek ott is fölemeli.

— Bizony, derék ember volt!

— Az ám. Eleget szidtuk, míg élt.

A nők a szemeket törülgették a kötényeikkel, a férfiak összenéztek és a fejeikkel bólingattak, hogy tetszik nekik a kántor versezete. Klebe úr valóságosan zokogott és közbe így szólt jobbról-balról a szomszédokhoz, a büszkeségtől dagadozva:

— Ezt az embert én hoztam ide. Miosoda kincs van a gégéjében, miosoda kincs! A Molitoriszon jött. Egypár éve annak. Az egész úton énekelt a lovacskáknak. Zab se kellett szegénynek. De hallgassák csak.

A kántor tovább fújta a halott nevében:

Búcsúzom tőled is büszke városháza,
A megyeház által ki meg vagy gyalázva.

Nyugtalan morgás támadt a gyászoló tömegben. Egy fölpaprikázott hang felkiáltott:

— Ejnye, semmirekellő kántorja, itt se nem átallja izgatni nemesség ellen, holttestnél.

Egyszerre minden szem kereste, honnan jó a hang. Hát a kis Quendel apó volt, éppen a terebélyes Grodkovszky hóna alatt állott egy megyei csoportban. Bicskaéles hangját felösmerte nagy messziről Fabricius és a hang után indulva ráakadt.

— Az egész országban kurrentáljuk, Quendel bácsi.

— No, mit akartok velem, amice? — kérdé közömbösen. — Itt vagyok.

— Otrokócsy kisasszony szeretne kegyelmeddel beszélni.

— Hogy tudod? — támadt rá az öreg mogorván.

— Mert megmondta.

— Hát mije vagy te neki?

— Bámulója — mondá vidáman Fabricius.

Quendel úgy tett a kezeivel, mintha feléje röpködő szúnyogokat kergetne el.

— No, jól van, jó. Ne beszélj, ne magyarázz, hallottam valamit, de nem akarok semmit tudni. Elég. Szeretne velem beszélni? Majd odanézek. Csak ne elfelejtsem. Bejegyzek üzleti diariumba.

Ezzel kivette zsebkendőjét és még egy új görcsöt kötött rá, bár volt azon már kilenc is, mindenik más-más jelentéssel.

Mozgékony természete miatt nem bírván egy helyen maradni, otthagya a megyeieket, csakhamar elvegyült az egyes céhek és kereskedők csoportjai közt, itt őszi gyapjút adott el, ott juhbőröket kínált fel, a lőcsei házaira alkudott (talán előre megérezte a bekövetkező ostromot), Köprecz Jánosnak, a gazdag sörfőzőnek felkínálta a görgői vendéglőjét (ebben is bizonyos ép szimat nyilvánult), Kneppel Tóbiástól sertéseket vásárolt, Ranetter Mátyás kádárnál ötven gönoi hordóra alkudott meg a tokaji pincéje számára — szóval a temetési sokadalmat is kihasználta üzletre, miközben belekotyogott szokott hányiveti modorában a bíróválasztási tervezetekbe. Különösen a Fabricius-kombináció ingerelte.

— No, csak az kellene. Éretlen tacskó! Ki volt az a szemár, akinek a fejében termett ez a gomba?

Az önérzetes Königmayer Konrád elvörösödött és a mellére ütött.

— Én mondtam, la! És most még jobban mondom. Mért ne mondanám? Szavazatom van, annak adom, akinek akarom.

Quendel megvetőleg legyintett a kezével.

— Abból pedig nem lesz semmi.

— Miért ne lehetne — szólt közbe Ludman Lőrinc, a vargák atyamestere —, ha megvolna hozzá a többsége?

Quendel a szerénységbe vegyített gőg prototípusa volt, most a dölyfös oldala jutott felül.

— Hiszen én nem bánom, akárkit választanak a lőcsei burgerek bírójuknak, mindegy, ha szalmakötéllal övezik a derekukat, vagy arany pántlikával. Kis dolog nekem a lőcsei bíró. Olyan, mint egy bolha. De még annál is kisebb, mert a bolha csíp még engem is, de a lőcsei bíró nem csíp,

még engem sem. Hanem ha ezt az éretlen, fennhéjázó sihedert, Fabriciust akarnák megválasztani, hát azt én nem engedném.

Nem állhatta már ezt szó nélkül Gygles József, a gyógyszerész sem, pedig jámbor ember volt.

— Ejha, de nagy úr az úr — mondá csípősen —, mióta nemeslevele van.

De már akkor Quendel apó nem volt ott, már akkorra átfúrta magát a tömegeken a takácsok céhéig, ahol az idei lentermesére kezdett alkudozást a zászlótartóval, mialatt az otthagytott patríciusokat ugyancsak fölpiszkálta maga ellen, szidták is a háta mögött.

— Hát nem szemtelen?

— Mibe nem avatkozik a vén kutya.

— Még azt mondja, ő nem engedi. Parancsoljon a macskájának.

Krisztalnyik, a gazdag rézöntő, aki egy félórával előbb, mint kuriózumot, először említé a Fabricius bíróságát, egyet rántott dókáján és nagyot fűjt.

— Mit? Nem engedi? Most már csak azért is Fabriciusra szavazok.

— Ik auk — vágott közbe a Debrecenből ide származott gombkötő, Bujdosó József uram, akire huszonöt év alatt sem ragadt több, mint vagy tíz-tizenöt német szó, az is csak úgy, mint a bárány gyapjába a tüske.

— De miért gyűlöli annyira Fabriciust? — tünődött rajta Greff Lőrinc, az aranyműves. — Megfoghatatlan!

— A fiatalságát gyűlöli, mert azt nem vehet magának.

Szóval, mire a temetésnek vége lett, elterjedt a Quendel fenyegető kijelentése, mint a futótűz, s általános megbotránkozást szült. »Mit üti bele az orrát a dolgunkba? Hogy ő nem engedi? No, iszen azt szeretnénk mi látni.«

Fabricius neve szárnyra kelt és forgott a szájakon egész délután és este mindenütt, belegöngyölgetve a Quendel úr ingerkedő nyilatkozatába.

Quendel apó nem is gyanította, hogy az ő népszerűtlensége milyen népszerűséget szült Fabriciusnak. A temetés után fölkereste Rozálit, kivel azonban nem beszélhetett bizalmasan, mert jelen volt a társalgóban Fabriciusné és Klöster kisasszony is. Rozáli arra kérte, hogy egy levelet juttasson el

apjának, s szobájába vonult megírni, addig a két idős nő mulattatta Quendel urat.

Rozáli csakhamar visszajött a lepecsételt levéllel. A két asszony áspis szeme ugyancsak készenlétben állt, hogy mindent észrevegynen és mindenből következtessen. De a levélre nem volt ráírva sem cím, sem név, sem község. Ez állt ott egyszerűen:

Ezt a levelemet ajánlom édesatyám uramnak tulajdon kezeibe. Ibi, ubi. (Ez volt akkor a legnépszerűbb helyrajzi név a leveleken.)

Belül pedig ezt tartalmazta a levél:

Kedves atyámuram!

Én, hála istennek, egészséges vagyok és ne tessék haragudni, hogy háborgatom, de nagyon fontos közleni valóm van. Apuci! Beszélni akarok magával, talán bele is halok, ha hamar nem beszélhetek. Itt nekem igen jó dolgom van. De valami olyan történt. Életem sora azon fordul meg, hogy apucikám mit gondol. Gondolja ki, hol és mikor találkozhatunk, de hamar, hamar, ne hagyja sokáig bizonytalanságban, kezeit csókoló engedelmes leányát,

Rózá.

A fruska víg volt ma. Átadta a levelet Quendelnek. »No, tartsa a tenyerit«, s gyermekes dévajssággal megfogta az öregnek a csontos kezét, végighúzta a maga kis puha kezecskéjét az ő ráncos tenyerén kétszer keresztbe s egy nagy, csattanós pacsit ütött a közepébe; az öreg Quendel behunyta a szemeit, úgy élvezte.

— Ez a borraivaló, Quendel bácsi, most már csak egyet kérek, ne felejtse el valahogy a zsebében, hanem gyorsan juttassa apám kezébe.

Az öregúr megmozdult.

— Gyorsan? Hm. (Ravaszul hunyorított a bal szemével, jeléül, hogy becsapja a kombináló öreg asszonyokat.) Mit nevez kisasszonyka gyorsaságnak? Talán bizony már holnap kézbesítem episztolácskát, mikor a papája faluja legalább is fekszik innen tíznap járóföldre, ha nem van több.

Ezzel aztán ajánlotta magát és egy óra múlva már ott volt a levéllel Görgön, a nagyságos konziliárius úr kedves pertu barátja kastélyában.

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

(Melyben a szerző akarata ellenére a gondviselés szeszélye szerint fejeztetik be a történet.)

Egy asszony is sok rossz fát tehet a tűzre, de hát még két asszony. Mikor a lengyel Bibók Zsigáné ide Görgőre talált a férje után, számtanilag kényelmesen meg voltak oszthatók. Két férj volt és két feleség. A réginek jutott az öreg Vince, aki ott volt, az újnak pedig Zsiga, aki nem volt ott. Az asszonyok szépen megfértek egymással. Sőt kölcsönösen sajnálták egymást és szidták a távollevőt. Hanem mióta Görgeynek sikerült elfogatni Bibók Zsigmondot és a kastély egyik pincebörtönében elhelyezni, azóta kiütött a két asszony között a versengés azon a találós kérdésen, hogy melyikhez szegődik Zsiga úr, ha kiszabadul?

A faluban is ezen törte fejét minden ember, kivéven az alispánt, mert ő tudta, hogy Bibók úr ki nem szabadul többé. Össze volt gyűjtve ellene minden anyag, kétnejűsége, különféle árulásai, az ártatlan elfogatási okmány felhasználása is, mely olyan balul ütött ki a városra nézve; megvolt már az ő feje érve a pallosra alaposan.

Tervbe is vette az alispán, mert kár az olyan gazembert etetni ilyen inséges esztendőben, mikor sok becsületes ember éhezik, hogy hamarosan kivégezteti, kihozatván egy délelőttre a megyei törvényszéket Görgőre, de az volt a baj, hogy nincs a megyének hóhérja.

Azért tehát beküldött egy íródiákot Lőcsére, hogy érintkezésbe lépjen Fleck Joachimmal, a városi hóhérral, nem volna-e szíves jó diurnum fejében átjönni egy délután Görgőre és ellátni az utolsó szükségességekkel egy delikvenst?

Fleck Joachim azonban lőcsei érzésű ember lévén, azt üzentte sértődve, hogy mit gondolnak őröla? Nincs a világnak az a schmuckja, amelyért ő egy megyei rabot kivégezzen s ezáltal egy gonosztevőtől a vármegyét megszabadítsa.

Amely hazafias üzenet folytán Fleck bácsi népszerűsége még nagyobbat emelkedett a városban, s Görgey alispán, egyéb sürgősebb teendők is közbe jöven, a Bibók-ügyet pihenni engedte.

De nem pihent a két asszony, mindenféle jó falatokat, görhőt, marcipánt, lúdoombokat küldözgetvén titokban a börtönbe, mert a lengyel asszony szakácsné lett a Quendel bérlőjénél s különösen az édes tésztákban tett nagy hírre szert. A rab mézes-mázos szavakat üzengetett vissza a küldemények értéke, íze, avagy a saját hangulata szerint, hol ennek, hol annak, melyek a cselédség által kiszivárogtak, s még nagyobb bizonytalanságban hagyták a két asszonyt s a közvéleményt, hogy melyik becsesebb hát a szívének.

Még csak rosszabbodott a helyzet, hogy im az öreg Vince nyár végén gyomorrontásban meghalt, ami nagy szégyen volt, mert csak a paraszt hal meg gyomorrontásban a szilváérés idején, a nemesember télen hal meg, a hurkakolbászok napjaiban.

Most már csak egy férj volt és két asszony. Mi lesz hát? Mind a kettő hites felesége, de az egyik mostohaanyja is. Az egyik, amelyikkel előbb esküdött meg, már másnak a felesége is volt, a másik ellenben csak az övé maradt. Az egyik gyerekeket szült neki, a másik csak testvéreket. Emberi agyvelő el nem birt azon igazodni, hogy hol van itt az igazság.

De mind a két asszony meg volt győződve, hogy ha őt a Zsiga meglátja, őhöz áll. Ezen aztán asszonyosan veszekedtek, egyszer-egyszer hajba is kaptak és megkoboták az egymás kontyát. Magunk közt megvallva, az egész kérdés inkább akadémikus volt, vajmi kevés szerelemmel befuttatva. Mert a szöske lengyel asszony és a Quendel bérlője közt bizonyos gyöngéd szálak voltak észrevehetőek, Bibóknénak pedig, kivált az öreg Vince halála óta, amint a vagyonba beült, csak az újját kellett kinyújtani a vidékbeli kismesek után, s ő bizony kinyújtotta. Hogy a szegény rab Zsigát mégis ennyire kényeztették a börtönében, az tisztán hiúsági versengés volt a két gyűlölködő asszony közt. Rab Zsiga csak a téma. Amit az az instancia bizonyít legjobban, melyet közösen beadtak, hogy a nagyságos alispán legalább két hétre bocsássa szabadon Bibókot. Ők csak a döntést akarták, hadd

lássá a falu, kihez áll Bibók. Az alispán persze szóba se állt velök. A falu pedig kifogyhatatlan volt ezentúl is a két asszony hiúságának fölpíszkálásában. A selyma Bibók odalent a pincében úgy látszik megérezte a helyzetet s úgy beszélt, úgy üzent, hogy az aequilibriumot mindig megtartsa.

Elannyira fokozódott ez a felülkerekedési düh, hogy amit meg nem tett Bibók. Vincéné egykor szerelemből, egykor kétségbeesésből, összeszedte egy nap a cókómókját, befogatott és így szólt:

— No, ha térdig koptatom is a lábam, megmutatom annak a Bibovszkának (így nevezte magát a szemtelen), hogy ki vagyok, mi vagyok.

S ezzel megindult egyenesen a Rákóczi udvarába, Sárospatakra. Ott megtalálta a szepesi főispán Csáky uramat s térdre vetvén magát előtte, könnyel, szóval, hervatag arcának méla vonalaival annyira levette a lábáról a vajszívű főurat, hogy megígérte közbenjárását férjének szabadonbocsáttatása iránt.

Csáky uram azonban nem mert egyenesen kikezdeni a hatalmas alispánnal, kinek idősb fivérét annyira becsülte a fejedelem, hogy »Atyám«-nak szólította, tehát csak annyit tett, hogy atyafiságos leveleket íratott néhány nagyobb szepesi nemeshez, melyekben elmondta, hogy itt az udvarban olyanforma hírek cirkulálnak, mintha Görgey Pál uram ökegyelme nemesembereket tartana fogva görgői kastélya pincéiben, az pedig sarkalatos violencia, kit őfelsége se nézhetne jó szemmel. Azért jó volna, ha arra instigálnák őt kegyelmelek, hogy addig is, míg a véka fölemelődnék az esetről, szélnek eresztené a delikvenseket, ha vagynak, vagy vitetné a megyeházára Lócsére, ahol annak helye vagyon. Mert mindennek megfesti a maga útját az törvény. Utcunque figyelmeztethetné kegyelmed viceispány uramat, de nem úgy, hogy én mondom, mert az a májának nem jól esnék, de úgy amabiliter, hogy már ideje volna a bujkálást abbahagyni és ott székelní Lócsén, mert ebből mindenféle félreértések és elkésések származnak, ami háborús időben nem mindegy, és mert a kardnak is a maga hüvelyében van a helye, valamint a pap se prédikálhat a kútgémen ülve, hanem a prédikáló széken állva stb.

Ezek a levelek nagy mozgást idéztek elő. Nagy erejük volt, hogy az »udvarból« jöttek. Mindenki szeret olyan billentyű lenni, akit a fejedelem ujja hozott mozgásba, habár közvetve is. Ezek a billentyűk egyszerre muzsikálni kezdtek. Nem mintha Csákyra sokat adtak volna, de mert el akarták hitetni, hogy bizonyos *udvari akaratot* képviselnek. Magok nem hitték, de ha a kisnemességgel elhitetik, az is elég. A látogatás a politikában valóság. A kisnemesség pedig mindég szeretett visszhangja lenni a nagyobb nemességnek. Egyszerre erős hullámvész támadt. Nem megyünk Görgőre. Mért menjünk? Azért, mert ott Quendelnek vendéglője van? A viceispány végre se király. S a király is odamegy a rendekhez, nem hogy a rendek mennek el hozzá. Nincs annak semmi értelme. Sőt bizonyos fokig bujkálás. Micsoda megye az, amelyik nem mer a saját házába bemenni?

Görgey Pál jó eleve értesült erről a hangulatról, nem tudta ugyan, honnan fúj a szél, de látta, hogy fúj. Mit csináljon? Habozott. Ej, majd elül a szél, és nem fognak mozogni a falevelek. Jó lesz talán még várni egy-két évet. Ily töprengések közepett hozta el Quendel úr a Rozália levelét. Rozália a találkozást sürgeti. Ugyan mit akar vele közölni? Türelmetlenség és izgatottság bántotta. Nagy oknak kell lenni, hogy Rozália ír. Egyszer se írt, mióta ott van. Most se vágyik haza. Azt írja, jó dolga van, ami azt jelenti, hogy ott akar maradni. Nem húzza a szíve, ösztöne apjához — ha ugyan ő az apja. Mindegy, azért mégiscsak találkozni kell, ha úgy kívánja. De miképpen? Valami semleges helyre hozassa-e el Quendel által, vagy ő menjen Lőcsére? Még mindig habozott. A megyeházi uraknak, akik a lőcsei helyzetről szokták informálni, a Csáky-levelek által mesterségesen csinált hangulat tudtukon kívül kicserélte valahogy a szemlencséjüket, egyszerre másképp láttak, s maga a hű Grodkovszky is azt jelentgette, hogy Lőcse már kihűlt, kijózanodott, a hölgyek megunták a fekete kelméket, a patriciusok babonás félelemtől meglepetve a történet különös haláleset folytán, Nustkorbnak tulajdonítják a megsebesült Kramler Károly halálát (de azért a vérén szerzett borsóföldekről persze nem mondanak le), a kereskedők, iparosok pedig már nagyon duzzognak, hogy megfosztatván a város a megyegyűlési sokadalmaktól

a sületlen haragtartás miatt, ezen a réven is növekedett a pangás az üzletekben, úgy, hogy hozsannával fogják őt üdvözölni, ha a megyegyűlésre bejön. És Görgey még most is habozott.

Hanem mikor körülbelül egy hét múlva a Rozália levele után, újra megjelent Quendel apó Görgön és egy potrohos vevőt is hozott magával, akire a vendéglőt rászóta, Görgey hirtelen elhatározta magát.

— Hát bemegyek.

S elrendelte legott, hogy a deákok hívják össze az újabb hadiköltségek dolgában határozó őszi megyegyűlést november 30-ra a megyeházba.

A deákok csodálkozva néztek rá.

— De hiszen a megyeháza Lőcsén van.

— Természetesen — mondá keményen és kurtán.

Nem volt a jelentések, se a látszatok embere, hanem a megfigyelés. Nem adott sokat a nemesség fészkelődésére, se a megyeházi urak jelentéseire, még a Rozália levele se billentette fel a serpenyőt, de hogy Quendel menekül a vendéglőjétől, ez döntött, ennek az embernek a szimatjában vakon hitt, ez kétségkívül a görgői epooha végét jelenti. Úgy tett, mint Attila Aquileja ostrománál, melyet már éppen készült abbahagyni, mikor látta, hogy egy öreg gólya a csőrében viszi ki a városból kis fiát. Hohó, a gólya tudja. És Attila ott maradt, hogy másnap fölperzselje Aquileját.

Egy kis óvatosság azonban mindig célirányos; odáíratva tehát a meghívó levelekre, melyek a Lőcsén inneni vidékre szólnak, hol a nemeseknek úgyis Görgön keresztül kell jönniök, hogy egyelőre Görgön lesz a kora reggeli órákban a gyülekezés s tekintve a háborús időket és *egyebeket*, Görgőrül cum gentibus egy tömegben következik a bevonulás Lőcsére.

Nagy szenzáció volt ez. Szállt a hír olyan sebesen, mint a sólyom. Hát Lőcse, Lőcse! Ezzel a jelszóval köszöntek a nemesek, ha találkoztak, vagy ha elhajtattak az úton egymás mellett! S ezt olyan büszkén mondták, mint talán Botond úr idejében, mikor Bizáncba készülődtek. Az öreg megyeházban nagy sürgés-forgás támadt, tisztogattak, rendezkedtek, az alispán kályháit újra átrakták, új ablakokat, ajtókat tetettek a szobáira. A város közömbösen nézte a ké-

szülődésüket. Ami nem is csoda, hiszen meg volt a saját külön készülődésük: a bíróválasztás, melyet november 25-re tűztek ki.

Két erős párt állt szemben egymással. Az öreg Mostel nem fogadta el a jelöltséget, azokkal a bölcs szavakkal hárítván el magától, mikor a tribunok felajánlták:

— Kegyelmetek, úgy látszik, nem veszik észre, hogy a mankó nem pálca, és hogy a pálca nem mankó, bár minde-nikkel lehet ütni és mindenikre lehet támaszkodni, csak nem egyformán.

Ezzel akarta jelezni ez a nagy koponyájú aggastyán, hogy ő már csak a mankónál marad.

Mauks Donát erélyes és becsületes, de az a baj, hogy nemesember. Student István, a megboldogult polgármester sógora, tudományokra mindenkit felülmúló, itt meg az a baj, hogy őkegyelme csak azon a címen vállalhatná a főbenjáró tiszteletet (ama bizonyos kétezer forint stipendium miatt), hogy *a bíróságot tanulja*. De ez már nem megy, ennyire már mégsem lehet bolonddá tenni a törvényt. Mert hogyan tanulja a bíróságot, ha ő maga az a bíró, akitől tanulnia kell, s akinek a székén vége törik a pörnek?

Így fanyalodtak aztán Gosznovitzerre, akit a kutya se szeret. A háború-pártiak fel is léptették ellene Fabriciust, és most isten tudja, hogy lesz, mint lesz. A Fabricius pártja napról-napra erősödik, mert az asszonyok vannak vele és az utca. Az utcának nincs voksa, de ő részegíti meg a voksokat. Mint ahogy a venyigének nincs virága, mégis ő virágozza fel az elméket a bogyói nedvével legjobban.

Quendel úr, aki most Lócsén tartózkodott, mert a házait árulta (négy volt neki), dúlt-fült mérgében, látván a Fabricius-párt szaporodását. Minthogy a muzsika-tilalom a bíróválasztásig fel volt függesztve, az egész város zsongott-bongott az odagyülemlő mindenféle malacbandák cincogásaitól. A záróra is beszűnttetett, a céhek mulattak, dorbézoltak ki-világos-virradtig. Gosznovitzer uram megnyitotta pincéjét az egyes hozzá szító céhek számára, s úgyszólván ingyen folyt a bor. Fabriciusné se esett a feje lágýára. Sorba vizitelte a mesterasszonyokat, akiknek a férjük a külső tanács tagja volt, s öcsémasszonynak, vagy nénémasszonynak szólította

az egyszerű csizmadiánékat és lakatosnékat, ami azoknak jölesett. A Gosznovitzer borát kialudták a csizmadiák és a lakatosok, de az öcsémasszony-titulus örök részegséget idézett elő e jámbor fejekben, a hosszú haj alatt. Gosznovitzer meleg sálakat osztogatott szét vörös-fehér-zöld harasztból párthívei számára, miáltal messziről felismerhetők lettek, mint akár a nemesi táborok a tollaikról. Fabriciusné pedig kiállott az iskolák kapuja elé, mikor a tanuló fiacskák és leánykák kijöttek délben, s medvecukor-rudacskákat tördelt szét köztük, hogy mikor azután hazaérnek maszatos szájkörnyékkal, ott-hon zajos keresztkérdések alá vétessenek: »Jaj, mi történt veled kis szívecském, mitől lettél olyan piszkos!« »A medvecukortól, amit a Fabricius néni adott« . . . Bizony több meleget támaszt egy ily szó a pulyától, mint akár a legszebb indiai sál.

Természetes, hogy ilyen asszonyi fifikával Fabriciusé lett a győzelem. Quendel sokat segített ellenkezésével. Végéig jelen volt a szavazásnál is. Kapacitált, hurrogatott, ijesztgetett, de nem használt semmit; éppen délben (az öreg harang is megkondult a mostani Szent Jakab-templom tornyában, mintegy áment mondott rá) hirdette ki Mostel az eredményt, hogy Fabricius Antal Lőcse város bírójának választott kilenc szavazattöbbséggel.

Óriási vivát reszkettette meg a komor falakat. Adott jelre mozsarak dördültek meg a Scheiben-hegyen. Ugyanakkor egy hála-himnusz elfújásába fogott ott künn a Stadtpfeifer.

Trück Sebestyén kinyitotta a nagy terem egyik ablakát és messze csengő hangon kihirdette az összegyülekezett tömegnek:

— Lőcse városának új bírója van. Örvendezzettek polgárok és engedelmeskedjetek Fabricius Antalnak!

Kívülről visszazúgott az éljenzés, mint egy elszabadult orkán. A negyedmesterek pántlikás sörényű lovakra cihelődtek, hogy a negyedeikben trombitákkal lóhátról hirdessék ki az eredményt.

Mostel uram indítványozta, hogy küldöttség menjen nemzeti bíró uramért. A küldöttség tagjait felkiáltásokkal szemelgette ki a képviselőtestület. Merő malíciából beválasztották a leforrázott Quendelt is, de az kézzel-lábbal ellenkezett.

— Nix nux. Én nem megyek, ha csak nem választanak az új bíróhoz mindjárt egy pesztonkát is.

Hanem erre a csúfolódásra el is szelelt rögtön a teremből.

Lázás öröm fogta el a várost. Egy gyerek a bírói széken. Kedves dolog az. Az emberek fel s alá futkostak s bekiáltottak egymásnak a kapukon: »Győzött a kis Fabriciusus!« vagy ha rosszmájú ember volt, így: »Mebukott Gosznovitzer!«, mert kétféleképpen is lehet örülni az eseményeknek.

Fabriciusnak, ki a városház egyik szobájában várta az eredményt, legelső gondolata a győzelem percében Rozáli volt, az első parancsa, mint bírónak, egy hajdúnak szólt:

— Szaladj el Klöster kisasszonyhoz és . . . nem, megállj. Az édesanyámhoz szaladj és mondd meg neki, hogy kilenc szavazattal bíró lettem.

Amint meghallotta Fabriciusné, rohant a hírrel egyenest Klöster Matildhoz, még egy kendőt se vetett nyakába siettében, pedig hűvös szél fújdogált s egyedül találván Rozáliát a szobájában, vidáman, kedélyesen meghajtotta magát előtte.

— Üdvözlöm kegyelmedet, nemzeti bíróné asszonyom.

Megzavarodott a leányzó, el is sápadt, és valahogy elcsúszott a nyelve.

— Ugyan, mama . . .

Mintha mézet fecskendezne az öregasszony szívébe, megnyilalló gyönyört érzett, mert éppen ez a nyelvcuszamlás mutatta, hogy Rozáli öngondolatában már anyjának tekinti. Átkapta a derekát, magához szorította s hangosan sírni kezdett. Mire a Rozália mécsese is eltört. Sírtak mind a ketten, mint a záporosó, talán csak ők sírtak ma ebben az egész városban — mert Gosznovitzer uram is inkább káromkodott.

Csak mikor már kisírták magukat, toltá el kissé magától Rozálit Fabriciusné, de csak azért, amiért valami kedveket, vagy tárgyat egy kicsinyt valamivel messzebb el tartunk magunktól, hogy jobban gyönyörködhesünk benne.

— Örülsz, kis galambom? — s fürkészve nézett a könnytől nedves szeme közé.

— Hát jó lesz az? — kérdé szelíden, csendesesen.

— Természetesen, te kis esacsi — mondá az anya diadalmasan.

Rozália leült Fabriciusné mellé egy zsámolyra, lehajtotta a fejét engedelmesen a térdeire és megremegett.

— Én úgy félek, de olyan nagyon félek . . .

— Oh, mitől félnél kisleányom, mitől? A lőcsei bíró nagy potentát. Nem hogy ő félne valakitől, őtőle féljenek az emberek. Ki merné bántani annak a menyasszonyát?

És addig-addig simogatta az aranyló haját az ölébe csúszott fón, míg egyszer csak azt vette észre, hogy Rozáli már nem sír, mert szuszog, és nem fél, mert alszik.

*

Quendel apó be se várta, míg az új bíró előjön és leteszi az esküt, kiosont a teremből és átszaladt kocsiján éjszakára Görgeyhez, azzal a híradással, hogy csakugyan megválasztották bírónak Fabriciust, süssék meg. Görgey közömbösen vette, inkább csak a forma kedvéért kérdezte, milyen ember.

— Éretlen kölyök.

— Hát miért választották meg?

— A füle miatt — mondá Quendel.

— Nem értem.

— Úgy van az, hogy az övé fülét levágta duellumban tied kuzin, a Gyurkó Görgey, és azért lett Fabricius parasztszerű.

— Népszerű — javította ki Görgey.

— Allesanz. Többnyire azért népszerű az ember — folytatá az ő sajátos bölcséletét Quendel —, mert valamije nem van, és ritkán azért, hogy valamije van. Nos, Fabriciusnak füle nem van.

— Azt mondják, esze van.

— De tart aztat a mamájánál. Derék asszony, katonás asszony. Az csinált ötöt bírónak.

— Hát egyéb újságot mit hoztál?

— Semmit se nem tudok.

— Beszélnek valamit a bemenetelemről?

— Annyit se nem, mint egy polgári kimenőről.

— A lányomat nem láttad?

— Azóta nem.

— Ugyan eredj el, kérlek, hozzá holnap és nyugtasd meg a szegény kicsikét, hogy egy héten belül okvetlenül találkozzunk, talán úgy is, hogy sohase válunk el többé.

Quendel a fejét rázta.

— Engedjél meg, nagyságos konziliáriuskám, de nem megtehetek, mert az öreg kisasszonynak, ki hegyezte füleit, mikor a Rozáli kisasszony episztolácskát átadta atyuskájának, azt hazudtam, hogy lax innen tíznapi járóföldre. »No, hát kombináljál vén tyúk« — gondoltam magamban. És most hát én valahol Erdélyben utazok és nem mehetek hozzá.

— Akkor talán üzentesd meg Gyuri öcsémmel!

— Nem van Lőcsén.

— Hát hol van? — csodálkozott az alispán.

— Aj, haj! Hol mindenütt járt az azóta! De engedjél kérlek alásán, tótul elmondanyi, mert magyarul hosszú nékem. Hát hazament még a múlt hónapban Toporcra — egy kicsit szopni, mámához. Visszajövet, útközben elfogták a labancok. A fogságból apja kívánságára kiszabadította gróf Bercsényi, két fogoly német tisztet adván érte, pedig ötöt is megér. Az úrfi tehát kiszabadult, de már vissza nem jött Lőcsére, mivel a kuruc ezredünk időközben, vagy két hét előtt elparancsoltatott a városból és most itt fekszik valahol közel, Kohlbach mellett. Gyuri is ott van most.

— Eszerint most nincs Lőcsén katona?

— Nagy bánatára a vászonnépnek — tette hozzá Quendel úr nevetve.

— Ad vocem vászonnép, mikor voltál utoljára a szabadkai kastélyban? — kedélyeskedett Görgey.

— Ne is említsél. Finis, vége, schlusz — mondá a vén kupec mélabúsan —, semmit se nem szeretek már, csak a pénzt. Higgyél meg nekem. Mindenből kiseret az ember, mindent megunja, csak a pénzt nem. Szép piros száj, formás bokák, fehér kezek, gyújtó szemek. Micsoda számár hitethette el az emberiséggel, hogy ezekért érdemes futkosni és megbolondulni! Hát a szentjánosbogár nem szebb, mint a legszebb szem, és ki futkos szentjánosbogár után? Hát a piros ajkánál nem jobb ízű egy számóca, de még senki se nem bolondult meg számócaért. Nem úgy van? De úgy van. Sipirc asszonyi részletek, falatok. De a pénz, oh, az egy forró szenvedély, aki tartja örökön-örökké, ámen.

— Ugyan, ne tetesd magad oly kapzsinak, mikor nem vagy olyan.

— De vagyok. Az vagyok. Ami többet ér egy bolhánál, azt én mind magamhoz kaparítom, ha lehet. És ha is nem lehet. De éri-e többet egy bolhánál egy boka, egy asszonyi láb? A bolhára legalább topánka nem szükséges. Hát nem úgy van? De bizony úgy van.

Amint a megyegyűlés napja közelgett, nap-nap után jutott vendég a vacsorához a lőcsei megyeházból, aki meghozta a friss híreket, s ott hált meg a kastélyban.

Másnap a főjegyző, Korotnoky Ferenc köszöntött be estefelé.

— Lőcsén minden csendes.

Harmadnap Budaházy jött:

— Semmi újság sincs.

Negyednap nem jött ki senki, ez is azt jelentette, hogy minden mozdulatlan.

Az utolsó napon a Quendel kis kocsija gördült be, rajta ült Grodkovszky is. Lőcséről csupán ők jöttek, de már akkor tele volt az udvar kocsikkal és a ház vendéggel; akik messzebb laktak, ma érkeztek, hogy holnap innen induljanak.

Vacsora előtt egy kis értekezletet hevenyésztek. Grodkovszky a helyzetről referált. Szerinte minden aggodalom festett agyrém. A megyeháza tiszta. Marjákné már bent van és előkészületeket tesz a holnapi ebédhez, mely a nagy teremben lesz tálalva. A viceispán úr bemehetne akár egyetlen kísérelő nélkül is. Senki se mozdítaná a kisujját se. Olyan a város, mint a pihenő tó, csak egy pár béka vartyog a széleken, de ezek a közeledő léptekre beugrálnak nagy cuppogva a láthatatlanságba a sások közé.

Quendel apó idegesen dobolt ujjaival az asztalon a referáda alatt s egyszer-kétszer belemordult:

— Nono.

Az alispán nyugtalanul fordult feléje.

— Quendel, úgy látszik, másképp gondolja.

— De gondolok úgy, látok úgy, csak egy nem nekem tetszik; tegnap óta veszek észre valami rejtélyeset szenátorokon. Lázasan jönnek-mennek, gyűléseznek, fontos, ünnepestélyes pofákkal, szakasztott olyanok, mintha egy láthatatlan falovat tolnának, akibe katonák vannak, mint ízében... nem is tudom már, volt melyik városban. Különösen az új

bíró nem kóser ember, és az enyim impresszió, hogy bár semmit se nem látjuk, mégis csinálják valamit pokol pozdorják.

De Quendelt lehurrogták. Ej, mit csinálhatnának? Mit tehetne az új bíró? Tud is az még valamit! Vak az még, mint a kismacska, mikor születik. Nem hogy már karmolni tudna, de még nem is lát. Nem lehet állítani, hogy nem lesz vele baj később, ha majd szétnéz, de most elég tőle, hogy örül az új hivatalnak, mint a kisfiú az első bicskának, mellyel még nem tud bánni.

Minthogy az értekezlet után a vacsoránál egy kis bort is bevettek, lassan-lassan egészen rózsaszínű lett a helyzet még a képzelt ráncai is elsimultak az elmékben, ki-ki nyugodtan tért pihenőre még éjfél előtt, mert holnapkorán kelnek, és talán az alispánt kivéve, senki se gondolt a Quendel apó károgásaira.

Pedig Quendel apónak alkalmasint igaza volt, és talán ugyanabban az órában, abban a percben azt mondta Rozálihoz intézve szavait Fabriciusné: »Nem veszed észre, báránycám, hogy milyen titokzatos ez az Antal, valami nyomja, vagy terv, vagy bánat, vagy veszedelem . . . nem tetszik nekem ez a fiú.«

Amilyen boldognak látszott az új bíró két napig a választás után, öröm volt látni, az anyai szív repesett a fiú jó kedvén, mely bugyborékkolt, mint újonnan nyitott friss forrás, színes kavicsok között folydogáló, annyira feltűnt, hogy harmadnapra, ellenkezőleg Krisztus urunkkal, akinek a lelke felszállott a mennyégbe, bíró uramnak a lelke elveszté szárnyait. Komor lett, nyugtalan, elmélyedő, órákig bámult maga elé, minden neszre megrettent, éjszaka nem tudott aludni, egész reggelig hánykolódott ágyában, nappal egy szavát nem lehetett venni. Anyja faggatta, hogy mi lelte, kitérőleg felelt. »Közügy — mondá —, nagy dolog. Nem asszonyoknak való. Majd megtudja a mama, ha megtörténik.« A szenátorok, akik ki- s bejártak nála és zárt ajtók mögött tanácskoztak a lakásán, mintha nem eleget tanácskozhatnának a városházán is, szintén olyan titokzatosak voltak, mintha lepedővel volna a lelkük betakarva.

A negyedik estén, szerdán, fia tudtán kívül vendégeket hítt neki Fabriciusné, hadd szórakozzék egy kicsit. Kevesen

voltak, de csupa kedves emberei. Blom Miklós, Greff Feri, Klöster Matild (ugyancsak nagy puceban jött), ott volt a csin-talan Teökéné, Rozálit el is felejtettem, de hogy is ne lett volna Rozáli ott, Mauks Donátné a két hajadon lányával (ezek a Mauks-lányok talán sohase fogynak ki), meg a kamasz fiával.

A társaság jól mulatott, de a bíró szótelen volt és szóra-kozott, még Rozálival is alig váltott egy-két szót, s ami aztán szinte kínosan tűnt fel, hallván a Bierglocke kongását oda-künn, egyszerre felugrott a vacsora mellől a harmadik tál ételnél, bocsánatot kért a kedves vendégektől, de neki azt mondja, el kell menni a város dolga szólítja, mégpedig rögtön. Az anyjának kezét csókolt s kijelentette, hogy nem jön haza aludni, mert annyi dolga van még az éjjel és olyan korán kénytelen fölkelni, hogy nem érdemes hazajönni és levetkezni; majd csak ott a városházán dől le ruhástól, szemeiben fana-tikus tűz világolt, s homlokán valami hősies borulat vonult el.

Fabriciusné rosszállón harapdálta ajkait.

— Te tudod fiam, mit csinálsz, de . . .

A bíró szigorún vontá össze szemöldjeit.

— Elhatározott dolog — mondá kurtán, ellentmondást nem tűró hangon.

(— Ez oszt fog tudni parancsolni — súgta Blom Teöké-nének.)

Az öregasszony nem végezte be a mondatot. A bíró összevonódó szemöldöke elvágta, mint egy összevonódó olló.

Rozáli csodálkozva nézett rá. Sohase látta még olyan szépnek.

Rozáli mellett elmenve, áthajolt háta mögül a gót szék támlányán át és azt súgta:

— Holnap látjuk egymást. Jó éjszakát, galambocskám, jó éjszakát.

Annyira közel volt hozzá, hogy egy pár elszabadult arany hajszál, mely a lehetétől repkedni kezdett, megcsik-landozta az ajkait . . . Olyan közel volt hozzá és mégis már olyan távol, mintha tengerek feküdnének közöttük.

Fabricius elment, de a társaság még azután is jól mula-tott egész a záróra harangjáig, nem gondoltak semmi különö-sebbet, mint hogy új seprő jól seper. Egy kicsit mohón lát

a dolgokhoz Fabricius, mindenki úgy van azzal eleinte — mert a hatalomnak is csak a legteteje van mézből; majd megtalálja benne később, alább a keserűt is.

Fabriciusné sopánkodott, hogy fél egyedül éjszakára a nagy lakásban és elkérte kölcsön Rozálit, amibe Klöster kisasszony beleegyezett. A vendégek ezzel szétszéledtek. A Mauks-családot Greff Feri kísérte haza. Teökénét Blom Miklós s mindeniket egy-egy lámpásvivő szolgáló.

Utálatos sötét téli éjszaka volt, teli köddel, mely szinte ragadott az emberre, mint a csiriz. Az egész város aludni látszott; oly csönd volt, hogy mikor a Gygles-ház előtti egyetlen hársfának egy-egy harasztja leesett, a szomszéd utcából is hallani lehetett a nesztét. Csak igen kevés helyütt világított, mint bagolyszem, egy-egy ablak, hanem a városházának minden ablaka fényben úszott. Azok még ébren vannak.

— Pocsékolják a gyertyát — mondta Blom.

— Ne féltse a várost — kacagott a szép özvegy —, az még győzi.

— Csak nem akar ez célzás lenni?

— Nem, nem, a világért sem.

Teökéné elbúcsúzott a kapunál Blomtól, fölment, lefeküdt, és csakhamar hatalmába vette az álom. Közel éjfél után azonban nagy kopácsolásra ébredt fel. Csodálatos hangzavar uralkodott lent a piacon. Lámpák derengős árnyékai futkostak szobája falain. Nehéz léptek zaja tömörödött össze, mintha egyetlen nagy láb lépne zubogó tompasággal: ezek katonák. De voltak még más hangok is. Az asszony elkezdte őket megkülönböztetni. Ez kalapács. Az a tüszögésféle: fűrész. Hát az a rettentő dübörgés, amelytől a föld megrázkódik, morog és a bútorok recsegni kezdenek, mi lehet? Jaj, az csak ágyú lehet.

Teökéné eleinte csak félt s mélyebben bújt dunyhái alá, melyeket vérmes teste szinte izzókká melegített, de innen a hangokat összefogdosva, különböző kombinációk rajzottak kis fejceskjében — mely sok nagy fejet megzavart már.

Már nem félt. Hiszen ha csak félt volna! Ahelyett kíváncsi lett. S noha úgyszólván halálos ugrás lehet a meleg ágyból a hideg szobapadrólra lelépni (melyik asszony ne becsülné többre tudvágyát életénél?), mégis leugrott s szaporán

szedegetve apró lábait, mint a fűrj, az ablaknál termett, feltárván annak tábláit a hideg éjszakába.

Fáklyák lobogásánál, dértől izzadt, alig pislogó lámpáknál látta (vagy csak a szeme káprázott) a nagy tarkaságot a piacon. Mintha vásár volna, annyi alak sürgött ott, inkább csak úgy voltak kivehetők, mint árnyékok. Balról egy csapra vert pálinkás-hordó feketedett, a pálinkaszag belopta magát a levegő egyéb nedveibe s az ő finom orráig fölszállott. Sok ember állta körül, nagy lármával. Ökrök nehéz ágyúszekereket vontattak a főkapu irányában, mellettük bivalybőr-köntösökbe öltözött férfiak szorgoskodnak. Valami borzongós, fantasztikus látvány az. A városház erkélyével szemben egy lámpafényövvel körülrajzolt négyszögben, valami lázas ácsmunka folyik, balták csattogásával, fűrészek hörgős nyiszogásával. Mindez összefolyt, elmosódott, jobbadán csak sejtelmémé vált, mintsem kidomborodó képpé. Csak a bivalybőrös kabátú marcona alakok voltak megtestesült valóságok; a Teöke-ház ablakai alatt is ment éppen kettő, báranybőr-süvegekkel, nagy alabárdokkal.

Lehajolt hozzájuk; mindent mer a kíváncsi nő.

— Ugyan kérem, jó emberek, mi történik odalent?

A két alabárdos föltekintett; az egyik fiatal volt és izmos, csak valami fehéret látott (a hálófőkötőt s a réklit) és a friss hangból ismerte fel, hogy fiatal nőszemély. Megdőfte dárdájával a falat, aztán felfelelt neki az emeletre, emberséggel:

— Nem jó azt még megtudni, hát ne is bolygasd, kedves macskám!

*

Ennek a novembernek a harmincadik reggelén kedvetlenül ébredt fel a görgei oligarcha. Az érkező kocsik zaja, az udvaron folyton gyülemlő kocsisok, lovászok beszélgetése, veszekedése — meg az egész kellemetlen helyzet nem hagyta aludni. Bosszankodott magára. Hát van nekem jó eszem, hogy olyan dolgokba engedem magamat tolatni a vármegye által, amelyekhez nincs kedvem, mikor úgy élhetnék, mint a hal a vízben — és nem parancsolna senki? Az csak egy öncsalás, hogy itt én parancsolok mindenkinek. Hiszen parancsolok az embereknek, de nekem meg a körülmények paran-

csolnak; a körülményeket pedig az emberek csinálják, tehát voltaképpen nekem is parancsolnak az emberek . . .

Ilyen savanyú filozófia mellett húzta fel sarkantyús csizmáját s szedegette magára a Preszton által előadott díszruhadarabokat. Már éppen készen volt, csak opálköves kardját akarta felkötni, mikor váratlanul fölszakította az ajtót valaki.

Haragosan fordult meg, ki merészel ilyet tenni; hát Görgey Gyuri volt.

— No, mit akarsz? — kérdé mérgesen. — Nem várhatál volna, míg kimegyek?

(Ez ugyan gyenge fogadtatás volt olyan hosszú távollét után.)

— Mondanivalóm van, kedves Pál bátyám.

— Tudom már az esetedet, elmondta Quendel.

— De én valami olyat akarok mondani, amit még nem tud Pali bátyám.

— Hát nyögd ki.

— De négy szemközt szeretném megmondani — szólt a megszeppent Gyuri, most már félénken.

— Ugyan az isten szerelmeért, ne csinálj már annyi teketóriát.

— Úgy látszik, rossz időpontot választottam — mondá a hadnagy elszomorodva —, talán máskorra hagyom — s ezzel az ajtó felé indult.

— No, hát csak ne menj. Eredj ki, Preszton! Egy kicsit bosszús vagyok. Lőcsére megyünk.

— Tudom. Én is bátyámékkal tartok.

— Jó lesz; de most már igazán beszélj.

Gyuri ünnepélyes, katonás állásba helyezkedett.

— Kedves nagybátyám, nagyságos konziliárius úr! Valamint a csermely a virágos rét felé siet . . .

A híres viceispán a lábával toppantott.

— Hát megvesztél?

— Én, én, ahogy . . . de talán, ámbár . . .

— Mondd szépen magyarul, mit akarsz. Hisz nem voltál te azelőtt ilyen mamlasz.

— Igazán kizavart a konceptusból Pál bátyám, azért hát ne vegye rossz néven, ha csak úgy egyszerűen mondom meg, hogy adja nekem ide a Rozálit.

— Rozálit? Minek?

— Hát feleségül.

A viceispán akaratlanul fölszisszent, arca kikelt formájából, szemei kidagadtak, mint a szitakötőé.

— Feleségül? Oh, szerencsétlen... hiszen...

A viceispán éppen azért volt olyan indulatos, mert amint a fiú okossággal vegyült kedves naivsága bontakozott ki előtte, az a gondolata támadt, hogy Rozálfával mennyire egyformák, mennyire testvérek. A fiú vallomása tehát úgy hatott rá, mint egy új csapás, mint egy bűn, egy természetellenesség, s mikor azt mondta »Oh, szerencsétlen«, ez voltaképpen azt jelentette: »Hát még ez is?« Anyyira belegubózta magát ebbe a gondolatba, hogy nem is szabadult volna meg tőle, ha az ilyenkor szokásos kérdések közül, mintegy zavarában gépiesen ki nem húzza a szabadítót.

— Tudnak erről a szüleid?

— Természetesen.

— Hogyan? — tagoló rekedten, mohón, lázasan. — Azt mondod, tudnak róla? Igaz az?

Ez a kételkedés visszaadta a megfélemlített fiú bátorságát:

— Nem szoktam hazudni.

Főlemelte a fejét, kevélyen szemébe nézve az alispánnak, kire alig lehetett ráösmerni. Öröm ragyogott arcának minden porcikáján.

— És mit mondtak az öregeid?

— Anyám áldását adta, apám a táborból levélben fejezte ki örömét.

Isteni béke szállt a Görgey Pál szívébe. Hess, homályos szárnyú rémek, akik eddig körülte repdestek. — Hogy elfújta őket egy szó! Láthatatlan kalapács összezúzott egy nagy követ, mely lelkén feküdt. A kő porrá vált és rózsaszín párákba vegyülve eloszlott a légben nyomtalanul. Olyan könnyű lett, mint a lepke, és vidám, aminő gyermekkorában volt.

Mindene lett egyszerre, ami előbb hiányzott, vidámsága, boldogsága, életkedve, frissége, még mehetnékje is Lőcsére. De mindene soha sincs az embernek. Szava nem volt. Csak a szája mozgott, voltaképpen semmit se mondott, némán ölelte meg Gyurit, megcsókolta, szinte őrzöngött, szinte meg-

fojtotta, úgy csókolta. A visszatartott szeretet, a sok eszendők szeretete, mely e rideg szív mélyén felgyülemlett, most egyszerre nyílást talált és kiömlött. Szemeiből megeredtek a könnyek, a jóság forrásai, s csak nagysokára bírta szavakba rakni akarátát.

— Hadd legyen Rozáli a tied, te meg légy enyém. Lakjatok nálam mind a ketten.

Karonfogta, kivezette az ebédlőben reggeliző vendégekhez.

— Íme, a leendő vőm. Megkérte a leányomat és odaadtam.

Reggeli alatt vidám volt, nem bírt magával, tréfált, sziporkázott és mindenkivel kikötött, évelődött.

— Nem szeretem, hogy olyan jó kedve van — súgta Máriássy Imre Abhortisnak —, ez nem jelenthet jót.

— Ej, csak azt jelenti — viszonzá Abhortis —, hogy bátor ember.

Reggeli alatt maga sürgette az elindulást:

— Siessetek csak, siessetek!

— Nem kerget a tatár, ráérünk — szólt közbe Andreánszky Jób, kinek nagyon ízlett a hideg fogoly.

— Ti meghiszem, mert tirátok Lőcsén csupán ovációk várnak. De engem még másvalaki vár ott.

Az egymás mellett ülő Kubiny Mihály (Hozelecről való) és Grodkovszky pillantást cseréltek egymással:

— Nem értjük — mondták halkán.

— Én értek — vigyorgott rájuk az átellenben falatozó Quendel, szája elé tartván az alispán felőli oldalon a szalvétáját.

Most aztán csakugyan az indulás következett. Az alispán szándékosan nagy pompát akart kifejteni e nevezetes napon, meg volt az már beszélve előlegesen a gazdatiszttal, aki mindent elrendezett.

Elöl egy hajdú, Bencsik Pali indult rézkürttel az oldalán, utána két lámpavivő következett, ha netalán éjjel találnának visszajönni. Maga a viceispán a fekete paripára ült, melyet Rákóczi fejedelem küldött ajándékba. (No, ha még a viceispánhoz mernének is, de ehhez a lóhoz nem mernek nyúlni a szászok.) És milyen délceg, szép alak volt most a viceispán.

(Nem a ruha teszi az embert, de bizonyísten a ló.) És csupa mosoly volt, szétszélesedve, mint egy síheder, tréfából át akarta ugratni Presztonnét, mielőtt elindult. Hogy táncolt alatta az a gyönyörű jószág, s amint hánya-vetette a nyakát, hogy csörgött a nyergen meg a kékkövekkel rakott kantárján a sok karika, csat, arany-, ezüstlencse és fityegő!

Az alispán mellett a délceg Pemete Pista huszár porosz-kált, a ruhája ezüstre volt és a dolmány posztóját emberi szem nem láthatta a sújtások sokaságától. (Csak az a kár, hogy nem megy az ember falu mellett, hadd bámulnák.) Utánok tíz közönségesebb huszár lépegetett, élesre kifent karddal (tegnap egész délután köszörülték) élükön Presztonnal, aki immár kiöregedett a gálahuszárságból, de nem is volt soha az a növése, ami a Pemete Istváné.

Ezek után következének összevissza a megyei nemesek, de csak kevesen lóháton, a három Abhortis, mindenik szürke lovon, az öltözetjük is szakasztott egyforma. Ábrahámfalváról Namessanszky Imre egy göthös kancán, aki minden száz lépésre megállt köhögni. El is keresztelte a lovasát útközben a tréfálkozó alispán »kuc-kuc«-nak. (No, ez rajta is fog maradni.) Gyönyörű táncos lova volt Atzél Kristófnak Kisfalváról, csakhogy nem látott az egyik szemére, Král Gyuri Lefkowcéról egy öreg fehér csődörön lovagolt s mennyre-földre esküdözött, hogy ezen ült József, mikor Pozsonyban koronázták. Jó, szelíd lova volt Adusfalváról való Ludman Jakabnak, sokat adna érte valami jámbor kanonok. Szépen tartotta a fejét a Zalay Ferenc seregélyszínű kancája, Ribarszky Jakabénak pedig a járása bájolta el a szemet. Hja, hiába, meglátszik a szegénység, a jó nyerges lovak mind ott vannak a táborokban. Ám fényes fogatban nem volt hiány. Az Andreánszky Jób négy csődöre (istenem, istenem, de jó a nagyuraknak), s a Máriássy pej csikói, a Kyszel Mátyás két dromedár lova (ugyan hol vette, hol csaklizta?), a Jekelfalussy riadós paripái, meg a többi és a többi, érdemes azt mind végignézni — egész Quendelig. Az jött a legvégén, két girhes macskán. Hát nem számár az? Mikor befoghatna akár egy ménest.

Így húzódott végig az úton, mint egy hosszú tábor, az alispán és kísérete. Amint a határra értek, ahol a Görgey

földjét foglalta el Lőcse, az öreg Preszton kevély szíve megnyilallott:

— Hopp — mondá a pajtásainak, akiket vezetett —, ellenség földjére léptünk. Húzzátok ki a kardjaitokat!

Mintha fűrjek szárnya rebbenne, a tíz kard suhogva szállt ki hüvelyéből. Villogtak volna is a napfényben, ha lett volna napfény. Azaz lett volna napfény, ha a napot áteresztí a köd, de biz azt nem eresztette át, azért aztán olyan semmilyen idő volt, se borús, se derús, de mégis inkább borús és szomorú. A mezők már el voltak pusztulva, sehol semmi, csak a csupasz rögök és az otthagyt rothadó mákszárak. Az erdők nem zúgtak, csak vetkeződtek. A Durst-patak nem csevegett, csak morgott. A levegőben varjak kóvályogtak és károgtak. Néhol egy egész nagy csapatot vert fel az élő lovagló Görgey, előre röpültek, vagy a feje fölött, aztán megint leszálltak a földre. A városhoz közeledve, nagyon előre lévén Görgey, kissé visszatartotta a »Holló«-t. (Hollónak hívták az ajándék paripát.) Görgey Gyuri érte utol leghamarább.

— Most értem már — mondá az alispán vidáman —, a Rozáli levelét, melyet a múlt napokban írt, hogy valamit közölni szeretne velem, ami jövődjére fontos. Hát ez az.

— Ilyen levelet írt Rozáli? — csodálkozott Görgey.

— Quendel hozta. Előbb nem értettem, most már világos.

Gyuri elkomolyodott.

— De most már én nem értem — mondá zavartan.

— Hogyhogy?

— Mert eddig még én nem szoltam Rozálinak semmit.

— Micsoda? Hát nem vagytok megegyezve?

— Óvele nem.

— De hisz őt akarod elvenni — kacagott Görgey jóízűen.

— Tudom, hogy szeret.

— No, ha te tudod, akkor ő bizonyosan még jobban tudja, hogy szereted, mert rátermettebb az esze.

És megint csak kacagott nagyokat a bohó ifjúság apró-cseprő bajain. Ezalatt többen utolérték, Zanathy Mihály, kinek pompás vágott farkú lova volt, anglius fajta. Atzél Kristóf, Zalay Ferenc. Fölfelé kapaszkodó emberek voltak, szerettek a viceispán kedvében járni.

— Jó kedved van, nagyságos uram — mondá az egyik.
— Boldog vagyok — felelte Görgey, s tele tüdővel szívta a különben miazmás, nedves levegőt. — Olyan szép a világ, gyerekek.

Minden olyan vidámnak látszott neki. Még a varjúk is milyen kedvesek és milyen szép feketék.

Atzél Kristóf is sietett kellemeztetni magát.

— Jó időben legyen mondva, olyan egészségesnek és fiatalnak látszol hála istennek, mintha nem is te adtál volna lányt, hanem mintha te kaptál volna.

Az alispán elmosolyodott.

— *Hiszen úgy is van az valahogy; csakhogy ti sohasem fogjátok megtudni.*

Ilyen beszélgetések között értek a város felső kapujához. A ködben alig lehetett látni, csak a kémények lefelé verődő füstjéből lehetett a város közelségét megszagolni. Az elől lovagló Bencsik azonban már a kaput is látta.

— A kapu be van zárva! — jelenté.

— Kürtölj! — parancsolá Görgey.

A kürtszóra megszólalt belülről egy reszelős hang.

— Ki az?

— Görgey Pál, Szepes vármegye alispánja és a megyei urak — felelte Bencsik.

— Mindjárt, mindjárt.

Türelmetlenül ficáncol, ágaskodik a Holló (fejedelem lova volt, nincs szokva a váráshoz), megveregette Görgey a tomporát, símogatja a szőrét, ezalatt mintha biztatná: »Hiszen nyitják már lovacskám«.

Aminthogy igaz is. A szokott robajjal, csörömpöléssel ereszkedik le a felvonó-híd és csikorogva táru fel a kapu.

Előre ugratott most Görgey s amint elléptetve a dobogón, átment a kapun is, annak a vastag bolthajtásából váratlan, hirtelen lezuhant a vasrostélyzat s elzárta a bejárást. A megrettent ló fölágaskodott, Görgey megingott nyergében, miközben fejről lefordult a kócsagtollas kalpag, s amint utána kapva kissé hátrahajlott, akkor látta, mi történt. Egy szempillarebbenésig tartott az egész, nem tovább. Látta az eltorzult arcokat, fenyegető öklöket kívül. Hallotta a kiáltásokat, a tehetetlen düh ordításait: »Árulás, gazság«. Aztán azt

is látta, miképp rohannak hozzá bivalybőrös polgári örök, hatan is megfogják a ló zabláját, egy bivalybőrös beleszúr lándzsájával a ló hasába, a ló fájdalmasan fölnyerít és újra fölgaskodik a halálos sebbel; Görgey nem veszi el lelkét, kirántja fringiáját és egy bivalybőr kabátos alaknak, aki a lábához kap, hogy lerántsa, egy rettentő subintással lenyiszszantja a kezét. De most már húszan is rávetik magokat és lerángatják a lóról, nyers vadsággal, lihegő bosszúvágygal. »Hát végre a kezünkbe kerültél, jómadár«.

... És ezt mind látják odakünn a hívei, rokonai, barátjai és nem tehetnek semmit.

— Egy ujjal sem szabad érinteni — mennydörgi egy parancsoló hang: Guttfinger Kristófé, a villikusé.

Nagy morgás, elégedetlenség támad erre.

— Hát mért kíméljük? Hiszen a mi bíránkat ölte meg, hát a mi pecsenyénk ő — kiáltja a vérszomjas mézszáros, Hornbost Márton.

— Azért, mert az úr mindig úr marad — felelte a villikus látván, hogy visszatetszést fakaszt a szava, pajkos szemhunyoritással hozzátette: —, no, meg azért, hogy egy darabban kerülhessen a nemzetes tanács elé. Hozzátok a város házára, hamar, hamar!

Vigasztalan volt a helyzet. Az egész piac, amennyire a ködben ki lehetett venni (és ki lehetett, mert már oszladozni kezdett), tele volt bivalybőrösökkel és városi hajdúval. A beszögellő utcák torkolatánál, melyek az alsó kaputól ide vezethettek volna, ágyúk álltak (a híres Thököly-ágyúk) sürgő-forgó tűzmesterekkel. Szó sem lehet itt valami gyors megszabadulásról, ha még annyi vidéki nemes gyűlik is össze. Megadta hát magát sorsának, egyenesen lépkedett és bátran, az öt kísérő hajdúk között.

Egy szót se szólt útközben az ügy érdemére (hiszen csak nem tárgyalhat hajdúkkal), mindössze a kalpagját tette szóvá.

— Keressétek meg a süvegemet — szólt félig megvetőn, félig parancsolón —, inkább adok ötven forintot a boglár fejében, amiben így károsodnátok.

A villikus bölintott a fejével.

— Eredj Pohánka — mondá az egyik hajdúnak —, kerítsd meg a tekintetes úr fővegét, ha a föld alul is.

Bent a városházán, mikor a teremőr széttárta az ajtókat és a villikus bevezette Görgeyt, templomi csönd támadt. Mindenki a belépő nagyrat nézte.

A tanács hosszú zöld asztalnál teljes számmal ült, csak Kripélyi hiányzott. (Az mindig hasfájást kap, valahányszor valami nagy dologban kell döntenie.) Az asztalfőn a fiatal bíró foglalt helyet, sápadtan, hullámos szőke haja kuszán omlott vállára (észrevenni, hogy nem látott ma fésűt), csak a szemében csillogott diadalérzet.

Előtte néhány teleírt papiros hevert a zöld posztón. Odább, majdnem a középén, az üvegszekrény állt, a Kramler Károly bebalzsamozott kezével. Az most itt a legelevenebb kéz. Az fog most mindjárt sújtani; annak a napja van ma.

A fiatal bíró most megszólalt, csengett a hangja, mint egy lélekharang.

— Kegyelmed-e nemes görgői és toporci Görgey Pál, Szepes vármegye vicecomese?

— Én vagyok — felelte Görgey tompán.

— Kegyelmed lőtte meg a lőcsei bírót, nemzetes Kramler Károly uramat, kinek holt keze, mint korpusz delikti, itt vagyon?

Ezzel utánanyúlt a kis filigrán szekrénynek s üveges felületét kifelé fordítva, felmutatta a vádlott előtt.

— Én lőttem rá — felelte kurtán a vádlott, anélkül, hogy odanézne.

— Van-e, amit felhozhat védelmére?

— Van.

— Hát hozza fel.

Görgey haragosat rántott az előre csúszott mentéjén.

— Kegyelmetekhez semmi közöm. Kegyelmetek nekem semmise. Illetékes bírám előtt, ha lesznek, előadom majdan védelmemet.

— Az nem áll — szólt a bíró. — Lőcse város tanácsa illetékes bírása most kegyelmednek. Keresse csak ki Mauks Donát uram. A hatvanadik paragrafus.

Mauks Donát előtt egy vaskos könyv hevert, violaszín bőrbe kötve, zománcozott ezüst szögletekkel, minden szöglet közepén mogyoró nagyságú smaragddal. Ez volt a *Zipser*

Willkühr, Lőcsének drága kincse. Ebbe voltak beírva a törvények és száz kiváltságok.

Mauks Donát ujjai idegesen forgatták a lapokat, de minthogy ki volt adva a rendelet, hogy mindent gyorsan kell csinálni, cito citissime, éppen a nagy igyekezet miatt ügyetlenkedett: »Kutya kutyárum, nem találom — dohogta a jó úr röstelkezve —, no, végre megvan«.

— Olvassa fel hangosan — parancsolá a bíró.

— Felálljak?

— Nem. Ülve is olvashatja.

Mauks uram tehát szippantott egy kis burnótot és felolvasta a hatvanadik cikkelyt:

— Ab unszer Lewthe einer wunth wurde von eynem Edlingen ader von seyner holden in eyner Stadt ader Margkte ader dorffe szo soll er sein sach suchenn mitt eynem Rechten in des eygens hatterth do es ym geschehen ist . . .

Görgey a soktűzű opálgyűrűjét forgatta az ujján, azzal játszott a felolvasás alatt.

Fabricius konyhanémetséggel ismételte az ózsász nyelv-járásban írt paragrafust.

— *Ha embereink valamelyike megsebesíttetnék nemesúrtól vagy jobbágyától városban, mezővárosban vagy falun, keresse jogos igazságát azon határ uránál, ahol vele a baj történt. Így szól a Zipser Willkühr. Annak a határnak, ahol Kramler bíró megöletett, Lőcse város az ura. Ez csak világos.*

· — Én protestálok ellene.

Vállat vont erre a bíró és odaintvén a villikust, utasítá, kísérik a vádlottat a szomszédos szobába. Majd értük küldenek, ha kell.

Mindössze egy negyedóráig tartott a tanácskozás, vagy tán addig se. A villikus, aki visszajött volt és jogot tartott jelen lenni a tanácskozásokon, most meg arra utasítottat, hogy vezettesse vissza a vádlottat.

Kinyitotta hát az ajtót és beszólt:

— Görgey Pál uram, tessék belépni.

A villikus hangja feltűnően reszketett.

— Lépjen közelebb — mondá a bíró átszellemült arccal, minő a holdkórosé.

Görgey előrement, majdnem egészen a zöld asztalhoz.

Eddig folyton ülve beszélt a bíró, most fölemelkedett, kezébe vette az egyik papirost s ünnepélyes hangon inkább mondta, mint olvasta.

— Istennek és a királyoknak nevében, kik Lőcse város privilégiumait szentesíték!

Megnyikorogtak a székek és megsuhogtak a szenátori rockok, mert most egyszerre felálltak mindnyájan — mikor az isten beszél és a régi magyar királyok.

— Lőcse város tanácsa — folytatá a bíró, mintegy megittasodva a saját szavaitól és a nevek mögött rejlő hatalmi érzésektől —, néhai istenben boldogult Kramler Károly lőcsei bíró ügyében a következőket ítélte: Nemes görgői és toporci Görgey Pál, Szepes vármegye alispánjának, ki nevezett bírót Lőcse város határában szándékosan meglötte, feje vétessék. Hozatott pedig ezen ítélet nyolc szavazattal kettő ellen.

Görgey a fejéhez kapott. Ezt nem gondolta volna.

— Tudjátok-e, hogy ez gyilkosság! — kérdé szemeinek sötét villámlásával, mintha ő volna itt a vádoló.

— Szemet szemért — morogta Gosznovitzer.

— Egyszersmind rendeli a tanács — folytatá Fabricius, kiben egyre jobban nőtt a gyűlölet és az elégtétel pokoli szomja, minél közelebb érezte a kielégítést —, hogy ez az ítélet azonnal végrehajtsák. Be kell szólítani a hóhért!

Ez megtörte Görgeyt. A halálítélet még nem rettenté meg annyira, még reménylett, bejön délig a nemesség és csinál valamit, vagy talán Gyuri elnyargal Kohlbachig, ahol kuruc csapat táboroz s betör vele Lőcsére, de hogy mindjárt lenyakkazzák, ez kétségbeejtő. Halálos izzadság verte ki halántékát. Ajkai remegtek, mikor előadta a kérését, hogy legalább még ma hagyják élni, hogy a lányától elbúcsúzzék.

A szenátorok összenéztek. Az öreg Mostel megsajnálta, szót emelt érte.

— Talán lehetne, bíró uram.

— Nem — mondá ridegen. — Ami határozatot a tanács egyszer kimondott, azt többé vissza nem veheti.

A villikus tehát kiment a hóhéért, aki a folyosón lebzsel. Himlőhelyes, erős, zömök gömbölyű fejű ember volt. Csendes jámborság rítt le az arcáról: inkább lehetett volna gondolni búcsúkon előénekesnek, mint hóhérnak.

— Lesz valami? — kérdé közömbösen a villikustól és ásitott közbe, minthogy ma korán kelt.

Ugyanosa ott settenkedett már Pohánka is a megtalált kalpaggal.

— Hej, hej — vakarta fejét a villikus mélabúsan, amint átvette —, mindjárt nem lesz már ezt mire tenni.

Ebből aztán értett a hóhér is, kit maga után intett a terembe.

— Fleck mester — szólt a bíró a belépőhöz —, vegye át kend a vádlottat és végezzen vele az ítélethez képest. Isten legyen lelkének irgalmas.

Ez utolsó szavak alatt oly gyorsan, hogy szinte észrevétlen füstölgött el a tanács szokás szerint más terembe, hogy az elhurcolási jelenet érzékeny részeitől meneküljön.

Onnan vonult ki aztán néhány perc múlva az erkélyre, éppen a kellő időben, hogy meglássa fejedelmi kegyetlenség-gel, amint az éjjel titokban összeácsolt vérpadon a bivalybőrkabátos burgerek vivát kiáltásától kísérve lenyesi villanó pallossával Fleck mester a Görgey Pál fejét, a legjobb fejét ebben a vármegyében.

Mikor a fej elvált törzsétől, Fleck mester lehajolt érte, felemelte magasra (azt mondja, oly súlyos volt, mintha vasból lenne), körülhordozta az emelvényen, miközben harsányan kiáltá, úgy, hogy még a közeli utcákban is meg lehetett hallani.

— Így járnak mindazok, akik Lőcsével szembeszállnak!

Erre megint éljeneztek a bivalyosok, amint hogy jobbadán csak azok voltak jelen, mert a piacot elzárták még éjjel a többi lakosságtól. Idegen is itt csak olyan fordult meg, aki még tegnap jött a gyűlésre vagy más okból s véletlenül a piaci házakban szállt meg. Az a kevés idegen megindulva nézte végig a szörnyű drámát. Az okosabbak mondogatták: »Vakmerő, istentelen dolog ez. Lesz még ebből sok sírás egyebütt is«. Csak egy jó vidéki alak volt teljesen megelégedve s váltig hadarta gyerekei közt állva, kik közül az egyik lányka igen csinos volt s egy kis fiú igen pajkos, mert folytonosan befújdogált egy kis falovaeska farkába, amit egy síp helyettesített.

— Látod, Magdalenka, látod, amit én mindég mondok, hogy roppant szeret engem az isten. Most is micsoda dolgot látunk. Százakat fizetne más ember az ilyenért. Már maga egy nyakazás is valami. De hát még mikor egy viceispánt nyakaznak. Ilyet talán még a király se lát. Ne füttyülj, te kis Gyurgyik, mondtam már, hogy ne füttyülj, mert még azt hiszik, hogy én füttyülök az éljenzők ellen, és engem vernek meg.

Az utcákat most már megnyitották. Az alsó kapuhoz került kíséret beérkezett, de már késő, mindennek vége, vége . . .

Az első Quendel volt, aki feldúlt arccal felrohant a városházára s felszakítva az ajtókat, berontott az erkélyre nyíló terembe, ahol a tanács időzött, s ami a világon mocsok csak van, azt tele szájjal szórta rájuk. Már éppen ki akarták dobálni, mikor elkezdett hangosan sírni a legkedvesebb barátja elvesztén, ami megenyhíté őket. Különbben is tele voltak dicsőséggel. Az erkély alatt a bivalyosok az »Erős vár nekünk az isten« zsoldárt kezdték énekelni s ahányszor a bíró arcát meglátták az ablaknál, lelkes ordításban törtek ki. Mit bánta hát a tanács, s kivált a bíró, hogy egy vénember ott pityereg. Hisz ők egy nagy dolgot írtak be ma a város történetébe.

A vén ember pedig csak pityergett:

— Gyilkosok vagytok, gonoszok vagytok, meg fog az isten büntetni. Keresztényeknek tartjátok magatokat, de nincs bennetek mákszemnyi könyörület. Azt hallom, csak arra kért az a szegény úr, hogy legalább a lánykájától hagyjátok elbúcsúzni, és még azt se tettétek meg, pogányok. Oh, istenem, istenem, mit fog most az a lányka csinálni? Pedig milyen szép. Csodaszép. És milyen jó. Hiszen te ismered, Fabricius.

— Nem ismerem — jegyezte meg a bíró hanyagul odavetve.

— Ej, dehogynem. Csakhogy álnevet visel. Otrokócsy Rozália.

A szenátorok ijedten ugráltak fel. Fabricius halott-halványan zuhant a földre.

— Mi baja, az istenért?

Mauks Donát uram az ajtóhoz rohant és kikiáltott a szolgálóknak:

— Hamar, hamar vizet, bíró uram elájult.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK = Mikszáth Kálmán.
MKm = Mikszáth Kálmán munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1–33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889–1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1–32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1–19. köt.
MKmR—Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1–50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929–1931].
Krk = a jelen kritikai kiadás.
K = kézirat (kizárólag Mikszáth Kálmán műveinek kéziratjai).
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár.
MTAK = a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. [Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései.
<Ékzárójelben> a kéziratban (K) törölt szavak, illetőleg szövegrészek.
<...> = A kéziratban (K) olvashatatlanul törölt szavak, illetőleg szövegrészek.
<<Kettős ékzárójelben>> a kézirat (K) törölt részeiben kihúzott szavak, illetőleg szövegrészek.

A FEKETE VÁROS

Szövegváltozatok

(Az általános megjegyzéseket ld. az I. köt. hasonló című fejezetének az éln.)

Lap Sor

- 7 : 35 Krk: *Mohamed* (VU — 1910: *Mahomed*) — A későbbiekben is.
- 13 : 3 K₂₁₀: *A bölcső mellett ült* <noha> *Görgey Rozália valami dalocskát dudolva s lábacskájával egyet egyet <lökve> lódtíva. Az egyik lába, mellyel meg-meglökte a bölcsőt kivolt* [!] nyújtva
- 14 : 24 Krk, 1910: *hogyan nem látta* (VU, KF: *ahogy nem látta*)
- 15 : 21 Krk, 1910: *elszontyolodva* (VU, KF: *elszontyolódva*)
- 23 : 22 *zsölleszték* — mindenütt így!
- 24 K₁₂₇: *Sárga papucsokba bújtatott lábait keresztbe fölrakva s kopasz <fejét> fejről, miután a turbánt egy csonka galyra akasztá, az izzadságot meg-megtörülgetve a <kaftányja ujjaival> burnusza ujjával* (ami épen nem mutat valami nagy finomságra), csak <...> inkább megszokásból <nézeget fe> van a tekintetete [!] a tóra szegezve, de *a gondolata másutt jár, s a csibuk kékes füstjeivel száll száll innen <másúv> tova. Mert hiába úgy van az ember alkotva, hogy mindent megun. A paradicsom is <csak egy> puszta kis ideig paradicsom <már> azután már <csak> közönséges kert, <majd> s végül csak felburjanzott ugar.*
- 33 K₁₂₇: <Az öreg kor> *A kor illendő méltányolást érdemel. Egy öreg embert <akit> aki okos már le nem köihet egyetlen <vagy két három> vonzalom, mint valami hóbortos <ostoba> fiatal embert. Annak már joga van a válogatáshoz. Az nem pazarolhatja <már> az idejét akármire, mert ő neki már kevés ideje van. Egy fiatal serdülő leánykát, egy felső bimbót pillantott <egy> meg az erdőmesternél, akivel már beszélt is vagy kétszer, egy ártatlan gyermeket, aki még semmit se tud — s a ki épen azért becses <ő...> <ő neki> ő eldötte, aki már mindent tud — <s azóta állandóan a fejében motoszkál> A lányka megigézte, s azóta állandóan a fejében motoszkál <s> hogyan <tudakozódják felőle> álljon szóba felőle Varga urammal <...> <csak ne volna olyan goromba ember> <a kiléte <<...>> és a körülményei iránt> kitudni kilétét, körülményeit és <az*

Lap Sor

- okkal móddal való) a szerint kezdeni valamit, hiszen sok módja van annak
- 25 : 14 vezesd (VU: vezesd *be*)
- 28 : 9 asszony (1910: *az* asszony) — Quendel sajátos idegenes beszédmódját jellemzi a névelő elhagyás.
34 Krk: *Zsofka* (VU — 1910 örökletes sajtóhibával: *Zsooska*)
- 29 : 18 *és* nem lesz (1910: nem lesz)
- 31 : 33 Oly parancsoló (1910: *Olyan* parancsoló)
34 Krk: *dívány* (VU — 1910: *díván*)
- 32 : 12 Krk, 1910: *okos* (VU, KF: *okozs*) — Eredetileg Quendel idegenes kiejtését akarta jellemezni vele az író (vö. 33 : 24), de az *s*-nek *zs*-ként való ejtése nem jellemző a németes, ill. szlovákos beszédre, ezért az 1910-es változatot fogadjuk el.
31 *lennyi* (1910: *lenni*) — Quendel idegenes kiejtésére jellemző nyelvi alak. Vö. 32 : 39 értenyi.
- 33 : 24 *okos* (VU, KF: *okozs*) — Vö. 32 : 12.
- 34 : 5 Krk, 1910: *odaadtam* (VU, KF: *odadtam*)
8 lehetet (1910: *lehetett*) — Quendel idegenes kiejtését jellemző nyelvi alak.
9 *behajtotam* (1910: *behajtottam*) — Quendel idegenes kiejtését jellemző nyelvi alak.
- 35 : 18 *érség* — Mindenütt így, Quendel kiejtésének jellemzésére.
- 38 : 17 K_{212} : *Quendel vérbeli üzlet ember volt*, <aki> tömérdek pénzt költött, vállalkozott mindenre, megvesztegetett mindenkit, akit lehetett, megyei tisztikarokat, <császár környezetét, katoná> magas rangú katonákat és országzászlósokat, még maga a császár környezete is hír szerint zsebében volt — ahogy mondani szokták. Nem becsülte a pénzt <nem becsülte> mert szaporítani akarta. Nem a <<forintoknak>> forintokhoz <A...> Minden garas után <legugolt> lehajolt, de könny
- 39 : 6 Krk: *azt a bicskát* (VU — 1910 örökletes sajtóhibával: *az a bicskát*)
26 *Mit* tudsz (1910: *Hiszzen* tudsz)
- 40 : 13 Krk: mérföldekre (VU — 1910: mértföldre)
19 készül (1910: készült)
- 42 : 10 K_{244} : — *Nem vagyok babonás* — <mondá> kiáltott — de ez már igazán nem jelenthet jót kivált a mostani <esetünkben> helyzetünkben, épen <a M> szíven lötte a kisasszony <a> Máriát.
15 juhakol (1910: *a* juhakol)
- 43 : 8 olyan *nagy* volt (1910: olyan volt)
31 *a* körmöcbányai (1910: körmöcbányai)
- 49 : 8 K_{217} : — *Az ördögbe* — szóló közbe a zömök ember, aki az előbb gyalog ment, s dalolt a kocsi mellett — ne nagylelkűsködjék fiatal ember hiszen a kocsi megvan telve.
- 50 : 5 Krk, 1910: *trályogás* (VU, KF: *trályogás*)
15 Krk, 1910: *az eszem azt mondja* (VU, KF: *azt eszem az mondja*) — A KF változatát sajtóhibaként fogtuk fel,

- noha lehet, hogy Quendel sajátos idegenszerű beszédmodorát akarta vele jellemezni az író.
- 50 : 36 szörnnyülködő (1910: szörnnyülködő)
- 52 : 1 szerényen (1910: szerényesen)
- 53 : 11 Krk: Na moju dusu (VU — 1910: Na moj dusu)
- 54 : 16 petyegette — Mindenütt így!
- 55 : 34 fecsegését (1910: fecsegéseit)
- 39 bolondságotok (1910: bolondságtok)
- 56 : 2 ahova (1910: ahová)
- 57 : 6 Tropkó (VU — 1910 örökletes sajtóhibával: Tropka)
- 7 kezdte (1910: kezdé)
- 16 a füleit (1910: füleit)
- 59 : 15 mondtam (1910: mondom)
- 60 : 5 s most (VU: most)
- 21 Krk, 1910: hol vette (VU, KF: *hogy* hol vette)
- 62 : 5 pajkos koboldok (VU: pajkos *gondolatok*)
- 6 sugár derekát (VU: *a* sugár derekát)
- 37 minden ponttól vezet út (VU: minden ponthoz vezet út)
- 63 : 19 Krk, 1910: kezdé (VU, KF: kezdé)
- 29 el tudok képzelni (VU: el tudok képzelni *szerencsétlen országunkban*)
- 30 „gyermek-szenátor” (VU: „gyermek-szenátor, *amint Lőcsén nevezik, még mielőtt odaérkeznék*)
- 34 *a maga* eljárásában nem látszik a logika (VU: nem látszik az eljárásban a logika)
- 64 : 11 megvan (VU: *hogy* megvan)
- 15 kész volt értem *ujjat húzni a társasággal* (VU: kész volt értem *gyalogolni*)
- 28 megbecsüljem (VU: megbecsüljem *a*)
- 65 : 30 felhőhasadékba (1910: felhőszakadékba)
- 66 : 2 *a* téli (1910: téli)
- 21 csettentett (1910: csettintett)
- 21 Krk, 1910: nyelvével (VU, KF: *a* nyelvével)
- 22 kergetett *be* (1910: kergetett)
- 27 kezében (1910: *a* kezében)
- 67 : 14 molnárlegény (1910: molnárlegény *pedig*)
- 69 : 2 felelte (1910: felelt)
- 26 Krk: *Kindronay* (VU — 1910 tévesen: *Kindernay*) — Vö. a név első előfordulási helyét: 23. köt. 46 : 23
- 71 : 4 Krk: izzadság (VU — 1910: izzadtság)
- 73 : 7 poharát (1910: *a* poharát)
- 8 *tulipántok* — Minden kiadásban így!
- 74 : 9 Töltsetek *lánykák töltsetek!* (1910: Töltsetek!)
- 75 : 22 *a* két hatalmas (1910: két hatalmas)
- 76 : 8 *a* tisztelendő (1910: tisztelendő)
- 18 *hogy* hol vették (1910: hol vették)
- 38 *vörös* posztó (1910: posztó)
- 77 : 36 K₄₀: *Ézt* a korponai kereskedőhöz *intézte az óras.*

- Nem igaz — <mondá> cáfolta meg a quencelista [?] kereskedő, — *mert három lóról van már szó*, — <Maga a harmadik> <— Kikérem magamnak ezt a hangot> — *Hogy hogy!* — *Úgy hogy maga a harmadik*. — *Kikérem magamnak ezt a hangot*. — *Megérdemli ezt a hangot, mert a mellett hogy oltand a tüzet még piszkálja* pedig
- 78 : 19 a fiatal szenátor (1910: a szenátor)
- 81 : 39 *csüggött* — Minden kiadásban így!
- 82 : 6 mikor már (1910: mikor)
- 25 a malom kalácsot sütő vasát (1910: a malomkalácsot sütő vasat)
- 35 Krk: *Molicska* (VU — KF tévesen: *Safranyik*) — Vö. a név első előfordulási helyét: 23. köt. 47 : 12
- 38 Krk, 1910: az összetűzésnek (VU, KF: egy összetűzésnek)
- 83 : 24 *székekkel* (1910: székekkel)
- 84 : 3 Krk: *Molicska* (VU — 1910 tévesen: *Safranyik*)
- 23 a pályáiban (1910: pályáiban)
- 35 az öröltetők közül (1910: az öröltetők körül)
- 86 : 15 Krk: *padka* (VU — 1910: *padka*)
- 87 : 19 Krk, 1910: *érdemteltem* meg (VU, KF: *érdemlem* meg)
- 28 Krk, 1910: a fejét (VU, KF: fejét)
- 89 : 3 Az itt kezdődő részről két megfogalmazási kísérlet maradt fenn:
- I. K₂₄₆: *A maga titkát* — <ismételte> hadarta motyogta *Rozali szórakozottan, gépiesen*. — *Úgy van az én titkomat*. Min csodálkozik? *Akarja, hogy közöljem?* (Rozali) — *Ne, ne!* <kiáltá> <mondá> <rebegte sietve rekedten lángba borult arccal>. Kezét elhárítólag emelte fel, <arca> *elpirult a füle hegyéig* s fejét sietve elhajlítá <a túlsó oldalra, mintha egyszerre letört volna> mintha a nyaknál eltört volna.
- II. K₂₄₆: *Ne, ne!* (*Elpirult a füle hegyéig.*) <Tudta> Nem akarom tudni. *Tudta*. — *Ah zsarnok, zsarnok!* — *incselkedett vele Fabriczius* <feluj> *de kilehetett abból érezni* <komoly> *némi* <haragot> *keserű tzt is*. — <Nem csak> *Már megint* <föl> *tovább megy egy fokkal*. *Eddig önmaga volt csak néma*, most már az én szólási szabadságomat is <korl> *megkorlátozza*. — Rozali elhajlítá a fejét féloldalt, mintha a nyaknál eltört volna, s <úgy beszélt valahogy> a háta mögé beszélt. — Már pedig ebbe bele kell nyugodnia. Ne gondolja, hogy hálátlan vagyok. Vagy hogy ez valami szeszély tőlem. <Vegy> *Szomorú kénszerűség ez*, <De> *vegye úgy mint hogyha játék lenne, mint ha például buvócskát játszanánk*. *Én elbúvok, maga pedig keressen*. — Szabad? — *Tessék*. — *És ha megtalálom?* — Akkor össze-nevetünk, ahogy szokás.
- 90 : 6 a hámjait (1910: hámjait)
- 24 letánia (1910: létánia)
- 32 a Molitorisz (1910: Molitorisz)

- 91 : 21 *Klőster* (VU, KF: *Krőster*; 1910: *Klőszter*) — Ez az ingadozás a névhasználatban mindvégig megmarad. A korábbi előfordulási helyek alapján a Klőster alakot általánosítottuk.
- 23 *K₂₇*: a többi növendék között kik lopva s *ellenséges szemmel* s nevetgélve nézegettek, lopva mert ismeretlen (és új volt) ellenséges szemmel mert szebb <volt> náluknál <és> s gúnyosan nevetgetve mert nagyon <gyengén és> falusiasan <volt> volt öltözve.
 <Mikor lefeküdt ágyában> *Hanem iszen* ezen <is segítve lett másnap> *könnyű volt* segíteni. *Quendel úr* <sok pénzt hagyott elmondván> *bőven hagyott ott pénzt*, elmondva, hogy ő gondoskodik előkelő barátjának <lányáról ha valami kell> lányáról, ki *nem akarja tudatni hol van* (erre bizalmasan kacintott egyet, amit a kuruc érzelmű Krőster <megértett legott> *megérteni vélt* *(hogy valami rossz ját tett a tüzre a politikában)* és ha pénz kell csak ő hozzá forduljanak <ellenben pedig> *lása el* Krőszter kisasszony mindenekkel és *vigyázzon rá, mint a tulajdon lányára* mert az apja <nagy> *tehető ember, kinek keze messze ér, ha szabadon mozoghat*. Hát <m> mindjárt
- 92 : 20 *K₂₇*: A tudós — *tanulmányos varrónók* egész csapatja babrál <alkuszik> közöttük <... ..> libagógóáshoz hasonló zsvajjal. <tanácskozva a> Le is vet
- 94 10 *K₁₄₇*: *Fabriczius úr küldi Otrókócsy kisasszonynak az elvesztett kendőjét, melyet az úton talált*. Rozáli <felugrott a v> ruganyosan *felugrott a székről*. Minden eréből *friss vér tódult a szívére* <a képébe> és *hajtotta sebesen* <fel az arcába>.
 — <Ah> *Igen, igen. Ez az én kendőm —kiáltá rekedten s mohón utána kapott*. — <És> *Ki hozta? Egy hajdú hozta*. — *Köszönöm, jól van*. — *Nagy lelkes szemei nyitva maradtak az álmélkodástól*, aztán lassan behunyta és magában gondolta: „*Ó rá m talált és jó az isten*” <és> <majd egy osgyáni paraszt dalt dudorászva kiszaladt az erkélyre, hogy egyedül legyen> <Hát mi ez megint, ha nem csoda? Ime megint csodát tett> <megint> s *vidáman dudorászva* <lejtett> *tánclelésben futott ki a kertbe, ahol javában nyíltak a rózsák, akik* <öt> *majd megértik, hogy milyen csoda történt*.
Pedig hát csak úgy volt az, hogy Krőszter kisasszony majd mindennap átlátogatott <Fabriczius> özvegy Fabricziusnéhoz, ki mnen a harmadik házban lakott. <Tegnap> *Régi barátnek voltak és szerettek beszélgetni a napi események felől*. Krőszter kisasszony *tegnap is ott volt és elmesélte, hogy Quendel apó új növendéket hozott és a többi meg a többi*. <Hogy im> <m> Így tudta meg a gyerek szenator <a dolgot és> s így történt <meg aztán a csoda, jelent annak> egész egyszerűen, csak-hogy a gondviselés nagy <buz> mester, úgy tudja <össze> átfonni, összeállítani a <dolgokat> helyzeteket, hogy a leg-egyszerűbb dolgok csodáknak tetszenek. Tömerdek pamutja és szerszáma van hozzá.

Lap Sor

- 95 : 10 melyeket kaptunk (1910: amelyeket kaptunk)
12 az igazaiért (1910: igazaiért)
- 96 : 8 Krk, 1910: okos volt (VU, KF: ő okos volt)
- 16 K_{24, 205}, és 25: *Épen a családról szóló könyvének megírásába volt merülve, mikor a fősekretáriusa, Segenyei István, kinek egyedül volt szabad hozzá mindenkor belépni a meglepő hírek lázas mohóságával jelenté*
— Itt az ellenség a nyakunkon.
A palatinus <p> <hátra se nézett> *pontig végzé előbb a mondatát* <azutá> *kifreccsentette* <előbb> *a kalamusból az attramentumot, a füle mögé tette és csak azután fordult meg* — No mi az?
— Egy *szepesi nemes, az* <Görgey> *alispán bandériumából való azzal a hírrel jő* <Budán is kerest> *lélekszakadva, Budán is kereste* <már> *kegyelmességet, hogy az újú Rákóczi már az ország* <...> *határánál áll lengyel sereggel vagy bent is van azóta és hogy Görgey János és Esze Tamás egy kisebb csapattal, (eleibe) melyet a hírhozó (nemes) jülehallatára eskettek meg a Rákóczi hűségére* <eleibe ment az> *csatlakozás végett eleibe ment vagy már közte is van azóta.*
— *Óanis mater* — *jegyzé meg a nádor* <nyugodtan> <kétkedő han> — *nem* <ültette> *ültető fel* <ez> *az atyafi?*
— <Nem gon> *Semmi kétségem kegyelmes uram* <hogy> *Rákóczi bejött*
— *No majd kimegy, ha bejött* <Nem marad itt örökig> *Mind amellet írjon egy jelentést őfelségének, én majd alátrom s nyomban vigye egy futár.* <Ezzel visszafordult és tovább írta az ékes latin körmondait. A jelentés el is ment <<s egy óra múlva>> s minthogy> <A> *Ezzel nyugodtan* levette a tollat a füle mögül *és tovább írt.* Segenyei <pedig rögtön> <ugyancsak> szintén *megírta a jelentést,* <elvette egyben a Bibók Zsigmond> <megemlítvén> *lovaslegény száguldva vitte Bécse* [!], *egyben a Bibók Zsigmond* <nak> <mert ő róla van szó> *alázatos <supplicatioj>* folyamodványát *is* <melyben> *melyhez csatolván* [Folytatása K₂₀₅-n] *a Görgey alispántól vett elfogatási parancsot, annak bizonysgdul, hogy nem költött meséről van szó, az iránt könyörög ő szent felsége* <térd> *lábaihoz borulván hogy* <ezen hír, me> *miután ezen a birodalomra fontos hír haladéktalan* <je> *megjelentése végett elhagyta szolgálatát* <másutt> *őt a hadseregbe* <öt> *megillető rangba felvenni vagy bármiképen kártéríteni kegyeskedjék* [Folytatása K₂₅-ön]. *A jelentésre villámgyorsan megjött a válasz, udvari kurír hozta.* Összeesett a lova a várudvaron, mikor leszállott róla, Bibók <látta>, ki ott őgyelgett a várbeli sok léhűtő között várván a szerencsét
- 97 : 8 megjelentése (1910: megjelentetése)
- 14 K_{204, 229, 143, 106}: olyan kedélyesen a dolgot, mint <a palatinus> Fraknón. *A palatinus haladéktala*[nul] *jöjjön fel* <és> —

rendelē az uralkodó, a feljelentőnek egy zacskó aranyat küld, s <és> egyszersmind megbízza <a> Eszterházyt foglalkozzék „e hűségének látszó alattvalónk” személyével <érdemeivel> eljárásával, s a mennyiben még ezen kívül is érdemelne valamit, azt szolgáltaassa ki neki, s esetleg valami állásba is helyezze, a melyre alkalmasnak mutatkozik.

A palatinus *bosszús volt, hogy Bécsbe kell mennie unalmas értekezleteket* [!] *haditanácskozások* <at> *ban* <folytatni> <tartani> részt venni udvari emberekkel és magas állású katonákkal *(amely folytonos ülésezés az epevezetésekre ártalmas)* *mindamellet* engedelmeskedik a császárnak, gyorsan csomagoltat az útra, s maga elé rendeli Bibókot, elolvastván <nagy figyelemesen> annak instanciáját, mely mellékletével a Görgey Pál által írt elfogatási parancsossal együtt visszaérkezett, egyszersmind kikérdezi a részletekre nézve, <miként> mint tudta meg, *hogy a* <hordókba> *társzekerek ládáiban puska* *por van, hogyan bújít a* <kályhák> kályhába és hallgatta ki az eskümintát <és végre> <Majd arra >> <megmondta Görgeynek, ki elfogatni rendelte a testvér bátyját> <Nagy figyelemmel hallgatta végig, majd azt kérdezte: — <<Görgeynek>> És hát azután> <hogy közli> hogyan közölte az alispánnal, <és> aki elfogatási parancsossal küldi ki egy csapat élén. Nagy figyelemmel hallgatta mindezeket Eszterházy, nem egyszer tett csalafinta kérdést, mely megzavarta Bibókot <azután...> végre pedig <...> <épése> megütődéssel kérdi:

— *No, és mért nem fogták el Görgey Jánost, ha parancsolva volt?*

— *Mert <akk> eszembe jutott, hogy talán többet használok <a császár> ő felségének, ha időt nem veszítve <kegyelmességedet keresem fel és megjelentem az esetet, azért tehát elhagytam a csapatot és egyenest Budának> sietek a hírrel.* [Folytatása a K₁₀₉-en]

— <Érdekes> *Onis mater.* <És> Mi köze magának ő felségéhez. *Hogy jutott eszébe <épen> ő felsége?*

— Mert én nagyon szeretem ő felségét.

— *Úgy. Hm. No úgyis jól van. Hát nézze csak Bibók*

97 : 15 Krk, 1910: *bízva* meg (VU, KF: *bízva* meg)

17 *s* esetleg (1910: *és* esetleg)

98 : 33 *a* parancs (1910: *parancs*)

99 : 10 K₁₁₇: *elkövetett* <Hej most volna ám jó az Arany Bullának az a bizonyos záradéka.>

Hiszen, ha még meglelt volna az Arany Bullának az a bizonyos záradéka! De így hasztalan ment Bécsbe, s minden siker nélkül ügyelgett a Burg <ban> előszobájában, már a rossz [!] durva kinézése miatt se bocsátották a főltség elé. Végre gróf Ljubomorszkyval, a bélai lengyel starostával <találkozott> ösmerkedett meg, aki éppen Bécsben <mulatott> időzött. *Egy kocsmái mulatásnál verekedés támadt a starosta*

- és egy <az aszt> *a szomszéd asztalánál* <áll> *iddogáló* morva társaság közt, s Bibók a starosta mellé állva egy fölkapott tölgyfa székkel *kiverte* <az egész hadat> *a morvákat*.
- 99 : 22 K₁₁₈: s ha arra nem is volt elég befolyása, hogy az uralkodónál audienciát eszközöljön ki néki <annyit mégis megtett, hogy>, a kancellárnál <közbe jár> legalább sikerrel járt közbe. Bibók tehát mégis a kancellár elé került, s <előadhatta> könnyíthetett a lélkén panasza előterjesztésével.
- 101 : 31 *azokról* beszélt (1910: *arról* beszélt)
- 102 : 33 ütötte volt meg (1910: ütötte meg volt)
- 13 Krk: *Nustkorb* (VU — 1910 tévesen: *Gosznovitzer*)
- 103 : 2 Krk: Steféczihez (VU — 1910: Steféczihoz)
- 37 bőreik (1910: *a bőreik*)
- 104 : 5 K₁₈: *az ő kocsmája lévén ebben ütötte fel tanyáját*. Otthon nagy kastélyában <nem is főzetett> csak a szakácsok, kukták, lakájok főztek <ott> maguknak, a báró itt étkezett és vacsorált többnyire kontóra, mely aztán az árendából tudatott le, a pompásan berendezett kastélyba csak hálni járt s rendszeren a csapos legény kísérte el lámpással, amiért egy bizonyos <an> összeg járt annak is, de csak az év végén az árendából levonva.
- A báró társasága ez alkalommal nem tette kedélyesebbé a két összeszokott földit, sőt úgy látszott, mintha Bibók feltűnően keresné, hogy egyedül <...> lehessen Klebevel, de hát a bárót nem lehetett mellőzni — Bélán minden ökördüle forgott <Az egy starosta volt, akitől a báró megszökött, de a bizalmas beszélgetésekkor>
- 8 *udvari cigánybandájával* (1910: cigánybandájával)
- 38 ilyenkor (1910: *én ilyenkor*)
- 105 : 7 Krk, 1910: mi kiteleltetni (VU, KF: mi *otthon* kiteleltetni)
- 8 Krk, 1910: hadait (VU, KF: *a hadait*)
- 34 *kérdé* (1910: *kérdezte*)
- 36 *ilyesvalamit* (1910: *ilyesmit*)
- 106 : 11 Krk, 1910: Hát *ne* mondjuk (VU, KF: Hát mondjuk)
- 107 : 21 *kellemetes* (1910: *kellemes*)
- 33 Krk, 1910: *a* háborúviseléstől (VU, KF: háborúviseléstől)
- 108 : 3 K_{108, 204} és 4: Mire még egyszer előjött a Molitorisz már akkorra még több exotikus hír várt Bibókra Lócséről, a Fekete városból egy <csapásra> szép novemberi napon piros város lett. Meghódolt Rákóczinak s beereszté kapuin piros nadrágos palotásait.
- *Hát a* <a> *Görgy ügygyel mi van már most?*
 — *Nem halt meg a leányzó csak alszik.*
 — Vagy is mindig feketében járnak az asszonyok?
 — Igen, de az egy csöppet se feszélyezi a fejedelem palotásait.
 — *És Görgy?*
 — Görgy most is Görgön tartja a megyegyűléseket.

— *De bolondok*, hogy odamennek neki az irháját kímélenlők az emberek

— Hogy odamennek? A Quendel vendéglője a legjobb hely Felső Magyarországon. A kassai traktér elbújhat mellette. Újabban már nemcsak a megyei urak járnak ki szívesen, de szász családok is *Lőcséről* <oda rándulnak ki> *ha valamely vidám lakomát akarnak adni* (ismerő) *keresztelői vagy ezüstlakodalmat, mert a város falain kívül nem kötelezi őket a tanácsnak semmi végzése és tilalma.*

Klebe és <Quendel> Bibók beszélgettek <így> így [Folytatása K₂₀₄-n] — Képzeld csak mi történt a múlt nyáron is — [mond]ta Klebe. — Mert nem tudod még te mi egy asszony vagy is mi lakik benne. Hát ott van a gazdag <...> Frieztagné, jóvérű menyecske. Kiment kocsizni egy vasárnap a kapukon belül Görgő felé. Jól van. <Hát> Amint ott ül mint egy kakadu felberzenkedve a kocsiülésen őt <szajtóra> szajkajtóra való fekete csipke és pántlika közt, egyszerre eléri hintója a lőcsei határ végpontját, egy mozdulattal <egyetlen madzaggal> leránt magáról minden feketeséget s ott marad mint egy papagály a szivárvány minden színébe(n) <megmártózva> felöltözve. [Folytatása K₄-en]

— Ne beszéljen már, no.

— Ez volt <a peterda> az első fecske. A következő vasárnap már tíz ilyen kocsikázó dáma jelent meg a görgői úton némelyik a leányaival, s a Quendel vendéglőjében akkora uzsonnáló társaság <volt> verődött össze a fák alatt mindenféle színes napernyők alatt, <hogy> mintha egy mákföldet látnál virágozva, Bibók öcsém. Azóta rendes divattá lett. A Quendel vendéglő pedig söpri be a pénzt. <A> Egyik haszonbérli a másikkra veri fel az árendát. Már szeri-száma sincs amennyit <igérnek> kínálnak. Hát mondja aztán valaki, hogy nem az ördög nagyanyjának a zsírjával volt ennek a Quendelnek a vakszeme megkenve <és> a bölcsőben és hogy azt mondják ezzel meglátja az aranyat akár hol van, s utána szalad, akárhonnán szólítja.

— Engem nem annyira Quendel érdekel, de a magisztrátus — hajtotta Bibók. — Hiszen <így> elvesztik minden tekin-télyüket. <Hát> ha nem szándékoznak semmit tenni?

— Kapkodnak ide oda. Nincsen most közöttük nagy tehet-ség. — Valami Fabriciust emlegetnek és dicsérnek. A <...> staroszta is nagyon megszerette, most mikor nem rég Lőcsén volt. Azt mondja roppant tehettség.

Klebe kicsinylőleg legyintett a kezével.

— Gyerek az még csak. Nem lesz abból semmi. Nagyon bele van bonyolódva egy <...> szoknyába.

— <Ósmeri kegyelmed> Hallott valamit?

— Voltaképen engem terhel az egészért a felelősség. Én vettem fel a fruskát a Molitoriszra egy budai útnál, s <a> ugyan-

- csak a Molitoriszon szövődött köztük az első szerelem, melyet most <a> folytatásokban lehet látni mert a város
- 109 : 11 Krk, 1910: *Nustkorb* (VU, KF tévesen: *Gosznovitzer*) — Innen kezdve 158 : 10-ig mind a VU, mind a KF szövegében Gosznovitzer áll Nustkorb helyett. A 158 : 10-en a VU és KF szövegébe a következő lapalji jegyzetet tette MK: »Lapunk múlt számában tollhibából cserélődött fel a lőcsei bíró Nustkorb András neve, szenátusbeli ellenfele, Gosznovitzer Dávidéval. M. K.«
- 110 : 12 *levetvén* (1910: *levetve*)
- 23 *fenyegette* (1910: *fenyegette meg*)
- 113 : 35 *Az itt kezdődő részből három megfogalmazási kísérlet maradt fenn:*
- I. K₂₀₀: Minden jel arra mutat, hogy Klebe úrban nagy és nemes ambíciók mozogtak. Azokhoz az égő lelkekhez tartozott, melyek a maguk tűzét beleszeretnék kapcsolni népük II. K₁: Klebe úr nem volt mindennapi lélek. Mély és nemes érzések égtek benne. Azért hogy ő csak a közlekedési ügyet szolgálta a Molitoriszon, valami nagyobbra, magasztosabbra gondolt. És ebben nem találhatni semmi nevetségest. Ha vannak, akik <nagy> nagy történelmi polcokon valami közönséges ostobaságnak élnek, miért ne lehetnének, akik csekély állásokban a történelem fergetegébe igyekeznek belevegyíteni a maguk lélekzetét? <Ki tudná megítélni <<ha majd>> messziről <<nem egyszer>> nézve, miképpen keletkeznek világraszóló dolgok? Kinek mennyi része van azokból? A légahajós, ha egy nagy város fölött röpül át magasan csak <<egy>> tompa morajt hall <<egy>> zúgást, mintha a hangok kátyui között siklana <<tovább>> tova, de hogyan tud<<ná>>hatná, hogy ebből az idegesítő [?] suhogásból, melyik <<esett>> a kovácműhely <<pörölyére>> pörölye és melyik egy öreg> Klebe úr harmadnapra, <megesínálva> [?] <elb> mikor a Molitorisz elkészült ünnepélyesen elbúcsúzott barátjától. — *Nem állítok semmit* — mondá szokott óvatosságával mert nem volna hozzám méltó, hogy többet mondjak, mint amennyit éppen kell, de úgy gondolom, hallani fog rólam nem sokára. Bibók úr a kezét dörzsölte. — *Mindenkor csak örömömre szolgál, ha az apóról hallhatok valamit.*
- Ezzel aztán csakugyan elutazott Klebe úr, de semmit se hallott magáról egész tavaszig. Pedig eleget kérdezősködött utána Bibók, mert kutya napok következtek; a <király> staroszta Ljubonirsky valahol Lembergben tömérdek pénzt elkártyázott. Ez nem lett volna baj, mert Ljubomirsky úgy sem fizette ki ezt a nagy veszterséget [!] hanem <kötelezve> csak »hozta« becsületszóra <maradt adós>. A baj abban állt, hogy a király is tudomást szerzett a nagy veszteségről, és <alkalmasint> egy főhivatalnokot küldött Bélára <az állami> a

pénztárt megvizsgálni <ami ugyan nem sokból áll> Ez se lett volna baj, mert a kiküldött <áll[ami]> főhivatalnok <is szerette a>

III. K₁₄₂: Minden jel arra mutat, hogy Klebe úrban nagy és nemes ideálok lakoztak. Bármilyen <kevélyen> méltósággal és meglelégedéssel töltötte is be állását a Molitoriszon, mégis magasabbra volt hivatva. Klebe úr érezte azt. Nagy tűz forrt benne mélyen alul, <Vannak> s ebben nem is lehet találni semmi nevetségést. Ha vannak, akik nagy történelmi polcokon valami közönséges ostobaságnak élnek, miért ne lehetnének, akik<et> ici pici állás<o>aikban a történelem <levegőjéb> fergetegébe igyekeznek belevegyíteni a maguk lélekzetét.

Klebe úr harmadnapra, mikor a Molitorisz megvolt vasalva, búcsút vett barátjától és így szólott:

— Bibók úr, úgy lehet nem sokára hallani fog felőlem. Nézze meg ezt a pecsétygyűrűt. Irka firkálni ilyenkor nem lehet. Az embernek csak egy feje van — némelyiknek <az> annyi sincs, kivált a lőcsei senatusban. Ha azonban ezt a pecsétygyűrűt valaki felfogja mutatni, ez annyit jelent, hogy öreg barátja is hívja. Ez akkor komoly dolog.

— <Mi féle figura ez a <<pecsét k>> pecséten?>

Bibók úr a kezeit dörzsölte. Ösztönszerű mozdulatok úgy látszik, ha valaki <egy> jó üzletre gondol.

Ezzel aztán csakugyan elment Klebe úr, de *semmit se hallott magáról egész tavaszig*. Lőcsei ember sok járt Bélára <még> azután is, sőt még több, mert a gabonát is hordták még, Nagy csütörtökön indultak el vele az utolsó szekerek, azonfelül menekülő családok lepték el Bélát. Boltosok idehozták a portékáikat, lőcsei mesteremberek itt ütötték fel a műhelyt, amennyiben <. . .> a mesterségük jó messze kívánta az ágyúk morgását. Még a patikusok közül is ide költözött az egyik (Gyglász József, aki jelen volt a Kramler halálakor is), mert otthon ugyan eszükágában sincs az embereknek a medicínáktól elpusztulni. Szóval, majd nem úgy volt itt is, mint ezelőtt száz évvel <Komáromban> <K> *Esztergomban, mikor egész Esztergom Komáromban lakott a töröktől üzetve vala: két bíró volt, két pap <két temető, két <<hatóság>> kocsmá>*, mindezt magukkal hozták, csak épen temetőt kellett kölcsönözni.

- 115 : 23 *Az itt kezdődő részről három megfogalmazási kísérlet maradt fenn: I. K₁₄₀: kezdetleges torzkép a falon — de a starosztta a megégetését rendelte el és <tíz> ötven lenygel forint bírságra ítélte el Ferencsiket <a bécsi <<két>> pincért pedig, aki hozta, kitoloncolták az országból> <Ez az egész húsvéti locsoláskor történt> Így folytak a dolgok, mikor egy heti vásár alkalmával egy öreg anyóka szólította meg Bibókot ép a húsvét utáni héten*

II. K₁₂: *kezdetleges torzkép, a starosztá nagyon megharagudott* <Bibókra is: »Rontod a tekintélyemet, Bibók«, elrendelte> elrendelte a megégetését és ötven lengyel forint bírságra tette Ferencsiket. Tizenöt magyar forint állítólag még ebből a bírságból is a Bibók zsebébe ment.

Úr volt Bibók, hatalma delelőjén állott, midőn egy tavaszi vasárnapon a nagy templom előtt sétálgatott a starosztával. <Az érkező lányokat> <Nyájasan üdvözölték minden felől> Lányokat, menyecskéket nézegettek. <Egyformán hajbókoltak előttük. A starosztá nem volt jó kedvében, váltig dohogott: — Mindig ezek a régi pofák.> Amint a járókelőket nézegetnék egy öreg asszony szólította meg Bibókot

III. K₂₀₁: A starosztával sétálgatott egy vasárnap délelőtt (mikor a templomból jöttek ki az asszonyok) a főpiacon a leendő áldozatokat szemelgették, mikor egy öregasszony érinté a Bibók karját.

— No, mi az anyácska? Mit akarsz?

— Lőcséről jövök. Üzenetet hoztam kegyelmednek.

— Nekem?

— <Bibók Zsigmond<(nak)> <<úrnak)> nemzetes úrnak>

— <Ki üzen> — Bibók Zsigmondnak

115 : 32 K_{rk}: Kitél (VU — 1910 örökletes sajtóhibával: Kiről)

116 : 37 K₂₂₂ és 116: kártyajátékot, leültek hát ketten a starosztával és egy egész nap egész éjjel játszottak, amikor is Ljubomirsky becsületesen megkefélé a grófot (mert gróf volt a főhivatalnok) és <a gróf> nagy szemeket meresztett a starosztára, mert ilyen pénztárvizsgálatoknál mindig ő szokott nyerni nem csak Bólán, <de> minden <civilizált helyen a világnak> starosztásában, de <hát> most nem lehetett. Fogta hát magát megvizsgálta <a pénztárt, ami különben nem nagy fáradtságába került, mert abban nem talált semmit> nem a pénztárt, mint máskor, melyben rendszerint csak valamivel több szokott lenni, mint a mennyit ő nyert, de a könyveket, ahol megtalálta, hogy a starosztá már tizenöt év óta csalja az államot és a királyt [Folytatása K₁₁₄-n] Erre aztán nagy lármát csapott <a királyi főember s> mindent lepecsételt még a ruhákat is (állítólag a Bibók <mentéje is> Bécsben szerzett ünneplője is köztük volt) <A starosztát megidézték a királyhoz, vissza se jött Bólára többet> A starosztát egy kormányzósági hivatalnokkal helyettesítette, <aki> egyelőre csak ideiglenesen (míg <beletanul> megtanul kártyázni) őt magát letartóztatva Krakkóba vitte, ahol <mindenki megvolt <<lepetve az eset fölött mintha soha ehhez hasonló nem történt volna Lengyel-országban>> lepetve: nem esett> a királytól kezdve mindenkit meglepett nem annyira az eset, hanem az, hogy miképen tudódott ki.

<Bibók most kezdte a talajt elveszteni> Bibók sorsa is rosszra <fordult> hajlott. A bécsi pénzecske elfogyott, új sehonnan

nem csöppent. A katasztrófa kitörésekor áthurcolkodott a holdra ugató kutyához (s) itt Ferencsik uram nyakán éldéglét. (de eközben) tekintélye napról napra alább szállott, s tépő gondok lepték meg, hogy valami után látni kellene, mert Ferencsik uram is egyre fanyarabb arccal (vezette) írogatta fel nevét a fekete táblára a kontózók közzé, s mind hangosabban kezdte dohogni:

— (Hát kegyelmed meddig marad még itt? Mikor)

— Ilyen erős ember és itt lődörög, hogy nem szégyenli magát

- 117 : 37 K₉₀ és 111: Elhatározta, hogy Lőcsére megy s maga keresi fel a szerencsét, miután néhány héttel előbb nagy hencvegésben kiadta neki az utat. Hanem az nem volt könnyű. Bibók jól ősmerte a circumstanciákat. Lőcsén most a kurucok az urak. Ki tudja, ki mindenki (ott) lehet ott a régi ismerősök közül, akik menten felösmerek és rá húzzák a vizes lepedőt. Lőcsére hát nem mehet. Vagy is a kaput át nem lépi. Úgy de a kapun innen meg Görgey alispán az úr és az is veszedelmes (hely) terület — de legalább tágasabb. (Igy) Vakargatta a fejét, habozott. Kérlelhetlenül előtte állt a kényszer Klebét fölkeresni és egy kis pénzt csinálni, de a bőrére vigyázni kell. Latolgatta a veszedelmeket (de voltak csalogató) és a csábító indítékokat, mert voltak azok is, Lőcsén például pompásan lehetne szórakozni, mert most ott hadiélet van, talán valami dologba is lehetne kezdeni, azonban az alkunál meglehetősen megvolna a keze kötve, (mert) otthon nagy úr a bíró és ha nem adná oda az írást, hát el is vehetnék tőle erőszakkal. [Folytatása K₁₁₁-n] Legokosabb mégis, ha valami semleges (területre ma) területre veszi be magát, ha például beállít a városi kert kocsmárosához és ott vesz szobát. Klebe elbeszéléséből tudta, hogy a kerti kocsmát (valamint) (Valami) valami Botz (Ján) (Ja) Jónás (nevű ember) (ember) bérlí ez idő szerint, aki tavaly Görgön a Quendel féle vendéglőt (árendálta) bírta, de akit most kimart onnan egy többet ígérő Kassán volt hentes. Hát ehhez a Botzhoz vonzódott Bibók. Ott majd meghúzza magát, úgy képzelte, ismeretséget köt a kocsmárossal, s beszélteti, fűszereztetve vele az unalmat (vele), hiszen a kocsmáros bizonyosan mindent tud, ami azóta Görgön történt.

- 119 : 23 K₁₁₄: — Nem aludtam az éjjel.

— Úton volt?

— Úton voltam.

— Hát mért nem megy be a városba? — szólt a vendéglős mogorván elfordulva tőle.

— Csak mert nem akarok oda menni.

— (Hát) És mért nem akar?

- 121 : 38 ked — Minden kiadásban így.

- 122 : 5 világot gyújtott (1910: hogy világot gyújtott)

- 122 : 18 Krk: Kárász Péter (VU — 1910: tévesen *Kárász Benjámin*)
— Vö. a név első előfordulási helyét: 23. köt. 118 : 29.
- 123 : 14 *kilakótt* — Minden kiadásban így!
- 124 : 9 *Az itt kezdődő részből két megfogalmazási kísérlet maradt fenn:*
I. K₁₉₅: *Szemmel láthatólag meghatotta és bizonyos volt, hogy minden szembejövőnek elfogja újságolni, milyen jámbor lelkek vannak még a világon. Meg is ijedt ettől Bibók, s igen kérte, ne említse senki előtt a dolgot (útközben), miután pedig beszélt volna Klebével, híradással legyen erről is ezen a helyen délután, a mikor aztán megkapja a kialakított pénz másik felét. Ami (azért is) bölcs intézkedésnek volt mondható (már) azért is, mert a kialakított összegnek ez a másik jele már (nem volt meg, úgy hogy Bibókot) [téves törlés] hova tovább az a gondolat kezdte foglalkoztatni, hol és min ebédel meg. Azt észre vette volt, hogy a kerti kocsmában nem főznek délebedet (délre nem) (délben nem lévén kirándulók <<Füstölögtek ugyan>> oda csak uzsonnázók <<járnak>>) és vacsorázók járnak. Igaz, hogy szerteszét füstölögtek a házfedelek (kémény még ritkaság volt) a város körüli tanyákon, de ott csak pénzért kaphatna.) A városon kívüli tanyákon ugyan füstölögnek a házfedelek*
II. K₂₂₁: *Bibókot hova tovább az a gondolat kezdte foglalkoztatni, hol és min ebédel meg.* A városon (kívüli tanyákon) kívül (a) ugyan elég házikó fehérlett a mezőkön, nem csak tanyái, de saját falvai is voltak a városnak. A házfedeleken dőlt ki a füst is itt amott (kürtők még ritkák voltak az épületeken) (pénzért) ahol száz ember lakik mindenütt lehet valamit kapni, de (pénze) (pénzért) persze pénz nélkül oda nem állíthat be. Visszamehet ugyan a városi kertbe (de ott úgy vette észre nem <<főznek>> számítanak) csakhogy az délutáni kiránduló hely s délre nem főznek vendégnek (hátha azt találja mondani Kárász uram a k)
- 125 : 12 K₄₈ és ₁₁₀: *Jól megy-e az üzlet idekünn? Kárász kitérőleg felelt mindezekre — ahogy közömbös utasnak szoktak s azzal végezte: — Hát csak éppen hogy (va) élünk valahogy (és rosszabb is lehetne.)*
— *Mióta van itt gazduram?*
— (Tav) (Mo) (Tavaly. . .) *Most vagyok itt az első évben*
— *Azelőtt hallom Görgön volt?*
Kárász uram nem felelt, csak a fejével bólintott.
— *A Quendel vendéglőjében.*
— *Ühüm.*
Bajos volt Kárász urammal beszélgetni, nagyon rövidre szabta a feleleteit.
— *Hallom fényesen ment.*
— *No no.*
— *Jól érezte magát Görgön?*
Kárász nyugtalanul mozdult meg. [Folytatása a K₁₁₀-en:]
— *Talán ösmerős Görgön?*

— *Nem, nem soha se* <voltam> jártam ott, *hanem* volt egy *bajtársam* onnanvaló, valami Bibók Zsigmond (nevű.) Nem <ösmerte> ösmeri gazd uram?

— *Nem* <de nagy gazember lehet> én, *de hallottam felőle.* — dörmögte közömbösen. <Nagy gazember> — <Milyen ember volt>

Mi a nézete felőle?

<— Micsoda? Olyan híre van? méltatlankodott a vendég>

<— Talán nem nagy, mi?>

<A vendég vállat> — Általában kedves embernek tartották.

Görgön talán nem ez a nézet volna?

<No süssék>

126 : 16 Krk: izzadságcsöppek (VU—1910: izzadságcsöppek)

35 a Bibók (1910: Bibók)

127 : 23 óriás edényekből (1910: óriási edényekből)

129 : 33 eleibe (1910: elibe)

132 : 23 K₁ és ¹⁰⁴: *Szoknyasuhogás támadt*, madár rebbenéshez *hasonlatos*, csiklandós ibolya illat *áradt szét*, *üde szellő látszott* megcsapni az arcokat, s mintha rithmikusan lengetné a *száldokfa* (hárs) lombjait, s mégis valami különös *ünnepies csend* <támadt> honolt a természetben, *úgy, hogy semmi egyéb sem hallatszott a mindenségben csak vagy* <másfél> *tizenöt pár* cipellő *ropogása a kavicsokon*, *de ez a ropogás is muzsika volt.* *Pedig* nem történt voltaképen más csak a szemek megrészegedése — <csillant> *A szemek aztán egy kicsit boldondá tettek a többi érzékeket* <közül egyet kettőt.> amelyeket lehetett.

— Gyönyörű jószágok, mi? — kérdezte az öreg úr <olyan> kevélyen <mintha mind <<az>> az a...> — <..> Hiszen hát tempi passati, az a baj, hogy csak a melle kívánja őket az embernek.

<Az elvonuló fiatal hölgyek Bibóknak is imponáltak>

Az öreg úr pajkosan hunyorított Bibókra.

— *No mit szól ehhez? Hé? A kirakat. He? Hja, hja!..*

... *Nem nekünk való. Mi?*

Az átvonuló fiatal hölgyek csakugyan <kedves látványt képeztek...> pompás látvány volt. Vidám csillogó is lett volna, *ha* <nem vise> *nincsenek talpig gyászban*, *de* <ez> *így egy temetés részletét vélte az ember látni s ez a melankolikus hangulat* <viszont> is sokat *felszít* a *többi érzékek tartozékából.* *Így csajlák egymást folyton az érzékek is minden osztzkodásnál*

— <Szép — g> *Szépek* — <jegyezte meg> *dünyögte* <Görgy> *Bibók úr* <egykedvűen s titokban> *gépiesen* <s titokban a kis pesztonka>, *mint egy ember, aki nagyon el van foglalva.* Amint hogy gyors munkát kellett végeznie. *A kis pesztonkát villámhírtelen felöltöztette képzeletében ugyancsak* <a> *ilyen finom csipkés fekete ruhába és* <oda tette mindenik

mellett, s mind), amint kettesével hármásával átmentek mellette a kisasszonyok, mindenikhez odaállította összehasonlítani (hát) és hát csodák csodája mindnél szebb volt a kis pesztonka. Az öreg fecsegő bácsi eközben [rámutatott] [Folytatása K₁₀₄-n] egy kedves filigrán alakra: »Ez a dúsgazdag Blom Katica.« Bibók megvizsgálta egy szempillantás alatt: »Bomoljak meg, ha nem szebb (nála) ennél is (először), mire a gög (volt ki) terpeszkedett el széles arcán, s mind följebb (vá) följebb vágyott szállni, (s odaszólt) most már ő maga kérdezte az (öreg) alkalmatlankodó öreg (úrhoz) úrtól:

— Hát a Quendel kisasszony ugyan melyik?

— Az már férjhez ment — felelte (a Cserepes utcai) a (vidám) mindentudó lócsei aggastyán.

Bibók szinte elszomorodott, hogy férjhez ment. Minek (ép most? Nem tudta már bevárni, míg összehasonlítom) sietett? (Mért) Várta volna meg még (Bibók) őt is összehasonlítja Bibók a pesztonkával (hasonlítja) össze). Nem tört volna bele a dereka, ha bevárja. De most egyszerre (szinte ((össze)) felszisszent) úgyszólván (felszisszent) hátrahökölt (Bibók) és távra maradt a (nagy) szája. (Egy sugár leány jött ((vidáman nevetgélve egyenes mint)) akár a szarvas, s üde, mint a harmatcsöpp((formás)) és milyen szelíd. Oho ez már jelenség. Kutya mája és a lába de) (Vala) (Hohó — Ez már) Egy (sugár) leány következett deli kuruc hadnaggyal beszélgetve. Majd olyan magas volt a (leány) kisasszony, mint a tiszt, egyenes tartású, mint a szarvas, hajlékony ringó test, mint (egy) a gyíké, s (kecs) a melletti kecses, finom arc, üde, mint a kinyílt rózsa a kinyílás napján a hajnali órákban. — Tyűh, kutya mája! — fakadt ki Bibók (akaratlan) (önkénytelenül a csodálkozástól) elkápráztatva. Ez már külön (Ez már több.) Ez már (tü) nem is leány, ez már több, ez már tünemény.

— Valami Otrókocsy Rozália — magyarázta a fecsegő (Ba) bácsi

— Helyes kis macska

Bibók most felösmerte a kíséző tisztet. Nini, nini, hiszen ez »ami!« Gyurkánk»

— A tiszt a vőlegénye — tudakolá az öregtől

— (Ez Görgey György) Nem gondolnám.

133 : 21 hát csodák csodája (1910: csodák csodája)

24 Krk: Blom Klára (VU — 1910, tévesen: Blum Katica)

— Vö. a név első előfordulási helyét: 22. köt. 130 : 36

134 : 17 K₁₁₃: (Hát nem csoda ez mi) Hm, ebből megint lehet valami párbaj.

«Lehetségesnek tartja. Igazán csodálatos lenne, ha megint összeakadnának. Irtóztató lenne, ha kétszer verekednének meg» Az emberek legalább azt jósolják a városban. De én

- azt mondom, hogy a történelem nem ismétli magát. Mit gondol kegyelmed?
 <— Én azt gondolom, hogy ha az embernek két fül>
 — Szeretném tudni, mért nem ismételhethné magát hiszen Fabricziusnak két füle van. Hát a másikat is levághatja Gőrgyey.
- 134 : 37 K₁₁₅: *felelni akart valamit*, de <most> megpillantván a szemben levő forduló <útról> úton, hogy <csu> a Kröszter intézet már megkerülte a sétány<t>nak ezt az elhagyottabbik köröndjét, mely a tavat övezte, s hol a legrikkább virágok voltak elhelyezve a kalász virágú nárdusok <egy> a híres obruta bokrok és a Lippay érek kertjéből hozott akkor új tulipánok, és <vissza-felé tart, de most> azóta már *Fabriczius is ott van az Otrókócsy kisasszony oldalán*, beérte egy titokzatos figyelmzetéssel.
 — *Pezt.* <Ő maga jön> Megjött.
- 135 : 2 a dupla (1910: dupla)
 4 a hajdan (1910: hajdan)
- 137 : 6 K₁₅₃: Sokáig alkudoztak, húzódoztak, míg végre abban történt megállapodás, hogy Bibók ötven aranyat engedett, Klebe pedig <maga> megígérte, hogy még ma este bármely későn is <közli> közli a bíróval az ajánlatot, s azt hiszi rövidesen <eltehet> rendbe jön az üzlet. Gosznovitzer uram, úgymond, már eddig is türelmetlenül várta az üzenetet, <mert Gosz>
 — Azt hiszi, kedve van hozzá?
 — <Hogy ne volna> Hisz már nagyon szorítja a közvélemény.
 — <H> Mikép tudhatnám én meg, hogy <mit határoztak?> széna-e vagy szalma?
 — Eljövök, megmondom, mihelyt megtudom. Hova menjek?
 — *Én itt a kerti vendéglőbe vagyok szállva, még pedig Tropszky név alatt. El ne felejtse Klebe bácsi, Tropszky Antal*
- 23 K₁₀₃: *dörzsölte a kezeit Klebe megelégedetten*, hogy száz aranyat megmentett a városnak. Így nőtt nőtt folytonosan az ő egyéni értéke az ő szemeiben.
 Még néhány részlet<et> kérdést beszéltek meg, mielőtt elváltak volna, most már teljes egyetértésben. *Klebe úr megtérte, hogy még ma este bármily későn közli a bíróval megérkezését.* Persze akkor <kellett> <kell a levest enni, mikor forró> kellett volna jönnie, mikor ő az öreg asszonyt küldte hozzá Bélára, mert akkor a bíró volt az ajánlattevő
- 139 : 7 mert a zárórán (1910: már a zárórán)
 20 s odaültettek (1910: és odaültettek)
- 142 : 1 K₁₇: »Oh, Oh! meglepetve kapta hátra a fejét, beleütve azt az ajtófélfába. Ki hitte volna ezt, ki hitte volna? Hisz ez a nyúlánk szépség <az> Otrókócsy <Mária> Rozália — ahogy a lőcsei úr nevezte. <...> Ő az testestül-lelkestül, megismerné

millió közül. Juj, de milyen apró lába van. *Tehát így vagyunk kisasszonykám. Itt légyottozunk a kerti vendéglőben. Ily fiatalon. Ilyen mennyei arccal. Oh asszonyok, asszonyok! De derék gyerekek vagy Bibók Zsiga, hogy sohase hitél nekik, és megcsaltad őket <ahogy arra> ha tehetett. Tip top, tip top. Csak <menj, menj> lépegess, lépegess vár már rád a seladon. (Az ördög vigye el, szeretnék a bőrében lenni) Úgy jár már fel s alá a szobában, mint egy éhes orosz lány — pukkadjon meg a neve napján.*

Még egy pillantást vetett le s látta hogy egy tömzsi

142 : 24 hasonló (1910: a hasonló)

30 K₂₉ és 178: *Magas drabalis alak jött fel.* — Ez lesz az — gondolta Bibók és az ajtó elé lépett.

A természetes férfi felért, egy kicsit <lehet> lihegett, mert nagy potrohot eresztett, mióta utoljára láttuk. *Megemelőt a kalapját könnyedén.*

— Stranzky uramat keresem.

— *Én vagyok — felelte Bibók nyájasan. Erre tessék, erre, A jött levetette ott bent szürke köpönyegét*

— *A lőcsei bíró vagyok*

— <Isten hozta <nekem>> kegyelmedet — *Személyesen vagy az ő képében?*

— *Személyesen.*

— *Isten hozta nálunk kegyelmedet. Foglaljon helyet kegyelmed.*

— Röviden szeretnék végezni.

— <Mégis> <Ez> Mégis csak üljön le — nógatta Bibók — hogy el ne vigye az álmomat.

— *Pedig azért jöttem ide — felelte a bíró — hogy álmat vigyek el <.> Nem ugyan a kegyelmedét de az enyimet <szertném meg> akarnám megszerezni. [Folytatása K₁₇₈-on]*

<Mégis csak> *Sok unszólásra leült Gosznovitzer uram <...> a lőcára, nagy figyelemmel körülnézett, s megkérdezte, <hogy> jól be van-e az ajtó zárva.*

— Talán belülről zárjam be?

— Bizony nem fog ártani. Mindjárt nyugodtabban lehet beszélni.

Majd a szomszéd szobából <be> <áthangzó> <kihangzó> áthangzó <lépések és beszélgetési nesz> átszűrődő hangok és lépések nesze <nyugtalanítá> kötötte le figyelmét.

— <Ki lakik> Mi <ez> van odaát?

— *Tudtommal szintén egy ilyen kiadó szoba, mint ez — felelte Bibók.*

— De most valaki van ott — szólt nyugtalanul a bíró <Nem szeretem a nagy>

35 Krk, 1910: *Tropszky* (VU, KF elírással: *Stranzky*)

144 : 13 Az itt kezdődő s a 145 : 37-ig tartó részből több egymást részben fedő, egymással részben összefüggő megfogalmazási

kísérlet maradt fenn. Ezeket a töredékeket nem választjuk el egymástól, együttesen közöljük őket.

I. K₂₁₉: — Késő! Ha egyszer magasabb lovon ülök, soha se szállok le az alacsony [abbra.] Igen sajnálom hogy

II. K₃₅ és 99: *Nem adom másképp most már csak háromszáz ötven aranyért* <Boszorkányos... János, de> Mi a kő? Nagyon felszökött az ára tegnap óta! Mi okozta rajta ezt a nagy változást?

— Az hogy ha már *itt vagyok a közelben* magának Görgy Pálnak is felajánlhatom az irat<ot> visszaváltását.

Ühm. Erre csakugyan nem gondolt a magisztrátus. Ez a húzás sikerült. Gosznovitzer *szemlédomást enyhültni kezdett.* — Egy szó mint száz, ha már egyszer az öreg Klebe kimondta hát megadom a háromszáz aranyat.

<Igen de ha egyszer <<...>> már kegyelmed>

— Igen sajnálom, de ha én <egyszer> az alacsony lóru<ly> magasabbra ülök fel, én már arról többet le nem szállok — erősködött Bibók, magát a széken kedélyesen <lógázva, mint egy diktátor> <hintázva> <szétvetve> lógázva. (Bár csak hanyat esne és kitörné a nyakát — kívánta <neki, magában Gosznovitzer>) Nagyon szemtelen tudott lenni, ha nem akart is, de hátha még akart. <— Bibók barátom legyen hát esze> [Folytatása a K₉₉-en] Gosznovitzer felnyögött, mint a kinek a vállára egy kétmázsás zsákot tesznek fel.

— Uram, Stranszky úr, vagy Bibók úr <Legyen esze, vagy is> *kedves barátom uram, kedves testvérecekém*, gondolja csak el jobban <ezt> a dolgot. Háromszáz arany nagy összeg <Zsigmond királ [!]> Maga talán nem tudja <mi az> mennyi. *Zsigmond király* <tizenhat> huszonhét ezer aranyért *adta zálogba a XVI szepesi várost.* <Mit gondol> Háromszáz aranyra körülbelül egy negyed része esik egy <városként> városnak.

— Zsigmond király számár volt, aki nem értett az üzlethez. III. K₁₆₀ és 234: *még világ életemben nem történt velem, hogy én valaha visszamentem volna oda, ahol már egyszer voltam*, tudom, ott engem baj érne.

Nevetett hozzá a kujon, s kedélyesen lógázta magát egy szalmából font széken. Nagyon szemtelen tudott lenni, ha nem akart is, de hátha még akart.

Gosznovitzer <felnyögött> rosszalón csóválta a fejét.

— *Uram*, Stranszky úr, vagy Bibók úr, *kedves barátom uram, testvérecekém*, gondolja csak el jobban *a dolgot. Háromszáz arany nagy summa, Zsigmond király harminchéz ezer arany garasért adta zálogba a XVI szepességi várost.* Háromszáz arany<at>, *számítsa csak ki* nem hány házért, hanem hány utóért jutott neki. [Folytatása K₂₃₄-en.]

— Zsigmond király számár volt, aki nem értett az üzlethez.

— Ej ej barátom uram, hogy lehet így beszélni egy<holt>

királyról! — Nemes ember úgy beszél, ahogy tetszik neki. Gosznovitzer fölkelt és a köpenyege után nyúlt.

— Tehát nincs alku? — Háromszáz aranyért <nincs> nem adom.

— Ez az utolsó szava <ez>? — Ez — ejtette ki Bibók behúnyt szemmel. Megrettent a saját szavától. Sári csönd támadt utána. <Bibók <<azt>> úgy érezte, mint> Gosznovitzer az ajtó felé ment. Bibók szíve úgy vert, mint egy kalapács

IV. K₁₈₁: — Zsigmond király számár volt, aki nem értett az üzlethez.

Sok huza vona után <ve> miután Bibók <nem> sehogy se tágitott, Gosznovitzer <fölk> a köpenyege után nyúlt és kifelé indult.

— Akkor hát nem egyeztünk meg? (az ajtó kilincse tette a kezét.)

— Ne világítsak a lépcsőkön? — kérdé Bibók udvariasan.

— Köszönöm nem szükséges. De <minthogy> mert látom, hogy úri emberrel van dolgom, hát adok még tíz aranyat. V. K₁₈₅: *Nagy huza vona indult meg, valóságos párba a két ember közt, a kapacitálás száz neme. <M> <Ebbe> Az ilyen szócstatáknak a taktikázás közben sebek is esnek; elnevezték egymást nadálynak, smuciánnak, éhenkórásznak stb. Szóval nem hogy <megegyeztek volna> meglágyultak volna, hanem megkeményedtek.*

Bibók, aki az éhenkórásért lett bosszús, különösen megbicsakolta magát <s kijelenté, hogy>

Gosznovitzer <tehát> a köpönyege után nyúlt.

— <Akkor hát nem egyeztünk meg>. Semmit se enged? — Semmit.

Majd az ajtó <kilincse tette a kezét> felé indult, miközben a Bibók arcát <nézte> vizsgálta. A legteljesebb közöny honolt rajta.

<Nagy> Irtóztató zsvány <a> ez, gondolta magában

VI. K_{43, 167} és ₄₄: — Ne világítsak a lépcsőkön? Kérdé elhaló hangon.

Gosznovitzer megfordult — Köszönöm, nem szükséges. <Hát> Hanem tudja mit — szólt vissza az ajtóból — Adok még tíz aranyat.

Bibók <szeme felragyogott, széthúzta a száját, elfordította a fejét, mintha gondolkoznék> elgondolkozott:

— Elhozta kegyelmed a pénzt?

— Ne búsuljon <arról> a felől; kell vagy nem kell?

Bibók *elgondolta*, hogy ez *úgy is a kis pesztonka pénze*, ez az ötven arany neki van szánva, hát mért ne engedhetne belőle? A pesztonkának úgy is elég lesz.

— *Adjon még tized hozzá* — mondá hirtelen.

— <Egy <<föltételem>> föltétel alatt> Gosznovitzer visszatért az ajtóból. Bibók feléje nyújtá a nagy tenyerét.

— Egy föltétel alatt — szólt a bíró.
 — No? — Hogy <megmondja a <<légyotton>> fehér személy nevét> holnap reggel elhagyja a várost és ezt a helyet.
 — <A k> Ebnek kell a <kendtek> magok városa — fakadt ki kedélyesen Bibók [Folytatása K₁₆₇-en]
 Ezzel aztán belecsapott Gosznovitzer uram <Bibók> mar-kába: »Top» Majd átvette <Bibóktól a lev> az okmányt és a zsebébe tette el. <Top>
 — Most pedig várjon egy kicsit <ki> lemegyek a pénzért.
 — Hát hol van? — <ijedt meg> kérdé Bibók lehítve.
 — A hajdú<t>nál hagytam lent a kert kijáratnál, az tartja egy lepecsételt zacskóban.
 — <Nom merete felhozni> Mit? Hát nem merete felhozni? Hát nem bízott meg bennem — <fakadt> gyúlt ki Bibók mérgesen. — No<hát> akkor én se bízom a nemzetes úrban.
 — Vagy is azt akarja mondani, lejön velem. <Nem bánom> Tessék. Az aranyat a holdvilágnál <sőt> is megismeri <a gya-korlott> az ember.
 <— Sőt a tapintásáról is> [Folytatása a K₄₄-en] — A tapin-tásáról meg épen — vélte Bibók. <Szép pénz> Nagyon szép pénz. <A minap a császár küldött egy zacskóval> Csak az a baj, hogy ritka vendég az embornel. <A minap a császár küldött nekem <<egy>> nehányat de nem eleget. — Az neki sincs kedves>

[A befejező szakasszal vö. a 145 : 38 alatt közölt részletet.]
 145 : 38 K₁₈₈ és 228: — A tapintásáról meg épen — hengegett Bibók.
 — Hej beh sok szép sárga csikó fordult meg már a kezömen. Ha az most mind itt volna.

Ezzel kinyitotta az ajtót, s elől ereszté a bírót. A bíró a lába alá nézegetett, nem ismervén a lába alatti <az úgy nevezett svajci deszka> deszkázat minden féle. . . <Bibók hírtelen megdöfte> Ez egy <svajci> stajer alakú széles tornác volt az emeleten (ugyanis mind a két szobának külön tornáca volt <és> külön garádics<a>csal.) Bibók megdöfte a bírót.
 — Nézzen csak oda!

Egy nő <távozott> <suhant> el [tévedésből nincs törölve] tűnt el <épen a fák között> az épület bal szögleténél, a ruha suhogást még hallani lehetett, s az apró cserjék, melyeket szoknyája horzolt, összezizentek utána. Arnyéka odarayzódott a tyúk öl falára, fedelére, majd lecsapódott a <kékeszöld fűvekre> pázsitra <óriás dimenzióban> megezüstözve a fűveket <futott valahogy. Úgy> <futott> húzódtott, azéttérpesz-keve óriásnyira <aztán> [Folytatása K₂₂₈-on]
 — Ez az — kérdé élénken Gosznovitzer uram.
 — Ez.

Megálltak, <hallgatóztak, úgy rémlett, mintha tompa léptek is hallatszanának még pedig> pszt, hallani lehetett távoli lépteket <nem ám négyet> de elmosódva, talán nem is léptek

- azok, egyszer másszor úgy tetszett sarkantyú pengés [A befejező részletet vö. a 146 : 23 alatt közölt töredékkal (K₁₈₀)]
- 146 : 14 Krk: kalafaktor (VU — 1910: kalafaktor)
- 23 K₁₈₀: Megálltak, *hallgatóztak* pszt. <Izmosabb> Vaskosabb és könnyű lépések <hallatszottak> hangzottak <vélet> távolodóban, tompán elmosódóban. Talán nem is lépések. Néha úgy rémlett, megpeng valami, sarkantyú vagy <e> a cserjékba ütődő kard. (Aha, ez a katonatiszt lesz.)
— Menjünk — mondá Bibók. — *A madarak már kirepültek.*
— *Igazán tudja a nőt* — kérdezősködött a bíró.
- 147 : 12 K₁₆₄ és 189: Gosznovitzer *elnevette magát, mint akivel valami jó treját* <csinálnak> *úznak* : — *Ugyan menjen! Vén kópé! Miket eszel ki!* — *Engem úgy segéljen, igaz.* <— Ejh boldogság! Hiszen ma délután voltam nála. Hát hogy tudta meg, hogy ott voltam? — Bizony nincs tudomásom róla. — Egy barátom számára a kezét kértem meg, vagyis egyelőre csak a komoly szándékot közöltem vele és <(a)> Kröszter kisasszonyal [Folytatása K₁₈₉-n] <No most már> <Persze> — No és ? — Még titok. — De hiszen én holnap elhagyom ezt a helyet talán örökre, nekem megmondhatja. — <Igent mondott> A legtökéletesebb *igen* <-nek nézem. <Van> Tudja olyan *pirulós* <at>nak. *Sírva fakadt és kiszaladt a szobából. Nem lehetett többé becsalogatni.*
— No szervus Fabriczius.
— Hát azt is tudja
— Az ember lát és hall egyetmást. *Íme*
- 16 K₁₀₀: <Leérték a lépcsőn, s a másik lépcső> <Amint a lépcsőkön leérték> <csak egyenkint mehettek le a garadicson am> Amint a másik garadics mellett átmentek [Tévedésből nincs törülve] *Eközben leérték a garadicson és amint a másik garadics előtt* <mentek> <előtt mentek el> *elhaladtak* <Bibók lehajolt és s egy csipkés zsebkendőt emelt> Gosznovitzer <egy sárga rózsát> teljes <egy szép sárga rózsát emelt> <pillantott meg a <(p)> fűben> <valami különös sárga> valami <kendő szerű> <sárga cafrangot> piros <kendőt> dudoros pillantott meg, <megütötte> *megérintette a csizmája orrával, hogy talán ércből van, de nem pengett, felemelte, hát egy Georgina rózsza volt.*
Egy rózsza.
Az ördögbe is dünyögte magában Gosznovitzer — ez fontos dolog.
A Georgina rózsák akkor még nagy ritkaságszámba mentek. Csak az öreg Fabricziusné kis házi kertjében volt néhány <száll> szál, *melynek csodájára jártak a városbeliek*
- 25 megnézve (1910: megnézte)
- 38 K₁₃₀: *Bibók föltépte a pecséteket* <s olvasni> *és a cérnákat, melyekkel a zacskó nyílása be volt* <von> *varrva, belemélyíté kezét,* <az aranyat a> *megforgatta a pénzeket, érezte rajtuk a*

finom <arany veretett> veretet, csiklandozta, szinte melegtette vérét a nemes érc, egyet <kivett> kihúzott találomra, megrézegette a holdvilágnál, a <kis ujj> <<val kir>> <<fin>> érzékenyebb bőrével bo) a [!] *kis ujjá körmét végig* <.> húzta <..ez> az élükön, <hog> nincsenek-e körülmetélve, majd kiemelt egy maroknyit, <megolvasta> megszdmlálta <ötven volt azokat a> egyenként potyogtatta őket <a> zsebébe, negyven volt, azután megint egy marékkal <szóval vagy nyolcvanig olvasott, akkor> azt megint hozzáolvasztá, nagy kéj volt az, s nem akarván azt egyszerre kiélvezni <tetett> szándékos, de játszi együgyűséggel mondá:

<— Nyolcvan egy, nyolcvan kettő, nyolcvan három>

— Hetven hét hetven nyolc, hetven kilenc, nyolcvan

<Ha> <No ha> <Ha eddig volt és jó volt> <Ekkor egyszerre megunt, vissza öntötte <ekkor mindent> a már kiszedettteket a zsacszóba) Ejh, ha ez jó volt, a többi is jó lesz.

- 148 : 36 K₂₉₈: *Magas* <szinte öles> természetű vállas férfi jött a kavicsos úton a kijárat felé térden felül érő lovag csizmákban, mélyen beburkolva köpenyegébe, melynek felhajtott jobb szárnya <a k> a balvállra volt vetve. <Gyanútlanul tip top men> <Ovato> A házsögletnél megállt egy picinyt, hallgatózott <s aztán> <közébb egyre közelebb jött> <A Gosznovitzer> Majd szapora léptekkel <közeledett> indult meg a kijárat felé. Gosznovitzer a lélekzetét is elfojtotta. Amint aztán a tölgyfa mellett kellett elmennie, egyszerre eleibe lépett <... .> — Jó estét uram, álljon <csak> meg egy percre — <s rátette kezét a vállára.> — Mit akar? — kérdé ez meghökkenve és eltesz [?] — Tudni akarom kicsoda <ön> és mi járatban van itt, s rátette kezét a vállára. Bibók <jöjjön csak ide> Mátyás! Ide csak hamar. Bibók és Mátyás hajdú, akikre kiáltott csakhamar feléje <oda> rohantak, <mire> mit látva az idegen <szétvette> elvetette a köpenyegét, <melynek> mely részben arcát is <eltakarta> takarta és egy a nyakon lógó sípba fűjt. <A hol> Amint a rárohanók fele fordult a hold odavilágított a képébe [Az utolsó mondatokkal vö. a 149 : 13 és 149 : 20 alatt közölt részleteket (K₁₇₈ és K₁₃₀)]

- 149 13 K₁₇₈: <Bibók és Mátyás hajdú> *Bibók* habozott egy percig, nem tudva, hova tegye aranyait, de a kaland izgatta, a zsacsót <betette> begyömöszölte a csalmájába, a csalmát <bedugta> becsapta egy puszpangbokorba, s aztán ő is rohant <Mátyás hajdú> <zörögtek a sások, ropogtak a gallyak> az idegen felé, míg Mátyás, a hajdú a szemben jövő oldalról <jött> sietvén <megbotolván> megbotlott valami cserjében, illetve a kardjában, fölesett, de már föltápászkodóban volt. Gosznovitzer magához jött ezalatt és szembe támadt <a pisztolyát tartotta remegve fenyegetőn.> *Az idegen látta a halálos veszedelmet, hirtelen belefűjt egy sípba, mely éles hangot adott, aztán a védekezésre elkészülve*

elhagyította köpenyegét, s elsöbben a támadó Bibók felé fordult (. . .) A hold most éppen odavilágított a kékébe.

— Görgey Pál! — hüledezett Gosznovitzer, s <pisztolyát neki szegezte> *szíve hangosan <dobogni> kezdett dobogni.* A nem várt fogás <megf> szinte megfosztotta józan cselekvő képességétől. Bibókot a rémület kinverejtéke verte ki, s keze megdermedt.

— *No, csakhogy a kezünkbe került kegyelmed — lelkendezett Gosznovitzer. — Adja meg magát.* [A befejező szakaszokkal Vö. a 149 : 20 alatt közölt részletet (K₁₃₀)]

- 149 : 20 K₁₃₀: — *Görgey Pál — <sziszegte> hüledezett Gosznovitzer s a rémület <ült ki a Bibók> kinverejtéke verte ki a Bibók arcát. Gosznovitzer rávetette magát és a nyakát kezdte fojtogatni, hogy megakadályozza a sípolást, ami sikerült is neki, <Mátyás> az ott termett Mátyás a derekát nyalábolta át: <Nosza és a> <Rajta Bibók. Fogja kend> — Nosza Bibók, hajrá Bibók — biztatta Gosznovitzer <a kaland> a megnémult Bibókot. — Kötözzék meg! Segítsen kegyelmed. De már késő volt, a küzdelem hevében észresem! Jvették, hogy a sápszóra elevenedni kezdett a környék. Lovak dobaja <hangzott fel, aztán egyszerre csak> patkók csattogása veri fel a csendet, s egyszerre csak <öz> özleni [!] kezdenek <be a Görgey> mindenünnen a Görgey <.> huszárjai és zsoldosai. Bibók futásnak ered.*

Preszton <meztelen> kirántott karddal rohan <oda> gazdájához s felösmervén a löcsei bírót <felkiált> fölemelé a kardját és felkiált:

— *Elvágjam a <nyakát> fejét kérem alásan?*

— <Ne bántsd Preszton>

— Ne most, még most ne — hörghi Görgey fogait csikorgatva dühében — *hanem ezt a gazembert, Bibókot, élve halva kerítsétek kézre.* A <polgárm> bíróra nézve majd <a fele úton> útközben fogok határozni <kötözzétek meg> A hajdújával együtt hozzátok utánam.

<Két zsoldos>

25 képességétől (1910: képességtől)

- 150 : 12 K₁₉: Első gondolata a lekaszabolás volt, később az a terve támadt <Bolondság lett> <Eleinte az volt a gondolata> *hogy haza viszi a bírót Görögbe, ott szoknyába öltözteti <sz> és főkötőt húzat a fejére s úgy küldi haza szekeren Löcsére a szolgálival, hogy a piacon letegyék — ez volt akkor a legnagyobb csúfság, amit emberi elme kigondolhatott.*

De hát <mire> mit érne ezzel is? — gondolta ezután — Olajat öntene a tűzre, amely immár lohadóban van, s bizonyára csak bajt szerezne magának, mert Gosznovitzer kedvelt ember

- 151 : 3 hajaszála (1910: hajszála)

- 152 : 10 a lovakat (VU: a lovaikat)

- 153 : 30 K₁₀₅: Bolondság lett volna <lekaszabolni> a bírót bántani,

- új olajat önteni a tűzre.
pajkos kézre adta magát [?]
- 155 : 28 K₉: hiszen (min) irrevelans, akárki leánya volt is, a tény az, hogy Darvas és neje e Görgey Rozáliának nevezett hajadon leányzónak hagyta az osgyáni szerzeményi vagyont, s csak is arra (a ké) (terjesztette ki) terjeszkedett ki, hogy az Osgyánban növekedett Görgey Rozália azonosságát bizonyító tanúkkal jelenjék meg a bíróság színe előtt. Nehéz dolog volt, de meg kellett tenni. Görgey Pál tehát közölte kényes titkát Görgey Gyurival, hogy a Kröszter kisasszony intézetében lévő Otrókócsy Mária voltaképpen az ő unokahúga (levelet írt neki Gyuritól s) rábízta (hogy) ösmerkedjék meg vele, előkészítse egy budai útra, melyet Quendel társaságában kell (megtör) megtennie. (Lón) Gyuritól egyszersmind ilyen irányú levelet küldött Rozálinak. A budai út azután megtörtént. Quendel (ezelőtt két) kivette egy pár napra az intézetből azon ürügy alatt, hogy beteg szülei kívánják látni, egy pár osgyáni tanút is vitt magával és az ítélszék előtt igazolta, hogy
- 158 : 10 K₃₁: ez egyszer ő is lefőlözte (a tajtékot) az első habveréseket. Gosznovitzer viszont meglehetően elégedve, mert ép bőrrel menekült, a (katonák) zsoldosok pedig bizonyosan megtalálták az aranyakat, mert nem tértek többé vissza. (Hanem) *Vizont az is igaz, hogy Gosznovitzerre nézve (ha szijat hasított ((az)) a hátából sem) nem gondolhatott volna ki veszedelmesebb büntetésnemet, mint a görögü vendég-látást, (még akkor se ha szijat hasít belőle vagy ha a) ha a (pokolba veti) poklokra veti is. Mert ott csak egy katlant gyújtanak alá a számára, de itt most alágyújtott egy egész várost.* (Megdöbbenés) Csodálatos hír volt ez. Az egész város lázba jött (a hallattára). *Hát lehet ez? Hát van isten hogy ilyesmi történhetik? A legjózanabb szászok az ökleiket emelgették Az asszonyok a ruháikat akarták letépni (a fekete ruháikat). Hát minket itt (gyászoltat) éveken át gyászoltat a vén imposztor s ő maga (vele) Görgeyvel devernál titokban!* (Pers) *Az egész város forrt az elégedetlenségtől (zúgott) Pasquilusokat ragasztottak ki a Gosznovitzer házára. Esténként összegyűltek az ablakai (. . .) alatt macskazenéket rögtönözni. (A csöcs) Nem csak a csöcselélek, de a komoly polgárok is ott kiabáltak az ablakai alatt: Mondjon le! Menjen Görögre!*
- 19 íródiákok (1910: írődeákok)
- 37 Krk, 1910: hírekből (VU, KF: híreknél)
- 37 lehetne-e (1910: lehetne)
- 39 K₆: Gosznovitzer *elösmerte, hogy ott vacsorált, de (mint fogoly) nem mint Görgeynek barátja, hanem — mi haszna volna tagadni — mint Görgeynek (a) foglya. Lett erre újabb megrökönyödés. No hiszen még csak ez kellett. Mert ez még rosszabb. És hát miképpen történhetett?*

Erre aztán elbeszélte a kerti vendéglőbe <eset> való kirándulását, ahol a város ügyeiben járt illendő *óvatosságból* <a> *késő esti órákban*, az ügyet <melyben ott járt> nem akarja most részletezni (*Felkiáltások* : *Tudjuk, tudjuk* — mondták türelmetlenül a senátorok) kik mohón szítták be <az... eseményrel az egész tényálladékot> A távozásnál <összejött> szembe találkozott a kert kijáratánál Görgey alispánnal (nyugtalan fészkelődés) Eleibe lépett <a gal> megfogta a gallérját, elakarta <fogatni> fogni, odaszólitotta a hajdúját, Platz Mátyást, de míg az előjött, az alispán belefűjt a sípjába, <mert> mire az <alispán> elrejtett csatlósai rohantak rájuk mindenünnen és őket fogták el.

- 163 : 36 K₉: *Ezzel* <elroh> *megfordult*, és elrohant a *koponyások* (teknővájók) sátra mellett *mint a* <szélvész> *fergeteg*. *Nustkorb* <utána nézett: No erre <<No erre>> nagyon felvertem a sarkantyút> *tűnődve nézett utána* <s elégedetlenül> <Nagyon> *Félek túlságos mélyen* vertem bele a sarkantyút — *dünyögte* magában <Fabr> <Fabriciust> *Jövök menők* szívélyesen köszöntötték az ifjú senatort, de ő *nem is fogadta*. Blom Miklós lóhátról kiáltott rá:
— Servus senator barátocskám? Honnan jössz, hova mégyesz?
Mit üzensz

- 165 : 6 rájok (1910: rájuk)

20 *ut supra* (1910: *et supra*)

21 K₂₈: *Ami a Grodkovszky pennájából eldbuggyant* az a <lehetőség> gondolat a Nustkorb agyvelejében is megfordult <sőt s egyik> Egyik éjjel azt álmodta, Charon helyett Görgey a stix folyón a csónakos, amint az a Mauks ház <pl> menyezeten van lefestve ő maga <pe> (Nustkorb) pedig

27 K₂₀: <Felcihelődött tehát> Maga mellé vévén tehát Trück Sebestyént <álruhában> titkon <csak a> csupán a senatus tudtával álruhában marha kereskedőknek öltözve, Sáros-patakra mentek, ahol a fejedelem tartá udvarát. Majd befűt ott ő kelme Görgeynek.

Nem ment üres kézzel. Nem volt az akkor szokás, a város határában a <szürke> sárga Durst mellett egy arany sarkantyút piszkált ki a földből egy <a> pásztorfiú, melyet <Géza> Szvatopluk király sarkantyújának tartott a közvélemény.

A fél sarkantyút elvitte Nustkorb uram magával <s> Ottlyk György udvarmesternek ajándékba, <a> nem csak azért, mert <ő> szerette az olyan csecsebecsét, de azért mert Ottlyk volt az *egyetlen* <lutheranus a> *nostras a fejedelem* <kísérete> *udvarában*. *Jánoky Zsigmond alkancellár is az volt*, de ő *most nyavalyáskodott*. <Nagyon megörült a> Átvévén a sarkantyút és a Trück Sebestyén gyönyörű betűivel <meg> irt <folyamod> alázatos suplicatiót <sanyarú helyzetét>

- Lőcse városának sanyarú helyzetét festőt, melybe kiváltképpen az istentelen Görgey Pál vice-ispány (<.> gyilkossága <miatt esett...>) sodorta. Ez okból stagnál a város *se békéje nincs se háborúja és* (a mormogó közvélemény) *nem hogy a tanács igazgatná* (aztán) *azóta a fölingerelt várost, ellenkezőleg a mormogó közvélemény szorítja a tandócsot a bosszú politikája felé, úgy, hogy semmi jelesem cselekedetre nincsen a tandócsnak ereje* <sőt [!].> *se bosszút állni nem tud se felejtteni* (<.>) *olyan mint a dagadt láb, míg benne van a tűske. Odaterjed tehát alázatos* (kérelme) *könyörgése a Méltóságos vezérő fejedelemhez* Izrael urához (epress) (sic) *hogy e tűskét*
- 166 : 9 Krk, 1910: nyavalyáskodott (VU, KF: nyavolyáskodott)
23 s ezzel (1910: és ezzel)
33 a Szvatopluké (1910: Szvatopluké)
- 167 : 9 K₁₂₀: *Görgey* uram vice-ispány ügyét elreferáltatván (azt tel) és meghánytorgatván (azt) találjuk, hogy az inkriminált elfogatást.
- 10 K₁₂₀: Instans kívánságát nem teljesíthetjük (mivel-hogy) mivel az Görgey viceispány (denotált el) saját felekezetünk lévén, a denotált elfogatási parancsot *jobb inkább testvéri szeretetből* írva *ő* kegyelme, *mintsem ellenséges indulatból* akár az *ő akár pediglen* ami személyünk ellen, *mert sem a muníciók szekereket*, melyeken levő fegyverekről és porokról tudott, sem Esze Tamás (hívünket) felekezetünket (bántalmazását) bántani vagy (és megállítani) feltartani *nem kívánta*, a *miben* (hozzánk való szításának) velünk való hajlandóságának *kiváltképpen való testimoniumát adta*
- 13 felekezetünkhez (1910: felekezeteinkhez)
- 168 : 25 K₁₀₂: Ezt a sógorára bizta még Nustkorb
- 169 : 26 a diplomáciára (1910: diplomáciára)
- 37 K₁₀₂: *Várt* (várt) hát a *sógor, várt, várt* (s kapta) *kapván különböző diplomatikus ésszel kigondolt finom lelki táplálékokat* a Student Pista üzeneteiben, *melyeket csak úgy szóval* (mondott le) küldött *Bécsben időző* (ember) *lőcsei emberektől, hogy ők ne értsék, de Nustkorb* [!] *tájékozva legyen* »Érik már a vetés« — hozta (Trück Sebestyén) Zibek János a lőcsei trombitás fiú »Fenik már a kaszát« üzente haza Topovus szörme kereskedőtül
- 170 : 7 még mindig (1910: még mind)
27 a kis helyen (1910: kis helyen)
- 34 K₅₁: *savanyú óbrázattal*. Nustkorb-nak a lélekzete is eléllt.
— *Széna vagy szalma?* — *kérdé.*
— Ganéj — felelte kurtán.
— *Mi történt?*
— (Hát az történt, hogy) *A császár úgy fogta* (fogta) *fel a dolgot, hogy ez a derék ember, t. i. Görgey, a saját testvérét is* (elfogatta a császár iránti hűségérsébsől) *elakarta fogatni*

csupa merő császárhűségből, és hogy az ilyen embert ki kell tüntetni — (. . .) És?

— <Budaházy János> *Trautmannsdorff* udvari titkár által a konziliáriusi diplomát küldi neki.

Nustkorb a fogait csikorgatta.

— No szépen vagyunk. S ezt az én tallérjaimon szerezte, Süssd meg a tudományodat < sógor >!

— Te meg a szerencsédet sógor.

— Hát már most én mit csináljak? — tündődött Nustkorb < sötéten > s megüvegesedett szemei mereven tapadtak sógorára.

A sógor vállat vont, elgondolkozott, mintha keresgetne a közt a sok bölcsesség közt, melyet a hajdani Protmow Jakab bőkezű alapítványa révén a világ egyetemlein összezedett, megvakarta tisztos ősz fejét és így felelt:

— Végezd az ügy nevezett folyó ügyeket

171 : 29 *szedkelőzni* — Minden kiadásban így

172 : 17 Krk: Kramler Károly (VU — 1910 itt is, s a későbbiekben is tévesen: Kramler Mihály)

34 *porgolát* (1910: *progolát*)

173 4 K₉: *Lónak, szekérnek, kocsisnak nem lett semmi baja.* <Már hanem a bíró> *Most már a holttestet* <tekergették> *takargatta be Kuptor ponyvákba s* <rémült arccal> <halotti> <hala>

174 : 1 *Az itt kezdődő részletről két megfogalmazási kísérlet maradt fenn:*

I. K₁₉₃: *A mai fiatal ember, ha szerelmi bánat éri < vagy ha > és a zöldszemű szörnyeteg megmarja, vagy a halált keresi, vagy párbajsegéd után futkos, vagy pedig bezárkózik a múzsával s ontja a világgjajdalomtól csöpögő verseket.*

Fabriczius mikor a Rozalia találkájáról hallott ugyancsak le volt sújtva, ha a nap leesik <vala> az égről <és> egy pocsolóyába <potttyan> kevésbé csodálkozik *vala. De hisz ez több is volt, mintha csak a nap hagyná el az eget.* Az egész világ más lett, üres lett, valami chaotikus zűrzavar, zsongás állott be. A házak komoran meresztették rá a szemeiket, a <muskátlis> virágcserepes ablakok, mint halotti pompa zöldeltek és piroslottak <a kék ég mosolya vigyorgás lett>

II. K₁₄₃, 191: *De hisz ez több is volt mintha csak a nap hagyná el az eget. Ó maga esett ki a saját <eddigi világából> enjéből.* <Egy > <Egyszerre boldogtalan lett> *Egy idegen bolygón találta magát boldogtalanak* [Folytatása K₁₉₁-en] *Zúgott a feje,* <tompa> elfásultságot érzett, *a vén lábas házak feléje látszottak lépkedni mogorván, ünnepélyesen.* *A furmányos szekerek kerekai dögöve* <darálták ezt a mondatot> *tagolták az utca köveket horzsolva : Rozalia, Rozália* A virágcserepes ablakok mint halotti pompa zöldeltek és piroslottak itt ott kibukkant *egy egy leány fej* az ablaknál, *rámosolygot*

kedvesen ismerősen a gyermek senatorra, ami olyan forma <fájda> <...> fájdalmat <okozott neki> *váltott ki belőle, mintha a halánték* <án...> ... *ereit rángatná* <valami> *láthatatlan kéz és mindehhez* <még> hozzá járult, hogy a szívé<n>t <vas> valami vasnehezék látszott <nyomni és> szorítani.

Ment egyenesen haza <nem <<szólt>> beszélt senkinek semmit> *mint az alvajáró* <...> *öntudatlanul, megszokásból* <csak sápadt volt feltűnően> *Az öreg Fabricziusné* <nak feltűnt, hogy az ebédnél nem nyúlt semmihez> *már várta az ebédvel, éppen kedvenc étele lesz juh húsos kása, de a gyermek szenátor* <ez egyszer> *hozzá se nyúlt, amellet* <feltűnően> *sápadt volt feltűnően.*

• — *Nem vagy te beteg* — aggódik az asszony.

175 : 6 *Nem vagy te beteg* (1910: *Nem vagy beteg*)

176 : 16 *és így* (1910: *s így*)

26 *Hiszen* (1910: *Hisz*)

178 : 9 *én most nem tudom* (1910: *most nem tudom*)

179 : 5. *K₉: Keservesen sóhajtott, s* <h> *a mint az esélyek* bekövetkezésére *gondolt* <hirtelen átszaladt> *felváltva szaladozott arcán a két festék, a piros meg a fehér, hol* <elsápadt, hol neki> *olyan lett olyan* <piros> lett [elírásból ismételve] *mint a cékla.*

A nagyasszony ügyet se vetett rá többé, a helyett a szolgálóknak adogatta ki a szigorú utasításokat távolléte tartamára, vigyázzanak mindenre, az edényeket mosogassák el és ne törjenek össze semmit, koldus<oka>t be ne eresszenek a pitvarba, hanem ha <olyanok jönnek> *jönne az ambitusra vigyék ki neki a karaj kenyeret.*

38 *K₃: Sokáig oda volt, ki se lehet* <...> *mondani mennyi ideig maradt* <ott> *el Krösztéréknél a nemzeti asszony, Fabriczius már azt hitte ott öszül meg, mindenféle szórakozást megpróbált, kiment a méhesbe, a raj csakugyan kijött, bár egész satnya volt, mégis berázta Koch uram egy cseresznye gallyról, ezt végig bámulta,* <valami> *útközben letépett vagy három margarétát* <kiszaggatta a fehér>

180 : 30 *zsölle* — Minden kiadásban így.

181 : 19 *K₃: Van olyan tudás is, mely fölötte áll* <csak nem> *annak, amit a könyvekből, tanúvallomásokból, összetett bizonyítékokból, ahogy te mondogatod.*

35 *K₁₇₁, s₁ és s₂: Ezek után apróra elbeszélte a nemzeti asszony látogatása részleteit az ő* <szakadozott modor> *ide oda ugráló modorában, a gyermek senator mohón felszűröcsölt* <e> *minden csöppet, mint a szomszjas föld a harmatot.*

— *Hát* <amint bent> <behíttam a> <behívattam> *bent találtam Rozálit* <a Matild nénéd> *az öreg kisasszony szobájában.* <Bejött a kicsike.> *De milyen gyönyörű ruha volt rajta.* <Azt mondják Quendel> *Azt mondja* <a> *Matild, hogy*

Bécsben varrták. Gazdag ember lehet az apja. <De hogy kicsoda, micsoda, még ma se tudjuk>

— Elég baj az — sóhajtott Fabriczius.

— De hogy kicsoda, micsoda, még ma se tudjuk. Csak találkoznék azzal a vándor Quendellel. Talán <el> megmondaná. Mert <hiszen> udvarolt nekem fiatal koromban. De az anyám azt mondta, hogy hozzá nem adna az olyan piszkos paraszthoz még <ha aranyból lenne az ágya, még> ha olvasztott aranyban fürödne is mindennap. De ezt még ő maga se [Folytatása a K₈₁-en] kívánta magának. Elég az hozzá, hogy itt valami titok <van> lappang. Mathild <nem tudja> <is mondja de> megmondaná, de <ő> nem tudja. <Elég az hozzá, hogy behívtam> Mathild szobájában találtam a kis lányt. Mondom neki ravaszul (jaj de szép volt, ha láttad volna te Toncsi) Rozika lelke hoztam magának egy rózsát <a melyikről> az a babona van <...> róla, hogy a a melyik lánynak <az> adom, az abban az évben férjhez megy, de képzelje most jut eszembe, hogy már adtam magának az idén egy ilyen rózsát, rettenetes ez, mennyire romlik az öreg ember emlékezete. <Rózsika> Rozika rám nézett a tiszta szép szemivel elfogulatlanul és azt felelte mosolyogva: »Igen adott már a nénike ilyen rózsát, de én azt elvesztettem a hajamból és most már nem bizonyos, hogy férjhez megyek az idén.« »Úgy? És hol vesztette el galambom?« — *kérdeztem tovább a kieszelt tervhez híven* — Ezt <kellene> volna érdekes tudni, hátha abból már most meglehetne állapítani <a <<férj>> párja kilétét> a jövőbeli kilétét, de persze azt már nem tudja? — De bizony tudom — felelte Rozika és kacagott és süppedtek <cseresznyevirág> almavirágszínű arcán azok a kis gödröcskék <ha láttad volna te Toncsi> — *Hát biz én azt a kerti vendéglőben vezettem el* <múlt kedden este>, mikor Quendel úr elvitt, ugye kedden volt az Matild néni? »Igen kedden este sötét éjjel« — erősítette meg <az öreg> Kröszter kisasszony. *Nagy meglepetést színeltem.* »Éjjel? Mit hallok? Hát mit csinált ott szívecském Quendel úrral éjjel?« <Élesen tekintettem rá, de ő> »<Valami> Örökségi ügyben egy írást kellett aláírnom tanúk előtt« válaszolta. Rozáli s látszott a büszke nyílt tekintetén, hogy kérdéseimet <nem gyanú> nem veszi fürkésző nyomozásnak, hanem <a bátorsága csodálatának> csodálkozásnak a bátorsága miatt. És kik voltak a tanúk? — firtattam tovább — »Quendel úr és Görgey György« — [Folytatása K₂₀-en] *A fiatal szentor felugrott mint akút kígyó mart meg*

— Ez az!

— No no. Tudod hogy mennyire gyűlölöm ezt az úrfit. De <ez egyszer> most csalódom barátocskám.

— Ejh mama, <te> maga a legjobb asszony vagy [!] a világon de az úyenekhez nem <értesz> érti.

Lap Sor

- 184 : 12 felesége (1910: a felesége)
- 185 : 5 K₁₇₁: <Most pedig eredj és vigasztald> — Azt mondod, *hogy str.* Hát minek kell azt venni?
— Szamár vagy fiam. <Az asszony> *A nő szíve a szemein* <keresztül nyilatkozik> *át* jön ki, <az álnoksága a tetteiben, a ra> *dínoksága a tetteiben, ravaszága a nyelve* <n át> <hegyén át> *hegyén.*
- 16 Krk, VU: akinek (KF, 1910: akiknek)
- 187 : 1 K₁₀: <Van egy> — *Apám van, akinek nincsen a világon senkije.* Ő vele kell közölnöm.
- 189 : 10 K₁₅₁: *A hadnagynak jó idegei voltak.* Megelégette ezzel a gúnyos megjegyzéssel. Majd bolond verekedni, hogy hírbe hozza az unokahúgát. Sőt ingerültség helyett *szokatlan melegséget érzett a szíve körül*
- 37 *Az itt kezdődő részletnek két változata maradt fenn:*
I. K₁₈: *Ahogy az álom jó, isten tudja honnan, s rátapad a* <szemekre> *szemhéjakra, ahogy* valami láthatatlan <erő> nedv beszívárog a fába egy napon és kitolja a rügyeket — mikor még a tavaszi nap nem is süt hívogatón, úgy <van> érkezik meg a szerelem, <mikor> hogy még meg se indult; *váratlanul, nesztelenül, se nem lép, se nem röpül, csak valahogy ott van, <és> sőt már ott is volt* <mikor azt hiszed, hogy meg se mer indulni csak> <tette> <tettette magát dermedtnek, mint az ember> csak nem ágaskodott, hanem csendesen meghúzódott más név alatt egy szögletben.
- II. K₁₈: *Ahogy az álom jó, isten tudja honnan, s rátapad a szemhéjakra, ahogy a* <részegség> *mámor kezdődik* isten tudja, melyik borcsöpnél, *úgy jó a szerelem váratlanul, nesztelenül, se nem lép se nem röpül csak valahogy ott van.* — *Sőt már ott is volt a kezdete előtt,* csak nem ágaskodott, hanem esetleg csendesen más név alatt meghúzódott egy szögletben.
- Görgey Gyuri gyakran volt kísérője Rozálinak <és többny> az intézetbe is elment őt egyszer másszor meglátogatni <többnyire úgy> látta, hogy Fabriczius <csapja a szelet> nagyon utána van a leánynak, de ennek nem <tulajdonított> tulajdoníthatott a helyzeténél fogva semmi jelentőséget.
- 192 : 4 Krk, 1910: Grodkovszkyt (VU, KF: Grodkovszkyt)
- 194 : 6 Krk, 1910: Gambrinus (VU, KF: Gabrinus)
13 *a* bokrétaesetet (1910: bokrétaesetet)
20 sajnálta (1910: sajnálja)
- 195 : 6 telhetetlen (1910: tehetetlen)
- 196 : 38 *lőcsei* ostrom (1910: ostrom)
- 198 : 7 Krk, 1910: nyavalya (VU, KF: nyavolya)
9 *gazdasszonyoknak* (1910: *gazdasszonynak*)
28 Krk: *»jus gladii«-jok* (VU — 1910: *»jus gladii«-uk*)
- 199 : 12 *maradjanak még* (1910: *maradjanak meg*)
- 200 : 19 *szegénynek* (1910: *szegényeknek*) — A főnévként *használt*

- melléknév — tréfásan — a kántorra vonatkozik; s nem a lovakra.
- 200 : 28 K₄₅: Az ember nem látszott, csak a hangja okozott feltűnést. *Egyszerre minden szem őt kereste. Hát a kis Quendel apó volt, épen a terebélyes* <Gosznovitzer háta mögött> *Grod-kovszky hóna alatt állt egy megyei csoportban.* <E> *Bicska-éles hangját felismerte nagy messziről Fabriczius és a hang után indulva ráakadt.* — *Az egész országban kurrentáljuk Quendel bácsi?* — *No* <a> *mit akartok velem amice?* — *kérdé* <ez> *közömbösen.* — *Itt vagyok* — *Otrokocsy kisasszony szeretne magával beszélni.*
— *Hát még mindig ott legyeskedsz, amice?* — *Ott, ott* — *nevetett Fabriczius* <boldogan> <vidáman> *Csak* <menjen> *keresse meg, Quendel bácsi.*
- 36 Krk, 1910: *Otrokocsy* (VU, KF: *Otrokocsy*)
- 201 : 22 K₄₉: *az a számár, akinek* <megpendítette> *fejében termett ez a gomba?*
Valaki odamutatott Königmayer Konrádra, aki <dühbe> *elsápadt erre a sértésre és magáévá tette a kérdést.*
— *Hát* <én> *mondtam.* <Jogom van hozzá> *Mért ne mondanám? Szavazatom van.* <Az> *Annak adom, akinek akarom.*
— <Abból pedig nem lesz semmi.> *Quendel megvetőleg legyintett a kezével.*
— *Abból pedig nem lesz semmi.*
— *Mért ne lehetne, ha megvolna hozzá a többsége?* — *szólt közbe Ludman a vargák atyamestere.*
— *Azért, mert én nem akarom és punktum.*
— <De nagy úr az úr — gunyó>
Nem állhatta már ezt szó nélkül Gygles József a gyógyszerész sem.
— <De nagy úr> *Ejha! De nagy úr az úr, amióta nemes levele van. A nemes levelek nem szavaznak ám Lőcsén, <még ha> akármilyen frissek is, <mint a zsemle> <— De szavaznak a házak — vetette oda Quendel úr gögősen> Lőcsén a házak szavaznak.*
— *Hát van nekem házam is — hengegett Quendel*
- 202 : 3 Krk: Gygles József (VU — 1910 tévesen: Gyglás József)
- 208 : 23 Krk, 1910: abbahagyni (VU, KF: abban hagyni)
- 36 idejében (1910: idején)
- 210 : 5 Krk: sálakat (VU — 1910: shawlokat)
- 211 : 4 K₅₃ és ₅₇: *Lázás öröm fogta el a várost, mint a frappáns eseményeknél rendszeren. Egy* <f> *gyerek a bírói széken! Milyen csodálatos! Valjon* <mit> *mi lesz? Valami kedves dolog ez! Mint ahogy kedves lehetett* <prímás> *esztergomi érseknek a kis Estei Hipolit. De hát ezért mégis az anyja örült a legjobban. Amint meghallotta az eredményt rohant vele egyenesen Krősztér Matildhoz, még egy kendőt se vetett nyakába siet-*

tében, pedig hűvös szél fújdogált, s <ott> egyedül találva Rozikát <... szenvedélyesen átölelte vidáman, ked> <aki egyedül foglalkozott> a szobájában vidáman kedélyesen meghajította magát előtte : — Üdvözlöm kegyelmed [et nemzeties] bíróné asszonyom. <Mire> Megzavarodott a leányzó el is <iz> [?!] <pirult> [sápadt] a nyelve pedig elcsúszott. [Folytatása K₂₂₇-n]

— *Ugyan mama, mama. A mama szóra <fölr> megreszketett a gyönyörtől az asszony, mintha <mézet> mézet fecskendezne a szívébe. <Épen> Hogy a nyelve botlott, épen ez volt a becses benne, mert látszott, hogy már titokban úgy gondol rá, mint anyjára. Átkapta a derekát, magához szorította és sírva fakadt.*

Aztán

211 : 13 *hogya kilenc (1910: kilenc)*

16 *nyakába (1910: a nyakába)*

31 K₂₂₇ és 53: *Osak mikor már <még> kistrták magokat toltá el kissé magától Rozálit Fabricziusné, de csak azért <amiért ép egy szép> amiért valami kedves képet vagy tárgyat egy kicsinyt odábbb tartunk, hogy jobban gyönyörködhezzünk benne.*

— *Hát örülsz kis galambom? — s fürkészve nézett a még könnyes szeme közzé. — Hát jó lesz az? — kérdé <mohón>, szelíden, csendesén. — Természetesen te kis csacsi, <a lőcsei bíró már nem senki> — mondá az anya diadalmasan.*

Rozáli lehajtotta a fejét engedelmesen és megremegett.

— *Én úgy félek, de olyan nagyon félek.*

— *Oh mitől félnél kis leányom, mitől? A lőcsei bíró nem senki Ki merné bántani annak a menyasszonyát? [Folytatása K₂₂₇-ön]* És addig addig simogatta <a fejét, hogy egészen bebújált> az aranyló haját az ölébe csúszott <fejen> fön, <hogy> még egyszer csak azt vette észre, hogy Rozáli már nem <fél, mert ... . . .> sír, mert szuszog és nem fél, mert már alszik.

212 : 21 K₅₃: *<Mert az> Úgy van az, hogy az övé fülét <be> levágtá duellumban <a> tied cousinka, a Gyurko Görgey. És ezért lett parasztszerű.*

— *Népszerű — javította ki Görgey*

— *<Aminthogy valami olyanért szeretik embert emberek amije nincs <Mindig <<többnyire>> <<olyanért>> azért népszerű az ember, amije nincs>*

— *Alles einz. Többnyire azért népszerű az ember — folytatá Quendel az ő saját szerű bölcséletét —, hogy valamije nem van, és rikán azért, hogy valamije van. — Nos, a Fabricziusnak <hat keine Ohren> füle nem van.*

— *<De> Azt mondják, esze van.*

— *<Van az övé> De tart aztat mamájánál. Derék asszony, katonás asszony. Az csinált ötet bírónak.*

— *<Különben milyen a hangulat>*

21 *duellumban (1910: duellumba)*

- 213 : 8 **K₆₄** — *Akkor tudod mit, üzentesed meg Gyuri öcsémmel.*
 — <Az> Nincs Lőcsén.
 — Hogyan? Nincs Lőcsén?
 — Katonaság mind <elment> elparancsoltatott Lőcséről <s ő vele> itt <fekszenek> feksenek valahol *Kohlbach mellett*
 14 *mámához* — Minden kiadásban így; valószínűleg Quendel idegenes kiejtését kívánta jellemezni vele MK.
- 214 : 9 Krk: Korotnoky (VU — 1910 tévesen: Korotnoky)
 38 ízében (1910: ízébe)
- 215 : 1 enyém (1910: enyém)
 16 **K₅₆**: *Pedig hát Quendel apónak aligha nem igaza volt* <mi jele hogy> Quendel apó jó megfigyelő, s a megfigyelés egyezett, a Fabricziusné megfigyelésével. *A milyen boldog volt az új bíró* a választás napján és az utána következő két napon, hogy szinte bugyborékkolt a jó kedve, és repetest örömben az anyai szív, *annyira* feltűnő lett, *hogy* <a nemzetes bíró úr> *harmadnapra* <amikor> *ellenkezőleg Krisztus urunkkal* <teste>, *akinek a* <teste> *lelke* felszállt a <menyégbe> *mennyégbe* <annak> *bíró uramnak a lelke elveszté szárnyait*
- 216 : 3 Krk: Teőkéné (VU — 1910 itt is, később is tévesen: Tőkéné)
- 217 : 11 Krk: Gyglés (VU — 1910 tévesen: Gyglás)
 32 **K₅₇** és **152**: *a dunyhái alá, melyeket vérmes teste szinte izzókká melegített* <meg>, *de most* <ki> *a hangokat összefogdosva különböző kombinációk számára, főképp kíváncsi lett, s noha úgy szólván haldios ugrás lehet a meleg ágyból a hideg szoba padlójára* <ugrani> kiugrani; <de mégis kiugrott, mert hát> <csak-hogy melyik asszony ne becsülné többre a tudvágyat az életénél?> <mégis> kiugrott <...> <s felsz> oda szaladt <apró lábaival> az ablakhoz és <kinyitotta <<lepillan>> kipillantva> széttártta az ablak táblákat a *hideg éjszakába*.
 <Lent> Ha nem káprázott a szeme, hát látta amint a fáklýák lengtek — Látta (vagy csak a szeme káprázott) <hogy> e [Az utolsó szakasz mondatai félbehagyott, de nem kihúzott fogalmazási kísérletek] [Folytatása **K₁₅₂**-n]
 <Látta> a fáklýák lobogásánál, a pislogó <...> dértől homályos lámpáknál <ha csak a szeme> látta (vagy csak a szeme káprázott), hogy nehéz ágyúkat vontatnak a piacra, <körös körül> mellettük bivaly bőr kötösökbe öltözött férfiak <járnak kelnek> szorgoskodnak, odaát a város ház <nál>zal szemben, pedig valami nagy munka <folyik> csatogását, *mind ez összefolyt elmosódott* <igen> inkább sejtellemmé vált, mint <kép> kidomborodó képpé. *Csak a bivaly bőrös* <voltak rideg> *marcona alakok voltak megtesiesült valóságok,* <az ablak alatt épen kette> a *Teőke ház* <ablaka alatt is ment épen kettő> nagy alabárdokkal döfködve a követek.
- 218 : 13 **K₁₅₃**: ahol az a <négyszög> <lámpából...> lámpásokból álló négyszögfénylik
- 219 : 19 Krk, 1910: Gyuri (VU, KF: Pali)

- Lap Sor
- 220 : 20 **K₅₀**: <Nem szoktam hazudni> <p> *Ez a kételkedés visszaadta a megfélemlített fiúnak a bátorságát.*
 — *Nem szoktam hazudni* — szólt a fejét kevélyen fölemelve és a szemébe nézve az alispánnak, <kinek> kire alig lehetett ráösmerni. Öröm ragyogott annak minden porcikáján.
 — *És mi mondtak a szüleid?*
 — *Áldásukat adták*
Isteni béke <állt> szállt a szívébe. <Úgy érezte ereiben megint friss vér> Úgy érezte, hogy egy nagy kalapács széttört egy nagy követ, mely a lelkén feküdt. <Olyan könnyű lett mint egy> A kő porrá vált és rózsaszín párákba <úszott szét> vegyülve elszórt a légben nyomtalanul. Olyan könnyű lett <most> mint a lepke és vidám, <mint a madár> aminő csak gyermekkorában volt. <Oda szaladt Gyu> Odahajolt Gyurihoz, megölelte, megcsókolta
- 221 : 13 *évelődött* — Minden kiadásban így!
- 34 **K₁₅₅**: *Elöl egy hajdú lovagol <t> Bencsik Pali, utána két lámpavivő lóháton, ha éjjel találódnának visszajönni.* A lovász kivezette a fekete paripát, amit <Bákóczy> Rákóczi fejedelem küldött az alispánnak, rágta a zabláját, illegette a lábát és kevélyen csörgött nyergén <és> s két kövekkel rakott kantárján a sok ezüst lencse
- 222 : 5 *kékkövek* — Minden kiadásban így!
- 32 *a Máriaássy* (1910: Máriaássy)
- 34 *meg a többi és a többi* (1910: meg a többi)
- 225 : 14 *támad* (1910: támadt)
- 227 : 4 *ki volt adva* (1910: ki van adva)
- 6 *dohogta* (1910: dadogta)
- 13 *Lewthe* (1910: Lewte)
- 31 *tán addig se* (1910: talán eddig se)
- 228 : 4 *a királyoknak* (1910: királyoknak)
- 12 **Krk**: görgői (VU — 1910: görgei)
- 17 **Krk**, 1910: Tudjátok (VU, KF: Tudják)
- 21 **Krk**, 1910: nőtt (VU, KF: nőtt)
- 229 : 24 **Krk**, 1910: kiáltá (VU, KF: kiálta)
- 230 : 32 **Krk**, 1910: Otrókócsy (VU, KF: Otrokocsy)

Tárgyi magyarázatok

- Lap Sor
- 5 : 6 *Dobos hentesmester* — MK névkészletére jellemző, gyakori név. Dobos Józsefnének hívták első rimaszombati házigazdáját, aki szintén hentesmester volt. Alakját megörökítette Mikszáth *Hogy lettem én tró* c. elbeszélésében. S ilyen nevű hentesmestert szerepeltet *A két koldusdiák* c. regényében is a Veres-fiúk kosztosgazdájaként. (Krk 3. köt. 53. l.) S említ egy Dobos nevű iparost a *Ne okoskodj Pista* c. elbeszélésben is.

Lap Sor

- 5 : 8 *casus* — eset.
12 »*rimánkodásra fogta a bíró előtt, hogy engedje, miszerint ő töltse ki az asszony büntetését*« — Az asszony bűnét magára vállaló férj anekdotájára vonatkozó adatokat ld. György Lajos: A magyar anekdota története és egyetemes kapcsolatai. Bp. 1934. 182—183. l.
14 *éresekes ember* — büszke, kevély, rátartó ember.
25 *hagytt* — hajít.
6 : 2 *pro tertio* — harmadszor.
4 *bosztohó* — esetlen, ügyetlen; ostoba, bohó.
7 *narratori talentum* — elbeszélő tehetség.
29 *deliberál* — határoz.
37 *szupplikál* — könyörög, esdekel.
7 : 38 »*Rimaszombat csak később csatoltatott Gömör megyéhez*« — Rimaszombat eredetileg Hont megyéhez tartozott, 1802-ben csatolták Gömör megyéhez.
8 : 10 *modus vivendi* — a megélhetés módja, a megoldás útja.
17 : 25 *puszpángfácska* — örökzöld cserje (buxus).
18 : 27 *pipes* — finnyás, kényes, rátartó.
19 : 25 *sintelt* — simává tett, simára taposott (a sinleszt igéből).
21 : 7 *odaliszák* — fehér rabnő a háremben.
19 az *erádóben lévő kastély motívuma* — A nagyúr, ki szeretőjét félreeső erdei kastélyban tartja MK több művében visszatérő ismétlődő motívum. Vö. *Kísértet Lublón* (Krk 5. köt. 50—63. l.); *Szent Péter esernyője* (Krk 7. köt. 70. l.); *A Krúdy Kálmán csínytevéséi* (Krk 11. köt. 70. l.); *A sipsirica* (Krk 15. köt. 148. l.). Vö. Rubinyi: MK élete és művei. Bp. 1917. 51. l.
29 *Botond* — a X. század magyar történelmének egyik kiemelkedő alakja. A monda szerint 958-ban a magyarok bizánci hadjárata idején bevágta buzogányával a város érckapuját.
22 : 9 *efendi* — török megszólítás: úr, uram.
20 *ambra* — a cethalnak illatszer készítésére használt váladéka.
35 »*Aladin csodalámpájának szellemei*« — utalás az Ezeregyéjszaka ismert meséjére. MK máshelyütt is többször hivatkozik rá. Ld. *A két koldusdiák* (Krk 3. köt. 101. l.), *Akli Miklós* (Krk 16. köt. 234. l.), *Prakovszky a süket kovács* (Krk 8. köt. 133. l.), *Szeged könyve* (Hi 7. köt. 246. l.), *Egy mesebeli királyfi kalandjai* (Hi 10. köt. 31. l.). Vö. György Lajos: Tárgytörténeti jegyzetek MK anekdotáihoz. Bp. 1933. 32. l.
23 : 26 *burnusz* — a puszta araboktól viselt ujjatlan, bő csuklyás köpeny.
25 : 30 *szálem alejkum* — legyetek üdvözölve (a mohamedán népek köszöntése).
26 : 25 *domine spectabilis* — tekintetes uram.
27 : 1 *Anatolia* — Kisázsia.
16 *teppich* — szőnyeg.
32 *Georgia* — a kaukázusi Grúzia latin neve.

Lap Sor

- 28 : 37 *Korán* — a mohamedánok szent könyve.
 29 : 35 *pogy* — jöjj (szlovák szó).
 31 : 19 *pecserke gomba* (cseperke gomba, csiperke gomba) — vastag-húsú, sárgásbarna színű, ehető gomba.
 21 *ich muss gehen* — mennem kell.
 21 *minuta* — perc.
 21 *moneta* — pénz.
 21 *na moju dusu* — lelkekre; igaz hitemre; becsületemre.
 34 : 4 *carissime* — kedvesem, legkedvesebb barátom (szokványos latin megszólítási formula).
 8 *ra követelésből az enyém felét behajtottam* — az anekdotát más összefüggésben megismétli MK a regény folyamán később is. (Ld. 23. köt. 137 : 38) — A lőcsei ügyvéd szerepeltetése anakronizmus: a XVIII. század végéig egyetlen ügyvéd sem élt Lőcsén.
 12 *rogo humillime* — kérem alázatosan, kérem alásan.
 12 *szesztra* — nővér.
 35 : 19 *bruderkám* — testvérkém
 22 *bajadér* — indiai táncosnő.
 36 : 17 *hevér* — bányamunkás, bányászlegény.
 37 : 3 *katonapetrezselyem* — repkény.
 3 *kakasbóbíta* (kakastaréj) — réteken, szántóföldeken tenyésző vörösfürtű növény.
 4 *tinorugomba* — más néven: tinóorrú, tinorrú, tinora gomba; ízletes gombafajta.
 13 *fürhéc* *kocsi* — a fürhéc: a szekérrúd tövénél keresztülfejtett megvasalt rúd; ehhez csatolják a hámfákat s ezen lépnek fel a kocsira.
 38 : 25 *dangubál* — vesztegel, álldogál, lézeng.
 37 *stoj* — állj.
 41 : 34 »*Egy gazdag púpos juhászbacsóit öltek itt meg . . .*» — MK a saját szülőföldjének egyik szájáról szájra adott rémtörténetét dolgozta fel itt. Erre utal, hogy a palóc földön játszódó *Krúdy Kálmán csínytevései* c. elbeszélésbe is beszötte ezt a történetet, csak ott nem egy juhászbacsó, hanem a púpos lesti jegyző volt az áldozat. (Krk 11. köt. 68. l.)
 43 : 28 *Molitorisz* — Melitorisz alakban előfordul a név a *Beszterce ostroma* c. regényben is. (Krk 6. köt. 29. l.) Ott egy evangélikus papnak a neve. A család általában valóban mint régi felvidéki protestáns papi család volt ismeretes. A lőcsei polgárok lajstromában csak későn, 1896-ban fordul elő a Molitor családnév. Valószínű, hogy a Molitorisz-nevet megalkotva a szepességi Meliőrisz családra gondolt Mikszáth; ti. a Meliőrisz-família valóban a Szepesség postaforgalmának lebonyolításával foglalkozott. Az 1887-ben nemességet kapó Meliőrisz Mártonnak címerébe éppen ezért, az állására való utalásként, egy postakürtöt tartó kar került. (Vö. Turul, 1896. 14. köt. 121—124. l.)

Lap Sor

- 43 : 30 *olajkár* (olajáros, olajkáros) — vándor olajkereskedő, ill. orvosságárus.
- 45 : 33 »Ebből a fiúból támadt az első Szerencsye — MK tévesen idézi a mondát: nem a Szerencsye-, hanem a Bebek-családot eredezteti a hagyomány egy pásztorfiútól, aki egy hegyoldalban kincset talált.
- 46 : 2 *totumfak* — mindenes.
4 *csevice* — savanyú víz.
- 48 : 15 *student* — diák; egyetemi hallgató.
: 38 *kollekt* — gyűjtés.
- 49 : 9 *numerus clausus* — meghatározott, zárt szám.
- 50 : 5 *trátyogás* — fecsegés, traccsolás.
- 52 : 25 *altis Haus* — öreg ház; átvitt értelemben tréfás megszólítás: öreg fickó.
- 53 : 24 *Krisztigot, bruder* — adjon isten, testvér; a német *Grüss Gott Bruder* köszöntés eltorzított formája.
26 *Vivant vacationes* — éljenek a szünidők.
- 54 : 8 *mogyorópej* — mogyorónyi foltokkal tarkázott pejlő.
11 *Krózus* — dúsgazdag ember; egy mesés gazdagságú ókori király neve után.
- 55 : 30 *ad vocem* — erről (»e szónál«) jut eszembe.
- 56 : 1 *elflangéroz* (elflangíroz) — elcsatangol, kószál.
11 *Luther Márton* (1483—1546) — a XVI. századi reformáció szellemi vezére. Tanításai színhelye elsősorban az Elba melletti Wittenberg volt.
- 57 : 7 *frekvencia* — gyülekezet, társaság.
33 *porcful* — a keserűfüvek közé tartozó, utak szélén igen gyakori, keskeny levelű gyomnövény.
34 *laboda* — paraj, sóska.
- 60 : 39 *die Gedanken sind frei* — a gondolatok szabadok.
- 61 : 8 *instancia* — kérvény, folyamodvány.
12 *őöri biczka* — Felsőőr, Vas megyei nagyközség; lakói kések s más vastárgyak készítéséről voltak híresek.
- 65 : 19 *Gott sei Dank* — hála istennek.
- 66 : 27 *szakácska* — fehér vászon kötény.
- 68 : 14 *rása* — durva szövésű posztó.
26 *utcumque* — akárhogy, valahogyan, okvetlenül.
- 69 : 17 *hujjant* — kurjant; vidáman felkiált.
- 71 : 35 *gambács* — ajkas, csöcsös korszó.
- 72 : 13 »*igy jöttek a napkeleti királyok is Betlehembe* — a keresztény mitológia szerint egy csillag által vezetve három napkeleti király érkezett Krisztus születésekor Judeába, hogy köszöntsék a zsidók újszülött királyát. (Ld. Máté evangéliuma 2. 1—12.)
30 *per amorem dei* — az isten szerelméért.
- 39 *Kinizsi Pál* (megh. 1494) — szinte mondai alakká vált nagy erejű hős Mátyás király korában, Mátyás egyik legkedvesebb hadvezére. Apja a monda szerint molnár volt, s ő maga is molnárlegényként kezdte pályáját.

Lap Sor

- 74 : 13 *krampampuli* — cukorral, fűszerrel ízesített forró szeszesital.
- 17 *Lásuk hát a medvét* — figyelmeztető mondás: hagyjuk már a mellébeszélést, térjünk a tárgyra. A szállóige Tóth Béla szerint egy falusi színházi előadásból veszi eredetét. Színeszek érkeztek egy elhagyott alföldi faluba. Hallva a hírt, hogy »komédia« lesz, megjelent az előadáson egy fiatal gányó legény is. Nézte-nézte a színpalakat, hallgatta a hosszú prózai dikciókat, de végtére is megunt a örökös szavalást, s dühösen lekiáltott a karzatról: »Nem ér ez a sok beszéd egy fakóvát sem: lássuk már a medvét.« (Vö. Tóth Béla: A magyar anekdotakincs. III. köt. 43. l.)
- 76 : 33 *a Szent Korona tagja* — a feudális alkotmány szerint az államhatalmat szimbolizáló Szent Korona tagjának, azaz az állambatalom részesének voltak tekintendők mind a nemesek.
- 78 : 32 *stipulól* — előzetesen kiköt, megállapodik bizonyos feltételekben.
- 80 : 36 *kunst* — mesterfogás, bűvészműtárvány; hasonló »kunstkak« mutogatnak s hasonlóképpen szórakoznak »Az eladó birtok« erdei juhásztanyára vetődő vendégei is (Krk 5. köt. 81—82. l.).
- 83 : 13 *Dócziné ládája* — Hódmezővásárhely vidékéről eredő szólásmondás a rendetlenség, a fejetlen elvesztegetés megrovására. Dóczyék a XV—XVI. században hódmezővásárhelyi birtokosok voltak, valószínűleg az ő gondozatlan házatájukra utalt a mondás.
- 29 *podzabucski* — szlovák, ill. lengyel tánc.
- 29 *Szvatopluk* — a honfoglalás előtti Magyarország területén levő szláv birodalom királya.
- 87 : 1 *tatar* — kanócpótló rongy; rossz, ütött-kopott holmi.
- 90 : 24 *létánia* (litánia) — hosszú, unalmas könyörgő ima.
- 35 *ergo* — tehát.
- 91 : 8 *grisli* — fillér, garas, az osztrák Groschen megmagyarosított formája.
- 92 : 23 *Wiest* — nyaktól az övig érő, kapcsokkal összetartott, ujjas, női ruhadarab; mellényke.
- 23 *Briestel* (Bristel) — pruszlikhoz hasonló, ujjnélküli, felső, női ruhadarab. Részletes leírását ld. MK forrásában: Demkó: Lőcse története. 500. l.
- 24 *Janker* — díszruhákhoz használt rövid női kabátka; másnéven: spanyol köntös; a XVI. század végén jött divatba. Vö. Demkó: A felsőmagyarországi városok élete. 268. l.
- 24 *Jöppen* — a XVII. század elejéig használt rövid felső női kabátka. Vö. Demkó i. m. 269. l.
- 27 *Zugehör* — hozzávaló; béléanyag, gombok stb. a ruhához.
- 28 *Peril* — szalag, zsinór, rendszerint az övek díszítésére hasz-

- nált zsinórokat értették rajta. Vö. Demkó: A elsőmagyarországi városok élete. 274. l.
- 28 *Gürtel* — öv; a szász nők legdivatosabb ékszere. Az arany és ezüst öveknek többféle változatát viselték (Vö. Demkó i. m. 274. l.
- 95 : 14 »*A palatinus herceg Esterházy Pál, vagy ahogy ő írta magát, Eszterhás, nyugodtan ült fraknói várában képei és műtárgyai közt*« — Esterházy Pál nádor híres volt műpártolásáról, Fraknói várában nagy képtára és fegyvertára volt.
- 16 *fraknói vár* — Fraknó: kisközség Sopron megyében. Várát 1622-ben adományozták a Habsburgok az Esterházyaknak.
- 17 *inkarnáció* — megtestesülés.
- 29 *fallácia* — helytelen következtetés; csalárdság, hamisság.
- 96 : 1 »*örökösödési törvény*« — Az 1687/88-i országgyűlésen Lipót császár kívánságára elfogadott 2. törvénycikk minden időkre kimondta a Habsburg-uralkodóház fiú-ági örökösödési jogát a magyar trónra.
- 11 *a kétfejű sas* — utalás a Habsburg-ház kétfejű sast ábrázoló címerére.
- 14 »*a hercegi címet és a kapuvári dominiúmot*« — Esterházy Pál nádor (1635—1713) a Habsburgoknak tett szolgálataiért kapta meg 1681-ben a kapuvári dominiúmot, 1687-ben pedig a hercegi címet.
- 16 »*Éppen az Esterházy-család tróféjáról szóló könyvének írásába volt merülve:*« — utalás a *Tropheum Domus Inclytae Estorathianae* c. könyvre, melynek összeállításában Esterházy Pál nádornak nagy szerepe volt.
- 17 *főszekretárius* — főhivatalnok, első titkár.
- 23 *atramentum* — tinta, fekete festék.
- 33 *canis mater* — ebanyját! (szelídebb fajta káromkodás)
- 99 : 9 *violencia* — erőszak törvénysértés.
- 12 »*az aranybullának ama bizonyos záradéka*« — utalás II. Endre idejében, 1222-ben kiadott törvény, az ún. Aranybulla 31. cikkelyének 2. §-ára, az »ellenállási záradékra« (jus resistendi). »Hogyha pedig mi, vagy valamely utódunk bármikor ezen rendeletünk ellen vételi akarnánk, álljon szabadságukban ezen levél erejénél fogva, minden hűtlenségi véték nélkül, mind a püspököknek, mind más uraknak s az ország nemeseinek, összesen és egyenként, jelenleg és a jövőben nekünk és utódainknak ellenállani és ellenmondani örökre.« — Ezt a záradékot épp a regény cselekményének játszódása idején helyezte hatályon kívül az 1687:IV. tc.
- 15 *sztaroszta* — a régi lengyel alkotmányban: helytartó, kerületi kapitány.
- 15 *Ljubomírsky* — Ljubomirsky (Lubomirsky) lengyel sztaroszta arcát Weber Samu, Szepes megyei történész egyik cikke alapján rajzolta meg Mikszáth. Weber utal rá, hogy »a sztaroszták kapzsisága féktelen élvezetvágya« az elzárlo-

- sított városok életét gyakran megkeserítette. »Ez történt különösen Lubomirszky Tivadar Sziárd sztarosztasága alatt, mely hosszan — 1702-től 1745-ig tartott. Ha mint Lavater főalkotásokból és arcvonásokból az egyén jellemére következtetést vonni nem is akarunk, de aki egyszer Lubomirszky talált arcképét a kegyesrendűek klastromában Podolinban látta és figyelemmel vizsgálta, az könnyen meggyőződhetett arról, hogy ily ember bizonyosan az élvezet, az önkény és zsarnokság szenvedélyeinek hatalma alatt állott«. — Beszámol ezután Weber arról, hogy a városok vezetői tűrhetetlenek találva Lubomirszky zsarnokságát — 1711. jan. 19-én tanácskozáásra gyűltek össze, s egy 27 pontból álló beadványt állítottak össze a sztarosztá ellen. Panaszait nagynehezen sikerült is eljuttatniok a lengyel királyhoz, aki megdorgálta ugyan Lubomirszkyt, de állásából mégsem mozdította el. A sztarosztá pedig »nem sokat törődött a dorgatóriummal és tovább is sértette és zsarolta a városokat és azok kiváltságait«. (Ld. Weber Samu: Adalék a XIII. szepesi város történetéhez., Századok, 1881. 15. évf. 589—593. 1.)
- 100 : 10 *allonge-paróka* — hosszú, vállig érő, hullámos hajú paróka.
23 *devernál* — tivornyázik, dorbézolja mulat.
- 101 : 8 *retyerutya* — limlom, cókmozk.
29 *Tantalus* — az ókori görög mondákban szereplő király, kit gyermekgyilkosságért az istenek azzal büntettek, hogy noha ételek és italok voltak előtte, éhségét és szomját mégsem tudta csillapítani.
34 *»Zsigmond király erszényét«* — célzás arra, hogy Zsigmond pénzügyi okok miatt a velencei köztársaság ellen viselt háborújának költségeit fedezendő zálogosította el 1412-ben a 16 szepesi várost Lengyelországnak.
- 103 : 16 *Károlyi Sándor* (1668—1743) — kuruc generális, II. Rákóczi Ferenc egyik bizalmi embere, aki azonban később szembe fordult a fejedelemmel: a kuruc csapatok majtényi fegyverletétele főképp az ő műve volt.
17 *István lengyel király* — *Báthory István* (1533—1586) erdélyi fejedelem, 1575-ben lengyel királlyá választották.
17 *»most már ugyan más dinasztia van«* — Báthory István halála után 1586-ban a Wasa-dinasztia került a lengyel trónra.
29 *Palocsay* — költött alak; kései utóda Kárpáthy Jánosnak, a Jókai *Egy magyar nábob* c. regényében szereplő különfőúr-típusnak. Hasonló típust rajzolt MK korábban is *A Krúdy Kálmán csínytevésői* c. elbeszélés (ld. Krk 11. köt.) Balassa Antalában.
- 104 : 9 *»az Imriske idejéből«* — utalás a Thököly-féle szabadságharcra.
15 *granarium* — magtár.
- 105 : 8 *»akik előtt most november 16-án megnyitottuk a kapuinkat«*

- Egyes források szerint 1703 októberében, mások szerint 1703 novemberében hódolt meg Lőcse II. Rákóczi Ferenc seregei előtt.
- 105 : 19 *humillime* — a legalázatosabban.
21 *rogo* — kérem.
- 106 : 20 *clara paxta boni amici* — világos, félreérthetetlen szerződés jó barátokat szerez.
35 *toklász* — a búza magját takaró hártyszerű levél.
- 107 : 17 *in natura* — természetben.
21 *Handbillet* — saját kézírású levélke.
26 *kvietancia* — nyugta.
- 108 : 16 *traktér* — vendéglő, fogadó.
35 *furmányos* — fuvaros.
- 109 : 2 *kollár* — kerékgyártó, bogsnár.
- 110 : 28 *arkanum* — orvosság, varázsszer.
- 112 : 6 *verdung* — valamely úrmérték negyedrésze; itt: az icce negyede (0,2 l.).
- 114 : 33 *mazma* — káros mérgező kigőzölgés; fertőző anyag.
38 *»mint most száz esztendeje Esztergomban, mikor Esztergom Komáromban lakott»* — Esztergomot 1543-ban foglalta el a török, s 1595-ig volt a vár idegen kézen; a város lakói ez alatt az idő alatt bíróstul, papostul együtt a szomszédos Komáromba költöztek át, ahol erős vár és erős magyar őrség volt. Felhasználta MK ezt az anekdotikus motívumot *Az aranyos csikó* c. elbeszélésében is. (Ld. *Tövikes látogatóban*. Bp. 1912. Franklin 56. l.) A motívumnak Takáts Sándor egyik tanulmánya volt a forrása: A komáromi daliák a XVI. században. Budapesti Szemle, 1909. 138. köt.
- 116 : 15 *floskulus* — szóvirág.
- 117 : 18 *Krakkó* — MK Krakkót anakronisztikusan itt is a lengyel királyság fővárosaként szerepelteti. (Vö. 22. köt. 134 : 27.)
39 *ibi ubi* — ott ahol, ahol éppen van, ahol épp található.
- 118 : 19 *szűk neki Makedónia* — a szállóige Nagy Sándor, makedón király (i. é. 356—325) világhódító törekvéseire utal: a helyét nem találó nyugtalanságot szokták jellemezni vele.
- 120 : 23 *demikát* — túróval készült leves.
- 121 : 24 *brindza* — juhtúró, juhsajt.
31 *hálál* — hál, alszik.
- 122 : 39 *Polizei* — rendőrség.
- 123 : 14 *hipokrizis* — álszenteskedés, képmutatás.
14 *kilakosít* — kilakoltat.
- 124 : 12 *visszakapál* — visszavonul, visszakozik.
- 125 : 8 *hirtelenesen* — hirtelen.
- 126 : 32 *summa summarum* — mindent összegezve, végeredményben.
- 127 : 24 *Andrássy István* — nagyhatalmú kuruc tábornok. Jókai *A lőcsei Jehéraszsony* c. regényében a vele kapcsolatos mendedmondákat dolgozta fel.
35 *kófic* — haszontalan, semmiházi.

Lap Sor

- 128 : 9 *Terebes* — Töketerebes; Zemplén megyei nagyközség. Országos hírű volt a XVII. század elején Dobó Ferenc itteni birtokán telepített kert. Ezért hozat innen virágokat Lőcse városa.
- 129 : 2 *ez volt a szomjúság kora* — a régi magyar borozó kedvet megidéző adatokat, a különféle borfajták s áldomás poharak nevét Takáts Sándor lábjegyzetben tőle is említett cikkéből vette Mikszáth. Ld. Takáts: Vígkedvű Thaly Bernát. Budapesti Hírlap, 1905. júl. 13.
- 13 *kastélyszőlő bor (süller)* — világos vörös bor.
- 13 *abrakosbor* — cselédbor, kocsisok számára tartott hitvány, gyenge bor.
- 14 *némeibor* — a szótárak adata szerint a sört nevezték így a régi nyelvben; MK Takáts Sándor említett cikkéből mechanikusan írva ki a felsorolt borneveket: ezt is bornak vette.
- 14 *papbor* — a feudális világban a pap számára járó dézsmabor.
- 14 *hegyvámbor* — szőlőbirtokos jobbágygazdáktól az uraságnak fizetett dézsmabor.
- 14 *misebor* — a kat. egyházi szertartásnál, a misénél használt, finom, tiszta bor.
- 15 *pennabor* — a régi magyar nyelvben annak a bornak az elnevezése, amely személyes szolgálataiért a »jegyzőt«, az íródeákot illette a szőlőtermésből.
- 15 *nyárlotibor* — meleg miatt megnyúlósodott bor; romlott bor.
- 15 *csigér (csiger)* — silány, savanyú bor.
- 15 *nyúlósbor* — megsűrűsödött bor, romlott bor.
- 16 *aszú* — finom, édes csemegebor.
- 16 *zsálás (zsályás bor)* — zsálya nevű fűszernövényvel szagosított bor.
- 16 *kalantjúsbor* — a különösen erős bor elnevezése.
- 28 *amábilis konfúzió* — kedélyes zűrzavar, a kocsmai vidám hangulat jellemzésére.
- 130 : 26 *sipsirica* — a süldőlány, csitri neve lengyelül. A regényben szereplő sipsirica alakját több kritikus ismétlődő motívumnak véli s *A sipsirica* c. elbeszélés (KrK 15. köt.) hősnőjével veti egybe. Ld. v. g. [Voinovich Géza]: MK posthumus műve. Bp. Sz. 1912. 150. köt. 303. l.; Rubinyi Mózes: MK élete és művei. Bp. 1917. 51. l.
- 132 : 21 *mumaj* — mulya, tehetetlen.
- 25 *száldokfa (száldokfa)* — hársfa.
- 133 : 2 *tempi passati* — elmúlt idők.
- 134 : 35 *»Erős várunk nekünk az isten«* — Luther éneke; a protestáns üldözések idején mintegy az üldözöttek harci éneke volt. Magyarra a hagyomány szerint Skaricza Máté fordította le a XVI. század vége felé.
- 135 : 1 *hol a legritkább virágok voltak elhelyezve* — a lőcsei kert leírásához felhasználta MK Takáts Sándor cikkének egyes

- adalekkeit: A régi magyar kert. Budapesti Hírlap, 1906. márc. 28. és ápr. 4.
- 3 *nárdus* — többfajta illatos keleti növény neve.
- 4 *Lippai György* (1604—1666) — esztergomi érsek; a Wesselényi-féle felkelés egyik résztvevője volt. Szenvedélyesen érdeklődött a természettudományok, különösen a botanika iránt. Pozsonyi kertje híres volt növény- és virágritkaságairól. Kertjének leírása testvéröccsétől, Lippai Jánostól könyvben is fennmaradt: Posoni kert. Nagyszombat. 1664.
- 136 : 23 *poltura* — régi, kisértékű, másfél krajcárt érő pénzdarab.
- 137 : 4 *horrendum* — rettenetes, borzasztó.
- 13 *dénár* — ezüstből, ill. rézből vert kisebb értékű régi pénz.
- 18 *grisi* — fillér, garas; az osztrák Groschen megmagyarosított formája.
- 38 *»éppen a szegény kis pesztonka pénzét gereblyézte el az öreg Klebe«* — az anekdotát más változatban felhasználta MK a regény egyik korábbi részletében is. (Ld. 23. köt. 34 : 8.)
- 141 : 12 *»pro libertate kongó«* — másként: libertas. II. Rákóczi Ferenc szabadságharca alatt veretett, rézpénz, pro libertate (a szabadságért) körfelirattal.
- 37 *Szmárna* — a régi Kisázsia legjelentősebb ipari-kereskedő városa.
- 142 : 10 *szeladon* — érzelgős, csábító udvarló; Honoré d'Urfé francia író (1568—1625) Astrée c. regényének (1619) Celadon nevű főhőse után.
- 143 : 6 *hora canonica* — az a meghatározott időpont, mikor a kat. pap előírt imáit elmondani köteles; átvitt értelemben: a kiszabott óra, záróra.
- 30 *juventus ventus* — fiatalság bolondság.
- 145 : 2 *»Zsigmond király harminchétezer arany garasért adta zálogba a tizenhat szepességi várost«* — Zsigmond magyar király (uralkodott 1387—1437) 1412-ben, akkoriban rendkívül nagy összegért, 37 000 aranygarasért adta zálogba Ulászló lengyel királynak a következő 16 szepességi várost: Igló, Leibic, Durant, Ruszkin, Matheoc, Béla, Ménhard, Szepesszombat, Sztrázsa, Felka, Poprád, Olasz, Váralja, Lubló, Gnézda, Podolin. A 16 szepességi város 360 évig volt lengyel uralom alatt. A Lubló várában székelő lengyel királyi helytartó (sztaroszt) kezében volt a végrehajtó és törvénykező hatalom. 1772-ben, Lengyelország első felosztásakor csatolták vissza a városokat ismét Magyarországhoz.
- 8 *smución* — fukar, zsugori.
- 36 *burger* — polgár.
- 146 : 14 *kalefaktor* — csínytevő, gonosztevő.
- 147 : 4 *intelligitur* — azt kell érteni rajta, értsd rajta.
- 25 *georgina-rózsa* — a dália egyik fajtája (Georgi nevű botanikusról elnevezve).
- 151 : 27 *Armer Reisender* — szegény vándor, pénztelen utazó.

Lap Sor

- 152 : 38 »*Bertóthy István ágyújára egy méhraj szállott Érsekújvárott*» — Bertóthy István, Bertóthy Ferenc kuruc tábornoknak volt az öccse. 1708-ban Érsekújvár várának védelmét bízta rá II. Rákóczi Ferenc. Az ágyúra szállt méhraj történetét Bercsényi Miklósnak egyik, a fejedelemezhez írt levele őrizte meg. (Ld. Thaly Kálmán: Irodalmi és művelődéstörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból. Bp. 1885. 85. l.). Mikszáthnak Thaly Kálmán könyve volt a forrása. Az ágyúra szállt méhraj anekdotikus motívumát feldolgozta önálló elbeszélésben is: *Gróznika kegyelmet kér* címen (ld. *Tövisszes látogatóban*. Bp. 1912. Franklin 117—133. l.), s megemlíti *Petőfi-almanach* c. cikkében is. (Ld. *Hátrahagyott munkák*. Bp. é. n. Franklin 171. l.)
- 153 : 1 »*Sárospatakon egy diák olyan álomba esett, melyből most hat hónap múlva se lehet felköltetni*» — a lunatikusokról szóló népszerű anekdotákból kölcsönzött mozzanat. A XIX. század első felében számos delejes álomba merült diákról regélt a fáma. Így pl. emlegették Bíró István debreceni diák 1833-ban kezdődő s több mint félesztendeig tartó delejes álmát. A hagyomány szerint az alvó diák képes volt rá, hogy hírt adjon távolban történt eseményekről, s felbontás nélkül, tapintás révén tudott elolvasni leveleket stb. A debreceni magisztrátus állítólag nemegyszer fordult hozzá rejtélyes bűnügyek kiderítése végett. Egerben 1832-ben egy Berzeviczy nevű kispap fűdött hosszú ideig delejes álomban. Legnevezetesebb tette egy gyilkosság felderítése volt. Álmában végignézte a messze történt bűntényt, híven leírta a tettes külsejét, s útmutatása nyomán rá is akadtak a gyilkosra. (Vö. Tóth Béla: A magyar anekdotakincs. V. köt. 275—283. l.) Ezeknek a lunatikusokról szóló mendemondáknak alapján rajzolta meg Mikszáth a maga kuruckori alvó diákját.
- 4 *Heister, Siegbert gróf* (1646—1718) — osztrák tábornagy; a császári hadak főparancsnoka a Rákóczi-féle szabadságharc idején.
- 14 »*Bercsényi magával fogja vinni a táborba*» — Rákóczi Ferenc fővezérének, Bercsényi Miklósnak (1665—1726) babonás hajlamaira utal MK *A két koldusdiák*ban is. (Krk 3. köt. 332. l.)
- 155 : 27 *miskulancia* — mesterkedés, csalafintaság.
- 156 : 6 *Osáky-szalma* — népies szólásmód a bitang, gazdátlan jószág jelölésére. Eredetét a hagyomány szerint onnan veszi, hogy gr. Csáky László (megh. 1655), országbíró jószívűségből megengedte, hogy lévai uradalmának szérűjéről ki-kí tetszés szerint vihessen magának szalmát, szét is hordták egész természetét.
- 8 *ungorkodás* — ingerkedés, kötekedés.
- 158 : 39 *vi coactu* — erőszakkal.

- Lap Sor
- 159 : 38 *citissime* — a lehető leggyorsabban.
- 160 : 2 *ukkon pohár* — áldomás pohár; rendszerint szerződés-kötés után.
- 14 *kártó* (Quartier) — főképp Észak-Németországban használt régi folyadékmérték, városonként más-más értékben (Hamburgban pl. 0,909 l.).
- 161 : 11 *mea culpa* — az én vétkem (gyónási bűnbánó formula).
- 18 *putina orda* — túrós bődön; a szót és magyarázatát Takáts Sándor egyik cikkéből vette Mikszáth. Ld. Takáts Sándor: A koponyás és a tekár. Budapesti Hírlap, 1907. ápr. 17.
- 163 : 36 *koponyás* — teknőkészítő; a szót Takáts Sándor: A koponyás és a tekár c. cikkéből vette Mikszáth (Budapesti Hírlap, 1907. ápr. 17.)
- 164 : 2 *ümög* — ing.
- 165 : 9 *post scriptum* — utóirat.
- 12 *gaudium* — öröm.
- 14 *Habakuk* — ótestamentumi próféta; életéről semmi hiteles adat nincs: alakja a legendák homályába vész.
- 20 *datum ut supra* — kelt mint fent.
- 25 *homolyti* (homlít) — kertészeti műszó a szőlőnek a venyigék meghajlítása és elföldelése révén történő tovább-plántálására
- 29 *bordács* — hegyhát; a szót Takáts Sándor egyik cikkéből vette Mikszáth (A koponyás és a tekár. Budapesti Hírlap, 1907. ápr. 17.).
- 166 : 5 *szupplikáció* — könyörgés.
- 7 *nostrás* — a mieink közül való, földi.
- 8 *Jánoky Zsigmond* (megh. 1721.) — Hont vármegye alispánja (1698), majd mint Rákóczi Ferenc híve 1704-től kezdve a szövetséget rendek szenátora volt. Rokoni kapcsolat fűzte *A fekete városban* is szereplő Görgey Jánoshoz: húga, J. Anna Mária Görgey felesége volt.
- 22 *»a magyar Izrael fővezére«* — A XVI.—XVII. században a magyar népet gyakran hasonlították az üldözött sorsú zsidó néphez; MK a kifejezést Görgey Jánosné, Jánoki Mária II. Rákóczi Ferenc fejedelemhez intézett leveléből vette. (Közölte: Görgey István i. m. 32. l.)
- 167 : 1 *grációjába ajánlani* — kegyeibe ajánl.
- 9 *inkriminált causa* — a vád tárgyát képező ügy.
- 14 *arrestáltat* — letartóztat.
- 16 *testimónium* — bizonyítvány, tanúsítvány.
- 28 *Aszalay [Ferenc]* — Rákóczi Ferenc híve, a fejedelem udvari irodájának vezetője volt.
- 29 *anno 1707 julii 18.* — 1707. július 18-án.
- 168 : 33 *fundáció* — alapítvány.
- 169 : 9 *benevolus* — önkéntes.
- 10 *pretextus* — ürügy, kifogás.
- 29 *Ring* — a bécsi körút.
- 171 : 5 *Trautmansdorff* — előkelő, fontos politikai szerepet játszó,

- Lap Sor
- több magasrangú császári hivatalnokot adó, osztrák grófi család.
- 6 *szekretárius* — titkár.
- 6 *konzuliáruai diploma* — tanácsosi kinevezés.
- 172 : 1 *szent Mihály lova* — a koporsót tartó farudak népies neve.
- 5 *epitafium* — sírfelirat; síremlék.
- 34 *porgolát* (porgolád, progolát) — vesszőből font kapu, ill. kerítés a régi magyar falvakban a község határának jelzésére. A szót Mikszáth valószínűleg Takáts Sándortól hallotta, aki 1905-ben a Magyar Nyelvben egy rövid cikkben foglalkozott a szó jelentésével és eredetével (M. Ny. 1905. 413. l.)
- 175 : 2 *levelen sült* — erdélyi ételkülönlegesség: káposztalevélen ki-sütött kelt tészta.
- 179 : 25 *Bornemissza Anna* (megh. 1688) — I. Apafi Mihály erdélyi fejedelem felesége.
- 180 : 4 *»az égő tüzes kemencébe vetett három zsidó férjiaokról szóló fejezet«* — utalás egy bibliai részletre, Dániel próféta könyvének 3. fejezetére. Dánielt Jehójakim király idejében Babilóniába vitték; harmadmagával együtt a királyi udvarba került; ott, mivel nem volt hajlandó hitét elhagyni, társaival együtt tüzes kemencébe vetették, de isteni csodatétel folytán sértetlenül került ki belőle.
- 19 *mantilla* — könnyű, női köpeny.
- 25 *mider* — derékfűző.
- 189 : 1 *»Lőcsén ugyanis vízvezeték volt már akkor«* — A lőcsei vízvezetékre 1569-ből maradtak fenn az első írott emlékek: ekkor vezették be a városba a Durst nevű völgy forrásainak vizét. Vö. Demkó: Lőcse története. 206—207. l.
- 191 : 9 *»a holdban levő alak rózsát hoz«* — a népi képzelet nálunk is, másutt is valamilyen formájú embert lát a holdban. (Vö. Scheiber Sándor: MK és a keleti folklóre. Bp. 1949. 65—67. l.)
- 38 *pro libertate Patriae* — a haza szabadságáért.
- 192 : 1 *pro aure senatoris* — a szenátor füléért.
- 1 *uncia* — gyógyszerész súlymérték; az angol font (453,6 gramm) tizenhatodrésze: 28,35 gramm; átvitt értelemben: parány.
- 196 : 37 *»a híres Löffelholz-féle ostrom később, 1710-ben volt«* — Löffelholz Konrád (1622—1715) császári tábornok 1709 végén kezdte meg Lőcse ostromát: a város 1710. július 12-én kapitulált.
- 197 : 5 *»a kis nyilas kölyöknek, Ámornak«* — szívre célzó, íjat kezében tartó, aranyos szárnyú fiúnak ábrázolta a képzőművészet Ámort, a görög-római mitológia szerelem istenét.
- 6 *lőcsei kalendárium* — a lőcsei Brewer-féle nyomdában készült a XVII., XVIII. században rendkívül híressé és népszerűvé vált naptár. A híres naptár legnépszerűbb s legérdekesebb része volt az ún. *Prognosticon astrologicum*: azaz: a csillagok forgásából való jövőndőlés az elkövetkező esz-

- tendőre. Ezek a többnyire németből fordított jövedőlések az időjárásra, háborúra, hadakra, betegségekre, a várható termésre egyaránt vonatkoztak. (Leírását ld. Hajnóczi R. József: Az első lőcsei kalendárium krónikája. Közlemények Szepes vm. múltjából, 1909. 41—42. l.) — Az itt közölt jóslásokat valószínűleg maga Mikszáth költötte, mivel a kalendárium 1708-as kötete akkor nem volt ismeretes.
- 198 : 4 »*Brewer-jéle könyvnyomtató műhely*« — a műhelyt 1614-ben alapította Klósz Jakab, bártfai könyvnyomtató mester, három évig az ő, majd Schultzs Dániel kassai mester nyomtató műhelyének fiókja volt. 1624-ben került a nyomda Breuer (Brewer) Lőrinc lőcsei mester kezébe. A nyomda leghíresebb kiadványai az 1626-tól 1741-ig megjelent kalendáriumok voltak.
- 200 : 5 »*Kedves jó szász népem, ne légy értem siró*« — MK rendkívül szerette a hajdani népies színezetű kántor-költészetnek ezt a válfaját, a halotti búcsúztatót, s kitűnően tudta utánozni ennek már-már humorosan ható kedves naivságát. Más műveiben is bőven találunk ilyen, valószínűleg tőle magától költött halotti búcsúzókat. Vö. *Nemzetes uraimék* (Krk 2. köt. 102. l.); *Szent Péter esernyője* (Krk 7. köt. 29. l.); *A fekete kakas* (Krk 12. köt. 36. l.); *A vén gazember* (Krk 17. köt. 101. l.).
- 34 *amico* — barátom.
- 201 : 7 *diarium* — napló.
- 202 : 2 »*Hát azt én nem engedem*« — Quendel tiltakozik a fiatal Fabriciusnak bíróné történő megválasztása ellen. De ezzel akaratlanul is neki segít. Ti. ő annyira népszerűtlen, annyira nem szeretik a lőcseiek, hogy pusztán az ő bosszantása miatt is Fabriciusra adják szavazatukat. Ugyanígy használja fel, de már tudatosan *A két választás Magyarországon* c. regényében Király János a maga népszerűtlenségét Katángthy megválasztása érdekében (Krk 9. köt.). A népszerűtlenség hatalmának anekdotikus motívumát egyébként önálló karcolatként is megírta Mikszáth. (Jk 44. köt. 155—159. l.)
- 18 *dóka* — közepes hosszúságú dolmányyszerű kabát.
- 21 *Ik auk* (ich auch) — én is.
- 22 *Bujdosó József* — A regényben Debrecenből Lőcsére került gombkötő mester. A Bujdosó-családnév MK más műveiben is előfordul, általában kisvárosi iparosok nevéként. *A két koldusdiákban* (Krk 3. köt. 53. l.) Bujdosó János diáktartó kosztosgazda, a *Kisértet Lublón* Bujdosó Ference — éppúgy, mint *A fekete város* Bujdosó Józsefje — »Debrecenből ide-szakadt tanácsbeli« (Krk 5. köt. 33. l.), *A körtvélyesi csíny* Bujdosó Ference csizmadiamester (Krk 9. köt. 154. l.), a *Fili* Bujdosó Mátyása Debrecenben hentesmester (Krk 15. köt. 15. l.) a *Különös házasság* Bujdosó Mihálya sárospataki ötvösmester (Krk 13. köt. 107. l.).

- Lap Sor
- 203 : 4 *áspis* — mérges kígyófajta; áspis szem: fürkésző, éles szem.
 35 *episztolácska* — levelecske.
 38 *konziliárius* — tanácsos (a királytól adományozott kitüntető cím).
- 204 : 25 *diurnum* — napidíj.
 29 *Schmuck* — ékszer.
- 205 : 6 *görhő* (görhe) — kukoricaliszból készült, száraz, porhanyós lepényforma sütemény.
- 206 : 5 *aequilibrium* — egyensúly.
 11 *Bibovszka* — Bibókné lengyelesen használt alakja.
 27 *instigál* — ösztökél, ösztönöz.
 31 *utcumque* — akárhogy, valahogyan, okvetlenül.
 34 *amabíliiter* — szeretetreméltóan, kedvesen.
- 208 : 22 »*Attila Aquileja ostromándl*« — A közismert, Attila 452-es itáliai hadjárata kapcsán keletkezett mondát meséli el itt Mikszáth. A mondát megemlíti más műveiben is. Ld. *A székevények*. Krk 12. köt. 93. l.
 30 *cum gentibus* — a hozzátartozókkal, kísérőkkel együtt.
 36 »*Botond . . . idején, mikor Bizáncaba készülödtek*« — utalás a régi magyarok 958-as bizanci hadjáratára.
- 209 : 6 *tribun* — a nép képviselője, szószólója; a régi német városokban a választó polgárok kijelölt képviselőjének volt a neve.
- 210 : 7 »*Fabriciusné . . . kiállott az iskolák kapuja elé*« — a gyereket megajándékozó ember típusát egy gyermekkori emléke alapján rajzolta meg az író. Vö. *A fahuszár meg a lova, meg a ló sápjá* c. önéletrajzi emlékekre épülő novelláját (Jk 16. köt. 119. kk).
 19 *Szent Jakab-templom* — A XIII., XIV. században, korai gótikus stílusban épült templom a Ringen, Lőcse egykori főterén.
- 211 : 1 *Nix nux* — sem, sem; a német nicht (nem) eltorzított formája.
- 212 : 21 *duellum* — párbaj.
 24 *allesanz* — a német »alles eins« eltorzított változata: mindegy.
- 214 : 37 »*mintha egy láthatatlan falovat tolnának*« — utalás a trójai faló mondájára.
- 219 : 37 *konceptus* — fogalmazvány; »kizavart a konceptusból«: kizökkentett, megzavart.
- 222 : 24 »*József mikor Pozsonyban koronázták*« — I. Józsefet (1678—1711) még atyjának, I. Lipótnak életében, 1687-ben koronázták magyar királlyá.
- 226 : 21 *korpusz delikti* — bűnjel.
- 227 : 1 *a Zípszer Willkühr* — a cipszereknek, a szepesi szászoknak a jogkönyve; Willkühr (az ónémet cüren, keuren igéből) a latin statutum német megfelelője: szabályrendelet.
 13 »*Ab unszer Lewte einer wunth . . .*« — MK Demkó: Lőcse

Lap sor

- története c. könyvből írta ki a Zipser Willkühr itt idézett paragrafusát. Ld. Demkó i. m. 69. l.
- 228 : 7 *Rock* — kabát.
- 230 : 39 »*Hamar, hamar vizet, bíró uram elájult*« — Kráhl Vilmos utal rá (Mikszáth a jogász. Bp. 1941. Vajna és Bokor. 67. l.), hogy ez a konfliktus-mozzanat — ti., hogy a bíróban összeütközik a hivatás s az egyéni érzés — jelenlevő motívum MK *A beszéld köntös* c. regényében is. (Krk 3. köt.) Ott Lestyák Mihálynak mint főbírónak kell ítélkeznie szerelmese, Cinna fölött.

Irodalom

A regény fogadtatása

A *Vasárnapi Újság* folytatásos közleményeinek befejezésekor az egyik lőcsei hetilap, a *Szepesi Hírnök* közölt nagyobb terjedelmű cikket MK új művéről (Pont: Alkalmi levél. A fekete város. Szepesi Hírnök, 1910. január 22. 48. évf. 4. sz. 1—2. l.): »Nagy megtiszteltetés érte a Szepességet — írja. — Tollára vette nem kisebb ember, mint — Mikszáth Kálmán. A Vasárnapi Újságban most fejeződött be a mesternek új regénye: *A fekete város*. E fekete város — Lőcse, és a regény majdnem egészen itt játszik a Szepességen: Lőcsén és Görgön.« Ezek után a bevezető sorok után részletezően elmondja a cikk szerzője a regény tartalmát, majd a következő záró kommentárt fűzi hozzá: »Erre az alaprajzra rakja rá Mikszáth a színeket. Mesteri keze keveri-keveri a festékeket, ecsetjével ide-oda ér, hangulatot ad a színeknek, új perspektívákat nyit és a végén olyan kép lesz belőle, hogy az ember, különösen a szepesi ember, ha ránéz, — meg van bűvölve. Iszen a nagy palócot nem is fűzi semmi különös kötelék a Szepességhez, mindössze, hogy elolvasott egynéhány könyvet, amit rólunk írtak. És mégis! Nincs az a vaskos történeti munka, amelyik olyan igaz és találó képet tudna elibénk varázsolni elődeink életéből, mint ez a könnyedén odavetett história. Igen. Így éreztek és cselekedtek itt hajdan az emberek. Szinte halljuk a hangjukat. Minek folytassam? Nem írni kell erről a regényről, — el kell olvasni.«

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 173., 184., 185. l.) — *A fekete város* folytatásai még nem fejeződtek be a *Vasárnapi Újságban*, mikor Várdai Béla már megírta a maga Mikszáth-monográfiáját. (Várdai könyve 1910 március elején jelent meg.) De a szerző töredékesen ismerve is, foglalkozik már a regénnyel. Példának hozza fel rá, milyen hatásosan tudja beszőni Mikszáth művei cselekvényébe »bizonyos elmúlt idők közhangulatát, amint az egyes családoknak, társadalmi rétegeknek vagy az egész országnak életében tükrözőik«. S megemlíti a magán- és párbeszédék »dús telítettségét«, mint új vonást MK egyre alakuló, mind magasabb szintre érő fejlődésében.

Görgey Albert (A toporci és görgői Görgey-nemzetség. 2. kiad. Igló. 1909. [1910.] 332—337. l.) — ismerteti a regény tartalmát. Megjegyzi, hogy »az összes szereplő Görgeyeket Mikszáth rendkívüli egyéniségeknek festi, melyeknek főjellemvonásuk az energia, s a nyílt becsületesség«. Közli MK hozzáírt leveleit, s jelzi, kik voltak valóban élő személyek a Mikszáthtól szerepeltetett Görgeyek közül. — Görgey könyvének egyik részletét s benne Mikszáth Görgeyhez írt leveleit közölte a *Szepesi Lapok* is (1910. szept. 23. 1—2. l.).

A *Neues Pester Journal* 1910. március 19-i száma (39. évf. 60. sz. 20. l.) a regény folytatásos közléseit megkezdve, a következő sorokban tájékoztatta olvasóit Mikszáth új művéről: »Es ist das neueste Werk unseres illustren Romanciers, dessen vierzigjähriges Schriftstellerjubiläum demnächst im Rahmen einer grossangelegten Landesfeier begangen werden soll. Der Verfasser führt uns in die ereignisreiche Epoche der Thököly — und Rákóczi'schen Kämpfe, in welcher die Nation zerklüftet war, die Sicherheitszustände viel zu wünschen übrig liessen und geradezu chaotische Zustände herrschten. Diese gewitterschwüle Zeit gibt den Rahmen für das köstliche Gemälde ab, das Mikszáth mit sicherer Hand, mit dem ihm eigenen unachahmlichen Erzählertalent und mit seinem unverwüsthchen Humor entwirft. Die Stadt in Trauer ist die biedere Zipserstadt Lőcse, deren Bürgermeister durch den Vizegespan Paul Görgey auf der Jagd erschossen wird. Der Stadtmagistrat beschliesst, dass die Bürgerschaft so lange Trauerkleiber zu tragen habe, bis diese Missethat nicht gerächt wird. Dies ist der Ausgangspunkt des Romans, der reich ist an prächtigen Schilderungen der sozialen und politischen Bewegungen jener dentwürdigen Epoche, in welchem sich aber auch Herzensgeschichten abspielen, die das Interesse des Lesers in hohem Grade fesseln und ihn bis ans Ende nicht aus der Spannung herauskommen lassen. Es freut uns, diese neueste glänzende Arbeit des trotz seiner vierzigjährigen schriftstellerischen Vergangenheit mit jugendlicher Kraft und in vollster Reife seines Talents rastlos schaffenden Romanciers veröffentlichten zu können und damit gleichsam an der Jubelfeier theilzunehmen, die in wenigen Wochen eine ganze Nation um Mikszáth schaaren wird.«

Magyar Nemzet (1910. szeptember 24. XXIX. évf. 223. sz. 5—6. l.) — »MK relikviái. Levelek A fekete városról« címmel közli Mikszáthnak Görgey Alberthez küldött leveleit, s a következő bevezető kommentárt fűzi hozzá: »Mikszáth Kálmán írói működésének utolsó nevezetes alkotása volt a *Fekete város* című regény, mely a Vasárnapi Újság-ban jelent meg. Hogy miért, hogyan és micsoda módszerrel írta ezt a regényt, arról a legintimebb vallomásokot olvassuk most abban a két érdekes levélben, melyet egy évvel ezelőtt a Görgey-család kitűnő historikusához, Görgey Alberthez intézett. A regény megjelenése alkalmából Görgey ugyanis levelet írt Mikszáthnak és megkérdezte tőle, hogy regényéhez, mely a Görgeyekről szól, honnan vette a történeti adatokat. Második levélben pedig arra kérte, hogy közölje

vele, mint a család historikusával, a regényében szereplő Görgeyekről az általa használt és ismert életrajzi adatokat. Mikszáth felelt mindkét levélre s az a mód, ahogyan regénye keletkezéséről, készítéséről és írói módszeréről nyilatkozik, elsőrangú irodalomtörténeti nevezetességé avatják ez írásokat, melyekben egyúttal tömören benne van a Mikszáth regényírói programja. Mikszáth Kálmán szellemi hagyatékának abszolút becsú maradványai ezek a levelek, melyeket módunk van most a maguk teljes eredeti voltában bemutatni. A ritka érdekes-gű relikviák Görgey Albert tulajdonában vannak.»

A *Magyar Nemzet* következő napi számában *Palágyi Lajos* hosszabb cikkben foglalkozott Mikszáth történelem-ábrázoló módszerével (p. 1. [Palágyi Lajos]: Mikszáth levelei. Magyar Nemzet, 1910. szept. 25. XXIX. évf. 224. sz. 6. l.) Palágyi cikkét teljes egészében közöljük:

»Mikszáth Kálmán két levele, melyet a *Magyar Nemzet* tegnapi száma hozott nyilvánosságra, valóságos irodalmi dokumentum jelentőségével bír. Nemcsak azért rendkívül érdekes, mert Mikszáth utolsó regényének, a „Fekete város”-nak keletkezését s megírásí módját világítja meg, s nemcsak azért, mert Görgey Artur őseiről szól, s így történelmi háttérével kelt figyelmet. A legnevezetesebb e levelekben, hogy egy jelentős irodalmi kérdésben foglalnak állást. Arról szólnak, vajon a költőnek, aki a múltból meríti tárgyát, kell-e a történelemhez ragaszkodnia, vagy ízlése és művészi belátása szerint változtathat-e a történelem adatain és tényein? A művészi szabadság s egyben a történelmi költészet nagy kérdése ez, melyről kiváló szellemek már annyi eltérő felfogásnak adtak kifejezést. Mikszáth, amily röviden, oly találóan festi a maga nézetét, s igazolja azt a módszert, amelyet műveiben követett.

Valóban oly tárgyú és szellemű művekben, amilyeneket Mikszáth írt a történelemről, nem is követhető az övétől eltérő módszer. Hiszen neki nem az a célja, hogy a történelem nagy eseményeit keltse új életre munkáiban — neki a történelem inkább csak háttérül, vagy környezetül szolgál, hogy valamely érdekes mondat, meszeszerű babonás történetet, vagy leleményben gazdag adomát beszéljen el. „Nem valamely család igaz történetét akartam papírra vetni, hanem egy kornak igazi levegőjét”, mondja Mikszáth s hogy még világosabbá tegye felfogását, újra hangoztatja: „Regényem rögtön kifogástalan lehetne, csak költött neveket kellene adnom hőseimnek létező nevek helyett.”

S Mikszáthnak a *magá művészi szempontjából* kétségtelenül igaza van. Az elbeszélő vagy drámaíró mindenekfölött a művészi igazságot kénytelen szem előtt tartani. Hogy amit ír, *bensőleg* igaz legyen, hogy minden esemény szükségszerűen következék be, a jellemek fejlődése indokoltnak lássék. Az egész mű kompozíciója, tehát az események egymásutánja épp úgy, mint az epizódok s a környezet képei a művészet törvényeinek megfelelően nyerjenek a műben életet. S a művészi igazságot a regény vagy drámaírónak semmi más szempontból feláldoznia nem szabad. Amde nemcsak oly jellegű költészet lehetséges,

amilyen Mikszáthé volt. Vannak oly írók is, akik éppen a nagy történelmi események megörökítését tűzték ki céljuknak. Akik nem a történelem háttérében elvonuló alakok s korszépek festésében, hanem a történelem mozgató hatalmainak megjelenítésében látják hivatásukat. Ezért nem fogadhatjuk el azt, amit Mikszáth levelében Shakespeare-ről mond, mintha az is hasonló elvet követett volna. Julius Caesar, Coriolanus, Antonius és Cleopatra s az angol történelmi drámák ciklusa kétségtelen bizonyítéka annak, hogy Shakespeare a történelem tényeit nem tekintette mellékeseknek.

A *nagystíliú történelmi* költészet éppen abban tündöklök, hogy a történelem adatait és tényeit elfogadva, azokba életet, lelket, eszmét önt. Már Homérosz hangoztatja ezt Odysseájában, midőn egy dalnok Odysseus jelenlétében a trójai háborút éneklé. Odysseus ekkor legnagyobb magasztalásként azt mondja a költőről, hogy úgy beszél el a háborút, mintha csak ott lett volna. S azóta is máig a történelem nagystíliú írói mindig ezt az elvet vallották. Nem az apró vonásokhoz, jelentéktelen eseményekhez való szolgál ragaszkodásról van szó, hanem a történet nagy jelenségeihez, lényeges fordulataihoz, jellemeihez és valódi eszméhez való ragaszkodásról.

Hogy a költő nem alakíthatja a történelmet kénye-kedve szerint, azt legvilágosabban példa mutathatja. Képzeltetők-e költők, aki Napóleontól írva, úgy mutathatná be, mint aki mindig csatákat vesztett? Vagy írhatná-e magyar költő Kossuth Lajosról azt, hogy az isaszegi vagy kápolnai csatában elesett?... Ugyebár magától értetődik, hogy aki a történelemről ír, annak nem szabad a történelmet meghamisítania. Hiszen éppen az a feladata, hogy a történelmet minél igazabban, minél mélyebben tegye érthetőbbé előttünk.

Senki sem kötelezi a költőt arra, hogy éppen a történelemről írjon. Írhat bármi másról. Ha valamely történelmi esemény nincs kedvére, ne válassza tárgyul. Vegye tárgyát ahonnan akarja, de ne fűzze kigondolt meséjét olyan alakokhoz, akire az nem alkalmazható, ismert egyéniségével s ismert életével ellenkezik.

De ismétéljük, történelmi hűséget csak azoktól a művektől várunk, amelyek határozottan történelmi céllal íródnak. Mikszáthtól, az idilli és humoros munkák írójától ezt sohasem várta senki, a történelmi stílus nem felelt meg az ő egyéniségének. A maga művészetének esztétikáját pedig igen találóan írta meg utolsó művéről szóló leveleiben.*

A regény 1910-es kiadásával *Schöpflin Aladár* foglalkozott először (A fekete város. Jegyzetek Mikszáth Kálmán utolsó regényéről. Nyugat, 1910. dec. 16. III. évf. 24. sz. 1845—1848. 1.). Schöpflin a Franklin kiadó lektora volt ekkor, valószínűleg még levonatban kapta kézbe a regényt. S a *Nyugat* sietett, hogy elsőként hozzon bírálatot a könyvről. A hivatalos irodalom részéről jövő vádakkal szemben ezzel is jelezni akarta tiszteletét és megbecsülését az előtte járó írónemzedék valóban nagy tehetségű alkotói iránt. Schöpflin bírálatát teljes terjedelmében közöljük.:

*A Rákóczi-felkelést közvetlenül megelőző időben.

Újév napjának havas reggelén vadászni megy Görgey, a szepesi alispán. A hirtelen haragú nagyúr szívén keserűség rágódik; rossz kedvvel indul neki a vadászatnak. Vesztére épp akkor vadásznak a lőcsei polgárok az ő birtokával szomszédos borsóföldjeiken. Görgey kuttyája átszalad a lőcseiek földjére s a lőcsei bíró agyonlövi. Fellobban az alispánban a düh.

— Kuttyáért kuttyát! — hörgi és ráló a bíróra.

A bíró sebesülten esik össze. Talán nem halna bele, de vadásztársai helyett, hogy bekötöznék a sebé, fogják a tetemét és sietve körülfutnak vele Görgey birtokának akkora darabján, amekkorán csak tudnak. A bíró kifolyó vére jelzi a hóban a kört, amelyet bejártak. Az utolsó csepp akkor folyik ki, mikor a kör végére értek. Értelme ennek az, hogy a lőcseieknek van valami közpkori kiváltságlevelük, melynél fogva a bíró vérével így körülöntözött darab föld az övék lesz, az ő híres borsóföldjeiket szaporítja. Görgey minderről nem tud semmit. Kemény lépésekkel, zordonan megy vissza kastélyába. Évődéseit még a gyilkosság tudatával is tetézte.

Ugye különös jelenet? Van benne groteszk vonás, amely enyhíti komorságát. Van benne komikum; a lőcseiek ebben a helyzetben neveléses figurák: fogalmuk sincs róla, hogy hallatlan gazságot csinálnak, hősöknek érzik magukat, akiknek városuk érdeke, vagyis a hazafias cél mindenek fölött való. (A hazafias cél ebben az esetben: egy-két hold borsóföld.) Van benne tragikai csíra: mind a két fél megátalkodott, makkacs, a haragot hidegen tartó; ebből a dologból nagy baj lesz.

A jelenet igazán mikszáthi: Mikszáth fantáziájának egész természetrajza benne van. A groteszk és komikai vonásoknak tragikaiakkal való keverése, bizonyos külső vonásokkal realizitikus színbe öltöztetett fantasztikummal — ez Mikszáth humoros ábrázolásának alapja.

Mire idáig, a tulajdonképeni történet kezdőpontjáig eljutunk, már tudjuk, hogy A fekete város igazi, tipikus Mikszáth-regény, megvannak benne mindazok az elemek, melyeket megtalálunk Mikszáth minden regényében, új elem alig járul hozzájuk.

A lőcsei polgárok. Nagyzoló nyárspolgárok; a maguk világtól elzárt kicsi városát a világ középpontjának, hatalmas, szent, nagy valaminek látják. A velencei patriciusok gögös öntudatával járnak. A való életben kicsinyes, számító üzletemberek, céhbeli mesterek, kereskedők. Amint a városokról van szó: fantaszták. Mindabból, ami embereket lelkesíteni szokott, nem ismernek semmit, csak a várost, gazdagságát, dicsőségét, kiváltságait. Tehát mindazt a rajongást, ami másoknál elaprózódik sokféle dolgok között: a város eszméjében egyesítik. A város becsülete! Ez a fixa ideájuk. (A rögeszme nagy szerepet játszik Mikszáthnál; itt egy egész város hódol egy rögeszmének.) A város becsületéért kell nekik addig gyászt viselni, férfiagnak, nőknak, amíg a bíró halála nincs expiálva, amíg Görgey alispán feje nem hull le Lőcse piacán a hóhér keze által. Ha lehet, egyenes módon, becsületesen, ha nem lehet, gyáván, orvul, árulással. De meg kell lenni. Erre a gondolatra fanatikus tűz lobban meg minden lőcsei

szemében. Ez a fanatizmus valami nagy vonást ad így együtt ezeknek a nyárspolgároknak, akik egyenként olyan neveltségesek. Kicsiny városuk szűk falai között összesűrűdik a sok indulat, mint a vasgolyó belsejében a gáz, s a feszítő ereje roppant nagy lesz. Szűk szívű és híg eszű önzésnek indul, és a sok szűk szívű és híg eszű ember dolgából egy groteszk, de nagy lendületű dolog lesz. Egészen Mikszáth-féle gondolat; nála minden nagy dolog így alakul ki.

A falusi nemes, aki mindig egyedül van, külső dolog sem aprózza el a gondolatát, tehát tétlen évdésben tölti életét. Ha nincs évdödni valója, csinál magának. Kicsi lánykáját, hogy az anyja meghalt, odaadta az öccse házához, ahol már volt egy szopós kis lány, aki azonban meghalt. Most tehát azon évdök, hogy hátha gyöngédségből, kíméletből be akarják csapni, hátha az ő lánya az, aki meghalt s az öccsé, aki él. Íme, a bogár Görgy fejében. Az ilyen bogaras emberek a Mikszáth kedvencei. Velük szeret legjobban játszani, apróra vizsgálgatja bogaraikat, hol elcsitítja, hol erősebben dongatja, soha egészen el nem eresztí. A bogarasságnak egész skáláját találni meg csak ebben az egy regényben is. Ezek a bogarak csak játszani valók az írónak, csak arra jők, hogy a kedvét, az alakjaival való foglalkozás élvezetét fokozzák. A dolog lényegére, a történet fejlődésére nagyon kevés befolyásuk van. A fekete város története sem a lánycsere nyomán megy tovább, ez csak színezi. A történet a lőcseiekkel való harc fonalára fűződik fel.

Erre a fonálra, amely látszólag el-eltérve, nagyokat kanyarogva, de mindig biztosan gombolyodik a végkifejlés felé, egy sereg bohó ötlet van felaggatva. Az alispán nem mehet be a vármegyházára, mert az Lőcsén van, s ő a fejével játszik, ha lábát beteszi a városba. Tehát a vármegye jön hozzá Görgőre gyűlésezni. A lőcsei milliomos, aki egy szatócs módszereivel, de a nagy pénzember számításával milliós üzleteket köt, s amint nemességet kap, egyszerre a nemesekkel kezd tartani lőcsei polgártársai ellen, s a maga pénzén új megyeházat akar építtetni Görgön. Ugyanez a Quendel megveszi egy elköltözött török basától az egész erdei háremét s basának öltözve jár bele az odaliskokkal mulatozni. Egész sereg ilyen ötlet; jókedvében pattantak ki a legötletesebb írók egyikének agyából. Némelyik ember nem is egyéb, mint egyetlen ötlet, mint az a nyegle lőcsei gavallér, aki ha szép nő megy el mellette, felsóhajt:

— Csinos, nagyon csinos, de . . . nem győzöm, nem győzöm.

Egyebet nem is tudunk meg róla, ez az egy ötlet adja meg a létjogát. De vajon nincsenek-e ilyen emberek? Általában: az ötlet csakugyan olyan alacsonyrendű dolog az életben és az irodalomban, mint amilyennek némelyek tartják? Esz, megfigyelés, fantázia — érzés is — hirtelen lobban egyet, nagy feszítő erővel, nagyot lendülve. Csak nagy feszültségű áramból tudnak ilyen pompás szikrák kipattanni. Mikszáth talán éppen ötleteiben ér legközelebb a zenialitáshoz.

A falusi nemességet a városi polgárságtól egy világ választja el, amelyben nincs érintkezési pont. De egy mégis van. A polgárságnak van pénze, néha nagyon sok pénze, de nincs rangja. Mert a polgár csak

addig büszke a polgár voltára, amíg kénytelen vele; a legkisebb nemesi levél előtt menten lekapja a kalapját. Ez így volt a Rákóczi-korban, így van ma is Magyarországon, és így van a nagy, híres demokráta Amerikában. Mert ilyen a polgár. A nemesnek viszont van rangja, néha a kelletténél több is, de nincs pénze, többnyire a kelletténél jobban nincs. A polgárnak lánya van, a nemesnek fia. Tehát a polgár lányát elveszi a nemesúr fia. Akkor együtt lesz a pénz is, a rang is. Ezt jól tudja Klóster Matild lőcsei öreg kisasszony, tehát egzisztenciát alapít rá. Leánynevelő intézetet nyit, ahol a gazdag polgárok lányait kineveli nagyúri kisasszonyokká, könyvet vezet a hozományukról, és összeboronálja őket pénzkereső nemes úrfiakkal. Ez is ötlet, s a regényben arravaló, hogy bele lehessen hozni a nőalakot, Mikszáth egyetlen nőalakját, akivel szeret foglalkozni, akinek megérzi feje minden bicezését, szoknyája minden mozdulatát, kicsi keble minden rezdülését. Ismerjük Szent Péter esernyőjéből, ott Veronka volt a neve, a Noszty fiú-ból, ahol Tóth Marinak hívták, ismerjük novellákból. Úgy vagyunk vele, mint a kedves ismerőssel: nemigen mond már nekünk újat, de szívesen találkozunk vele újra meg újra, mert kedves, kellemes, bájos, ha egy kicsit modoros is. Jól esik ránézni, a hangját hallani. Ezúttal Görgy alispán lánya, Rozália. Klóster kisasszony intézetébe álnéven került; az apja ott tudta őt legnagyobb biztonságban, az ő fejének nagy bizonytalansága és a háborús idők veszedelmei közt. Odautaztában a lány összeakad a fiatal Fabriciussal, a leendő lőcsei bíróval, akire az előbbi bíró megboszulása hárul, s aki ezt a feladatot az ideges ember makacs fanatizmusával élete egyetlen feladatává teszi. Rozál és Fabricius összeszerelmesednek, heves, nagy, makacs szerelemmel. Íme, Mikszáth, a romantikus. A romantikus fantázia hozza így össze szerelembe azokat, akiknek éppenséggel nem volna szabad össze szerelmedniük. Amint szerelemről van szó, Mikszáth, a par excellence megfigyelő, egyszerre romantikussá lesz. S a romantikájában van valami kegyetlen; amennyire kedve telik az ifjú szerelmesekben, kivált a lány-félékben, amennyire élvezni tudja üde, friss bájosságukat, rózsabimbó fesledezésüket, olyan kíméletlen véget ad nekik. Veronka még megmenekül, egy kis csalódás árán megkapja a legényt; Tóth Mari már póruljára, egyszerre, siváran, teljesen ki kell ábrándulnia szerelméből — Rozál apró lábai egy sötét tragédia krátere fölött járnak, anélkül, hogy tudna róla. Alig váltott egy pár csókot Fabriciussal, már fejére robot a végzet.

Görgy bízza a purgerek megjuhászkodásáról szóló hírekben az egész vármegyei nemesség élén be akar vonulni Lőcsére. Őt magát beeresztik, a többi nemeseket kirekesztik. A fiatal bíró, Fabricius mondja ki rá a halálos ítéletet, s feje lehull Lőcse város piacán a hóhér kosarába. Ekkor tudja meg Fabricius, hogy a Rozál apját ölte meg. Eszméletlenül rogy össze. Mi lesz Rozállal? Nem tudni. Eltűnt szemünk elől, kőd előtte, kőd utána. A regény — mondá egy igen kitűnő magyar kritikus — nincs befejezve. Nem érezzük ezt a hiányt. Ami a történetben érdekes, szép, fontos volt, azt megkaptuk hiány nélkül. Mikszáth szelleme utolsót, de fényeset lobbant ebben a

regényben, amely egészen a maga minden tulajdonságának teljességében adja az író. Belőle magából meg lehetne alkotni Mikszáth képét úgy, ahogy pályája utolsó húsz esztendejében újra meg újra felénk tárta magát.

Új vonásokat Mikszáth jellemrajzához nem ad a regény. Írásakor Mikszáth már teljes érettségében ki volt fejlődve, önmagában befejezett egész volt, már nem fért hozzá semmi újság. Ha pályáját hirtelen el nem vágja a halál, alkotott volna még új műveket, talán nagyszerűeket is, de a lelki képmása már aligha bővült volna egy vonással is.

Az egykorú napilapok rövid, névtelen, udvariaskodó, inkább csak üzleti reklámot, mintsem komoly értékelést jelentő hírcikkben számoltak be a regény megjelenéséről: bővebb vagy rövidítettebb formában közölték a kiadó részéről a könyvomatossnak leadott ismeretű szövegét. Ennek a könyvomatoss tájékoztatónak a szövege a következő:

Mikszáth Kálmán utolsó regénye. Az író halála után félévvel, most jelent meg *A fekete város*, utolsó befejezett regénye Mikszáthnak. A három kötetes regény újra érezteti azt a nagy veszteséget, mely irodalmunkat Mikszáth halálával érte. Megvannak benne a nagy író összes fényes tulajdonságai teljes frissességükben, tanúbizonyságul annak, hogy Mikszáth alkotó képessége teljességében halt meg. A három kötetes regény a Rákóczi-kor elején játszik, s tárgya az akkori vármegyei nemesség torzsalkodása a városi polgárokkal. Görgey szepesi alispán a hőse. A hirtelenharagú alispán újév reggelén vadászat közben agyonlövi a lőcsei bírót; a lőcsetek ezért bosszút forralnak ellene, évekig szítják a haragot, míg végre becsalják városukba Görgeyt és kivégzik. Ebbe a komor keretbe egy bájos, regényes szerelmi történet van beillesztve: Fabriciusnak, a fiatal lőcsei bírónak szerelme Görgey leányával, aki álnév alatt lakik egy lőcsei nevelőintézetben. A korrajzi háttér roppant eleven: az olvasó szeme előtt folyik le a lőcsei polgárok egész élete egy sereg jellemzően megrajzolt alakokkal, a falusi nemesi kúriákban folyó élet, a Rákóczi-mozgalom kitörése s az akkori időknek egész tömeg érdekes képe. Anekdotikus epizódok váltakoznak lélektanilag kimélyített rajzzal, a felvidéki tájak gyönyörű leírásaival, kalandos eseményekkel. Az alapjában véve tragikus tárgyat Mikszáth napfényes humora aranyozza meg — talán egy regényben sem alkotta meg a pompás humorú alakok akkora sokaságát, mint ebben. Ez a regény a magyar regényírásnak egy korszakát zárja be, de egyúttal tetőpontra is juttatja. Mikszáth szelleme utolsót, de fényeset lobbant benne, örök időkre elbúcsúzva a magyar közönségtől. A három kötetes regényt a Franklin-Társulat adta ki: ára fűzve 12 korona, díszes vászonkötésben 18 korona.

Ezt a tájékoztató szöveget kisebb-nagyobb, de a lényegét nem érintő húzással, változtatással a következő lapok közölték:

Alkotmány, 1910. december 21. (XV. évf. 302. sz. 13. l.)

Budapest, 1910. december 22. (XXXIV. évf. 304. sz. 13. l.)

Egyetértés, 1910. december 23. (XXXXV. évf. 304. sz. 12. l.)

Magyarország, 1910. december 23. (XVII. évf. 304. sz. 16. l.)

Budapesti Hírlap, 1910. december 24. (XXX. évf. 305. sz. 13. 1.)

Magyar Hírlap, 1910. december 30. (XX. évf. 311. sz. 17. 1.)

A napilapok közül csak a *Magyar Nemzet* 1910. dec. 24-i száma 29. évf. 301. sz. 1—2. l.) foglalkozott komoly önálló cikkben a regény-nyel. *Palágyi Lajos* »A fekete város« c. kritikáját a tartalmat elmondó részek kihagyásával közöljük:

„Mindig meghatottság fogja el az olvasót, ha irodalmi mű az író halála után jelenik meg. A holt író szelleme vív még egyszer csatát s követel a maga számára elismerést. Nem lehet megindultság nélkül szemlélni azt a lelket, amely bár egy más lét kikötőjébe ért, mégis tovább viaskodik még földi dicsőségért. S ha az író, akinek műve bírálatunkat követeli, oly ünnepelt egyéniség, amilyen Mikszáth Kálmán volt, a bánatos érzéshez még az országos kegyelet is járul, s szinte lehetetlenné akarja tenni a tárgyilagos méltánylást. De hát Mikszáth sem volt azok közül való, akik üres bókokat kívántak munkáik számára, s az iránta való kegyelet úgy jut lehelyesebben kifejezésre, ha a műbíráló még nem tekinti őt halottnak, s csak úgy taglalja és elemzi regényét, mintha ő most is olvashatná a fejtegetéseket.

„*A fekete város*” ugyanazokat a jellemző vonásokat tárja elénk, amelyek legtöbb könyvét annyira kedveltté tették. E könyv meséje is a felvidéken játszódik le, amelynek magyar s tót nép életét és dzsentri-világát Mikszáth annyi műben elénk állította. Ez alkalommal a magyar és a tót elemhez a szepesi némettség is járul, s az egész cselekmény a kuruckorba, Thököly, majd Rákóczi idejébe helyeződik. S meg kell állapítanunk a tényt, hogy Mikszáth nagy festői ereje e műben sem hanyatlott — épp oly tarka, színes, eleven, sőt sok részletében még élénkebb a temérdek kép, melyet fest, mint akárhány régibb könyvében. Tengerek élethű részlet, apró megfigyelés, ötlet és fordulat Mikszáth festői jelességét, humorát és leleményét teljes erejében tünteti fel. E tekintetben vetélkedik e mű a „*Beszterce ostromá*”-val, Mikszáth legkiválóbb regényével, amelyhez bizarr tarkaságban is legközelebb áll, s melyet csak azért nem ér el, mert nincs benne a Szerkezetnek s a szimbolizáló művészetnek az az ereje, amely a *Beszterce ostromát* jellemzi.

Más okunk is van arra, hogy a „*Beszterce ostromá*”-val — Don Quixotte[!] e magyar másával — együtt említjük a „*Fekete város*”-t. E két regény ugyanis a mese ötlete tekintetében is közel áll egymáshoz. Mind a két mű oly háborúról szól, melyet egy magányos úr egy egész várossal folytat. A „*Fekete Város*”-ban a Görgey-család egyik őse, *Görgey Pál* szepesi alispán az a földesúr, aki harcba keveredik Lőcse városával. Mikszáth kiváló eszű, jó szívű, hatalmas tehetségű egyéniségnek mondja hőstét, s csak egy nagy hibát lát benne, azt, hogy hirtelen indulatú.

Végzetét is pillanatnyi dühfellobbanás idézi fel. Egy vadászat alkalmával ugyanis a lőcsei bíró szándékos rosszakaratból agyonlővi Görgey Pál kedvenc kuttyját, ami annyira fölzgatja a hevesvérű alispánt, hogy a bírót löveli... Ettől fogva háborúság folyik Görgey alispán és Lőcse város közt...

A viszály számos részleteit elmondani fölösleges, de lehetetlen is. Azt Mikszáth jóízű előadásában kell olvasni... Alapjában oly véres sorstragédiát mond el Mikszáth, amelyben majdnem minden főszereplő erőszakos halállal mül ki. S a gondolat, mely e műben lappang, az lenne, hogy az egyszer — bárha hirtelen felindulásban kiontott vér — bosszút kíván, s aki őt, előbb-utóbb, bármilyen úton-módon is, de lakol. Ámde ezt a komor sors-tragédiát derűs, adomázó hangon írja meg Mikszáth, és számtalan tarka, humoros képpel díszíti fel. S a stíl-érzék nagy kérdése, vajon megfelelő-e a hang ennek a tárgynak? A hős jellemének művészi felfogása sem nyugtat meg bennünket. Görgeyt egyre nagytehetségű, nagyszívű, nagyakarató egyéniségnek mondja Mikszáth, holott a cselekmény során ez nem tűnik ki, mert voltaképp Görgey mitsem tesz, egyáltalán nem [akar] Lőcsével szembeszállni, csak titokban, lopva mer a város határához menni, és csak akkor bátorkodik az összes megyei főurakkal Lőcsébe bevonulni, mikor már lehűltnek hiszi a németek bosszúvágyát. Mindössze annyi állapítható meg Görgey Pál jelleméről, hogy ravasz labanc, aki úgy intézi dolgát, hogy a császár-pártiak is, a Rákóczi-pártiak is a maguk hívének gondolják.

Hogy az elmondott mese három nagy kötetre terjedhessen, Mikszáth számos epizódot szőtt beléje. Sőt főcselekménye mellett egy egészen más, ezzel összefüggésben sem álló szintén főcselekménynek mondható történetet kezdett meg, amely egy lélektani probléma körül forog. Görgeynek ugyanis korán halt meg a neje, akitől egy kisleánykája maradt. A kisleányt odaadja fivérének és sógornőjének, hogy azok neveljék fel. Azoknak is van egy kisleányuk, aki azonban csakhamar meghal. Mármost — hogy, hogy nem — gyanú támad Görgey szívében, hogy az ő leánya halt meg s nem fivéréé, s hogy előtte csak részvétekből titkolják a valót. Sőt az a gyanú is férdőzik szívéhez, hogy fivére és sógornője ilyen módon akarják saját leányukat az ő vagyonához juttatni. A gyanakvó apa nyomozni kezd s csaknem az egész művön keresztül folyvást él benne a kétség, s mind újabb módokat eszel ki, hogy megtudja, igazán az ő leánya-e az életben maradt? Ez igen érdekes lelkiharc s nagyszabású regény tárgya lehetne. A két Görgey-testvér közt hatalmas küzdelem fejlődhetnék ebből. Ámde Mikszáth csak fölveti s egyre fölcsinzen tartja a kérdést, anélkül, hogy annak valami fejleménye vagy következménye lenne. Végül meg egészen elejti s a regény úgy ér véget, hogy a kérdés továbbra is kérdés marad. Még egy más családnak — a Bibók-családnak — ügye is szövődik a mű bonyodalmába, aminthogy Mikszáth minél több közbeszúrt szövevényvel élénkíti korszerű képekben gazdag munkáját.

Az egészből — s ezt nem győzzük eléggé hangsúlyozni — a kuruc-labanc világ színeiben gazdag képe tárul elénk. Szinte úgy érezzük, hogy ott élünk Szepes és Gömör megyékben a Thököly és Rákóczi-korban. S ha nem is ilyen volt az a világ, s ha nem is így történt Görgey Pál históriája: Mikszáth képzelete eleven valósággá varázsolta elénk. Mikszáth kiváló adománya, a természetes és fesztelen előadási mód, amire a Jókai nyomán támadt elbeszélők külö-

nösen törekedtek, s amiben Mikszáth érte el a legnagyobb tökéletességet: e műben is a régi teljes frissességben mutatkozik.»

A *Vasárnapi Újság* 1910. december 26-i száma (57. évf. 52. sz. 1088. l.) rövid, névtelen ismertetést közölt a regényről: »A fekete város. Emlékezetünkbe idézi azt az egész nagy veszteséget, mely Mikszáth halálával irodalmunkat érte, utolsó nagy regényének, *A fekete város*-nak megjelenése. A mi olvasóink voltak azok a szerencsések, akik frissiben, hétről-hétre olvashatták lapunkban. Ez a regény Mikszáth írói pályájának mintegy betetőzése, záróköve az író utolsó, legtermékenyebb korszakának. Tudjuk, hogy Mikszáth pályája első felében teljesen mint az apró rajz művésze állott előttünk, hosszabb lélegzetű, regényszerű munkára akkor még nem igen koncentrálta magát. Csak a kilencvenes éveiben fejlődtek ki benne a nagyobb koncepciók. Átmenetül írt egy sereg hosszabb elbeszélést, míg aztán *Beszterce ostromá*-val és a *Szent Péter esernyőjé*-vel elkezdte nagyszabású könyveinek sorát. Ezekben a művekben teljesebben és érettebben érvenyesül szellemének sokoldalú gazdagsága, mint a rajzokban, a magyar életnek szélesebb terjedelmű, több kört befoglaló képeit fogja össze bennük. Legszélesebbre pedig éppen *A fekete város*-ban terjeszti ki a rajz körét: ebben a regényben, a múltba áthelyezve, megrajzolja az egész kezdetleges magyar társadalom körét. Azt a két társadalmi osztályt veszi szemügyre, amely már a régi Magyarországon meghatározta a magyar életet: a vármegyei nemességet és a városi polgárságot. Az utóbbit részletezi jobban, több apró vonással, több humorral, az alakok gazdagabb és változatosabb skálájával. A régi lőcsei polgár, aki a maga kis városának szűk falai között mintegy komprimálva éli a városi polgár éppoly teljes életét, akár a velencei vagy a londoni polgár. Életének teljessége azt az illúziót kelti benne, hogy a városa hatalmas, nagy, világraszóló valami, s ehhez képest van kifejlődve polgári gőgje, önérzete és városa iránti lelkesedése. Életének kicsinyessége viszont megszüktíti látókörét, nyárspolgáriassá teszi, és kifejleszti benne a furcsa, groteszk vonásokat. Ami Velencének a tenger uralmáért való küzdelem, ugyanaz a lőcseieknek egy-két hold borsó föld, s ezért a célért éppen annyi lelkesedéssel, haraggal, elszántsággal küzdenek. Harcuk Görgey szepesi alispánnal az ő szemükben semmivel sem kevésbé világrendítő dolog, mint a régi nagyvárosi köztársaságoknak harcai nagy világhatalmak ellen. Mint ahogy egy miniatűr japáni keretben benne van egy egész tájkép, minden részletével, de minden parányira kicsinyítve, épp olyan a lőcsei élete is. Mintha kicsinyítő üvegen át néznők egy nagyváros életét. Mikszáth bámulatos világos látásának és megfigyelésének fényes bizonyossága ez a kép. Soha még magyar író a régi városi polgárt olyan hiven és teljesen nem rajzolta, mint ebben a regényben ő. S rajzában egyre-másra tűnnek fel a pompásan rajzolt, karakterisztikus alakok: a lőcsei tanács ülésében például, ahol a Görgey által meglőtt bíró megbosszulásáról tárgyalnak, elevenen, plasztikusan, egyenesen a szemünk elé állítva jelenik meg a szenátus minden tagja és mögöttük a háttér: a lőcsei nép tömegei. Egy-két vonás és kész az alak; a lényeges

és a jellegzetes iránti érzéknek az a biztonsága kell ehhez a rajzhoz, amely egyetlen irónkban sincs meg oly teljesen, mint Mikszáthban. De a vármegye urainak képe is éppoly elevenen van elénk vetítve, s csak azért nem lep meg annyira, mert ezt a társadalmi kört már azelőtt is többször rajzolta Mikszáth, s így a kép nem teszi annyira az újság benyomását. S milyen fiatal volt a szíve! Hogy érti a fiatal szívek ébredését, az ifjú szerelem fakadozását! A szerelemnek ezt a formáját szerette mindig legjobban rajzolni; örök gyönyörűsége telt a serdülő fiatal lányokban, akiknek most nyiladozik a szíve, akik most tanulják használni a kacérság kedves, bájos fegyvereit, s most szédíti meg őket először a tavasz forró láza. Fojtott, de annál mélyebb érzés van ezekben a rajzokban, ifjúkori hevülések, vágyak, könnyek emléke, mely benne reszket az öreg ember szívében is. Akárhányszor rajzolatja, mindig frissnek, újnak érezzük, mert mindig megújul az érzés az író szívében. Görgey Rozália és Fabricius boldogtalan végű szerelme talán a legbájosabb, legtisztább szerelmi kép, melyet Mikszáth valaha rajzolt. Az első találkozás az erdőben, a dilizsánszon s utána a keresztelői mulatság Gyurgyik molnár házában — felejthetetlen bájoságú dolog. Csodálni való, hogy tudja Mikszáth még a legdurvább környezetben, a hollandi genre-festőkre emlékeztető jelenetekben is megővni a fiatal úri lány finomságát, érintetlen és érinthetetlen báját. *A fekete város* az idei magyar könyvpiac legnagyobb érdekessége s egyúttal az utolsó, amelyet Mikszáthnak köszönhetünk. — *A Vasárnapi Újság*nak ezt az ismertetését közölte később 1911-ben a *Képes Folyóirat* is.

A *Jó Pajtás* 1910. december 25-i száma (II. évf. 52. sz. 974—975. l.) egy részletet közöl a regényből (A Molitorisz kocsi) rövid, az író és a regény értékeit méltató szerkesztőségi megjegyzéssel.

Az *Élet* 1911. január 15. számában (III. évf. 3. sz. 78—79. l.) *Homo* álnévű szerző ír a regényről. Kritikáját teljes egészében közöljük: »A könyv, amire először nyomták Mikszáth nevét, iskolásszerekre ráadásnak kelt el; amit utolszor adott ki, drágaságszámba megy, magyar kincs lett, széles ez országban dicsőséggel ragyogó. Mikszáth elszenvedett minden küzdelmet, fiatalok és bátrak minden lenyomott borongását s megérte a legnagyobb diadalt, mi írót érhet. Élete közepén ment el. Soha szebb halált, mint amelynél egy rajongó, ünneplő nemzet tartotta a jubiláló kéklángú gyertyákat. Mikszáth élt, írt, megvárta a legnagyobb dicsőséget, fölállt Palóccország földjén szívekre épített oszlopára, meghallotta az alázatos csöndet, a magyar föld négy sarkából feléje áramlót. Meghallotta az üdvivalgást, mi főhercegek és pántlikás kis béresfiúk ajkáról tört felé. Meghallotta. Megértett mindent. Megértette, hogy hivatását betöltötte. Aztán elment.

Utána bizony, nagy csönd lett. Mikszáth nem tudott iskolát csinálni. Talán egyetlen igaz követője sincs a mai irodalomban. Fiatal írók tisztelték, uralták — nem követték. Mikszáth egyedül volt. Munkáihoz nagy munka kellett, nagy előképzettség, hosszas kapargálás régi kis városok még régibb archívumaiban... Adatai valóságok voltak mindig, szövevényes, nagyszerű meséinek emberei

mindig éltek, s rájuk lehetett akadni szepesi városokban, palóc falvakban, másutt, ha egy kissé lefoszlott róluk a meseszerű. Nem volt tanítványa, mert a fiatalok nem érnek rá tanulni annyit, hogy Mikszáth lehetne mesterük.

Az új Magyarország egyik legklasszikusabb írója egyedül maradt követők nélkül.

Utolszor fejezett be regényt, mikor a *Fekete város*-nak vége lett. Minden bűbája ott van a kis szepesi város levegőjének, minden aranyos játzsága egész teljességében a nagy mesemondónak. Hatalmas, merev vonalakból alakul ki Görgey Pál alispán úr. Király úr. Tekintetes megyei király. Árpád háza korából való nemes. Aki heves virtuskodásból, régi veszekedés befejezésének lelővi a lőcsei bírót, ki az ő vadászkutyáját lőtte le, amint átszaladt a határon. „Ebet ebért” — mondta sápadva, nyugodtan és célzott. És elterült a havon a lőcsei bíró. Aztán megfordult, hazament görögő Görgey Pál. A sászkok fölkapták a holt bíró testét, rohanva körülkerítették a csöpögő vérral egy hatalmas darabot a Görgey-birtokból. Ez lesz Lőcse város véren szerzett földje . . .

Minden sorban igazság, zord erő. Alighanem úgy lesz, hogy senki se fog utána úgy magyart rajzolni, mint Mikszáth. Se úgy magyar asszonyt, fehérhomlokút, büszkét, nemeset. Görgey Jánosné a rebellis urát lopja be magához, molnárlegény ruhában. Urasszonyokat rajzol, kemény fajtát, sudár erőset, szeretőt, szeretni vágyót. Ott él, vibrál közöttük az örök nőiség, örök szerelem, ott a kulcsos Lőcse, a fekete város tisztos falai között. Lángra lobban a kis Rozáli, az alispánkisasszony. Gyermekszenátor a lovag, Fabricius Antal, közönséges polgár, nem nemes. Útjukon végig muskátli, akácvirág, egész a lőcsei vérpádig . . .

Közben mozgolódik a nemesség. Rákóczi Ferenc rég Nikodemiában[!] pihen, messze . . . „De a gyerek már tizennyolc éves, tizenkilenc. . . nemsokára. . .” Resurrexit. . . Rákóczi György[!] a gyerek, a sasfiók, a császár mellett nevelkedő. Hiába jön haza Bécsből elszomorodva Görgey Jánoshoz egy nemes barátja. Hiába koppan az ablak, szól be a hang: „Láttam a gyereket. Nem arra való”. Azért János és mellette ezer tekintetes úr, mégis elindul lóporos kocsikkal Lengyelország felé, hazahozni a *herceget*. . .

Szegény György[!] úrfi, pulyának nevelték Bécsben. Sohasem lett igazi Rákóczi, nem tehetett róla. . .

Görgey Pál alispán úr pedig elfogatta a saját testvérét. Magyar virtus. Törvénytisztelet, édes szerelme a földnek, méltóságnak. Ha nem lenne Mikszáth, nem is tudnánk róla, azokról, akik régiek, magyarok, kevélyek és urak voltak. Ma már nincs közülök mutató sem. . . Kuruc-labano idők meséje Mikszáth könyvében él már. Erős szívű férfiak meséje is csak nála él, azoké, akik még tudtak egész életen át *egy* asszonyt szeretni. . .

Nincs ma már író sehol, aki ezekről klasszikus történeteket írna. Mikszáth csalánággal vert hibára, gyöngösesgre; büszke kezében tiszta ércek pengése hallszott, magyar lelkek megszólaló, síró nevető játéka. Méltóságos úr volt, nagy ember, lefeküdt a földre, hogy tisztán

hallja a rög szavát, a nép szívét, szokását, erkölcsét, szerelmét, mindent. . .

A nép is klasszikus formát talált nála. Sarjúság, zsálya, szénailat az ő könyvében át lett otthonos a washingtoni elnök és a magyar király házában. Ő kinyitotta a faluk lelkét.

Írása él örökké. Sirjára hajoljanak le Palócföld szagos virágai. »

A *Magyar Figyelőben* (1911. I. évf. 8. sz. 158—162. l.) *Sebestyén Károly* »Regények és regényírók« c. cikkében ismerteti MK *A fekete város*, Rákosi Viktor: *Elnémult harangok, Korhadtt jakeresztek* és *Tormay Cecil: Emberek a kövek közt* c. műveit. Az ismertetésnek Mikszáthról szóló részét teljes egészében közöljük.

»Alig hűlt ki a tragikus hamarsággal, ünneplése zajában, ragyogása tetőpontján elhúnyt Mikszáth Kálmán teteme, már papírjait vizsgálat alá veszi az irodalomtörténet. Az egész *oeuvre*-ről egybefoglaló ítéletet még nem mondhat. A pragmatikus életrajz megírásának ideje még nem érkezett el. Egy fiatal író még Mikszáth életében megpróbálkozik a föl adattal, de erején fölül mer.

Még nem tudjuk áttekinteni, mi a maradandó a hagyatékból és mi fogja megadni magát az időnek. *A fekete város*, szerencsére össze-sűrített foglalatja egész írói karakterének, mindannak, amiben tündökölt, mindannak, amiben gyenge volt.

Lehet-e beszélni már ma, csaknem *praesente cadavere* Mikszáth fogyatékoságáról? Ha nem volna oly nagy, oly kiváltságos, oly hódító, oly erős, akkor nem merném megpróbálni. Így azonban, hogy a három kötetben kitérülnek előttem mez nélkül ingerlő szépségei, látom egy-két feltételt is, és hitelesebbé válik a magam szemében róla való dicséretem, érte égő lelkesedésem, ha van bátorságom meglátni és megvallani, ha miben hibázott.

A fekete város nem tagadhatja meg az atyafiságot Mikszáth többi nagy regényével sem jóban, sem rosszban. Az egységes és zárt kompozíció belőle is hiányzik. Vonalaiból a szigorú puritanizmus, meséjéből a szoros logika, az egészből a mű egész volta. Rövid kis mondanivalóból dagadt meg ily nagyra ez a három kötet. Csacsogó kis patak ez a mese, amely nagyokat kanyarodik, néha egészen a föld alá enyészik, csak száraz medret hagyván maga után, megint kitör, szeszélyes fordulón ezer mezei virágot kacéran tükröztet, kavicsot, néha csillogó, aranyerű követ hord árkában.

Mikszáth mindig romantikus volt. Ha nem abban, ahogy a világot szemlélte, mint a francia vagy német romantikusok, hát legalább a meseszöves technikájában. Furcsa és merész dolgokat gondolt ki s nem riadt vissza a valószínűtlenségtől sem. Mert a realizmust, melyben oly nagy volt és az igazságot, melyet úgy szeretett, nem az elbeszélés lélektani megokolásában kereste, hanem a karakterben, az apró és jellemzetes dolgok meglátásában, a finom és meleg intimitások feltárásában.

A fekete város nem valami hatalmas kompozíció. Görgey Pál alispán úrnak a Lőcse városával vívott harca voltaképpen csak epizódja lehetne egy erős regénynek. Oly okból indul, amely a maga

Görgey-földekre, sebéből nyomkodják a véré, amely piros nyomot hagy a havon, míg egy csepp van a merev tetemben. Miért e szörnyű barbárság? Mert Károly Róbert király megadta a löcsei főbíró vérenek a földszerző erőt. A Kramler vérevel bekerített Görgey-föld tehát Lőcse határát fogja gyarapítani.

Voltaképpen az ilyfajta apróságokból tevődik össze az igazi história. Mert nagy hősekből nem telik minden korszaknak, s főként nem minden városnak. A mi regényünk korának csak egy igazi hőse volt, a nagy fejedelem. De az ő híre, tekintélye csak úgy jutott el alázatos híveihez, mint a csillag fénye a sötétben kóborlóhoz: hidegen és reszketve. Szepes vármegye pedig kénytelen volt beérni Görgey Pál vicispánnal, Lőcse város meg Nusskorb [!] urammal, Mossel [!] urammal, Mauks Donát urammal, a hővérű Fabriciussal és Blom Miklóssal. Ezek is kardban vitézek, tanácsban bölcsök, mindenek fölött pedig teremtőjük jóvoltából emberek.

Mikszáth költői, sejtelmes, illatos nőalakjai, amelyek feje köré glóriát font, anélkül, hogy ép és csábító érzékiségükből kivetkeztette volna őket, *A fekete városban* is megjelennek. Itt a képviselőjük Otrokócsi [!] Rozália, Görgey alispán lánya, aki igen romantikus okokból kénytelen e név alá rejtezni, s vele még vőlegényét, Fabriciust is veszedelmes, bajszerző tévedésben tartani. Soha annyi gyöngédséget, szépséget, megható tisztaságot, illetlen szűziséget, meleg és elboruló érzést nem láttunk egyetlen bájos teremtesben. A Madonnák imádatra bíró emelkedettsége, a Mona Lisa rejtelmesen mosolygók fél-tudásával, fél-sejtésével egyesül az alispán csodaszép leányának finom vonalaiban és gyengéd, fényes, reszkető színeiben.

És a költői szépségnek roppant gazdagságát találjuk lapról-lapra az egész műben, azt az egyéni báj, amely Mikszáth sajátja, a szelíd szatírának és bölcs humornak fölcillanását, a széles anekdotázó kedvet, a leírások színes eredetiségét. De mindezt a sok és sokszerű jelenséget egy gondolat fűzi eszmei egységbe. Lehet, hogy maga a költő nem is eszmélt rá. Lehet, hogy csak homályosan, az öntudat küszöbe alatt derengett benne az idea. De vajon nem ily félig tudattalan Aischylos fensége és Shakespeare filozófiája?

Ez az eszme pedig a következő: *A fekete városban* szemben áll egymással két hatalmas tényező. Az egyik a városi polgárság, amely hideg szívvel és számító ésszel felölti a gyász színét, elhallgattatja a fiatalok vígasságát, eltörli az élet eleven, piros színét, csak azért, hogy kötelességére emlékezzék. A másik az oligarcha nemesség, amely gondtalanul, a maga hatalmától megmámorosodva, törvényt nem ismerve lesüllyed az emberölésig és még a legjobbakban is — aminő Görgey Pál alispán — torz és ártalmas vonásokkal terhelt. Mi a vég? A polgárság következetes és kitartó akarata rettentő diadalt ül a nemesség hanyag és vigyázatlan közömbösségén. Egy kétszáz esztendő krónikás esetnek ma is frissen hangzó és jól érthető tanulsága ez. S mint megszívlelésre való, intő gondolat, mint bölcs parainézis csendül meg a régi történetben. Ezt az eszmei egységet érezzük Mikszáth regényében. S ekként az esztétikus megnyugodott lelkiismeretével tesszük le a harmadik kötetet kezünkől: amely töredezett és laza

némely helyén a kompozíció, olyan zárt és nagyszabású a koncepció Mikszáth utolsó nagy művében.

És az igazi, alkotó művészet legnehezebb problémája, amelyet szerencsésen megoldani csak a kiválasztottaknak sikerül, nem a kompozíció, hanem a koncepció.*

A *Katholikus Szemle* 1913. márciusi számában (27. évf. 3. sz. 283—285. l.) *bj* [Bartha József] »Újabb regényeink« címen az elmúlt időszak szépprózai irodalmát áttekintő cikkben foglalkozik többek között *A fekete várossal* is. »Mikszáthtal kell kezdenünk — tér rá egy rövid bevezető szakasz után MK regényére —, aki mint gazdag hagyományozó halála után is értékes kincssel ajándékozta meg elbeszélő irodalmunkat. *A fekete város* című háromkötetes alkotása történeti regény, mely Lőcse városának XVII. század végi életéből veszi tárgyát. . . .

Elvonul előttünk a XVII. század egész városi élete a fontos vagy inkább fontoskodó tanácskozásoktól kezdve, le a köznapis foglalkozások árján át a városkerti ünnepi, gyakran duhajkodó mulatózásokig ezertéle színárnyalatban. Ott látjuk a lőcsei öreg megyeházaán a nemesség hatalmas urát, az alispánt, aki kicsiny dolgokban zsarnok és erőszakos, de nagyobb közérdekű dolgokban messzelátó, avatott és körültekintő. Csak egy a hibája, hogy indulatának parancsolni nem tud s ez okozza vesztét. És emellett a nemességnek mennyi sikerült tipikus alakja! Ott van a sok közt a csökönyös Görgey János, aki Rákóczi ügyéért mindenét kész föláldozni; vagy a szász patríciusból nemessé lett öreg Quendel; azután a közrendű nemések közül a kalandor és kétfeleségű Bibók, aki jó pénzért minden áruhátra kapható. Kitűnően megrajzolt alakok a városi tanács óvatos és kitarló tagjai, élükön a régebbi tartózkodó és ravasz bíróval s az újabbal, Fabriciussal, aki meg tettekkész, ifjú és erélyes. Művészi korpép a gömöri utazás, amelyen Görgey Pál leányát, Rozáliát visszahozza a gömöri rokonoktól Lőcsére, s ott Quendel apó segítségével álnéven beadja Klószter kisasszony feleségképző nevelőintézetébe. E részben az utazás leírása, amint Fabricius és Rozália megismerkednek, a rimaszombati basa (Quendel) titkos erdei palotája a hurikkal és a gömöri molnárnál lefolyt keresztelő ünnep a legszébb s legművészibb korpépet nyújtják azok közt, amelyeket valaha magyarul írtak.

Akár a meseszöveg egyszerű természetességét, akár a jellemek és a korrajz művészi mivoltát tekintjük, *A fekete város* újabb regényirodalmunk legkitűnőbb alkotásai között foglal helyet. Egyéb jelességei közül ki kell még emelnünk azt a tősgyökeres vidám humort, amely derűjével az egész nagy regény meséjét bearanyozza. Az ilyen alkotás elolvasása után érezhetjük leginkább, hogy Mikszáthban a magyar költészet milyen kiválót vesztett.*

A Magyar Tudományos Akadémia 1913-ban Mikszáth: *A fekete város* c. regényének ítélte oda egyik legjelentősebb jutalmát, az ún. *Péczely-díjat*. A díjat Péczely József (1789—1849) debreceni kollégiumi igazgató alapította. 1841-ben 5 000 pengőforintot ajánlott fel az Aka-

démiának azzal a feltétellel, hogy ezen summa az évenkénti kamatokból mindaddig növekedni engedjék, míg évi kamataiból... száz aranyos jutalom formáltathatik. A díj kiosztásának megkezdését 1000 forint értékben 1880-ban határozta el az Akadémia, s az alapító rendelkezéseinek megfelelően eleinte történeti drámák és történeti művek jutalmazására kívánta fordítani. 1881—1890 között azonban mindössze egyszer adta ki a díjat: 1888-ban Bartók Lajos Thurán Anna c. történelmi drámájának. 1888. június 25-i ülésén az alapítvány felhasználásának megváltoztatását határozta el az Akadémia. Kiindulva abból, hogy történelmi drámák jutalmazására más díjak is vannak (Kóczán-alapítvány, Karátsonyi- és Teleki-pályázat), míg viszont a regény, ill. a történelmi regény gyámolítására és helyes irányzására jutalom nincs: a Péczely-díjat történelmi regények, ill. kivételes esetekben társadalmi regények jutalmazására kívánta fordítani. A díj ilyen jellegű odaítélésére első esetben 1890-ben került sor, s 1913-ig, *A fekete város* kitüntetéséig a következő műveket jutalmazták vele: Jókai Mór: A tengerszemű hölgy (1890), Jókai Mór: Sárga rózsza (1894), Pálffy Albert: A régi Magyarország utolsó éveiben (1896), Herczeg Ferenc: Szabolcs házassága (1898), Werner Gyula: Megvirrad még valaha (1900), Gárdonyi Géza: Egri csillagok (1902), Herczeg Ferenc: Pogányok (1904), Rákosi Viktor: Elnémult harangok (1906), Herczeg Ferenc: Lélekrablás (1907), Pekár Gyula: Tatárarabság (1910), Lovik Károly: Vándormadár (1911).

A fekete város Péczely-díjjal való megjutalmazását az Akadémia 1913. október 27-i összesülése a bíráló bizottság jelentése alapján egyhangúan határozta el, s a díj összegét az író örökösének utaltatta ki (*Akadémiai Értesítő*, 1913. nov. 15. XXIV. köt. 11. füzet 685. l.). A díj kiosztásáról a napilapok rövid hírcikk formájában általában beszámoltak, s kivonatossan ismertették a bíráló bizottság jelentését (ld. *Pesti Hírlap*, 1913. okt. 28., *Budapesti Hírlap*, 1913. okt. 28. stb.). A napilapok közül *Az Újság* 1913. október 28-i száma (IX. évf. 256. sz. 11. l.) a következő szerkesztőségi kommentárt fűzte az akadémiai eseményhez: «Mai ülésén a Magyar Tudományos Akadémia Mikszáth Kálmánnak ítélte a Péczely-díjat. Ilyen örvendetesen évek óta nem határozott az Akadémia, és melankólikusan hat, hogy a kegyeltes cselekedete olyan, mint a sírra tett koszorú. És most a dicséretnek kellene következni. Az Akadémiát kellene dicsérni, amiért így határozott; de sokkal jobb, ha ehelyett örvendezünk azon, hogy egyszer, nem is olyan régen, akkora zseni élt közöttünk, aki diadalmasan állja a harcot az idővel, a holtak legnagyobb ellenségével. „A fekete város”, Mikszáth édes-bájos regénye megnyerte hát a Péczely-díjat! Milyen kedves. Az ember szinte kezével szeretné simogatni a hirt, mely ezt bejelenti. Hogyne, hiszen pillanatra az az illúzió születik nyomában, hogy Mikszáth él még, itt tréfál közöttünk és hisszük, hogy írásainak új meg új gyönyörűségeivel ajándékoz meg bennünket. Ámde a kedves illúzió szétfoszlik, utána mélyebb a bánat és utána ráeszmélünk, hogy mennyi sokkal tartozunk még e nagy embernek... Mennyi gyönyörűségtől fosztjuk meg magunkat, amiért nem kutatunk ünneplések után, amik élővé varázsolnák őt.»

A bíráló bizottság *Ferenczi Zoltántól* megírt jelentését teljes egészében közölte az *Akadémiai Értesítő* 1913. december 20-i száma (XXIV. köt. 12. füzet 693—697. l.) A jelentés szövege a következő:

»Az Akadémia ügyrendjének 127.§-a értelmében az ezer arany forint Péczy-jutalommal ebben az évben oly regény jutalmazható, mely az 1911—12. évek valamelyikében jelent meg. E pályázatra bírálókul a T. Akadémia Rákosi Jenő t. tagot, Beöthy Zsolt r. tagot és Ferenczy Zoltán l. tagot küldte ki, s a bizottság alóírtat bízta meg a jelentés megírásával. A nevezett tagok részletes vizsgálat alá vevén az említett két évben megjelent magyar regényeket, örömmel állapították meg, hogy az egyébként is több sikerült mű között van egy, mely az idézett ügyrend 3-ik a) pontjának teljesen megfelel. E pont szerint ugyanis „a Péczy-pályadíjra elsősorban magyar történelmi tárgyú vagy háttérű regények pályázhatnak”. E mű ezenkívül megfelel továbbá annak a c) pont alatti feltételnek is, mely első kiadásának címlapján van. Ugyanis a kiválasztott mű 1911. évszámmal jelent meg és magyar történelmi regény, mégpedig legkiválóbb regényíróinknak éppen azon egyike írta, aki, ami eléggé meglepő, a Péczy-jutalmat még egyszer sem kapta meg, holott Akadémiánknak már eddig tíz esetben volt alkalma e jutalom felett ítélni.

Az író, akiről itt szó van, Mikszáth Kálmán, s a regény, melynek nemcsak az utólagos jóvátétel, hanem a teljes érdem szempontjából is a jutalmat a bizottság egyhangú határozattal kiadni kéri, a költőnek *A fekete város* című háromkötetes regénye.

Mindnyájan emlékezünk arra a mélyen megható esetre, hogy miután 1908. október 18-án Mikszáth e regénye a *Vasárnapi Újságban* (42. sz.) heti folytatásokban megindult — mert a költő folytatásokban írta hétről hétre —, egyszerre csak az 1909. jan. 10-iki (2. sz.) folytatással a regény közlése megszakadt, s a 3-ik számban azt olvastuk a regény folytatása helyett, hogy Mikszáth súlyos beteg lett, s regényét egyelőre nem folytathatja. Emlékezünk egyszersmind a megkönnyebülésre is, midőn több mint egy hónap múlva, febr. 21-én (8. sz.) azt közölte a *Vasárnapi Újság*, hogy a költő „teljesen felépült”, s rá 28-án újra megindult a regény folytatása, melynek most már akadálytalan befejezését 1910. jan. 1-én az irodalmunk felett őrködő gondviselés megengedte. De ki gondolta volna akkor, hogy a nagy írónak ez lesz az utolsó regénye? Megadatott még neki, hogy egy végső elbeszélést adjon közre, s megadatott az is, hogy végig élvezze a nemzetnek akkora szeretetben megnyilvánuló ünnepét az ő jubileumára, mely május 16-án, pünkösd 2-ik napján, mint egy enyhe, békés, nyájas oázis tűnt fel nekünk az akkor dúló politikai harcok és követválasztás izgalmaiban, melynek 12 nappal utóbb, május 28-án maga is áldozata lett. Csak kis töredéket hagyott még reánk *Pinkerton* [!] című regényéből, mely sajátos politikai és közjogi helyzetünknek rajza lett volna, és kora halála örökre megfosztott minket úgy ettől, mint mindazoktól a művektől, melyek sohasem pihenő agyában már kibontakoztak a tervezés homályából, s melyekre más és így *A fekete város* című regényében is utalásokat találunk.

Tudjuk, hogy kivált közjogi regényének terve a részletekig ki volt fejében dolgozva. Sokat s nagy kedvvel és reménykedéssel beszélt róla, szó volt akkor is e regényről, midőn Roosevelt Budapesten járván, Mikszáthtal is találkozott. A regény töredékben maradásá, amint ez már a sokat ígérő kezdetből is megítélhető, nagy vesztesége irodalmunknak. De még minő nagy az, amit ezen kívül is gondolt, tervelt, s miből csak egy-egy homályos ígélet, utalás maradt ránk, éreztetve a veszteség nagyságát.

Innen, Akadémiánk előcsarnokából, a legszebb tavaszi hónap, 1910 május utolsó napján kísértük örök nyugalomra a nagy író, akít, mint tisztelt tagunkat, nem csak az Akadémia, hanem a nemzet siratott el. Egyetlen vígaszunk, hogy ő egyike azoknak, kinek sírjából örök fény árad. És csak a sírból kiáradó fény nem hazudik.

De elhagyom ezeket az érzelmi mozzanatokat, melyeket kimeríteni úgysem lehetne és emellett maga az elköltözött joggal inthetne Horatiussal: Absente inani funere neniae Luctusque turpes et querimoniae, Compece clamorem . . .

Térjünk tehát a regényre.

A költőnek itt említett regénye, *A fekete város*, főleg Lőcse városa krónikájából, t. i. Hajnából, [!] továbbá Görgey Istvánnak a Görgey-család történetéből szóló művéből s Lőcse város státutumai-ból van véve. Háttére a Thököly- és Rákóczi-kor, Mikszáthnak több s kivált utóbbi műveiben előszeretettel rajzolt, ez a hősiességgel, áru-lással, humorral, szenvedéssel és nagy erkölcsi emelkedettséggel egyaránt gazdag kor. Ez az előszeretet bizonyára összefügg a költőnek Felsőmagyarország iránti szeretetével, és erre nézve valóban hazánk egyetlen kora sem jellemzőbb, mint a XVI.—XVII. századi nemzeti harcoknak e végső nagyszerű két időszaka.

E regényben a főalakok Görgey Pál, Szepes megye alispánja, aki szenvedélyes felindulásában egy vadászat alkalmával meglövi Kramler lőcsei bírót; másrészt a fiatal Fabricius Antal, aki él-hal városa jogaiért s a városi polgárság polgári közjogi állásáért. A sors úgy adja, hogy Fabricius megszereti az álnév alatt (Otrokócsy) Lőcsén nevelkedő Rozáliát, Görgey Pál leányát, de midőn városának főbírája lesz, a város falain belül ravaszsággal elfogott Görgeyn éppen ő hajtatja végre az elhamarkodott sietséggel kimondott fejesztő ítéletet, s midőn megtudja, hogy az Otrokócsy Rozália név alatt Lőcsén nevelőben élő kedvese éppen Görgey leánya, a szigorú, engesz-telhetetlen főbíró eszméletlenül esik össze. Ezzel végződik a regény.

Látható, hogy ez a regény nem ad úgynevezett végső megoldást, mondhatni végleges befejezést. Ez az eljárás összefügg Mikszáthnak *A Noszty fiú esete Tóth Marival* című regényének írásakor kifejített elméletével, mely szerint az élet nem ismer végleges megoldást, hanem a nagy küzdelemre rendszeren lankadás következik s ez megint új eseményeknek és cselekményeknek a kiindulása. Ezt követni művészi feladata a regénynek is. Ebből valószínű, hogy e regény folytatását is megírta volna.

A mű hősei azonban voltaképpen csak névlegesen Görgey és Fabricius. Valósággal Mikszáth a rajzolt történeti korban egyszers-

mind két rendnek, a régi, magát kiválóbbnak tartó és érző nemesinek s föltöréskvő polgári rendnek, tehát két világnézetnek harcát akarta megírni egy oly korból, midőn a törvény és rend eszméje még nem hatotta át az embereket, midőn bizonyos kezdetlegesség uralkodott a szabad és nem szabad közt, s midőn a nemesség többet adott a hatalomra és erőre. Ámde a polgári rendben ekkor már kifejlődött a törvényesség érzékei, mert tudta, hogy csak ennek betűszerinti megtartása mentheti meg és tarthatja fenn; de aztán éppen ezért természetes túlzással s félienkséggel egyaránt, ennek a törvényességnek formáját fontosabbnak látta, mint lényegét. Ez az oka annak, hogy a polgárság rajzát tekintette az író fontosabb feladatának a regényben, talán annál is inkább, mert a nemesség képét és életét már nem egyszer rajzolta meg. Míg tehát most a nemességet jóformán csak Görgeyben s egy pár mellékalakban festi meg részletesen, addig a lőcsei polgárok egész sorát vonultatja fel változatos alakokban, akik a humor és komikum, a szigorú elhatározás és agyafúrt ravaszság, méltóság és nevetésesség, a komolyság groteszk kicsinyesség és tökéletlenségek változatai. Emellett jellemző benne az az igazságot szolgáló szeretet a nemesség iránt, hogy rajza szerint emez bír nagylelkű és igazi úr lenni, amaz még nem. Görgey t. i. szabadon ereszti s úri módon küldi vissza Lőcsére a kezébe került lőcsei bírót, de a lőcsei tanács kihallgatás nélkül véteti a csellel kezébe került Görgey fejét, mert polgáriás képzetökben ez az alispán elleni, ez az egyetlen tekintélyes nemes elleni harc a maguk szűk látóköre szerint oly fontos, mint valami világrend elleni tragikus küzdelem, melyben egy Velencez, egy Lübeck, egy Hamburg, egy Köln polgárságának küzdelme a világi hatalommal állott előttük.

Ennek a küzdelemnek és peripetiáinak rajza teszi a regény történelmi háttérét, mely rendkívül plasztikus, érdekesen jellemző, csodálatosan eleven és hű, s gondolatom szerint a régi magyar városi élet egyetlen magyar költői műben sincs ily találóan, ily szemléltetően, ily kimerítőn, ily változatosan és ily egyénítő erővel rajzolva. Mikszáth itt kiváló szerencsével állítja elének azonban nemcsak a kor képét, hanem az eredeti és változatos jellemek egész sorát. Néha csak pár vonást vet oda s kész az alak; máskor, mint a bíró halálakor, a bíró vérével való földfoglalás esetében, a halála feletti tanácskozásban, vagy abban, amint Görgeyt előbb csellel Rákóczi által akarják kivégeztetni, magában a cselekmény rajzában elevenedik meg előttünk a jellemek egész sora.

E főcselekmény mellett az élesen megrajzolt groteszk és bájos, megindító és furcsa jelenetek egész csoportja található a regényben. A szerző nem igyekszik mórtani egyenességgel célja felé. Meg-megáll, kitér, néha mintha elkalandoznék, hogy egy-egy bizarr, furcsa, szó szerinti életképi jelenetet részletezzon, kiszínezzon nekünk, melyekben, mint az életben, különös vegyülettel olvad össze vagy váltja fel egymást a szép és rút, az idillikus báj és a vaskos durvaság. Ezek azonban az ő tollában mind jelentékenyekké válnak, mint akire szó szerinti illik Horatius mondása: „valet ima summis mutare.”

És mindebbe beleszövődik a Fabricius és Rozália szerelmi idillje. Már ismerjük Mikszáth e kedves tulajdonát, mellyel a naiv, szűzies első szerelem ébredését és fejlődését rajzolni tudja. Elragadó bájjal bírja felruházni a fiatal leányt, aki egyszerre félnék és odaadó, szegénylős és bátor, piruló és önérzetes, visszautasító és felbátorító, szende és kacér, csábos és érinthetetlen; aki még félig gyermek s máris öntudatlanul bírja nemének minden csábító fegyverét; de emellett oly ártatlan, oly tiszta, mint a fűvön csillogó reggeli harmatcsepp. Ez az idill azonban, mely egy malombeli keresztesel durva jelenetei közt kezdődik, amelyek közé feledhetetlen bájjal helyezi be a költő e szerelem első kinyílását, ez alkalommal nem a hasonló rajzok boldog befejezésű története, hanem tragikumával ráz meg, félelmes felhők közé vész el.

Mellőzzük a további részleteket, hiszen általánosan ismert dolgokról van itt szó. Azt gondoljuk, hogy e pár vonásban eléggé kiemeltük e regény előnyeit, főképp mindazon tulajdonait, melyek mint történeti regényt mutatják be. Érdekes megjegyezni, hogy ezt a regényt 1910-ben, mint tényleg lapban teljesen megjelent művet, már az előbbi, az 1911-iki jelentést tevők is megjutalmazhatták volna, hogyha akkor valaki beküldi. Ugyanis a szabályzat a külön beküldést egyenesen megkívánja oly regényeknél, melyek nem önálló kötetben jelentek meg. Akkor a regény kötelező beküldésére nem gondolt senki s ennél fogva 1911-ben egy nem is történelmi regény (Lovik: Vándormadár) jutalmaztatott meg. Most a kötetekben való megjelenésének éve (1911) hozza e művet ebbe a későbbi időkorba (1911—12), s így Akadémiáknak csak most lehetett vele ebből a szempontból foglalkoznia. Ennél fogva az érdem és kegyelet érzelmeinek hatása alatt egyaránt, mint kiküldött bírálók, egyetelmelen kérjük a T. Akadémiát, hogy az ez évi Péczely-jutalmat Mikszáth Kálmán *A fekete város* című regényének adni méltóztassék, mely egyszersmind az ő nagyszabású művekben gazdag élete második korszakának utolsó nagy műve.

A regény utóélete

Ferenczi Zoltán (A magyar irodalom története 1900-ig. Budapest 1913. Athenæum. 603—604. l.) MK utolsó regényeiről írva megjegyzi, hogy a művekben ekkor már túlságosan sok a részletezés, a cselekmény s ennek lélektani indokolása elnagyolt, »képzelve gyakran ki látszik merülni. Nagy írói készsége, ötletei, kimeríthetetlennek látszó találékonysága túlságos részletezésre csábítják, s a mese egyékes alkotása, biztos célra vezetése hiányzik.« *A Noszty fiú esete Tóth Marival* mellett példaként említi erre *A fekete várost* is, s hibájul rója fel részletességét, helyenkénti hosszadalmasságát. Megjegyzi azonban, hogy mindezért kárpótól »rendkívüli bájos elbeszélő művészetével, az élet találó jellemző képeivel, a magyar életnek tapasztalaton alapuló, rendkívül változatos, folyton új és új, hű, szemléltető rajzaival, egészséges és mélyen érző humorával«.

Rubinyi Mózes (MK élete és művei. Budapest 1917. Révai. 50—51. l.) Mikszáth alakjairól és motívumairól szólva utal a regényre. »... a motívumok, az alakok újra meg újra való visszatérésére, önmagának gyakori megismétlésére — írja — keresve sem találunk jobb példát utolsó regényénél, *A fekete városnál*, melynek írását a költő betegsége miatt meg is szakította s maga is elismerte, hogy előadását nagyon megnyújtotta, túlon túl terjengőssé tette a művet, három kötet lett belőle, pedig rövidebbre kontemplálta. Mégis a két Görgey-testvér alakja, de még inkább a nemesekhez dörgölődöz ravasz kalmár Quendel apó, kitűnően jellemzett alakok, s az utóbbi titkos kastélyának leírása a költő legragyogóbb ideire emlékeztet. De nem ez a nevezetes a műben, hanem az, hogy benne a költő mintegy utóljára, búcsúzóul fölvonultatja kedvelt alakjait, motívumait. Marjákné, az erélyes, sőt házsártos vén szakácsné már ismerősünk *A gyerekek* c. rajzból (a *Szent Péter esernyőjében* pap-gazdaasszony is eleinte erre emlékeztet), illetve ennek eredetijéből, ki a Mikszáth-portán szolgált, midőn a költő ifjú hitvesével beköltözött atyja házába, hol akkor a kolera öldökölt. E művében is magyarázza és tréfás mondással beleszövi a család (a Görgeyek) címerének alakjait a regény cselekményébe, amint azt pl. éppen saját és neje címerével is több helyen megteszi, de másokéval is. Nagy szerepet játszik e regényben a gyermekelcserélés motívuma, mely *Egy fiúnak a fele* c. novelláját a mi irodalmunk leggyöngédebb tárgyú darabjává tette. Itt az apa, Görgey kételkedik, hogy nem az ő gyermeke halt-e meg, s nem mondják-e sógorék csak iránta való gyöngédségből, hogy az övé az életben maradt. Itt azonban e motívum csak a Görgey lelkének analitikus rajzához kell, míg a novellában a második anya lelkületét próbálja aényt ismerő apa kitapasztalni, s a magáéhoz hajló anyai szív rajzában igazán utolérhetetlent alkotott. A téma itt az újrafölvétel által nem erősödött.

Ugyane regény első kötetében kirepül a szegény Mátyás szajkó, kergetik, üldözik, s ő azt kiabálja: Ne félj Mátyás! kiáltja akkor is elhaló hangon, hogy ne félj Mátyás, midőn már a macska szájában vonaglik. Látjuk itt „az elfelejtett rab” alakját, kit bedob Görgey a magánzárkába, s csak akkor jut eszébe megint, amikor már éhen pusztulhatott volna; itt aztán az elfelejtett rab nem más, mint a főhős fivére. A vallatás detektív eszközei közt itt is szerepel a kísértet, mely megborzongatja és szólásra készíti a dolgok ismerőjét.

Itt is feltűnik Pizsera bácsi, alias Korponai, ki jó ismerősünk *A két koldusdiákból* s egy posthumus novellából is. Az öreg Quendel titkos kastélya is, melyben török basa képében igazi háremet tart magának a vén imposztor, nagyon emlékeztet a Krúdy-féle rajz hasonló részére, s illyesmivel gyanúsítják meg Gregorius Pélt is a *Szent Péter esernyőjében*. S említsem-e még, hogy ugyane regényben van egy gyermek-szenátor is (nem jut eszünkbe a kis primás?) s föllép a sipsirica is. (Ld. hasonló című rajzát.)

Még egyszer, búcsúzóul fölvonultak előttünk e regényben kedvelt alakjai, melyeket oly jól ismertünk már. Hányszor láttuk őket és sosem voltak unalmasak. Érthető ez, mint ahogy vannak barátaink, kikkel jártunkban-keltünkben sokszor találkozunk, s nem unjuk

meg őket, mert szeretjük őket. S örömmük annál mélyebb, ha véletlenül, várákosásunk ellenére találkozunk velők. Visszatérő anekdotái, szólásai, fordulatai, alakjai és motívumai mindig örömet okoznak, mert már várjuk őket s ha eljutunk hozzájuk a könyvek lapjain, szeretettel üdvözli őket a lelkünk, hálával, hiszen annyi édes lelki élvezetre emlékeztetnek bennünket».

Üszár Elemér (A magyar regény története. Bp. 1922. 317. l.) a regényről szólva megemlíti, hogy itt szinte teljesen háttérbe szorul, mintegy epizódikussá sorvad a tulajdonképpeni főselekmény: Lócse bosszúálló hajszája Görgey alispán ellen, s a részletek válnak uralkodóvá.

Ványi Ferenc (Magyar Irodalmi Lexikon. Bp. 1926. 17–18. l.) külön címszó alatt ismerteti a regény tartalmát, értékelő megjegyzést nem fűzve hozzá.

Lengyel Miklós (Irodalmi Lexikon. Szerk. Benedek Marcell. Bp. 1927. 773. l.) azoknak a Pongrácz István grófhhoz hasonló, jellegzetes, »megsebzett lelkű» Mikszáth-hűsőknek sorában említi meg Görgey alispánt, akik »a normálistól az örültig vezető út különböző állomásain tartózkodnak».

Décsi Lajos (Magyar történeti tárgyú szépirodalom. Bp. 1927. 134. l.) utal Mikszáth forrására, Görgey István tanulmányára; a »régi viszontagságos városi élet» rajzát érzi a mű főtémájának.

Zsigmond Ferenc (MK. Bp. 1927. Pallas. 16–19. l.) a szerelem motívumának Mikszáth művészetében betöltött szerepéről szólva emlékezik meg *A fekete város*ról. »Érdekes és jellemző látvány a szerinte, hogyan áll meg Mikszáth a szerelem ábrázolásában is »mintegy a középuton, hogyan köt kiegyezéses szerződést egyszerre a romantizmussal és a szélsőséges realizmussal. . . Érdeklődését csak a szűzies fiatalosság szerelem ragadja meg, akárcsak a régibb, telivér romantikusoknak — csak hogy Mikszáth szerint az ilyen szerelem sem holmi testetlen, holdsugárszerű ábránd csupán (noha ez is hozzátartozik), hanem bizony elsőrendű része van abban a „vér”-nek, a testi vágy gyönyörűségés izgalmának is. El nem engedné Mikszáth, hogy egy szép fiatal leány bemutatásakor sorban meg ne rajzolja (a tekintetével szinte végig ne tapossa) a kebel kezdődő dudorodásait, az ing hasítékát, a nyak hajlását, a harisnyás láb körvonalait, sőt a leánytest illata is nagy szerepet játszik a szerelem érzéki hatástényezői között. . . Az olvasó nemigen tudja eldönteni, hogy ez a pusztán fiatal leányok rajzolgatásában tobzódó hajlam az öregedő férfi perverzítése-e, vagy az egészséges ízlés, mely természetes ösztönnel ad előnyt a fiatalnak az érettel szemben? Mégis aligha tévedünk, ha a két feltevés közül inkább az előbbit fogadjuk el. Nem egészen tréfa Mikszáthtól az efféle vallomás: „Amint nő, öregszik az ember, úgy idomulnak vágyai, ízlései, rokonszenve. . . Ráfanyalodtam tehát az íróságra. Mert valami

az! Olyan szép leányt írhatok magamnak, aminőhöz kedvem van. Össze is írtam egy egész háremet. . .” Csakugyan különös kedvét leli a szemek szerelmi élvezetének festésében; gondoljunk a *Fekete város* c. regény Quendel apójára, aki valóságos háremet rendez be a maga számára. — Megjegyzi Zsigmond, hogy Mikszáth „világszemléletének középpontjává avatja „a szerelmet”, az emberi lélek és test legeggyetemesebb ösztönét, de ezt csaknem mindig az illúzió távolságából szemléli, hogy mindannyiszor újra átélhesse a maga szűzi tisztaságában a fiatal szív virágzásának elfelejthetetlen és visszahozhatatlan szépségű korszakát. A fiatalságát visszaálmódó, meglelt korú férfi kiegyezkedése ez az eljárás az emberi sorssal: az illúziókban gazdag, ifjúkori szerelmi boldogság szubjektív lehetősége megszűn-vén, a költő képzelet-teremtette alakoktan objektíválja, új életre támasztja saját fiatal korának megmaradt illúzióit s ez ifjú alakokat mintegy az apai szeretet együttérzésével nézi, s eközben a maga mélabús sorsáról, legalább ideiglenesen, megfeledkezik. . . Felrajzik emlékezetünkben az a sok harmatos üdeségű, leheletszerűen gyöngéd bájú jelenet, melyeket Mikszáth két-két fiatal szív szűzies vonzalmáról festett: elvonulnak előttünk az ifjú párok: Gyuri és Veronka (*Szent Péter esernyője*), Borly László és Inokay Mária (*A vén gazember*), Marjánszky Mihály és Torpányi Erzsike (*Az eladó bárók*), Buttler János és Horváth Piroska (*Különös házasság*), Fabricius és Rozália (*A fekete város*).

Herczeg Ferenc (MK emlékezete. Bp. 1928. 19. 1.) Mikszáth haláláról szólva említi meg, mint utolsó, halál előtti művet, a regényt.

Ország-Világ 1928. április 1-i száma (49. évf. 12—13. sz. 79. 1.) névtelen szerkesztőségi cikkben köszönti a regény új kiadását.

Kozocsa Sándor (MK két ismeretlen levele. ITK 1932. 42. évf. 420—422. 1.) a Nemzeti Múzeumban őrzött eredeti alapján közli Mikszáthnak *A fekete város* kapcsán Görgey Alberthez intézett két levelét. Cikke bevezetőjében a *Különös házasságról* épp akkoriban folyó vitákkal (ld. Krk 14. köt. 258—262. 1.) kapcsolja össze a Görgey-féle leveleket. — Kozocsa cikkét ismertette s foglalkozott a kérdéssel a *Pester Lloyd* is (Kumlik: Mikszáth über die historische treue seiner Dichtung. P. Lloyd. Abendblatt. 1933. jan. 14. 4. 1.)

Pintér Jenő (Magyar irodalomtörténete. VII. köt. Bp. 1934. 401—403. 1.) *A fekete város* tartalmának elmondása után megjegyzi: „A regény meséjének magva történeti igazság; a krónikás följegyzésekben megőrzött eseményt leleményes képzelettel dolgozta fel az író. Ezáltal beható kortörténeti tanulmányokat végzett, hogy igazi historiai levegőt varázsoljon alakjai köré. Egyes részletekben csakugyan sikerült művészi megérző képességgel felújítania a múlt idők szellemét, de nagyobbára mégis csak a XIX. század első felének nemesvilágát és városi életét vetítette vissza a XVIII. század elejére. Tulajdonképpeni történetét a regény kompozíciójából nagyon is kieső

részekkel tarkázza; s ha valahol egy tetszetős ötlete támad, az útjába kerülő mesecsfrát terjedelmes epizóddá fejleszti. Régi alakjai, gondolatai, megfigyelései és helyzetei közül is feltámaszt nem egyet. De ha a főmese számai csak lazán fűzik is egybe a novellaszerűen kiszélesedő mellékesemények csoportját, van számos remek epizódja s utánozhatatlanul verőfényes humora. A régimódi nemesurak, városi polgárok, falusi emberek alakjait művészi erővel teszi igazán élökké. A nemesi rend és a polgári osztály haragosan néznek szembe egymással, a nemesek a hatalom alapjára helyezkednek, a polgárok a törvény betűivel védik a maguk igazságát; az író nem áll pártosan egyik fél mellett sem, erőnyeiket és gyarlóságait szeretettel figyeli. Polgárhőse, Fabricius Antal, már Jókai Mórnak a lőcei fehér asszonyról szóló regényében is szerepel, csakhogy ott már tekintélyes főbíró, míg Mikszáth Kálmán regényében pályája elején álló, acélos jellemű fiatalember.◄

Rezek Román (Mikszáth világnézete. Budapesti Szemle, 1938 július. 250. köt. 728. sz. 89—105. l.) több rövidebb idézetet hoz a regényből annak a bizonyítására, hogy mennyire nem volt szkeptikus Mikszáth.

Kráhl Vilmos (Mikszáth a jogász. Budapest 1941. Vajna és Bokor. 31., 59—60., 33., 59—60., 36., 52., 59—60., 57., 67.; 72—79., 99—100., 102., 125. l.) a regény jogi vonatkozásait veszi számba. »*A fekete város*. . . jogtörténeti anyag tekintetében olyan gazdag — írja — hogy túlzás nélkül lehet mondani, hogy a régi magyar városi statúárius jognak, de főképp a Szepesség partikularis jogának („Zipser Willkühr“) valóságos lelőhelye. A költő alapos tanulmány tárgyává tette úgy a szepesi szászok partikularis jogát, mint a lőcei városi statutumot (Stadt-Verordnung), valamint az erre vonatkozó jogirodalmat és azokból gyakran merített.◄ Bizonyítékot ad Kráhl szerint a regény arra is, mennyire kedvét lelte Mikszáth jogászai eredetű szállóigék használatában. Kiemeli végül Görgey alakját. »*A fekete város* nagyszerű alispán karaktere — írja — Görgey, a régi vármegyei élet erős gerincű és nagyhatalmú, világos értelmű, bár nagyobb tanultság nélküli alispánjának, a „vicecomes“-nek remekbe sikerült alakja. Ennek az alispántípusnak egy másik változata a *Farkas a Verhovinán* című beszély alispánfigurája is ugyanerről a töről van metszve.◄

Schöpflin Aladár (MK. Bp. 1941. Franklin. 116—120., 126—127., 133—135. l.) Mikszáth történelmi vonatkozású műveiről szólva tárgyalja a regényt. »A történelmi érdeklődés elmélyedésével írta utolsó regényét *A fekete várost*. Ennek anyagáért a Rákóczi kor világába ment vissza, de itt sem a kor hősei felé fordult a figyelme, szereplői, ha vittek is közéleti szerepet, nem kerültek a történelem előterébe, a konfliktus, amelybe belekerültek, nem nemzetre szóló, hanem csak Szepes megyére és Lőcse városára vonatkozik, helyi érdekű harc a vármegye és a város között. Történelmi anyagának magvát Mikszáth Görgey Istvánnak,

a szabadságharcai vezér testvéröccsének családja múltjáról szóló könyvéből vette, és elolvasott hozzá egy-két, a régi szepesi városok polgári életéről szóló könyvet. Az így szerzett adatokból a saját intuíciójával épített fel egy érdekes és mozgalmas világot, amelyet olyan szemléletesen ábrázol, hogy minden szempontból nézve a megtörtént valóság hatását teszi.

Két ellentétes világ áll itt szemben: a büszke, uralomra termett, egymás közt civakodó, de az idegennel szemben összetartó, rokonsági szálaival összebogozódott, egymástól távoleső falvak elszórt kúriáiban tanyázó nemesség és a polgár voltára gögös, ravasz, kapzsi és bosszúálló német polgároknak a város szűkre mért falai között összefolva élő hada. Két egymás mellett, egymástól függetlenül tenyésző életforma. Amíg nem akadnak össze valami okból, békésen élnek két párhuzamos vonalon, de ha konfliktusokba kerülnek, mind a kettő összezárul egységes tömbbé az ellenséges másikkal szemben.

A konfliktus ebben az esetben abból támad, hogy a hirtelen haragú, nehéz természetű szepesi alispán vadászat közben a kutyája miatt lelövi a löcsei polgármestert. A város erre bosszút forral Gőrgy Pál alispán ellen, a polgárok ünnepélyes formák között követelik halálát, s el vannak szánva, hogy kivégzik, ha a kezükbe kerül. A vármegyeháza Lőcsén van, az alispán oda nem mehet be, tehát a vármegyei urak egyhangúlag elhatározzák, hogy amíg a dolog el nem intéződik, az alispán lakását tekintik a vármegye székhelyének, ide jönnek össze gyűléseikre. Így marad a dolog évekig, a löcseiek verbosszúja nem csillapul, a vármegye és a város úgy állnak szemben egymással, mint két ellenséges hadsereg, de nincs módjuk, hogy egymásra támadjanak. Az írónak azonban kitűnő alkalmat adnak a két ellentétes természetű társadalmi forma, a két egymással összeelegyedni nem tudó embercsoport, a magyar falusi nemesség és a német polgárság szemügyre vételére. Hogy az előbbit hogy nézte Mikszáth, azt jól tudjuk egyéb műveiből. A levegője ugyanaz, mint a más munkáiban szereplő nemességé, az író kiemeli jellemrajzából az állandó vonásokat, melyeket a maga korában megfigyelt és ezek visszavetítésével csinálja meg a részletrajzot. Az alispán zord felszínű, de mélyében érzékeny és gyöngédségre képes alakján kívül egy sereg jellemző alakot kever bele a történetbe, akinek legnagyobb része csak egy pár jellemző vonással, de élesen megkülönböztető arccal van odavetve. Részletesebben csak a polgárból lett új nemes, a mesésen gazdag Quendel van ábrázolva, maga egy anekdóta. A magyar nemesség átformáló erejét szemlélteti benne Mikszáth, mióta nemességet kapott, lelkes magyar lett, bár nem is tud jól magyarul, szívvel-lélekkel, pénzvel és ravaszágával Gőrgy pártjára áll és segítségére van bonyodalmas ügyeiben. A polgárok új arcképsorozatát jelentenek Mikszáth galériájában. Nyárspolgárok, látóköriük nem terjed túl városuk falain, gögösek és érzékenyek városuk becsületére, összefőnnek, szeretik a középkorias ünnepi szertartásokat. Kapzsiságukban szörnnyű dologra is képesek: a Gőrgy által megsebesített polgármester testét körülhurcolják egy nagy darab földön, ezt a kifolyatott vérével kerítik be, mert akkor egy régi kiváltságuk alapján az övük lesz az illető

terület. Bosszújuk ébrentartására elrendelik, hogy minden polgár, férfi és nő köteles fekete ruhában járni, és minden mulatság tilos a városban mindaddig, amíg polgármesterük haláláért bosszút nem állottak. Amit csinálnak, komikus nagyképűsködésnek tűnnék fel, ha nem volnának tragikus következményei. Az író igyekszik velük szemben tárgyilagos maradni, de időnként nem tud teljesen elleplezni egy kis ironikus mosolyt. Az egyes alakok rajzába beleelegyíti a humor egy-két vonását, de milyen más hangulata van ennek a humornak, mint mikor a nemesek közül rajzol valakit humorosan! Tárgyilagossága alatt is megérzik, hogy rokonszenve a nemesi alakok mellett van, a polgárok idegenek és furcsák neki.

A viszályban sokáig nem történik semmi lényeges, és ez módot ad az írónak arra, hogy minduntalan közbeveessen egy-egy epizódot, rövidebb, hosszabb kitérést a történet egyenes útjából. Ez a módszere, tudjuk már, megvan minden regényében, de egyikben sem használja olyan bőkezűen, mint *A fekete városban*. Egyik epizód a másik után jön tollára, és ezek jobban lekötik az olvasó figyelmét, mint maga a fővonal. Némelyik könnyen volna kivágható a szövegből, mint önálló novella. A figyelem így gyakran eltérül a tulajdonképpeni cselekvénytől, eltéríti Görgeynek az a töprengése is, hogy gyanakszik János bátyjára és ennek feleségére, akikre özvegységében rábízta a kislányát. Az a gyanúja, hogy mikor a saját kis gyermekük meghalt, testvéri gyöngédségből hazudták, hogy a saját gyermekük halt meg, s az övé maradt élve. Ez a motívum gazdagabbá teszi Görgey jellemrajzát — ma azt mondanók, neuraszténiát visz bele —, de a cselekvénnyel szoros kapcsolata nincs. *A fekete város* a leglazább szövetű Mikszáth-regény. Sokszor úgy hat, mint nagyjából összefűzött novellák sorozata, és mindig az az érzésünk, hogy az írónak munka közben minduntalan felvillant a fantáziájában egy-egy ötlet, mely annyira megtetszett neki, hogy nem tudta mellőzni. Erre bizonyos mértékig rá is kényszerült, mert a főcselekvényben a polgármester megölésétől az utolsó fejezetig az ellenséges felek csak készülődnek, a harc nem mozdul a helyről. A téma a maga mozdulatlanságában nem elég egy három-kötetes regényre.

Hogy mégis történjen valami ebben az irányban is, az író beleszó egy új motívumot: egy szép, romantikus szerelmet Görgey leánya és Fabricius, a fiatal löcsei polgármester között. A romantikus regényírás által bőségesen kihasznált változata ez a Romeo és Júliatémának: családi gyűlölség választja el egymástól a szerelmeseket... A szó legszorosabb értelmében romantikus szerelmi történet ez, minden motívumában, belekerül, Mikszáthnál kivételesen, a szentimentális hang is. — Megemlékezik Schöpflin *A fekete város*ról Mikszáth művészi eszközeiről szólva is. Mikszáth tehetségének legfőbb sajátosságát az elbeszélés rendkívüli művészetében látja: »Az ő elbeszélő hangja áll legközelebb az élő emberi hanghoz. Úgy sorakoznak egymásba kapcsolódva nála az események, mintha csak úgy ömlenének maguktól, minden közegellenállás nélkül, akár a patak vize. Nem látszik sehol az író keze, amely elrendezi őket súlyuk és hatásuk szerint, beosztja helyüket a mű egészében,

nem érezni, hogy a történet, melyet elmond, komponálva van, bizonyos terv szerint. Az író mintha csak elindítaná és aztán hagyná, hogy mozogjon előre, magától, tetszés szerint kanyarogjon, hol gyorsan rohanva, hol kényelmesen elszélesedve vagy ágakra szakadva. Bizonyos is, hogy ha Mikszáth előre elgondolta meséinek menetét a kezdettől végig, de minduntalan támadtak ötletei, melyek csak írás közben pattantak ki tollából s nem tudott ellenállni csábításuknak. Híres epizódjai és kitérői nyilván mind így keletkeztek, valami titkos képzetársítások munkájából. Ez a módszer nagyszerűen bevált a rövid, egy lélekzetvételre írt rajzokban, kis novellákban. Ezeknek a kompozíciója tömör és szoros, a kis forma szűkszávúságra kötelezte az írókat. Itt minden szó olyan keményen a helyén van, hogy nem lehetne egyiket sem elmozdítani az egésznek a sérelme nélkül. Még a nagyobb elbeszélésekben is majd mindig egységes a forma, a kitérők szorosan belekapcsolódnak a fővonalba és előbbre viszik a főcselekvényt. A regényekben azonban a szélesebb forma az elbeszélés kényelmesebb módjára csábít, az író kigombolkozhatik, részletesebben, anekdótikusabban beszél a dolgokról, messzebbre kalandozhatik a fővonaltól, úgy, hogy már csaknem elszakad tőle, s az epizódok már csaknem független életet kapnak. Csak egy példát: az öreg Quendel *A fekete város*-ban valóságos kis háremet rendez be magának az erdő közepén egy eldugott kastélyban, ott török basa módjára él, ha kedve kerekedik rá. Ez az epizód szemmel láthatóan írás közben akadt bele az író tolla hegyébe, Görgey utazását a lányához akarta színezni vele, de a regény meséjével nincs semminemű kapcsolata, egész nyugodtan ki lehetne vágni, és egy kis fejelelssel, talpalással önálló novellává tenni. Ez a kényelmes módszer kétségkívül a kompozíció lazaságára vezet, de viszont olyan közvetlenséget ad az elbeszélésnek, mintha az író szemünk előtt, jelenlétünkben találná ki az egészet és úgy mondaná el, előszóval, fesztelenül, ahogy éppen az eszébe jut. Ez pedig nemcsak érdekességet ad a mesének, hanem hitelességet is. A fesztelen közvetlenség s az aggályoskodó méricskélés, a mesterséges szimmetria teljes hiánya Mikszáth írásainak egyik fő vonzóereje.

Végül Mikszáth művészetének realista és romantikus elemeit tárgyalva tér vissza még egyszer Schöppflin *A fekete városra*. »Nem tisztáta realista — írja róla — a szónak abban az értelmében, ahogy a romantika ellentétéül használják. Vannak benne romantikus elemek, a témaadásban, a szereplő alakok elképzelésében és főleg a mese szövegében. A fiatalkori rajzok és novellák anyaga nagyrészt a romantika talajából nőtt, a szerelmi dolgok ábrázolása csupa romantika, a *Szent Péter esernyőjének* különösen az indulása is velejében az. Nagy romantikus alakjai Pongrácz gróf és Görgey alispán. De jellemző, Pongrácz gróf romantikus álmai az örültségbe vezetnek és Görgey tételődései leánya miatt szinte agyrémszerűen alaptalanok. A fordulatos mese hangsúlyozása a lélektani valóság rovására, a tipikus alakok kedvelése szintén romantikus vonások. A realizmus egyéneket igyekszik alkotni, nem típusokat, és a mesét nem tekinti célnak hanem eszköznek a szereplők lelkiállapotának ábrázolására. Mikszáth azonban kijózanította a romantikát. Eltávolította belőle a fantázia

minden túlzását, a földhöz kötötte, temperaturáját lehűtötte... Az ábrázolás módja pedig teljesen realista. Az emberek dolgait kicsiny indítékokra vezeti vissza, a szereplőket nem emeli ki a hétköznaphöz, egészen köznapit szavakat ad szájukba, köznapit érdekeket tulajdonít nekik. Hogy mennyire reálisra teszi az alapjában véve romantikus témát is, arra jó illusztráló példa *A fekete város*. Mit csinált volna egy romantikus regényíró, mondjuk Jókai, a két szomszédvár, a vármegeye és Lőcse város harcából! Mikszáth humorral szemléli, mint valami béka-egérharcot, nem csinál sem Görgeyből, sem másból hőst, nem szítja túlmagasra a gyűlölet lángját az ellenfelek közt. Görgey csak bosszankodik a kényelmetlen helyzet miatt, amelybe került, a löcseiek készülődése a nagy bosszúállásra csak nyárspolgárok nagyzolálásának tűnik fel. Romantikus csak a kezdet, a polgármester agyonlövése és a vég, Görgey kivégzése, ami a kettő között történik, az mind realiztikus történet. Legkevesebb romantika pedig az író szemlélete módjában van, a pátosztalanságában, gondos részletrajzában, a dolgok felett lebegő szkeptikus mosolyában. A romantika Mikszáthtal lépett ki a magyar irodalomból. Megmaradtak hosszas ott-tartózkodásának nyomai, ahogy ott maradnak a más életkörbe került embereken a szülők arcvonásai és a gyermekszoba emlékei. Ez a realizmus még mindig közelebb esik a romantikához, mint a Mikszáthtal körülbelül egykorú zolai naturalizmushoz, de mégis csak realizmus, egy kijózanodott, radikális megoldásokban nem bízó, kompromisszumokra kész kor kifejezője.†

Várkonyi Nándor (Az újabb magyar irodalom. Bp. 1942. 72. l.) gróf Pongrácz Istvánhoz hasonló, Don Quijote-szerű alaknak véli *A fekete város* főhősét, Görgey alispánt. Megjegyzi azonban róla, hogy a jellemrajz áldozatul esik a bő mesének: a szenvedélyes és konok akaratú főhős »hatalmas egyéniségét csak adomaszerű epizódok sejtetik velünk, s tragédiáját nem érezzük a szerephez mértnek.

Keményfy János (Mikszáth világa. Budapesti Szemle, 1942. március. 262. köt. 772. sz. 147—149. l.) szerint a mikszáthi hősök jellegzetes sorsa, hogy nem érik el soha céljaikat: ha »a boldogság küszöbére érnek is vagy megrokkannak, vagy önmaguk holtíreit költik, hogy környezetüktől menekülve keressék a boldogságot, vagy elért örömiük tetőfokáról buknak a mélybe». A hősök sorsának erre a sajátos mikszáthi rajzára hozza fel példaként *A fekete várost*, ahol Görgey Pál »akkor látja szépnek a világot és vallja magát boldognak, mikor a löcsei halálkapuba érkezik... E megrázó jelenetben Mikszáth képzelete Kemény tragikus világát súrolja: mikor a hóhér bárdja Görgey Pál fejét leüti: bírójának, Fabriciusnak a boldogságát is összezúzza, s a szép és jó Rozália atyjával együtt a maga nagy szerelmét is örökre eltemeti». Tanulmánya befejezésében — nem utolsó sorban *A fekete város* idetzett tragikus vége alapján — szembeszáll a szerző azzal a közhittel, amely Mikszáthban »a világ legderűsebb humoristáját» látja, s nem veszi észre a humorista álarca mögött az író igazi arcát: »Mikszáth képzelete — írja — íme, kevés kivétellel gyászjelentésekké formálja meséit.« »Az író ötletei, tréfiái, csattanó adomái,

jóízű, talpraesett mondásai elfedték s ma is elfedik azokat a kísér-
teteket, amelyek élményeiből és tapasztalataiból születtek, s ott lebeg-
nek meseszövd és alakrajzoló ihletében.

Kabolay Géza (A fekete város. Magyar Kultúra, 1942. okt. 20-
29. évf. 114. l.) az 1942-es új kiadás kapcsán emlékezik meg a regény-
ről. Főérdemeként kiemeli, hogy »Mikszáth nem megálmodta történe-
tének korát és nem erőszakolta be saját korának vagy felfogásának
keretébe, hanem meglepően széles és nagy tanulmányokat végzett,
hogy igazságos lehessen és saját bölcselkedése helyett a kor szellemét
éreztesse».

Féja Géza (Nagy vállalkozások kora. Bp. 1943. Magyar élet.
121—122. l.) szerint »Az utolsó Mikszáth-regény különb minden eddi-
ginél: ennyi életet, élményt s embert még sohasem sikerült regénnyé
tömörítenie. A *fekete város* történelmi regény: a Görgeyek és Lőcse
regénye, a nemesség és a polgárság elkeseredett harcáé mérgesedő
küzdelmét ábrázolja. Arra a történelmi vonalra tér, mint Márai
„Kassai polgárok” c. színműve, állásfoglalása azonban merőben külön-
bözők Máraiéétől. Márai a nemességgel szemben a történelmi polgárság-
ban látja a műveltség és az emberi jogok védőjét, Mikszáth azonban,
bár az imént tett hitet a „Noszty fiúban” polgári öntudata mellett,
nem hajlandó ilyen merész és célzatos történelmi átfestésre, hanem
olyan félelmetes tárgyilagossággal ábrázolja a múltat, amind csak a
legjobbakkak jut osztályrészül. A halál felé ballagó író a szó legma-
gasabbrendű értelmében megkomolyodott, megszabadult az emberi
előítéletek minden nyűgétől s a történelmi realizmusnak hitvallója
lett. Elemek engesztelhetetlen harcát szemléli a történelemben s nem
áll egyik elem mellé sem, „csak” befesti a freskókba az igazság kegyet-
len fényét. Nem lelkesedik egyik életformáért sem, nyoma sincsen
benne például Márai polgárokat nyaldosó schilleri pátosának, „csak”
megérti a teremtés művét, és kifejezi a teremtmények lényegét és
értékét. A nemes úr a hatalom korlátlanságában megérdesedik,
„szörnyeteggé” alakul, mint Görgey Pál, a kiváltságaik rabságában
áporodó polgárok azonban éppenúgy embertelenné torzulnak, s házi
oltárukra a kapzsiságot és a bosszúállást ültetik. A nemes úr eltorzu-
lása mégis szabadságban serdült nagyszerű életanyagot takar, a pol-
gáré: alacsonyabbrendű, szennyesebb. Görgey Pálban Mikszáth emel-
lett az örök Görgeyt írja meg, a nagyformátumú férfit, akin korán
végzetes sebeket ejt az élet, akinek férfiszemérme félelmetes zárkózott-
sággá keseredik. Görgey Pál kulcs Görgey Artur alakjának megfej-
téséhez is. A *fekete városban* az író minden erénye mégegyszer kezét
fog: a humorista, az izes kitérésék mestere, a pletykára fülelő nagy
kíváncsi, a felvidéki néplélek mély ismerője, a történelom emberies
alapvonásait bányászó kutató, az emberi megértés hőse, az aprósá-
gokban lényegre lelő fölényes író és a tarka szőtttest szövdgető nagy
keleteurópai művész szövetkeznek, alig remélt ráadásul pedig hozzá-
juk társul betetőzőnek a történelmi realista, a történelmi valóságnak
nemcsak felületét, hanem csontjait, izomrostjait és idegszálat is
tökéletesen ismerő, végső csúcsra érkezett Mikszáth Kálmán.»

Karácsony Sándor (A cinikus Mikszáth. Bp. 1944. 30., 48. 1.) Mikszáth relativizmusának, relatív hőseinek bizonyítására hozza fel példaként a regényt; megemlíti a német polgárság rajzát annak a bizonyítására, milyen szeretettel nézte Mikszáth a hazai nemzetiségeket.

Szepesti N. Vilmos (Az ősi Szepesség. Bp. 1943. 103. 1.) a lőcsei vonatkozású irodalmat tárgyalva említi meg Jókai, Krúdy Gyula és Dayka Gábor művei mellett Mikszáth regényét, s ismerteti kivonatosaiban a tartalmát.

Sőtér István (MK helye a magyar realizmusban. Válasz, 1949. 5—6. sz. 341—342. 1.) Mikszáth sajátos időszemléletéről szólva említi jellemző példaként *A fekete várost*. Szerinte Mikszáth »még amikor a félmúlt helyetti a múltba vonul is vissza: úgy érezzük, mintha a jelenről írna. Jelen és félmúlt: egybeolvadnak Mikszáthnál. Társadalmi, — s nem metafizikai értelemben olvadnak egybe.« A szerző szerint ezt az anakronizmust, a nyelvtani múlt-kategóriák megsemmisülését leginkább az olyan művekben érezzük, mint »aminők a *Kísértet Lublón*, vagy *A fekete város*, — vagyis Mikszáth „történelminek” mondható regényeiben.«

Kardos Pál (a Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei. 1952. II. köt. 1—4. sz. 305. 1.) az Akadémia 1951-es nagygyűlésének Mikszáth-vitáján elmondott felszólalásában a regénynek Mikszáth írói fejlődésében elfoglalt helyére hívta fel a figyelmet. Szerinte Mikszáth kezdetben hajlott rá, hogy némi szkepticizmussal szemlélje a társadalmi visszasságokat: »Amikor azonban, századunk elején a feudálkapitalizmus válsága, ellentmondásai egyre élestednek, ez a szkepticizmus tarthatatlanná válik becületes író számára. A konfliktusokat nem lehet többé elkenődni. Mikszáth szemlélete is felelősebbé, komolyabbá, sőt komorabbá válik. Utolsó nagy művei: a *Különös házasság*, a *Nosztalgia*, *A fekete város* tanúskodnak erről. . . » *A fekete város* egészében tragikus történet. A probléma hasonló, mint a *Nemzetes uraimékban*, *Beszterce ostromában*, *Új Zrínyiásban*: a hanyatló feudális világ és az új, polgári rend összeütközése, amiből az újnak kell győztesen kikerülnie. Mikszáth nagyságát, becületességét mi sem mutatja jobban, hogy bár egy alakját sem formálta több szeretettel, mint Görgey alispánt *A fekete városban*, Görgey fejének mégis le kell hullania. Le kell hullania, mert bűnt követett el, és a bűnt Mikszáth ekkori, felelősebbé vált világnézete szerint bűnhődés követi, le kell hullania, mert Görgey a halódó régít képviseli a születő újjal szemben. A születő újnak, a polgári öntudatnak a fiatal Fabricius a bajnoka, ezért övé a győzelem, de ezért kell elvesztenie szerelmét: Görgey leányát.«

Király István (MK. Bp. 1952. Művelt Nép 195—209. 1.) szerint Mikszáth legkomorabb regénye *A fekete város*. A stílus villanó felszíne árnyakat rejt: konok tragédiát hajt előre a könnyed csevegő hang, az egymásba kapcsolódó anekdoták laza sora. A halál közelsége sötét színeket kevert a műbe. A megsejtett vég a látást könnyörtelenné, a szót kíméletlenné tette. A vallani kénytelen felelősség áltató illúzi-

őket nem tűrhetett: egy élet szorongásának, a felgyült tapasztalatok keserűségének ki kellett csapódnia. *A fekete város*ban hangot kapott a kései Mikszáthnak nemzete sorsán érzett fojtó aggodalma.

»Én, aki annyira szeretem ezt a nemzetet, olyan sötét színekben látom ma az ország jövőjét, hogy elmondani sem lehet« — mondotta Mikszáth utolsó beszédében 1910 májusában a rahói választók előtt. Ez a Mikszáth már tudta, hogy katasztrófa felé rohan az ország. Hiszen a kiegyezéssel magyar társadalom mélyén robbantó válságanyag gyűlt fel. Régi bűnök: elsikkasztott nemzeti és társadalmi kérdések gyengévé, omlataggá tették a hazát. A világ háborúra készült. S Mikszáth tudta, hogy a nemzet nem nevelődött fel az idők próbáira. A készülő tragédia előérzetében írta meg regényét. Ezért fordult vissza a történelembe. Kereste a hajdani nemzeti katasztrófák, a vesztett csaták, bukott szabadságharcok kiváltó okát. Hogy a jelent mélyebben értsé, a múltat idézte fel.

Történelmi regény pusztaán a mese kedvéért is születhet. A romantikának bevált receptje volt rá. A nehezen ellenőrizhető régiségben kötetlenebbül csaponghatott az írói fantázia: kiélhette magát a jónak győzelméről álmodó, színező-mesélő kedv. Mikszáth korábbi történelmi regényeit jobbra ez az igény érteti meg. Az olyan műveket, mint pl. *A két koldus diák*, a *Beszélő köntös*, *A kis prímás* stb. — nem a realista; a romantikus írta. Saját korának sivársága elől menekült a múltba. Nem véletlenül emlékeztették ezek a művek az operett zenéjére a kor szigorú szemű művelt kritikusat, Péterfy Jendőt. *A fekete város* más típus képvisel: a realista történelmi regényre adott példát. A XVIII. században, Rákóczi szabadságharcának éveiben játszódtott oselekménye: mégis a ma kérdéseire felelt. Nem az öncélú mesélő vágy fordult a múltba: a jelent magyarázó előzmény volt a történelem.

A oselekmény magvát Görgey alispán és Lőcse városának párharcát Görgey Istvánnak a »Görgey nemzetség történetéről« szóló tanulmányából vette Mikszáth. A készen kapott témát nem változtatta meg: csupán a környezetet cserélte fel. A kuruc harcok idejére helyezte be a történetet. Ezt a módosítást nemcsak a különös történetet elhíhettebbé tevő írói megformálás kívánta meg: kulcs ez a művészi szándék mélyebb megértéséhez is. Kellett Mikszáth számára a szabadságharcos háttér. Szüksége volt rá, hogy a történet mögött feltűnjenek az elbukott szabadságküzdelem tiszta fényei. Ez volt a mérték: Görgey és Lőcse rosszízű civódása igazi jelentését innen kapta meg. Élet-halál harcát vívta a nemzet, s urak és polgárok közben nem láttak mást, mint a saját kicsinyes perpatvarukat. Az önzés, az egyéni sértettség befogta szemhatárukat. A nemzet vért vetett, mert szabadságot akart aratni, s őket a saját apró érdekeik izgatták csupán. Rákóczi harca válsággal küzdhetett, közeleghetett a vég, a tragédia, ők egyéni céljaik után loholtak tovább: a nemzet ügye nem volt az övék. S ez a felismerés nemcsak a túlra vonatkozott: a jelennek is szólt. A vezetést kézben tartó társadalmi osztályoktól, az uraktól és polgároktól féltette Mikszáth hazája sorsát. Felettük mondott ítéletet.

Nincs értelme arról vitázni, hogy a polgáralakok vagy a nemesi körök rokonszenvesebbek-e a regényben. Az élet bonyolultságát Mikszáth nem egyszerűsítette le. Nemcsak abban volt realista, hogy ügyelt az egyes részletek hiteles, igaz rajzára: aprólékos gonddal szedte össze a XVIII. század eleji élet jellemző művelődéstörténeti adalékait, ruhák, szokások, házak idézték a kor levegőjét. A realista igény arra is kötelezte, hogy jellemeket ne hamisítson meg. A realista író vette észre a hajdani polgárságnak vonzó, tisztos puritánságát, munkás, építő hétköznapiját. S az látta meg az egykori megyei-nemesi élet patriarchális meleg színeit, a Görgey alispánhoz hasonló férfiak kemény, acélos jellemét. De ezek az egyes jótulajdonságok mit sem mentettek ott, ahol a lélek egészét eltorzította már a később végzettséé növd bűn: a vagyoniádat s az oligarcha dölyf, s ami innen eredt: az önzés, a szűk látókör. A mű szerkezete, a cselekménybonyolítás ezeket a vonásokat emelte ki.

Nemcsak a lassan folyó mese hézagait kitöltő cselekményszálként szötte be Mikszáth regényébe Görgey alispán lányának s a fiatal löcsei polgárnak, Fabricius Antalnak romantikus, igaz szerelmét. Romeo és Júlia örök motívuma itt is vádolt. Mint Mikszáth más műveiben, az ébredő boldog szerelemnek itt is külön szerkezeti jelentése volt: az innen áradó fény árnyalt, hangsúlyozott. A szabadságharcos háttér s az eltaposott tiszta érzés együtt fejezte ki a regény mondanóját, Mikszáth ítéletét urak és polgárok fölött: az osztályok csak önmagukat látják, foglyai a saját önzésüknek, nincs bennük felelősség-érzés; nem tudnak helytállni az életért, az emberért; nem állhatnak helyt a nemzetért.

Értékelésének ezeket a főbb tételeit megismételte Király *A fekete város* 1958-as kiadásának utószavában is. (Olcsó Könyvtár 37. köt. 354—358. l.)

Rubinyi Mózes a regény 1953-as kiadásának utószavában (315—318. l.) ismerteti a regény keletkezéstörténetével, forrásaival, s utóéletével kapcsolatos fontosabb adatokat.

Szabad Hazánkért 1953 júniusi száma (I. évf. 5. sz. 30. l.) A hónap könyvei c. rovatban rövid, a kritikai mondanót kiemelő ismertetést közöl a regényről.

Terjedelmesebb kritikát írt az 1953-as új kiadás kapcsán a regényről *Katona Jenő* (A Könyvtáros, 1953. október. III. évf. 10. sz. 57—58. l.). Közzöljük a bírálat főbb részeit:

»A vármegye, a magyar falusi nemesség és a német város, Lőcse polgársága csapnak össze *A fekete városban* a löcsei bírónak Görgey Pál alispántól kiontott vére miatt.«

»A regény cselekményébe csak távolról villan be a kuruc Magyarország ... Mikszáthot a kiegyezéskori Magyarországból való kiábrándulás arra készteti, hogy helyesebbnek lássa Görgey Pál politikáját, mint Jánosét. Szíve inkább a kuruc világhoz húz — ezt számos jel elárulja —, de realisabbnak látja Pál hintapolitikáját és keserű-

fanyar, kiábrándult bölcsességét: „Aki a népért sír, utoljára szeme sem marad.” A végmérleg mégis, vagy inkább ezért: Pál tragikus elzuhanása; a lőcseiek csapdába csalják és hirtelen kivégzik éppen a leányát szerető Fabricius vezetésével. A történelem nem történik morális kategóriákban — ezt az okulást közvetíti Mikszáth, aki Macaulay hatása alatt a történelmi szemléletét abban foglalja össze, hogy balga dolog igazán megismerni akarni a múltat, mert hiszen „a nézőponttól függ az ilyesmi és sok minden egyébtől.” Ez a relativista, szkeptikus szemlélet a múltban és a meglévőben csalódott, s a jövőre nézve kiutat nem lelő íróé. Lőcse és Szepes megye viszályában Mikszáth nem osztályharcot ábrázol, hanem mindkét részről távlattalan osztályönzést. A lőcsei polgárok ridegen szabályozott, örömtelen életéből hiányzott az a patriarkális melegség, mely a magyar nemesi világba mégiscsak valami színt, derűt vitt. Mikszáth romantikus antikapitalista szemlélete és a magyarországi városi polgárság idegensége nemzeti céljainktól úgyszólván egész múltukban egyaránt inkább a nemesség felé hajlítja az író érzéseit. Bár a feudális múlt továbbbéli anakronizmusai ellen küzd, az arisztokratát majdnem mindig ellen-szenvesnek ábrázolja, viszont a citoyenből burzsoává züllő polgár útját is látja, és jól látja azt is, hogy „a rézgarasok a munka és a verejték terméke, az aranyok az elmésségé és a leleményé”.

»Mikszáth talán soha nem rajzolt szebb képeket a felvidéki tájakról, mint ez utolsó műben. A szenvedő, örvendő ember élete háttereként, belső hangulatai párhuzama, vagy ellentéte gyanánt árad el körülöttünk a hegyek, erdők, patakok, mezők csodálatos költészete. S az író hangja, a jólismert, az előbeszed minden varázsát megőrzött hang, a mikszáthi mondatok megragadó ritmikája sehol nem teljesebb zengésű, ércesebb, tömörebb, mint ez utolsó, s talán legnagyobb művében.«

Bán Imre a regény 1953-as kiadása kapcsán jelentetett meg gondos, elmélyült, tanulmánynak is beillő, eredeti koncepciójú kritikát. (Irodalomtörténet, 1954. jún. 2. sz. 226—230. l.) Megemlékezik arról az inspiráló hatásról, amelyet Takáts Sándor és Horánszky Lajos gyakorolt *A fekete várost* író Mikszáthra. »Érdeklődés irányuk nemcsak a mélyebb értelmű függetlenségi politika vonalán esett egybe (bár Horánszky éppúgy szabadelvű párti, majd munkapárti képviselő volt, mint Mikszáth), hanem bizonyos mértékig az anekdotikus történelemszemlélet vonalán is. Ez utóbbi megállapítás főleg Takáts Sándorra vonatkozik, akinek egész munkássága apró, sokszor kuriózum jellegű adatok gyűjtéséből és mesteri értelmezéséből, a XVI—XVII. század végvári világának novellisztikus rajzából áll, s erős Bécs ellenes pátozsfüti át. Horánszky Lajos 1907-ben Bacsányi-életrajzot jelentet meg, s benne igen nagy teret enged a „felségáruási” per tárgyalásának. Úgy érezzük, hogy mindennek van némi szerepe *A fekete város* szabadságharcos eszméi vonatkozásainak kialakulásában, de abban is, hogy a regény nagyszabású koncepciója ellenére sem tud igazán kiszabadulni a Mikszáth számára oly kedves anekdotikus szerkesztés ölelő karjaiból. Quendel apró háreme vagy a Gyurgyik-keresztelő

„künststückjei” az eszmei mondanivaló semind interpretációjával nem indokolhatók, s szórakoztató érdekességek maradnak csupán. Az anekdóta Mikszáth egyik nagy erőssége, de egyben művészi korlátja is.

Mikszáth egyébként *A fekete városban* áll legközelebb az igazi nagy történeti regényhez: a korszak megválasztása kitűnő, a nagy nemzeti szabadságharc éltető levegője át- meg átjárta a történetet, amely sajnos, mégsem tud a kuruc kor nagy regényévé lenni. Senki Mikszáthnál élesebben nem látja az idegen abszolutizmus vasmarkában vergődő nemzet kilátástalan helyzetét, a nemzeti szabadságharc szükségét és szépségét, a regény mégis megreked az anekdóta vonalán, mert Görgey Pál és Lőcse város pere anekdóta, ha nagyszabású és tragikus csattanóval végződő anekdóta is. «A szerző nem tud egyetérteni azzal a magyarázattal, amely úgy véli, »hogy ez a központi anekdóta a kor nagy történelmi eseményeitől távolos nemesi-polgári jelentéktelenség művészi kifejezése, a Rákóczi-szabadságharcban csak félszívvvel és osztályérdekeiktől korlátozottan résztvevő nemességnek és a szűklátókörű, kapzsi, idegen polgárságnak kritikája. Ha ez valóban helytálló, akkor az anekdóta tipikus, és jól kifejezi a Rákóczi-kor lényegét. Ehhez azonban az kellene, hogy az író makacs következetességgel mindent erre az alapeszmére vonatkoztasson, mint például Stendhal a *Chartreuse de Parme*-ben, s minden alakjában, minden epizódban ezt a nemesi-polgári jelentéktelenséget mutassa be. *A fekete város* minden olvasója tudja, hogy ez távolról sincs így. Egy percig sem állítjuk, hogy Mikszáth regényében nincs nyoma a kritikának, különösen a polgárság irányában, de az is kétségtelen, hogy mind Görgey, mind Fabricius alakja szinte heroikus vonások hordozói, mindenesetre az író rokonszenvét nagy mértékben bírják. És itt van magyarázataink Achilles-sarka: a nemesség iránt érzett rokonszeny. Futtában megjegyezhetjük, hogy Fabriciusban is azok a vonások vonzóak, amelyek őt, a polgárt, szinte nemessé teszik: bátorsága, elvűsége, gavallérsága, gazdag érzelmi élete, az anyagiak iránti közömbössége, mindaz tehát, ami Fabriciust oly élesen ellentétbe állítja a Nustkorbok és Mostelek polgári kicsinyességével, a garastól korlátozott várospolitikájával. Igen jellemző Mikszáth felfogására, hogy Görgeyt nem Nustkorb, hanem csupán a hozzá csaknem hasonló Fabricius képes legyőzni. A regényben megrajzolt nemesség pedig nem a *Gavallérok* és a *Nosztly fiú* dzsentrije. Ez a nemesség a Thököly-kor szabadságharcaiból vagy ezek fiaiból áll, a Bónis Ferencnek és Szepesy Pálok nemzedéke ez, s legigazabb képviselőjében, Görgey Jánosban, még a regény lapjain is történetformál. Mikszáth még élete legvégén, *A Nosztly-fiú* megsemmisítő kritikája után is nosztalgias vágyódással fordul a nemesi múltba, s azt nem egy tekintetben különbnek látja saját koránál. . . Az írónak a nemesség iránt érzett egészen Jókai-szerű rokonérzése még a labanc Eszterházyra is kiterjed: Jóformájú, rokonszenves öreg úr, valóságos inkarnációja a paraszt észnek, mely azonban mindenféle modern ismeretekkel van megpatkolva. Amellett nagy úr, de nem dölyfös, egy kissé erőszakos, de nem igazságtalan, szeszélyes, de mindig okos. Az meg, ahogyan a jellemtelen Bibókot az árulásért kifizeti — egy zacskó arannyal, egy kályhafűtői kineve-

zéssel s huszonnégy bottal — a legkurucabb olvasó rokonszenvét is megnyeri a palatinus számára: A nemesember nem szokott ládákat fölfeszíteni és kályhalyukba spionkodni. Nem kétséges, hogy Mikszáth a magyar nemességet gyakorta Jókai optikájával látja „történelmi osztálynak”, de annak látja.

Megerősíti ezt az állításunkat a Görgey Pálról adott nagyszabású jellemrajz is. Alakjának megalkotásában sehol sem látom azt a „szikkadt gúnyú tárgyilagosságot”, amellyel Mikszáth — állítólag — a nemesek és polgárok helyiérdekű harcait követte. Egészen bizonyos, hogy Mikszáth megveti a kiegyezés korának élősdivé züllött dzsentri figuráit, a „se hús, se hal” polgárságot, érezet is ebből igen sokat Bibók vagy Nustkorb alakjában, de Görgey Pált együttérző odaadással festi . . . Görgey Pál Mikszáth rajzában imponáló alak, s nem hiszem, hogy lenne *A fekete város*nak olyan olvasója, aki a regény végén ne sajnálná a szepesi alispán tragikus sorsát. Ha Mikszáth el akarná ítélni a nemesség történeti múltját, ezt legjobban Görgey alakjának bemutatásával tehetné . . . Torz és ártalmas vonásokat Mikszáth valóban rajzol Görgey Pál portréjára is, de egészében véve, mint osztálya képviselőjét értékes embernek mutatja be.

Ismeretes, hogy Mikszáth regényének forrása Görgey István egy családtörténeti tanulmánya volt. Meggyőződésünk, hogy nemcsak tárgyat és apró adatokat kapott innen, hanem a koncepciót, az eszmei mondanivalót is befolyásolta bizonyos mértékben. A tanulmány végén Görgey István . . . azon aggódik, hogy a családi múlt dicsősége megronthatja fiatal rokonának jellemét. „Aggodalmamat azonban — írja — eloszlatja, amit egy jó barátom levelében olvasok: Nem az a veszélyes, amit a német Ahnenstolz-nak nevez; hanem a modern nagyzás, élvhajzászat, munkaiszony és renyheségből megalkotott dzsentri-erkölcs. Ez az, ami tönkreteszi régi családjainkat. Oseink is büszkéek voltak familiájukra. De ennek volt etikai értéke és alapja. Mert aki öröklött nevére s ennek becsületére tart, az nem könnyen vetemedik aljasságra. Ezt tartották a régiek. De amellet egyszerűek, vagyonukhoz viszonyítva takarékosak és állapotjuk szerint munkásak voltak, s ezen erkölcsük s egyéni súlyuk által megtartották tőkevagyonukat és meg-megújították helyüket a társadalomban, míg utódjaik köz-nemesekből többrészt dzsentrik lettek (de azért még nem gentlemanek is) és egyéb eléggé ismeretes hibáik segítségével kellett, hogy tönkre menjenek.” Jó lenne tudni, ki volt Görgey Istvánnak ez a barátja, lehet, hogy az erős kritikának e névtelenségbe burkolása írói fogé csupán Görgey részéről. Annyit minden figyelmes olvasó lát, hogy Mikszáthnak a magyar nemességről alkotott nézetével pontosan meg-egyeznek: dicsőret a múltnak, éles erkölcsi megrovás a dzsentrivé züllött jelen számára. Nézetünk szerint ezt tükrözi *A fekete város* is.

Hogy a múltnak mennyire ez a nemesi szemlélete tartja hatalmában Mikszáthot, arra jó példa Esze Tamás alakjának rajza. A tarpai parasztleányt, akit még brigadéros korában is kigúnyoltak vagy lenéztek a nagyúri és középnemes főtisztek, „Esze úrnak”, „tekintetes úrnak”, sőt „Tomy úrnak” emlegetik a regény lapjain, Mikszáth Görgey Jánoshoz hasonló, csak szangvinikusabb úriembert formál belőle

(1703-ban!), akivel alig mer kiállani a birokra szólított parasztleány. Esze Tamásnak történelmileg hiteles arcképéből egyetlen vonás sincs a Mikszáth-rajzolta alakon, holott az Thaly Kálmán munkái révén századunk elején eléggé ismeretes volt. Őszintén meg kell vallanunk, nem tudjuk, mi vitte Mikszáthot e feltűnő anakronizmusba...

Elemzésünkben arra akartunk rámutatni, hogy Mikszáth a jelenből való minden kiábrándulása és a *Nosztty fiú* keserű kritikája után is bizonyos patriarchális dicsfényben látja a nemesi múltat. Nem tudjuk egészen magunkévá tenni azt a nézetet, hogy a kiábrándult Mikszáth a történelem köntösében bírálja a hazug jelent, és a Katánghyakról rántja le a leplet őseik emberileg törpe világának bemutatásával.*

A regény művészi értékeiről beszél ezután a szerző: »A magyar elmesség, az igazi esprit sehol sem csillog oly finoman, sehol sem oly hajlékony, mint ebben a prózában... A vallási dolgokban szkeptikus vagy fölényesen mosolygó bölcs ebben a regényben is számtalan helyen megmutatkozik. A fehér hótakarón védtelenül maradó nyulacsákák ügyében így elméskedik: „Hát az isteni törvények nemcsak idelent szegetnek meg, hanem már ott fenn kezdődik az ignorálásuk?” — A kegyetlenséggel vádolt Nustkorbot így védi Mostel uram, a városi tanács ideiglenes elnöke: „Aztán pedig azt kell venni, hogy mi itt a várost képviseljük és nem az istent...” — Roppant mulatságos Rafanidesz tiszteletes úr prédikációjának szatírizálása, aki a Lőcsét ért szerencsétlenséget azonnal alkalmul használja ki, hogy Sodomáról és Gomoráról mennydörögjön.

Annál különösebb, hogy ez a páratlan stílusérzék az archaizálásban azonnal megbotlik. A regénybe több levél van beiktatva, de mindegyikben akad néhány feltűnő zökkenő „... némi-nemű dologban van keveredésem Varga uramnál, erdőmesternél, ki lakik vala a szabadkai erdőben”. Az élő beszéd szépségeinek nagy mestere a történeti stílus megteremtésében nem vetekekedhet Móricz Zsigmond *Erdélyének* korszerűen hiteles, mégsem bántóan ódon nyelvével.*

Esti Budapest 1954. december 20-i száma (III. évf. 300. sz. 4. l.) A téli könyvvásár könyvei c. cikkben megemlékezik többek közt, röviden ismertetve a művet, *A fekete város*ról is.

Nagy Gábor (Utolsó a regény 1958-as romániai kiadásához) Mikszáth életművét a romantikától a realizmus irányába történő fordulat döntő állomásának tartja, s ebből a szempontból tárgyalja *A fekete város* is.

Rádió és Televízió Újság (1959. április 20–26. IV. évf. 16. sz. 4. l.) rövid ismertetést közöl a műről a regény hangjáték-változatának bemutatása alkalmából.

A kultúra világa c. sorozatban megjelent irodalomtörténeti áttekintés (a sorozat IV. kötete. Bp. 1960. Minerva. 426. l.) a feudális és a polgári világ haroának ábrázolásaként fogja fel a regényt.

TARTALOM

Tizedik fejezet. »A mi basánk» és a további fejlemények	5
Tizenegyedik fejezet. Otrókócsy Rozália eladó lánnyá serdül..	36
Tizenkettedik fejezet. Nyugtalan esztendőök	95
Tizenharmadik fejezet. A holt bíró utolsóát mozdul	155
Tizennegyedik fejezet. Némely megjegyzések az anyai szem erejéről és a szerelmi érzések felpiszkalásáról	174
Tizenötödik fejezet. Melyben a szerző akarata ellenére a gondviselés szeszélye szerint fejeztetik be a történet	204

JEGYZETEK

Rövidítések	232
Szövegváltozatok	233
Tárgyi magyarázatok	267
Irodalom	282

20-11-19